This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

לפרופ׳ שלום בארון
היקר,
המחבר
חנוכה תשל׳.

Приложеніе къ № 103 газеты „ГАМЕЛИЦЪ“.

מֵלִיץ אֶחָד מִבְּנֵי אֶלֶף

או

מאסף מאמרים ושירים

לגליון הָאֶלֶף

מאז החל לצאת „המליץ“ לאור.

מנחת שי

למחזיקי „המליץ“

מאת

העורך ומו"ל אלכסנדר הלוי צעדערבוים.

ס"ט פטרבורג.
בדפוס ישעי' ב"ד אלכסנדר הלוי צעדערבוים.
שנת תרמ"ה לפ"ק.

Meliṣ ʾeḥad minni ʾalef (Sammelband zur 1000. Nr. von Ha-Meliṣ)
434/8884 2.50
B6

מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי אָלֶף

או

מאסף מאמרים ושירים

לגליון הָאֶלֶף

מאז החל „המליץ" לצאת לאור.

מנחת שי

למחזיקי „המליץ"

מאת

העורך ומו"ל אלכסנדר הלוי צעדערבוים.

ס"ט פטרבורג.
בדפוס ישעי' ב"ר אלכסנדר הלוי צעדערבוים.
שנת ה' תרמ"ה לפ"ק.

МЕЛИЦЪ ЕХОДЪ МИНИ ЭЛЕФЪ,

т. е.

ТЫСЯЧНЫЙ нумеръ «Гамелица».

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.
Типо-Литографія Ис. А. Цедербаума. Стремянная ул., д. № 4.
1884.

Дозволено Цензурою. С.-Петербургъ, 30-го Декабря 1884 года.

תֹכן הענינים.

א) מנחה בלולה ללוקחי „חמליץ". המו"ל.

ב) לאומית והתבוללות. ארז.

ג) אדם ובהמה או צער בעלי חיים. Dr. S. Rubin.

ד) נצח ישראל. אליעזר צבי הכהן צווייפֿעל.

ה) תשעה באב בק"ק ניסוויזש. ל. לעוואנדא.

ו) בקרת לכל שירי יהודה ליב גאָרדאָן. משה ליב ליליענבלום.

ז) יהודה ואפרים (שיר). אברהם בער הכהן גאָטטלאָבער.

ח) הפלג והשלג (שיר). צבי הכהן שערשעווסקי.

ט) מחזינות בת עמי (שיר). ק. א. שפירא.

י) מגבורי ישראל. ש"י איש הורוויץ.

יא) הערה. ש"י איש הורוויץ.

יב) קדמות המלאכה בישראל. וואָלף יעב"ץ.

יג) הערות אחדות בס' תולדות ישראל ישראל להח' גראָטץ חלק ה' בתעתקה רוסית, הוצאת החברה „מפיצי השכלה", (פ"ב 1883). דוד בריל.

יד) להעיר על דבר! דוד בריל.

מנחה בלולה ללוקחי „המליץ".

דברנו ונקיימה והנה לפניכם קוראי „המליץ" התשורה אשר הבטחנו לתת לכם ליום צאת הגליון הא לף להמליץ. אנחנו השתדלנו לאסוף מאמרים ממבחרי הסופרים. אמנם רבים הבטיחו לנו לשלוח מאמריהם, אך מהם אחרו לשלוח, אחדים הודיעו לנו תוכן הענינים אשר יאבו לדבר עליהם לא היו רצוים לנו ונתדל לדרשם מהם, וכן הניעונו מאמרים שלא היה לנו חפץ בהם, ובגלל כל אלה לא יכולנו לקרבה אל המלאכה עד זה מקרוב, ובכל זאת לא נתנו ולא שקטנו ולא קמצנו ובעזר שדי מלאנו נדרנו ליומו. תקותנו תעודדנו כי תמצא החוברת חן בעיני קוראינו, כי כפי אשר נוכל לשפוט אנחנו, יש בה מאמרים מחכימים ומועילים ונעימים, ומזה ינכרו אחינו לדעת כי כל ישענו וכל חפצנו הוא להמציא להם ערן ותועלת גם יחד ולא נבקש חשבונות לנו, — כי לא הדפסנו החוברת למסחר, כי אם למספר החותמים על „המליץ". רק זאת יתרה עשינו, כי אף אם מראש אמרנו מפורש כי המנחה הזאת נִתֶּן רק לאלה אשר יחתמו על „המליץ" לשנה תמימה מראשית שנה זו, בכל זאת הננו שולחים אותה לכל אלה הנמנים על „המליץ" כעת, מבלי לחשוב אתם אם שלמו בעד שנה או חצי שנה השנית, או גם רבע האחרון. כי בטוב לבנו ובתתנו תודה לד' שהחיינו וקימנו לזמן הזה לגמור אלף גליונות להמליץ ולהחל האלף השני, הננו חפצים כי יתעגנו עמנו כל אלה אשר גליון האלף יגיע אליהם.

והיה אם יחינו ד' ליום מלאת חמש ועשרים שנה מאז החל „המליץ" לצאת לאור, הוא יום ך"ה תשרי הבע"ל, אז נשתדל להביא שי ללוקחי „המליץ" מהמאמרים אשר נשארו בידנו וגם חדשים אשר הבטיחונו סופרים מצוינים לשלוח, ונקוה כי יפיקו רצון מקוראיהם.

המו"ל.

לאומית והתבוללות.

שתי המלות האלה „לאומית" (נאציאָנאליטעט) והתבוללות (אססימילאציאָן) היו בימים האלה לשיחה בפי הבריות ויתנו ענין למ"ע לישראל בעברית ובשפות אחרות לעגות בו במאמרים ראשים ודברי סופרים להימין ולהשמאיל. אמנם שאלה כבדה וכבודה היא, הראויה להעמיק בה חקר, כי בה תלוי כל כבוד בית יעקב וקיומו, וכל הדורשים בה מזה ומזה אומרים כי הוא מגמת נפשם, ורשות נתונה אפוא לכל אשר נאמנה רוחו לעמו להשמיע בקהל שקל דעתו במתינות וביושר הגיון, לא בסופה וסערה, בתרפות ונדופים, ברבות ומלשינות.

והנה בשימנו לב לשאלה שאנחנו עסוקים בה, עלינו לשמוע לראשונה פעמות הצדדים: הלאומיים יוכיחו כי לא חדל ישראל מלהיות אום גם אחרי גורש מארצו ויאבד ממשלתו, וזה האות—כי אף אם היה מפוזר ומפורד בין העמים זה אלפי שנה והמה שאפו לבלעהו ולא ידע כי בא אל קרבם, הוא חי וקים ברוח לאומתו ובתכונתה, לאשר תורתו היתה נחלתו ומסורת קדומים שלטה ברוחו, ומדותיו ורגשותיו הלאומיות היו לאַזור רוחני לאַחד לבות הדחוקים ולהפיח בקרבם תקוה כי יבא יום אשר יכירו כל יושבי תבל ערכו וישיבו לו את אשר לקחו ממנו באגרוף רשע ואז יפתב בבתוב עמים כמקדם. לעומתם המתבוללים יחליטו כי אין אומה בלי ארץ ובלי מלכות ובלי שפה, וכיון שגלה ישראל זה כבר מארצו ויתערב בגוים וילמד לשונם, זאת תעודתו להתקרב אליהם ולהדבק בהם והיו לבשר אחד בבל תנאי חיי האזרח ולהבדל מגויי הארצות רק בעקרי אמונתו ובמצותיה בביתו ובהיכל ד'.

אם נאבה לשפוט פישרים על שתי השמות המתנגדות, עלינו לבחון מראש איזה מהן עתיקה מתברתה ואמנה על ברכי ההיסטוריא הבולטת לעמים והפרטית לישראל. בדבר הזה לא יוכלו להכחיש אף האסימילתורים היותר ארוקים כי משפט הבכורה לרגש הלאומי הישראלי, אשר לא נתק חבלו כל ימי הגלות המר והארוך, ולמרות הזרותו בארצות ונשאו כל יד עמל ותלאה תחות כל שמיא, התחילו אבות לבנים מדור לדור את הרגש הנעלה הזה שאינו תלוי באדמה ובשלטן ובלשון: רגש נאות כי ממעי עם עולם יצאו, עם יחיד בתבל אשר בידו ספר היחש עד אביו הראשון שנקרא עוד ביומו „אב המון גוים", ומגלת יוחסין זאת מאשרה ומקוימה מכל אומות העולם; רגש פנימי כי יצדו אלהים לאור גוים, ללמדם לדעת את ד' ותורתו ולהיות להם למופת במוסרו ובמדותיו, עד אשר תמלא הארץ דעה את ד' וישוב גם הוא אל נהו לשאוף דרור ולראות בטובה. לעומת זאת שמת ההתבוללות חדשה היא אתנו, הורתה ולידתה בקץ המאה החולפת. אך אל נא נעשה שקר בנפשנו להאמין כי באה העת אשר

עליה נבאו נביאינו, כי יבידו כל באי עולם יתרון הכשר היהודים ומוסרם הטוב ותעודתם הנשגבה אשר מלאו בארץ, וכי בעבור זאת אטרו הגוים לתקן את אשר עותו אבותיהם ולהשיב לישראל משפטי אדם, אשר לקחו ממנו בעולה — כזאת לא עלה על לב העמים, מלבד איזה יחידי סגולה ביניהם אשר הבינו כי לא נפלים היהודים מיתר יושבי הארץ ואין פלילי הוא להמעיט משפטיהם, רק לאשר יחזיקו ברת מורשה—אחדות הבורא, ושומרים בטהרה דם אביהם הראשון הנחל בעורקיהם. אולם אנשי לבב כאלה, אשר בינתם ואמן רוחם נברו על הדעות הקדומות אשר מצו משדי אמותיהם, מתי מספר היו אז וגם עתה. התמורה נעשתה רק בסבת התנועה העצומה שנתעוררה אז בצרפת לשנות סדרי הממשלה ובהתקומם העם האמיץ לפרוק עול מלכות הבורבונים וסדרי המדינה המכבידים אכפם עליו, זכר גם את ישראל יושב ארצו הנאנח עד יותר ממנו תחת עקת זרות קשות, למען יתחבר למתקוממים לעזור להם בשכלו, בכיסו ובדמו. והאות היותר נאמן כי קרבוהו רק לצורך הנאתם הוא—כי לא ארכו הימים, כמעט היתה הדעה לצרפתים שבו להביט על היהודים בשאט בנפש ויהיו כקוצים בעיניהם וכצנינים בצדם ויעלילו עליהם עלילות ברשע להדריכם כמזיקים ומשחיתים במדינה וידרשו להעביל זביזותיהם, עד אשר יצא דבר המשל האריר נפוליון הראשון להמעיט משפטיהם, להפקיד נבסיהם ולבטל נשייתם אשר נשו בשכניהם. ורק מסבות מתהפכות המו את לבב השליט האריר לתת להם תגינה, ונם זאת עשה אחרי הקדמות שלא נשמעו בארץ ביתם אומות ואמונות אחרות, כי צוה לקרוא לראשונה אספת אצילי ישראל ואח"כ סנהדרין של רבנים ואלופי עדה ממדינות שונות להשיב על כמה שאלות ביחס דת היהדות לאומות העולם ולהתציא לאור משפטים ילכו בהם בני ישראל להיות ראוים להמנות באזרחי הארץ וליהנות מזכיותיהם ואשר יעזרו לקרב לבבות ישראל ליושבי הארץ, וגם דרשו מהם להתיר נשואי תערובות. ולא לבד בראשית המאה הנאורה שאנחנו חיים בה נתנו ליהודים זכיות בצרפת ובגרמניא וחזרו ולקחו מהם, אך גם בשנות מגפת המרידות 1848/49 בגרמניא, באוסטריא והונגריא,— אז כרתו העמים האלה ברית עם היהודים שוכני ארצם וירחיבו משפטיהם למען יעמדו ליומנם לבצע מזמותיהם. בעת ההיא עשו להם יהודים רבים שם בין ראשי המדברים בשם העם, אשר דבריהם היו כלפידי אש להלהיב לב ההמון לדרוש ביד נטויה משפטיהם ותרותם ולאזור חיל ללחום בחיל הממשלה אשר בקשה למשול ברותם ובכל אשר להם ממשלה בלתי מוגבלת כאשר עד אז. ולא אך בדבר שפתים הפיחו להבת המרד וכאשר הריחו מלחמה התבאו אל הכלים, לא — המה יצאו חלוצים לפני עם הארץ ביד מזוינה. רבים מהם נפצעו גם נפלו כגבורים על מרומי שדה קרב, אחרים נתפשו ותשמו במשמר או נשלחו לארץ נזרה ולעבודת פרך, ויש אשר הומתו כפושעים וקשרים ומורדים במלכות (אחד מהם היה בן יקיר רב הכשרון ה' הערמאנן יעללינעק, את צעיר לחדר המטיף המפואר ד"ר יעללינעק בווין, אשר נידון למיתה בקני רובה), כמה מהם נמלטו בעור בשרם ויהיו נודדים בארצות לא להם (ביניהם המזכיר הנאמן לשליט הונגריא בעת ההיא, ראש המתקוממים

קאָשוט, אשר התיעץ על צפוניו את איש סודו ה' היילפרין, איש צעיר לימים עם כשרונות נפלאים, מהיר לדבר ולכתוב בחמש עשרה לשונות לועזיות (וגם עברית ביתר שאת), צנא מלא חכמה ובכל תושיה יתגלע, בן גדולים, אביו היה הרב הגדול בתורה ובמחקר ידידנו מ' פנחס מענדיל היילפרין ז"ל, אשר הוציא בפפד"מ בשנת תר"ה י"ג מכתבים בשם „תשובות באנשי און" נגד האָלדהיים וחבריו אשר קמו לעשות תקונים מהרסים בדת. וה' היילפרין הצעיר הזה, רב תקוה, הביא קרבן מחים לאהבתו את ארץ מושבו הונגריא (כי נולד בפולין), קרבן—עתידות חייו, כי נלחץ להרחיק נדוד לאמיריקא ולשאת כל יד עמל ותלאה). ומה היתה אחרית ההתלהבות העצומה אשר הוצתה בלב צעירי עמנו הנאורים לקנא קנאת שכניהם והתכחשותם בלאומיותם הישראלית, לעבור על השבועה אשר השביע הקב"ה את ישראל לבלי למרוד במלכות ועל כל פקודי הדת הכתובה והמסורה המזהירים אותנו לירא את אלהים ומלך ולהתפלל בשלומה של מלכות? טרם עברו שנים אחדות שכחו הפולנים בגליציא, המשעכים וההגרים את אחי בריתם החדשה ויחלו לקצות ביהודים ולדרוש להמעיט זכיותיהם וגם עשו בהם שפטים והממשלות נאותו להם להגביל משפטיהם, עד אשר כלתה הרעה לאוסטריא במלחמתה עם גרמניא ואיטליא בשנת 1866. אז הבינה הממשלה כי רק על היהודים תוכל להשען, ואם תרחיב משפטיהם יהיו אמונים לה ולא יתערבו עם שונים בתבונתם, באונם ובכספם. וגרמניא בהצותה על צרפת בשנת 1870 ותשאף לאַחד את אשכנז הקרועה לנפות רבות, זכרה גם את היהודים לטוב. ועתה אחרי אשר שבה למנוחתה ושלום לה עם כל שכניה מסביב, עתה עלתה מחדש מתהום הנשיה השנאה הכבושה עתיקת יומין אשר נשרשה בלב בני יפת לבני שם, לחדש העלילות הנושנות ולהמציא חדשות ברוח הזמן ומושגי המחיה והכלכלה ותוארים חדשים: עלוקות, עקספלו-אתתורים, פאראזיתים, חרשי משחית, שאור שבעסה וכדומה ויחשבום לזרים על אדמת מכורותם אשר רוו מחלבם ודמם מדור דור ויבראו מלאכי חבלה חדשים: אנטיסימיטים, יודאָפאָבים וכאלה. תוצאות הדבות האלה נגלו בעלילת טיסא עסלאר בהונגריא, במשפט מאָריץ ריטטער בגאליציא, בשרפת ביהכ"נ בניי-שטעטין, ובכל המעשים הנוראים אשר נעשו ביהודים בכל הארצות ובכל הגוים.

ואך למותר לנו להרחיק עדותנו במקום ובזמן, הן לנגד עינינו ברית האחוה אשר כרתו הפולנים בימי המרד האחרון (1863) את היהודים ונעתרות נשיקות אשר פזרו להם בראש כל חוצות והיהודים דבקו בהם בתום לבבם ויעמדו לימינם במועצותיהם, בכספם ובחייהם, בהלחמם עמם יחד כגבורים בשדה המערכה. ולא רק בני הנעורים, אשר עליהם יאמרו כי קלי דעת הם, אך גם אנשים אשר עברו עליהם שנות בינה: כמשכילים, כסוחרים עוסקים בעולם העשיה, גם חובשי ביהמד ר יראים וחרדים — תרתי במשמע: מאימת הבורא ומפחד שוטר נושא חרב — וגם רבנים מפוארים (כהרב המאוה"ג, נבון וחכם אשר לפני מלכים יתיצב, מ' בעריש מייזעלס ז"ל אב"ד בווארשא), כלם קנאו לפולנים ויעזרו להם בגלוי ובסתר בכל אשר מצאה ידם, ועד הרגע האחרון לא

עזבו דגל הלאומי הפולני וחלבם ודמם נתנו מחירו. וכאשר לא יכלו הפולנים עמוד נגד מתנה הרוסים ויכנעו מפניהם, נשארו היהודים (עד היום) נאמנים לפולנים ויסבלו עמם יחדו תוצאות המרד, כי כמהם נשלחו רבים מהם אל ארץ גזרה כמורדים במלכות ואחרים נמלטו מארצם ויהיו נודדים ללחם בארצות זרים. ואחר כל אלה צרה כעת עין הפולנים באחיהם העברים כאבותיהם לפנים ויצר להם על אשר נתנו להם איזה זכיות בנפת פולניא ואיבתם שמורה להם בלבם, כאשר יעידו הפונרומים בווארשא ובערים אחרות והאגודות אשר יסדו האצילים להשחית עץ לחמם בהכינם חנויות לממכר כל הסחורות ולאסור לקנות דבר מאת היהודים; וכאשר יוכיחו מה"ע הצוררים לישראל בשם דעת הקהל, אשר יבקשו תואנות לבזות את היהודים בעיני שכניהם ולתתם לנוכלים ועלוקות אשר יעלעו דם התמצית של עם הארץ. ואם לא השחוק הוא, כי רבים מאחינו שמה, ביחוד הנאורים ואילי הזהב, עודם מחזיקים בתומתם ומקשים עצמם לדעת וכעבדים נרצעים יאמרו כי דבקה נפשם אחרי אחי ארצם (החושבים אותם לאחים חורגים) ויכנו עצמם בשם פולנים „שומרי תורת משה", ובפקוד עמים בווארשא רק העשריה מהם הודו כי עברים פשוטים הם, וגם עליהם כתבו, כי לא מילידי פולניא הנמו. — ומי לא יזכור את הרוח שעבר בארצנו בראשית שנות הששים למאה זו, עת כמעט כל מכתבי העתים (גם האינוואליד, מ"ע אָפּפּיציעלי לחיל הצבא) נבאו בסגנון אחד, כי נחוץ לתת חוק שווי זכיות ליהודים, כי ראוים הם לכך, וכאשר קם מ"ע אחד לדבר סרה בנו התאחדו טובי הסופרים והחכמים וידפיסו מחאה גלויה נגדו ויקראו אחריו מלא. — דעת הקהל אשר נגלתה אז ברפוס, במ"ע ובספרים ובחוברות, פעלה אז על הממשלה הנדיבה — אשר הטתה חסדה לנו, מאז עלה למלוכה הקיסר הצדיק החומל וחונן וגומל חסדים טובים לרבבות אלפי עבדיו, בלי הבדל אום ואמונה, המנוח אלכסנדר השני, יהי זכרו לברכה — ותחל גם היא להרחיב משפטינו לאט לאט: לראשונה נפתחו שערי רוסיא הפנימית לפני הסוחרים מגילדיע ראשונה, ואח"כ גם למלומדים בחכמות ומלאכת מחשבת ולעושי מלאכה וגם לאנשי חיל אשר כלו שנות עבודתם בצבא; בתי מדרש וחרשת המעשה אשר סוגרו עד העת ההיא לפני בני ישראל נפתחו לפניהם, ואלה אשר גמרו חוק למודם השינו משרות כבודות במדינה ויעלו במעלות פקידי המלכות, גם שרי צבא נבחרו מיהודים (אחרי אשר הרים הקיסר ז"ל את היהודי פריימאן באָדעסא למנותו לשר מאה לפני כל צבאות החיל אשר התגודדו לפניו על פני השדה), וכאלה הנחות וזכיות רבות. — אך לא ארכה העת הברוכה הזאת, לאט לאט שבו הדעות הקדומות והשטנות לשלוט ברוח אנשי מעלה ותופשי קסת ויאצילו מרוחם על הנצבים למעלה ולמטה, כי הסיתו בנו את שרי המלוכה ואת המון העם גם יחד, עד אשר התקוממו נגדנו — אלה בגזרות מגבילות ואלה באגרוף רשע כיום הזה. מי לא יכיר אפוא ללמוד מן המסובב אל הסבה ולדעת כי עוד רחוקה העת אשר הסבלנות האמתית בלי שום פניה צדדית תהיה השלטת בלבות בני האדם והיא לבדה בלוית הצדק והיושר תחוק חקים ומשפטים חובות וזכיות לכל בני האדם בשוה, מבלי הבט אל מחצבתם ואמונתם; וכל אשר נעשה עד כה ברוח הסבלנות רק מצות עשה שהזמן

נרמא היה, על פי חשבון המשפיעים התקיפים להנאתם ולטובתם. כמלפנים כן גם המולנים וגם הדוסים כהנרמנים ואחרים עתה ייטיבו פנים ליהודים בשעה שהם צריכים להם, ואחר שהשיגו מאוים יביט המולני בשאט בנפש מגבוה על הרמש הזה בעיניו ויקרא „ושידושי שאפקא!" והדוסי יענה אחריו „ושיד פראָקליאפי". והנרמני „יודע רוים". רק המשטמה העזה אשר דברה אז בשם האמונה ותצדיק מעשיה האכזריים נכח העברים כי תאבה לנקום דם משיחם השפוך בירי אבות היהודים לפנים ולבער כופרים בעקר תורת הנצחית מתחת שדי ד', תטיב האיבה הנצחית אתריה כיום, כי חלילה לה לקנא קנאת אמונה, ילך כל איש בשם אלהיו, רק לא תוכל הארץ לשאת אומה נברלה וקהל נוהג בה כמלכה בתוך ממלכה. ותחת אשר לפנים אמרו כי היהודים שמים מות בבארות ומביאים מגפות בעולם, יאמרו היום כי היהודים ימצו לשד כל נויי הארץ, יעשו שלטת בעולם המסחר ובדעת הקהל בעזר מה"ע היוצאים על ידם, יהרסו עמודי האמונה בלקחם ובקסתם ויביאו אנרדולומסיא בהליכות עולם — בתופש רוחם ובתכונתם הקוסמופוליטית.

ומה הרוחנו אפוא בעמלנו להתקרב לשכנינו ולזולתר רבות ממנהגינו, ממדותינו וממושגינו מרשת אבות מני קדם? מעמנו מעץ הדעת ונפקחו עינינו לדעת טוב ורע, יופי ומנוה ברוח אירופי, למען נוסיף לדאבה כאשר ינרשנו מגן עדן המדיני וישכינו מקדם לשעריו להם החרב המתהפכת של נזרות קשות נוראות! אבותינו אשר אמרנו עליהם כי בחשכה התהלכו ראו אור בהיר בשחקים ולא פנו אל חמודות החיים, תאות לבנו כיום, להדאיב נפשנו, מבלי הבין כי הבנו בסנורים לבלי ראות נכחה, כי שוא כל עמלנו וקרבנותינו הנשמים והרוחניים לקנות לנו לבב שונאינו מנדינו וכל אשר נוסיף לותר משלנו ולקנץ בנטיעות דתנו ומדות לאומיותנו למען התקרב לשכנינו, כן יוסיפו לשטום אותנו ולהדחיקנו מעליהם בזרוע כח ולהמעיטנו עד דכא. בסבר פנים יפות יערכו שכנינו לפנינו שלחן מלא דשן, כבנות פעור בעתן, למען האכילנו מזבחם אשר אמרה עלינו תורתנו ולהשקנו עד לשכרה ביין נסיכם משום בנותיהם ובנותינו; בחפץ נפש יאבו להתחתן בנו כבן חמור בשעתו, אך פרי החיתון ישוה להם, וליהדות אין חלק ונחלה בו. זאת תורת ההתבוללות חו שכרה!

ועתה מי לא יחזה, מה בין בן בכור היהדות: רנש הלאומי הישראלי אשר נולד בקדושה ובטהרה מזיווג מן השמים שעולה יפה: נאון משפחה עם תורת אמת אשר תאומים נולדו— כי אבינו אברהם אשר מחלציו יצאנו הוא גם מתולל ומוליד מושג הברית הבורא אל חי וקים יחיד ומיוחד—ובין בן זקונים: זרע תאות ההתבוללות, הנולד מאשת נבריה, מתערובות קדש בחול — רנש היהדות הנקי מכל מחשבת פגול, בלי שום חשבון וחשק נפשי, עם היצר להתענגי בשרים ולמנעמי חלד. דבק כזה לא נעשה על מהרת הקדש בתופה וקידושין כרת משה וישראל ויוצאי חלצי נשואין כאלה נקראים בפי העמים הנאורים: „פרי הטבע" ובמושג קדומים לעמנו: „ממזר" לא יבא בקהל.

הנסיון הזה לדעת ברור כשמש, כי העמים ילדי יפת בימינו לא יאבו בשום אופן לבקש ולמצוא פשר בינינו וביניהם כמשפטם זה איזה עשרות שנים.

או אמרו בגוים: נבונים אנחנו לתת ליהודים כל זכיות אזרח ובלבד שידחיקו מצדם כל מחץ מבדיל בינם ובין גויי הארץ—לא ילבשו בגדים המצוינים שלהם, יעזבו שפתם הבלולה וירגילו לשונם לדבר בשפת המדינה, לא יבלו כל ימיהם בלמוד התלמוד והפוסקים ובמלואת חוקים ומנהגים אשר יפריעום ממעשיהם בעולם העשיה, ולא יתבודדו בחדריהם ובבתי מדרשיהם, רק יבקרו בתי ספר כוללים וילמדו חכמות וידיעות שונות הנהוגות ומועילות לחברת האדם, יחדלו לעסוק רק במסחר וקנין ובסרסרות וממכר משקאות והלואה ברבית ויחזיקו בענפי עץ חיים אחרים: במלאכה וחרושת המעשה, בכל מלאכת מחשבת ובכל חכמה ומדע; ואז יחשב כבל הגוים בית ישראל, גם אם ישמור דת אבותיו ברוחה האמתית. ועתה כאשר היהודים לובשים כמעט כלם מלבושי נכרי ויטהרו לדבר גם לכתוב צחות בשפת המדינה, יבקרו ב"ם כוללים ויקדישו ימיהם לכל למודי חול, מבלי פנות אל התלמוד ונושאי כליו, יסעדו עמם לחם ויאכלו מבשר זבחם ומכל מטעמיהם ויצאו לחול בחתולות מתנים עם בנותיהם וילמדו כל מרות שבניהם הטובות והמנוחות, בחיר אלה שנחלו מהוריהם. ואחר כל אלה עוד גדלה השנאה והקנאה על אחת שבע, והיהודים לבושי מכלול עפ"י תורת המאדע הפאריזית, אשר השתדלו בכל עוז לשנות צלם דמות תבניתם לבלי יוכרו בחוץ כי ממעי יהודה יצאו, היהודים המנוהצים אלה, נבזים בעיני רבי הנוצרים רב יותר מהעברי הנושא מעיל ארוך כאבותיו ופאותיו סרוחות ממול אזנו; הנאורים שוטעים כאורתודוכסים קל קורא מאחריהם „שיד מוכה שחין" וגם להם לא יתנו לשבת במקום אשר נאסר על יהודים פשוטים לגור, מלבד אם יעשו כמוהם להשתמש באמצעים שונים. ואם יזדמן כי התאוה תקשור מערנות בין נוצרים ועברים, היא לחרפה ולפגם משפחה בעיני המיוחסים שבהם, ואם לא יוכלו למנוע את ההתקרות, זאת תנחומתם כי לא לישראל יהיה הזרע ודור שלישי לא ידע כי מחלצי עברי יצא. יקומו האסימילאתורים — הונגרים, רוסים, פולנים, גרמנים המתימרים בשם מחזיקי דת משה ויענו כחש אשריהו על פנינו! ובכל זאת עודם עומדים במרדם ויקראו מלא אחרי הלאומיים, כעל מוכים בשנעון, או מורדים במלכות ומתנגדים לרוח הזמן ומשכים עלינו עברת העמים חפצי קרבתנו ומסבבים רעה לנו לעכב תרותנו וגאלותנו מחוקים מגבילים וגזרות אכזריות ויועילו לחדש עלינו עוד יותר חוקים מעיקים. ולפלא כי האנשים האלה אשר ילענו על המלמדים וחדריהם אינם יודעים כי נשארה להם מגירסא דינקותא אך מדה אחת אשר תישר בעיניהם וע"כ יתנו לעמם עצתם אמונה—לפי השנתם—כי ראוי ונאה ותובה עלינו לנשק את השוט אשר ייסר אותנו בלי חמלה ואת היד אשר הממירה עלינו מלקות ארבעים פעמים ארבעים. —

עלינו לשית לב גם לדבר הזה. לפנים מצאו הגוים בנו מגרעות כי נרפים אנחנו לא נצלח לשום מלאכה ועבודה מועילה בארץ ורק המסחר, הנשך והסרסרות חמדת נפשנו לאכול יגיע זרים, ועתה אחרי אשר ראו לדעת כביר כח היהודים לעשות נפלאות אשר לא נראו כמוהם בעמים אחרים — כי במשך שלשים שנה שנו היהודים לטוב בהשתלמותם בכל המדעים ומעשה חושב, מהם יצאו פרופי-סורים אנשי שם, שופטים בארץ, עורכי דין מפוארים, מזכירים ראשים בהסינאט,

פקידים בהמיניסטעריען, סגני קטגורים ותוקרי דין, בונים אמנים, טעכנאָלאָגים וחוצבי בהרים, מודדים ומישרים מסלות ברזל ובונים גשרים, כנענים אדירים מיסדי בתי אוצרות ושליטים בערכי השטרות להרים ולהשפיל, ובכל ענפי חיי המדינה יעשו בתבונת כפים ואל כל אשר יפנו יצליחו, — עתה קנאת הגוים תאכלמו ופחד יבהלמו ולא יבושו להגיד בפה מלא, כי בעבור זאת לא יאבו ולא יוכלו להרחיב זכיות היהודים, יען כשרון היהודים רב מאד והתפתחותם עצמה לרגלי השכלתם הרחבה וחריצותם הנפלאה, אוהבים הם עבודה ויעשו בה כל ימי השבוע מן הבקר עד הערב, ולא לבד אבי המשפחה, אך גם אשתו וילדיו כלם יעשו בחפץ כפיהם לעזור לראש בית אב לראות ברכה בעמלו, ואחר כל אלה צרכיהם מעטים כי מסתפקים הם במצער ונזירים הם מיין ומכל תאוה נמבזה, כי חיי משפחה נשמת אפיהם, ואיך יוכלו יושבי הארץ להתחרות אתם? !— ולמען תהי לאל יד הנוצרים לעמוד נגד היהודים נחוץ לעצור ברוחם, לבלי תת להם להוסיף דעת, בסגור לפניהם את בתי הספר הכוללים המתכלכלים מהכנסות הממלכה אשר היהודים יתנו בהן חלקם במדה גדולה: בתעודות הגילדיע, במכס מסחורות חו"ל וממשרפות יי"ש וממכרו וכאלה רבות. וכבר פסקו הלכה למעשה בכמה וכמה גימנאזיען ויחלו להמעיט מספר תלמידי העברים ככל אשר יכלו. אך שרים קרובים למלכות לא יסתפקו בזה ודורשים נעילת דלת גמורה בבה"ם לפני ילדי ישרון; בזאת יאבו לחוש עתידות לדור יבא, לבלי יוסיפו היהודים להעביר את שכניהם בכל משלח ידיהם; ולמען להגן על עם הארץ כעת מעוצם יד היהודים נחוץ לשמוד צעדיהם בשבע עינים לבלי יזידו לצאת מגבול תחומם לערי רוסיא פנימה ולגרש את הנמצאים שם בכל האמצעים האפשרים ולבלי תת להם לבקש תחבולות לעבור על החוקים המגבילים הקימים מכבר ועל הגזרות המגבילות החדשות. —

היוצא לנו מזה, כי איך שיעשה היהודי לא יועיל לו להטות אליו חסד לאומים. על היהודי מדור החולף יביטו בגועל נפש ויאמרו כי בזוי הוא, נבדל הוא בהליכותיו ואך אחרי בצעו לבו הולך ואי אפשר להשוותו לבני אדם בעלי צורה; אך רעים ממנו בעיניהם הברואים החדשים בני הדור הצעיר, אשר עלתה בידם להשתוות להם בחיציונותם ולהעבירם בפנימיותם — ברוחב חכמתם וידיעותיהם, בכשרונם וחריצות ידיהם. רואים אנחנו אפוא כי ההתקרבות הועילה לרעה, ובכן נסתתמו כל טענות משחרי מוסר את בני עמנו על כי ימנעו בניהם מן ההגיון, רק למען מצוא חן בעיני העמים אשר בקרבם הם יושבים, כי היא לא תצלח, וכל אשר נוסיף להתחקות להיות כמוהם ולקרבה אליהם, כן יוסיפו לשטום אותנו ולהרחיקנו מעליהם.

הדעה המרגיזה כי היהודים כל זמן שמחכימים הם מסוכנים ומזיקים יותר לעם הארץ ולמלכות, נשרשה לא לבד בלב המון העם וכותבי פלסתר ושונאי ישראל בירושה או להנקם מאיש חרמם, אך גם בלב שרים ופרתמים וגם מלכים אדירים. די לנו להזכיר את הדברים אשר הדפיס „הנאָוו. וור." בשנת 1881—כאשר פרצו הרעמים בערי הנגב—בשם הקיסר ווילהעלם, ואח"כ הביאם בהלוח היוצא על ידו ונמכר לאלפים, אשר בו הקדיש מאמר מיוחד להשערוריות, להצדיק עלינו את

הדין ובסוף מזכיר עוד הפעם דברי קיסר אשכנז הישיש והאדיר. כבר הודענו כי בראותנו את הפתגם הנורא הזה במאסף של הלוח, אשר בו ישתמשו כותבי הדרות לספר דברי הימים, התחמץ לבנו בקרבנו ונאמר לנסות דבר להקיסר ווילהעלם, אולי שקר בפי „הנאָוו. ווד." ואז עין ספק כי יתן לנו רשות להכחישו על פניו בשמו. המכתב נכתב בשפת צרפת בחדש פֿעבר. 1882, ולמען דעת אם נכתב כהוגן ואם יש תקוה כי יענה הקיסר דבר, הלכנו לציר גרמניא פה, הגענעראל שווייניץ ונראה לו המכתב ויקראהו בשום שכל ויאמר כי הוא נכתב על טהרת שפת הדיפלומטים וככל משפטי הנימוס לפי כבוד נושא כתר ומלך אדיר, ויתן תקוה בלבנו כי בלי שום ספק עד מהרה ימלא הקיסר ידנו להסיר דבת שוא מעליו, יען בטח לבו כי מבטאים כאלה לא עלו על שפת הקיסר ווילהעלם. והציר בעצמו הורנו לכתוב האדרעססא כדי שיבא המכתב ישר לידי הקיסר ממש. וזאת העתקת המכתב:

מלך רחמן! המאורעות הרעות אשר נקרו ויאתיו ברוסיא זה כשנה וירגיזו כל יושבי העולם הנאור, העירו עוז בנפשי להפיל תחנתי לפני הדום כבוד הודך, להפיץ אור על דבר אשר ישימו חשך סתרו.

אין ספק כי רדיפות היהודים אשר החלו בארצנו באביב שנה דאשתקד ולא הדלו להתחדש עד היום בזעם אף, אינן תולדות שנאה כבושה בלב המון עם הרוסים, רק פרי מלשני בסתר, המתאוים לצוד דגים במים עכורים. ותהי המעט בעיניהם הרצח והשוד הנעשה בכל רחבי ארץ כמעט יום יום באום האומלל, כי השתמשו בכל האמצעים לעורר שערוריות המביאות אבל ואסון על ראש אלפי אלפים עבדים נאמנים להדר כבוד קיסר רוסיא.

והנה אחר ממה"ע—אשר לדאבון לב נתפשט בכל הארץ, לאשר הוא מהיר להתניף יצר לב ההמון, הוא „העת החדשה" — ברברו מהפרעות אשר פרצו נגד היהודים, יזכיר אמרים אשר לדבריו יצאו מדי הדר כבוד הודך בעמס באזני שני שרי מלכות לאמר:

„אינני אוהב את היהודים, ידעתי כי הם באשכנז יסוד משחית ומחבל מאד, אך אצלנו כבר הבו שרש עמוק עמוק ונחוץ אפוא להשוב עמם. אולם ברוסיא לא כן, וראוי לפי זה להוציא תועלת מחלקה הזה".

הרבה הזאת אשר נגלתה לראשונה במ"ע יומי נדפסה עתה „בהלוח הרוסי", מאסף יקר אשר מאמריו יצלחו לסופרי דברי הימים לדרות יבאו.

אדוני! עם היהודים המדוכא לא יאמין לעולם כי משפט מעציב כזה עבר על שפתי הדר כבוד הודך! תפארת שנות מלכותך הארוכה, וכל הטוב אשר ישבעו העמים החוסים, ברצון שדי, תחת שבט ממשלתך, גם האהבה הנאמנה אשר יאהבו אדי בריתנו בגרמניא את הגבר הוקם על להיות מלכם ומשגבם, כל אלה חמה אותות נאמנים, כי הכבוד הנבזה לבדות אמרים כאלה, יאות למתי מספר מתי שוא, אשר למרות חוקי הציוויליזאציא ירמסו ברגל משפטי-אנוש הקדושים, ומשתמשים לדעת באי-דעת של האומה התמה, אך טובה בטבעה, למען יגיעו בכל האמצעים האפשרים למהוז חפצם השפל.

מלך רחמן! בשם אהבת האדם ובשם הציוויליזאציא, המורמה ונשאה במאה זו, הנני מרחיב בנפשי עוז לבקש הרשיון לפרסם במכה"ע הרוסים הכחשה גלויה נגד הדברים, אשר לא נזהר (הנאָוו. ווד.) לפרסם לשם כבוד מלכותך. ההכחשה בפרהסיא זאת, אשר תהיה רוח ארבעה מילליאָן נפשות נאנחות, תביא ברכת טוב — כי תפקח עיני רוסיא הנאורה והישרה על עלילות מגרי מדון, אשר יתיצבו לפני עם הרוסים בתור דורשי טובתם.

הנני להביע בענוה לפני הדום כסא כבודך רגשות יראת הכבוד מקרב ולב עמוק אשר בהם הנני מתכבד להיות להדר כבוד הודך

בהכנעה רבה עבד כפות

אלכסנדר נעדערבוים.

לתוגת נפשנו לא נמלאו הבטחות ציר גרמניא והתקוה אשר נתן בלבנו, כי עד היום לא זכינו להשיג מענה מאת הקיסר. אי אפשר להאמין כי נקלה בעיני הקיסר לשית לב למ"ע בדאי, בידע כי דברים כאלה בשמו יוכלו להביא שואה על עם נדכה ונענה, ויחד עם זה לתת שמו לשמצה כעומד בראש האנטישמיטים, תחת אשר נהדר עד כה להשמיע ברבים כי איבתו שמורה ליהודים, אשר נחשבו בעיניו למלאכי חבלה במרינה, ובכל עת מצוא הטיב פנים ליהודים. ואם לא ישרה בעיניו למלאות ידנו להכזיב את הבדותא, נקל היה לו לצוות לציתו לדדוש עלבונו מהנאָוו. וור., על אשר העיז להתציא עליו דבה רעה ולהכריחו להודות בפומבי כי שקר ענה בהקיסר. אי לזאת ברור הוא כשמש כי הדברים הסרים האלה יצאו מפורש מפי הזקן ועצתו עשתה פעולתה בעתה. ומה אפוא דורשים רבים מעמי אירופא ומושליהם מעמנו? רחוק מלבם להבחידנו מתחת שמי ד', או לגרשנו כלה מארצם, כי אם להתערב ולתבולל בהם להבטל כלה ולא ישאר כל זכר לנו.

לאמת דבריגו נביא לדוגמא אחד מתנאי התבוללות נמורה וחלושה במבן דורשיה בנוצרים ביהודים, למען יוכרו אחינו לדעת, כי שקר בפי האומרים כי נוכל להשאר אמנים ליהדות גם אם נתערב בגוים. התנאי כפול הוא — להיות לבשר אחד עם הגוים אשר בתוכם נשכון לבטח. להגיע למטרה הדרושה ההיא נתון להתיר קרבת בשר במלא סובן המלה, לבלי תהי האמנה או גאון לאומי קיר מבדיל בין ילדי ישראל וילדי עם הארץ, להתחתן ולבא בהם, כבל אשר ייעצם האליל מוכה העורן בשלחו חציו בהם לעורר אהבה. אולם גם אם יוסיפו תפצי תקונים, המקרקרים קיר היהדות, לחפש בספרי הקדש ובהתלמוד וספרות העברית החדשה ולהוכיח מדברי הימים כי נשואי תערובות אינם אסורים לישראל ע"פ דתו, בבל זאת יודה כל בר לב, אשר האמת יקר לו ואשר כח השופט חזק וישר במותו, כי המתחתנים בגויי הארצות הם כאברים מדולדלים בגוית האומה הישראלית כל ימיהם ואחריתם להכרית משפחות מישראל, כי צאצאיהם ילוו אל הגוי האדיר, אחת הוא אם האיש או האשה ממנו יצאו. ונם אין להתאונן עליהם, כי אלה אשר הוריהם גם שניהם ממעי יהודה יצאו, יכבד עליהם להבדל מהם ולהבאיב לבבם, וע"כ ילמדו לשאת כל יד עמל ותלאה ולשמוע נאצות וגדופים באבותיהם; לא כן אם האב או האם מילדי הנוצרים, יבחרו הילדים להלוות על הגוי השליט בארץ, ליהנות מכל טוב המדינה ולהכבד בעיני הבריות ולא ישמעו קול נגש, קול מבאיב, קול מחרף ומגדף, קול להג ובוז, אשר על היהודים לשמוע יום יום; וכיון שמצד אחד הם נוצרים ודם יָפת יזול למחצה בעורקיהם יחד עם דם שֵם, יגבר כח המשך של אום עצום ואדיר ומאושר. ולא לבד בארצות אשר יש אמנה שורדת וכל בן נכר או בת עם אחר הרפצים להתחתן בעם הארץ עליהם להמיר דתם בדת המדינה, או גם אם ישינו רשות להשאר באמנתם, ילדיהם יוקרשו לשם האמנה השלטת; אך גם בממלכות אשר דרור נתן לכל איש ואשה להחליף ולהמיר דתם בכל הפץ נפשם, גם שם הורה הנסיון, כי אם לא יבא הצד הנוצרי בדת הישראלית, לא יגדלו ויחונכו ילדיהם באמנת

ישראל ומבלי משים ידבקו הם או בניהם אחריהם באמונת הרוב שמסנו יצא אחד מהוריהם. והיה אם יאותו היהודים להוכיח למתקוממיהם במופתים נאמנים בפועל, כי דורשים הם התבוללות אמתית על דעת הנוצרים ודעת יוצאי וחפזון בקרבנו, עליהם להרבות נשואי תערובות, ואז טרם יעברו דרות אחדים לא ישאר כל זכר לנו בארץ, מלבד בספרי דברי הימים להוגים בהם, וגם המה יצחקו ילעגו לנו ויחשבו אותנו לבוגדים, כי השלכנו מידנו גם דגלנו אשר הנחילנו אבותינו אשר מעולם ויבאו בעדו באש ובמים, ואנחנו נפלנו אל האויב להתרפס בעד אשפר בשר וכוס יין חמר ועדן בשרים בחיק עלמה מבנות הארץ, או בעד משרה כבודה ואותות יקר וגדולה נוצצים על לוח הלב, וגם בעבור בצע כסף נמאס. ובבן כל האומר כי תערובות כזאת כשרה ברוח היהדות אינו אלא תועה או מתעה ועצתו היא מעין „פסיק רישיה ולא ימות".

אולם לא לבד החיים בעולם העשיה, באדוקים כבני חורין, כמשבילים כהדיוטים שבאומות העולם יבינו באסימילאציא רק ביטול היהדות מכל וכל ובגידת היהודים בברית אבותיהם ולנתק שרשרות נבלות דברי הימים לבית יעקב והשתלשלות התפתחות היהדות על פיהם, ולכחש באחד מעקרי אמונתם היסודי— אמונת היחוד,— אך גם גדולים חקרי לב יודעי תורה ומוקירי ספרת העברית, החיים רק בעולם האצילות של החקירה והבקרת, גם המה ישאפו להטות אותנו לעזוב את המסלה אשר סלו לפנינו נביאינו, בעלי התלמוד ונאותי ישראל, רבנינו המפוארים וחכמי דור ודור, ולהסבים לפשר אשר יציעו לפנינו, היינו—לקבל עלינו עול עקרי אמונת הנוצרית.

מי לנו גדול בחכמי אומות העולם כהזקן שקנה חכמה בכל פנות התורה והתלמוד והמדרשים וכל אוצר ספרת העברית לפנים והיום פתוח לפניו, הוא הפרופֿיסור הנודע לתהלה ה' פֿראנץ דעליטש, אשר מתשובותיו הנמרצות למעללים עלילות על היהודים והיהדות ניכר כי דורש טוב הוא לישראל באמת ובתמים, ומי כמהו יודע קודות העתים וכל אשר עבר על ישראל בגלל החזיקו באמונתו וכי לא הועילו כל הדדיפות והעינוים הקשים וכל עמל המפתים היותר מובהקים ומהירים, כן נוצרים וכן יהודים מומרים להסיום מאחרי אמונתם, והיהודים נשארו אמונים למסורת אבות מבלי לזוז מכנה כחוט השערה, וכי נקל ביותר לעשות את היהודי לכופר בעיקר ולמכחש כי יש אלהים בארץ, מאשר לפתותו להוסיף על האחד אפילו משהו; ובכל זאת נפתה לב האדם הגדול הזה, הענק בחכמי הדור יודעי ספר עברית, לדברי גמד, שהוא לעומתו כעש נגד הפיל, הוא יוסף ראבינאָוויטש מקישינוב, להאמין כי נברא רבה הוא ובו בטח לבו כי יפתה וגם יוכל ובידו יצלח לצודד נפשות רבות מישראל לשטתו התרשה. והישיש הנכבד הזה, אשר כל היוצא מעטו יקר מחרוץ, נאות לתתם לשפת אשכנז הובֿרת שכתב ראבינאָוויטש בעברית ולשית עליה „ערי — הקדמה ולהרפיסה תחת השגחתו בלייפציג ע"ח האגודה לספרי עברית אשר שמה (Schriften des Institutum Judaicum in Leipzig), בתקותו כי בעזר הקונטרס הזה יקרב קץ הגאולה לפשר בין היהדות ובין אמונת הנוצרית.

ולמען ידעו הקוראים שרש דבר, עלינו להגיד להם תוכן החוברת והשקפת הפרופיסור דעליטש עליה. שם הקונטרס הזה מקשקש באזני הקורא „בכורי תאנה"—קונטרס ׳כולל מכתבים על דברי עדת בני ישראל המאמינים בישוע המשיח ברוסיא החדשה. על גב השער כעין שיר בלי חרוזים „מי ומי" (ובהערה מראה המחבר שהוא יורע כהבדחן לדרוש ר"ת של המלה „מי"—משיח ישוע) ועל שלש שאלות שבדה מלבו הוא משיב: „מ"י ירפא לך", „על מ"י נגלתה", „מ"י כד' אלהינו", ואח"כ באים מאמרים: א) שלש עשרה הנחות (אפשר כנגד י"ג עקרים לבטלם ולמלאותם בהנחותיו?), ב) שרשי אמונת עם ישראל בני ברית חרשה—י' סעיפים (אולי במקום עשרת הדברים?), ג) דברים קצרים בענין האמונה במשיח ישוע הנצרי, ד) הגדה לבני ישראל המאמינים במשיח ישוע הנצרי, ה) דברי שלום. ולבסוף מביא „משפט המו"ל מה"ע „המליץ" על האדון ראבינאָוויטש" *).

לא-פה המקום להביא את המאמרים האלה בכור הבקרת וגם לא מצאנום ראוים להתפלפל אדותם עם האיש הזה, אשר כפי הנראה בקש כל ימיו להתרומם ולהתנשא לעומד בראש איזה תנועה, וכיון שראה כי בקרב אחיו לא הצליח לעלות לגדולה, אמר לנסות להיות איש הבינים ולקנות לו שם בין הנצרים התמימים. ואיך לא נשתומם לראות כי עלתה בידו לעור עיני הפרופיסור הגאור דעליטש אשר ישען על מה שנדפסו מאמריו בהמליץ ובהבוקר אור ולחשוב כי „לאט לאט נתבשל בקרבו הרעיון לכונן עדה נוצרית מיהודים הנשארים דבוקים באום מחצבתם" וכי כבר משך אליו יותר ממאתים משפחות (עד כמה נאמנו דבריו אלה יחזה הקורא מהמכתב הנדפס בגליון 102 ש"ז, משם יכיר תכונת יוסף אשר מכר את אחיו ואת אלהיו). הפרופיסור המפואר הזה אומר בהקדמתו כי התעודות **) האלה יקרות הן למאד, לאשר יזכירו את הימים הראשונים למוסדות אמונת הנצרית, בהיות עוד יהודים-נוצרים ועכו"ם-נוצרים ומקוה כי השטה שאחז בה ראבינאָוויטש תקרב את היהודים לאמונת הנצרית—שהיא העיקר, ויוכלו להשאר יהודים בלאומיותם וליסד אגודת עדה עפ"י דיני ומנהגי כנסת היהדות, להקל באופן זה את התמורה ולהחזיק בהאמונה כי תורת הנצרית היא גלוי שכינה ובה נמלאו כל הנביאות שנבאו נביאינו בספרי הקדש העתיקים. ובשביל התקוה הטובה הנשקפה משטת ראב. לדעת הפר. ה' דעליטש—המאמין באמונה שלמה באמונת

*) מה שכתבנו במאמרנו „תוכחת מגולה" (6 № ש"ז) בעוד היה כבד עלינו להאמין כי שגיא באמון רוח ראבינאוויטש, או כי שנה את טעמו, ונדבר עמו מספקים על אשר רמנו לקחת עליו בקלקולו משרת סוכן לעלים היוצאים על ידנו, למען יוכל לצוד בחרמו נפשות תמימות. מדה זו — להתפאר במה שסבב עליו כתוס כגם איש שלומו, למען התראות בעיני אלה אשר הוא מבקש קרבתם כי גברא רבה הוא — מדה זו לא נאוה לאיש החפץ להיות למופת לרבים במוסרו הטוב. ומדוע לא הביא את משפטנו עליו אחרי שנתחמן?

**) בשם הכבוד זה יכנה הפרופיסור דעליטש את אמרות ראבינאוויטש אשר העתיק: „דאקומענטע דער נאציאנאל-יודישען כריסטגלייביגען בעוועגונג אין זידרוסלאנד".

השלוש—הוא מתר העיקר הראשי כי ישוע היה בן להקב"ה ולפיכך חלק אלוה מטעל ושליט בעולם, ומסתפק באמונת ראבינ., כי הוא המשיח, ושש על כנותו אותו „ישוע אחינו" ועושה זאת ליסוד מוסד לאמונה החדשה. — כל הבקי בהליכות העולם יבין כי הסנגון הזה הוא רק מין מסתקים שנותנים לילדים להנותם למען יבלשם מבלי משים כי מכילים הם בקרבם סמים אשר יעשו משלחתם במעיהם אחרי אשר יתעכלו, ככל אשר מצא הרופא לטוב. כי באמת לא תוכל כת כזאת עמד. ראבינאָוויטש בהנחה י"ג נותן תקוה להולכים בעקבותיו, כי באמונתם זאת יהיו לחן בעיני המלכים והעמים „לתת להם מחיה ושארית" וה' פֿרידמאן בעל המכתב „דברי שלום" מזהיר את האחים האלה: „אם תחשבו להשיג בידיעה כזאת דברים מועילים ארציים ולבוא על ידה למצב ההשתוות עם שאר העמים כאשר אמרתם בהנחה הי"ג, אז ידיעתכם בענין הנכבד הזה אינה עוד נבונה וישרה". ודברי שניהם אין להם יסוד הלכה למעשה. תקות ראב. שוא היא, כי כל זמן שלא יקבלו עליהם עול כנסת הנוצרית בכל פרטיה ודקדוקיה ולא יבדלו מכל וכל מכנסת היהדות ולא יטבלו בשרם במים קדושים ולא ישבעו אמונה לכל עקרי הנוצרית, לא ישינו שום זכיות בארצנו. ומאר יוכל להיות כי תגביל הממשלה זכיותיהם כמשפטה עם כל הבתות הנוצריות (ראסקאָלניקי) הנמצאות לרוב במדינה, אם לא תאסוד כלה כת חדשה כאשר תתגבר. וכפי אשר שמענו לא נאותו להתיר את התורות „בכודי תאנה" לבוא בארץ, יען ראו בה מינות ואפיקורסית והבחשה באלהית מיסד אמונתם. ומוסר פֿריעדמאנן הוא הנאי שוא שאי אפשר להתקיים בו. היתכן כי מתי מספר יעזבו עדתם ושאריהם, אוהביהם ומכיריהם להיות בודדים במועדיהם ויחליטו בנפשם לשאת את כל ההגבלות המעיקות באחיהם אשר התרחקו מהם, מבלי להדבק ולהיות לבשר אחד את אלה אשר החלו להתקרב אליהם, למען ליהנות כמוהם מכל מנעמי החיים. והתקוה אשר נתן הפרופ. בלבו, כי ראב. הוא האיש אשר יצלח להחזיר העטרה ליושנה ולחדש ברית היהודים-הנוצרים (יודען-קריסטען) של המאה הראשונה ללידת ישוע, היא ראיה לסתור ולסכל תוחלתו. אם בהיות היהודים-הנוצרים הראשונים בארצם אשר העריצו את ישוע והם ידעו את התורה העתיקה ודברי החוזים והחזיקו בהם ובנו עליהם את אמונתם המשותפת, והעבו"ם-הנוצרים (היידען-קריסטען) היו מעטים וחסרי און מוסרי וידיעה יסודית מתורת היהדות היסודית ומתורת הנוצרית הנשענת עליה, אם היהודים-הנוצרים בזמנם לא יכלו לעמוד לבדם ויאבדו ויכשלו בהרוב, על אחת כמה וכמה בזמנו זה אשר היהודים רפים בכח גברא וחזקים ברוח ועומדים על דעתם כמתאה חיה ונלויה נגד כל שנוי בעקרי האמונה והנוצרים הקיפים וכל פרט מעקרי אמונתם קדוש להם, ואיך יוכלו עמוד יהודים-נוצרים חדשים שיהיו קרח מכאן וקרח מכאן ולא יבאו בקהל לא את בני בריתם לפנים ולא את אלה אשר כרתו עמם אמנה למחצה לשליש ולרביע.

ברור אפוא כי גם אם נכונים אנחנו להאמין כי בתם נפש יהלל הפרופ. שטת ראב. ואינו דורש מהיהודים יותר, רק שיכירו בישוע הנוצרי את המשיח אשר עליו נבאו חוזינו וממילא יחשבו את ספר הברית החדשה כנוספות על כתבי

הקדש שלנו ויכחישו בתורת התלמוד ומסורת היהדות, גם באופן זה עינינו הרואות כי ידרשו חכמי הנוצרים הנאורים והתמימים מאת היהודים להודות כי הנוצרים הם העומדים ברומה של נקודת האמת ועלינו להתאמץ לעלות אליהם, רק שהם עושים עמנו חסדים טובים לתתנו להתקרב אליהם לאט לאט, יען נוכחו לדעת כי קצרה בינתנו להשיג גם עינינו כהות מלראות אור בהיר בשחקים, טרם ירגילו אותנו מעט מעט להביט ישר בפני השמש שהם הורידו משמים, ובכן מצדם אינם צריכים לזוז ממקומם אף כחוט השערה, כי לא ה' דעליטש ולא מאמינים אדוקים אחדים יסודו מהעיקר הראשי בתורתם, כי קב"ה ובנו ישוע חד.

עד כמה מלאה נפש הפרופ. הנכבד דעליטש מהרעיון הזה יכולנו לשפוט ממכתביו אשר השיב לנו על בקשתנו לשלוח מאמר להמאסף הזה; נקוה כי לא ישא הפרופ. המפואר עלינו תנואות על אשר נפרסם אגרותיו הכתובות אלינו בפרטית, כי אנשים רמים כמהו יודעים מראש, כי כל היוצא מעטם קנין הקהל הוא, והיום או מחר או לאחר זמן מה יופיעו בדפוס, וביותר אחרי שהוא הולך במכתביו אלה בדרכו אשר סלל לו מאז ונודעה לכל וכונתו לטובה, גם אם לא נקבלה. והננו להעתיק אותם משפת אשכנז לעברית.

במכתבו הראשון מן 22 (10) מאי נאמר:

ווערטהעסטער הערר! הערצליכען דאנק פיר דען פריינדליך איבערזאנדעטען יאהרגאנג דעס מליץ אונד די אנדערן שריפטען. איך ווערדע איהנען אין נעכסטער צייט איינע בראשורע מיט דעם טיטעל „בכורי תאנה" צושיקען, וועלכע די יודישע קריסטליכע בעסטאראבישע בעוועגונג בעטריפפט. ווענן זי, נאכדעם זי דיעזע שריפט אין אויגענשיין גענאממען, נאך אויף דעם וואונשע בעשטעהען, דאס איך איהנען איינען העברעאישען בייטראג צו דעם טויזענד-נוממער-יובילעאום דעס מליץ שפענדען זאלל, זאָ בין איך גערן בערייט, דענן פריעדליכער געדאנקענ-אויסטויש, פריעדליכע רייבונג אונד פונקען-ענטוויקעלונג צווישען זינאגאָגע אונד קירכע איזט דאז טיכטען אונד טראכטען איהרעם אלטען דעליטש.

חכינו עד אשר שלח לנו הפרופיסור בטובו את הקונטרס הנ"ל עם מכתבו מן חצי חדש אויגוסט לאמר:

זי האבען דען וואונש אויסגעשפראָכען, דאס איך איהרעם „המליץ" אן דעם עפאָכעמאכענ-דען ווענדעפונקט, אן דען ער איהנען צור עהרע אונד פיעלען צור פריידע אנגעלאנגט איזט, איין פריינדליכעס וואָרט אויף זיינען ווייטערען וועג מיטגעבע.

זי וו[illegible]סען דאס איך זייט מיינער געשיכטע דער נאכביבלישען יודישען פאָעזיע 1836 דען גאנג דער יודישען ליטעראטור ריקווערטס אונד פאָרווערטס מיט ליעבענדע טהיילנאהמע פער-פאָלגט האבע אונ אין געמיינשאפט דער שטודיען אונד דעס שטרעבענס מיט דען גראָסען בע-גרינדערן איינער יודישען ליטעראטורגעשיכטע ראפאפאָרט, צונץ אונד לוצאטו געשטאנדען האבע. אונד זי וויסען אויך, דאס איך נעבען דיעזעס וויסענשאפטליכען ציעלע מיר דאז גראָסע פראקטישע ציעל געשטעקט האבע, די קלופט צווישען דער סינאגאָגע אונד קירכע אללמעהליך צו פערענגען, צו איבערבריקען אונד פערשווינדען צו מאכען.

ווען דיעזעס ציעל ערריכט ווערדען זאָל, זאָ מיסען איינערזייטס די קריסטען זינן פיר דאס ליעבענסווירדיגע אם יודענטום אונד אנדערעזייטס די יודען זינן פיר דאס ליעבענסווירדיגע אם קריסטענטום געוויננען. אויף דער איינען זייטע מוס דער ראסטענהאסס אונד דער אין דער בלוטבעשולדיגונג גיפפעלנדע פערליימדערישע אנטיסעמיטיזמוס אויפהאָרען, אונד אויף דער אנדערן זייטע דייעגיגע שטעללונג דעס יודענטומס צום קריסטענטומע, וועלכעס עס פיר אונמע-

צליך העלט, דאס איין יודע דאס קריסטענטום אום זיין זעלבסט וויללען ליעבגעווינגע, ווי אים בולע איוב דער סאטאן עס פיר אונמאָגליך ערקלערט, דאס יעמאנד נאָטט אום זיין זעלבסט וויללען ליעבע, אָהנע נעמיינע עגאָיסטישע מאָטיווע.

מעגע איהר המליץ אויף זיינעם וויימערען וועגע, ווי זיין נאמע בעזאגט, איין פער־מיטטלער וועכסעלזייטיגען אינטערנאציאָנאלען אונד אינטערקאָנפעסיאָנעללען פערשטענדניסעס ווערדען. פריעדע איזט דער ענדציעל גאָטטעס, ווי אללער די זיך איהם צו ווערקציינגען בע־נעבען. מיט הערצליכעם גליקוואונש, איהר פֿר. דעליטש.

נקל להבין כי לא יכלנו להסכים להצעת הפרופיסור היקר, לעשות את „המליץ" ככרסר לפשר בזה המתנגד מכל וכל ביסודו למושגי היהדות הטהורה, ומי יאבה ומי ישמע לשטה היוצאת מאיש כראבינאָוויטש שאינו מסוגל ואינו ראוי למשלחת כזאת ואשר דבריו לא יהיו נשמעים אפילו באזני מיודעיו מאז, אשר האמינו כי ברכה בו, ומכ"ש למצוא אזן קשבת בקהלות יעקב האחרות, אשר בהן לא נודע שם ראַ־בינאָוויטש רק מאיזה מאמרים בהמליץ והקול מבשר וממאמר בהבקר אור, אשר מאמרים כאלה ידנו לרוב במכה"ע העברים וסופרים כאלה רחוקים עוד מלהמנות באותוריתיטים, לחשוב בשביל זאת את ראבינאָוויטש לבר סמכא ללכת אחרי שטה חדשה אשר הגה ברוחו הקשה. ובאשר יקר לנו מאד כבוד הפרופיסור כתבנו לו כי נוסיף לחלותו לשלוח לנו מאמר להמאסף אך מבלי נגוע בשאלת האמונה. כפי הנראה לא הכיר הפרופיסור זאת מדברינו ויוסף לשלוח לנו העתקה ממכתבו מאויגוסט אשר השגנו טרם לכתנו לקאטאָוויטץ, ומאז שבנו והכבד העבודה עלינו לא עלתה בידנו להשיב לו כפני הכבוד.

מכל אלה אנחנו למדים כי פשר בתורת הדת בין כנסיות היהדות והנוצרית לא תקום ולא תהיה, יען החסידים שבאומות העולם לא יוכלו ולא יאבו לבטל אף קוצו של יוד מכל העקרים אשר קימו וקבלו עליהם, והכהנים והדרשות מגינים עליהם אף בארצות אשר דרור נתן לדברים המסורים אל הלב, ובפרט באלה שיש אמונה שלטת; וגם היהודים מצדם—מלבד איזה פליטים—אף כי אין להם זרוע עוז אשר תעצור בעד העם, בכל זאת נשרשה כל כך האמונה בלבם עם כל פרטי עקריה, שלא ישמעו גם לאחד הרבנים הגאונים היותר מפורסמים, לו עברה עליו רוח עועים לשנות מאומה ביסודי הדת. הן בהציע אנשים דבוקים בעצם ובאמונתם תקנים קלים בדינים ומנהגים מאוחרים שהם רק אמצעים לבצר את הדת בעשית מצוות, יתקוממו הרבנים והלומדים והמון העם עמם ויקראו אחריהם מלא, והנבונים ברבנים היודעים כי לא להרוס רק לחזק כל בדק באו, יתנצלו בחשאי, כי יראים הם לנגוע במצוות המעשיות המקודשות בעיני ההמון פן יסורו מעליהם ויהנום למפירי דת. וק"ו בן בנו של ק"ו, כי איש מן השוק כראבינאָוויטש לא יפעל מאומה בהעפילו לעלות ולקצץ בנטיעות במצוות השמעיות ובמושגי האלהית. וחכמים מתוכמים כהפרופ. דעליטש לא יתיאשו בכל זאת מפשר לא שוה ולא אפשרי כזה, יען הוא יהיה הצעד הראשון להעביר היהודים על דעת קונם אשר נחלו מאבותיהם מדור דור. ובהעריצו את ראבינאָוויטש הולך הפרופיסור בעקבות רבים מחכמי הנוצרים הנותנים יקר וגדולה לכל איש יהודה הדובר ביראת הכבוד מישוע הנוצר שנולד ונתחנך ונתגדל על ברכי היהדות התלמודית ויהי גם לגויםי ללמדם אמונה

באל אחד, ויבטח באיש המחזיק כי הוא יטה לב אחיו להלוות אליהם ולהודות לעקריהם. הלא כן דמה לאוואטער בשעתו על ר' משה מענדעלסזאָהן, ויותר מזה מביא הפרופיסור לתורת האלהית בהיידעלבערג ד. שענקעל בהביבעל-לעקסיקאָן אשר הוציא (5 חלקים בשנות 1869—1875), כי קבלה היא ביד הנוצרים, שרבן גמליאל הראשון שהיה נשיא בעמו דבק באמונת הנוצרית, ולמדו זאת מהנזכר בהאוונגיליון שהוא (רבן גמליאל) מנע את הסנהדרין לחרוץ משפט מות על השליחים הפבשרים אמונת ישוע באמרו: „כי העצה והמעלה הזאת אם מאת אדם היא תפר, ואם מאת האלהים היא, לא תוכלו להפר אותה פן תמצאו אף לוחמים עם אל" (מעשי השליחים ה' ליח) ולא עוד אלא שבעיר פיזא מראים מקום קבר של „גמליאל הקדוש"

אחרי הדברים והאמת האלה יבין כל משכיל דורש אלהים וזוכר בריתאבות, כי ה ת ב ו ל ל ו ת היא רעיון רוח ומקסם כזב, לאחוז עיני קצרי ראות ותאבי מעדני חלד, לפתותם להאמין בשוא נתעה כי בעזרתה ייפב גורלנו בלאומים ונוכל להשאר באמת פולנים-יהודים, רוסים-יהודים תחת שבט מלך אחד. ולא זאת תורה ההתבוללות אשר תדרוש ממנו—כי נאבד עצמנו לדעת, להבחיש ולהשכיח מלבנו נוצ קדש מהצבתנו, ראשית אמונתנו המהורה, תורתנו הנצחית, יתרון תבונה לאומיתנו עתיקת יומין וגאות מרותינו המצוינות ומוסר אמנים מורשת קדומים לנו, ועם כל אלה ידרו נשכיח מלבנו ונבחיש את תעודתנו הנשאה ומשלחתנו הנכבדה ונעזוב אותה טרם מלאנה באמונה, ונחדל מהיות למופת לרבים עמים, ללמד ממנו לחיות חיי צעך ורוגז ועם למות בעד רעש קדש ורעיון נשגב, ונתעשה לבוא בבטן אומות אחרות, איש איש בארץ אשר נולד בה, או אשר אנה למושב לו ולהיות נבלעים ביונה במעי הדגה, אחרי אשר נשליך אותנו בעמים שאין להם טוף להקים משרה לדממה. שוא ידברו לנו חלקות השואפים לבלעגו חיים, כי לא ירדשו ממנו לסור מאחרי אמונת אבותינו, אחריתם יענו קלי הדעת מקרבנו, בזרון או בשגגה, — כי אי אפשר ליהודות לעמוד ולהתקיים אם לא תתקרב ותתדבק באופן כזה אל אומות העולם. מי לא ידע כי חוק הוא בטבע ופבריאה כלה כי בעזר כח המשוך השליט בה ימשוך האדיר והחזק אליו את הקטן והחלש, על כן היה לנם ולפלא, כי היהודים עם קטן ורפה-כח—מנופץ ומפוזר בכל פאתי תבל, הצליח להשאר חי וקים, שלם ברוחו אף כי אין מתום בבשרו, וכח המושך אשר לעמים בבירים ואבירים ממנו אלף פעמים לא עצר כח למשכו אליו, להתבולל בהם ולהבטל באלף. וכאשר כל העצות והתחבולות וכל הגזרות הרעות והרדיפות והגרושים ומוקדי עולם לא הצליחו להבניע את היהודים תחת חוק הטבע אשר לכח המשוך, העריכו במאה שאנחנו חיים בה לנסות תחבולה חדשה — להטיב פנים ליהודים ולחדוש קרבתם, ונם נאותו היהודים להם ויעמלו להיות כמוהם בכל ענייני חיי האזרחים. אבל לא זאת היתה כונת הגוים, המה. האמינו כי באמצעים באלה יצלחו להחליש את הכח הנסתר השוכן ברוח היהודים להתמרמר נגד הטבע, ואז ישוב כח המשוך לאיתנו לעשות קץ ותבלה לקיום האומה הישראלית. אך בראותם כי כל עמלם לריק, כי הם מקרבים את היהודים ומריסים אותם משפלותם

ויאצילו להם כבוד וחלק בזכיות האזרחים ובכל זאת עודם מחזיקים בלאומיותם (כי גם אלה אשר יתהללו כי המה אירופיים גמורים לא הכחידו מלבם, מנפשם וגם מקלסתר פניהם את תכונת היהדות), על כן בערה כאש חמתם ובהיות כח המושך בקרבם חלש למשוך אליהם את עם קשי עורף זה, התגבר בהם כח הדוחה ובמשטמה כפולה ומכופלת ידחונו בשתי ידים ויקלעונו בכף הקלע עד שערי שאול.

ובכן מי אשר לבו שלם עם אלהי אבותיו ועם מחצבתו, הוא ישאר אמונים לרגש הקדוש — רגש הלאומי החי בלב כל איש יהודי זה אלפי שנים, והוא אחוז וקשור בנפשו ונבלע בדמו, כי ירושת פלטה הוא לו מדור דור עד דור אבותיו אשר ישבו על אדמתם ומלכם מקרבם יצא ושפתיהם אתם, — והרגש הזה הוא גם אחרית תקותו בעניו, הוא היה עמו בכל צרה ויחזקהו ויאמץ לבבו לשאת בהשקט ובבטחה כל עקא ומרעין בישין, והרגש הנעלה והקדוש ההוא הוא גם פתרון החידה הסתומה אשר עליה העמיקו חקר בתמהון ושממון כל חכמי העמים וגם מתחכמים מקרבנו, בהתפלאם: איך גויה נדונה מקדמת דנא בריסוק אברים אשר נפזרו לפי שאול בכל קצוי חלד, גויה מעונה ביסורין קשין שאין שום בריה בעולם תעצור כח לשאתם, גויה נהרסה ומדולדלת זאת תשחק תלעג לכל מעניה כח ותחגור עוז ותעצומות לעמוד ולהתקים כיום הזה? "כסלמנדרא חדשה נעוריה בכל עת צאתה ממדורת עצים ואש כאביהם הראשון מתוך כבשן האש; משלחת אריות ונמרים רעבים—נושאי הצלב בדורות הבינים והאנטיסימיטים והיודאָפאָבים בימינו — נפלה על הגויה העלובה לטרפה באפם וכל חֲבל לא השתבח בה, כדניאל בגור אריות; מעץ הצלב קמה הגויה לא אחת לתחיה לעיני כל רואה, וכעמוד הענן תקבל חצים ובליסטראות ובין רפאים לא תשכון דומה נפשה. אך הבל יהמיון אלה האומרים: „אין לאומית לישראל, שכבר אכלוה בימי טיטוס בגלותו אותו מעל אדמתו, וכל זאת יען כי אין אומה בעולם בלי נחלת אדמה ומושל מקרבה ושפתה המיוחדה לה". והם אינם יודעים כי לא ככל הגוים אום ישראל, וזה כחו לאלהיו ועדובה נאמנה לנצחיותו, כי יוכל עמוד בלעדי שלשת התנאים ההכרחיים לאומות העולם, ובגלל זאת כל חכמת צוררי היהודים תתבלע להומם ולאבדם ולעשות אתם כלה, לטחות שמם מתחת שמי ד'. כי סגולה נפלאה הנחילו להם אבותיהם, המכילה בקרבה ארץ נושבת ושלטן ברוחם מקרבם ושפה חיה ומקודשה. הסגולה היקרה הזאת מצערה מאד למראית עין-בשר וגדולה למביט עליה בעינים לא סמויות מתשוקות נשמיות; ובגלל קטנותה למראה עינים לא לבד כי לא עלתה על לב צוררי ישראל לבער אחריה ולא יכלו לה, אך עוד הוסיפו לפארה ולהעריצה. הסגולה היקרה המשולשת הזאת היא — ספר קטן הכמות ורב האיכות: כתבי הקדש אשר אין על עפר משלם, ואשר בגלל קטנותם וקלותם יכולנו לשאת אותם בהיקנו בכל הגדודים אשר שבענו, מבלי אשר תשלוט בהם עין צוררינו להכחידם, וכל אשר להם נתנו אבותינו בעדם וינצרום כבבת עיניהם. במשך אלפים שנה היה הספר היקר הזה לישראל אדמה פוריה, אשר לא פחדה שנת בצורת; בכל עתותי השנה הרווה עובדיה בתמים בגשם נדבות בינתם ויעזקוה ויסקלוה ויטעוה שורק כלו זרע אמת.

וספרי הקדש יצא מושל ביראת ד' אשר אצל מרוחו על כל זרע יעקב, ושפת עברית היתה שורדת באומה בקדושה ובטהרה, לא השתמשו בה לדבר דברי חול, רק לתורה ולתעודה ולכל דבר שבקדושה. ועתה הגידו, היש עוד צדקה למתנגדי לאומית הישראלית להוכיח כי אין לנו חלק ונחלה בארץ ולא שלטון ברוח ולא שפה ברורה!?

היהודים לא התיאשו אף רגע מרעיון ורגש לאומיותם בכל חליפות הזמנים והמקרים אשר עברו על ישראל מאז גלה מעל אדמתו ויהי מפוזר ומפורד בין העמים. שני מלאכי השרת אלה לוותו בכל הנדודים אשר שבע, דמה נחמותו בעניו ויעמדו לו בכל צרותיו, לעודדו ולאמצו לישא ולסבול יגון ואנחה, מהלומות לגוו ורוק בפניו, עמל ואון מבלי התאונן; המה נתנו תקוה בלבו כי עוד גואלו חי ואם ייסרהו למשפט, הלא אך לדפיבו באחריתו ויום ליום יתכה כי ישלח משיחו לקבץ נדחיו ולהוליכם קוממיות אל ארץ הצבי, לאכול מפריה ולשבוע מטובה אשר יוציא מבליותיה בועת אפו וביגיע כפיו. כי לא התיאש היהודי אף רגע מארץ אבותיו אשר לשמה ולזכרה תאות נפשו, גם אם ידע כי זרים אדירים נחלו אותה וגם בעתים אשר נאסר עליו לבוא בשערי ירושלם ולחונן עפר אדמת הקדש אשר בחיקה ינוחו אבותיו הראשונים נביאיו ומלכיו וכל אלופי יהודה. כל הימים היתה אדמתו קדושה לו וכל איש יפנה אליה שלש פעמים ביום בתפלותיו ויזכר אותה בהן ובכל אות נפש חמד לעלות ולראות ולהשתחוות לפני שארית כותל המערבי של המקדש ולשפוך שיחו לפני האלהים במקום אשר השמים פתוחים מול בית המקדש של מעלה, שם יבלה שאריה ימיו וישאף אוירה המחיים, ושם ימות ושם יקבר באדמת הקדש אשר לא תרום תולעים להאריב בשרו, ויתקנא באלה אשר זכו ללכת לנור בארץ הקדושה וקדוש יאמרו לו ויהי לנאון ותפארת משפחה, ובכל תפוצות ישראל התנדב כמעט כל איש להאציל ככל אשר מצאה ידו לקופת הצדקה למשען היושבים לפני ד' בערי הקדש ונושאים רנה ותפלה בעד כל קהל הגולה וישקלו כסף מחיר מלא כף עפר אדמת הקדש להציע תחתם בקברם אחרי מותם, ויהיו בטוחים כי סוף סוף יאזין ד' ויקשיב אל תחנתם, לדחם עמו ולפדותו וינשע ישראל תשועת עולמים.

כי לא חזון שוא היו לאיש ישראל רחשי לבבו אלה ולא אמונת תפל אשר הרו והנו איזה בעלי הזיה, על זאת יתנו עדיהם כל המעוראות דעדו על עמנו במשך אלפי שנים וכל התמורות אשר עברו עליו ביחם חייו הגשמיים והרוחניים והמדיניים, ובכל חלקי התבל ובכל הארצות ובכל האקלימים ובכל משך הזמן הארוך חי הרעיון הנשגב הזה בלבו ורגש קדש זה לא עזבהו ויתן עוז ועצמה בלבו. ולא הזמין לבד מצא שעשועים בו, כי גם נדולי ישראל אדירי התורה מאורי הגולה, גם מעמיקי חקר בפילוסופיא ומכ"ש העוסקים בחכמת הקבלה, כלם האמינו באמונה שלמה, איש איש לפי שטתו, כי ישראל לא חדל להיות עם סגולה לאלהיו והוא יגאלם וישיבם לאדמתם. וכל אלה תמכו יתרותיהם על דברי נביאינו אשר חזו עתידות לנו, כי כאשר נמלאו דבריהם כי יפיץ ד' אותנו בעמים וארצנו ינחלו זרים, כן אין ספק כי יבאו גם תנחומותיהם לנו לעת קץ.

ומי אשר יקרא שירי משוררינו הגדולים ולא יחזה כי רוח אלהים מרחפת עליהם והיא הפיחה בלבם הרגש הנעלה החי בלב כל איש יהודי, ע"כ מלאו חרוזיהם ותחנותיהם לב כל קורא בם רוח אמונים לשאת למרום נפשו ולדאות על כנפי דמיונו למקום קדוש לנשק עפרו.

אמנם כן, מטוב לב החלו אחינו ההולכים לפנים בדורות האחרונים, בארצות אשר הונה להם עד ארגיעה מעצבם ומרגזם, להשכיח מלבם זכר עמוד האש אשר האיר לנו מחשכי לילי עמל אשר מִנו לנו במשך הגלות המר יהזה וינחני במסלה העולה בית אֵל לראות נוחם בימים יוצרו, המה בראותם אויביהם ומגדיהם לפנים פושטים יד להם האמינו בתומתם כי עת גאולתם באה וארץ מכורתם היא אדמת קדשם וכל בה חיי רוחם, ולעון פלילי יחשב איפוא להם לעבוד לשתי רשויות — להזכיר שם נצר משרש דוד המלך בעת התפללם בשלומה של מלכות, אשר לה נשבענו אמונים ובצלה נחיה בגוים; ואולה היא לחלום בהקיץ ולשאוף לארץ מולדת חדשה אשר לא ידענו אנחנו ואבותינו זה כאלף שנים פעמים, בעת אשר ארצנו אשר בה נולדנו באמת ובה ראינו אור שמש לראשונה, בה בלינו שנות ילדותנו, והיא תכלכלנו בכבוד ותשביענו מכל חמודותיה, ואחינו תושבי הארץ הקדמונים נותנים יד לנו לכרות עמנו ברית שלום ואחוה באמת ובתמים, וגם את בנותיהם לא ימנעו ממנו ובבנותינו דבקה נפשם. ולא לבד עוסקים בחכמות חצוניות ומעורבים בין הבריות בעולם העשיה והמסחר, אך גם רבנים נאורים ומגידים מלומדים באשכנז, אוסטריא והונגריא נואלו להטיף לשומעיהם ברוח המתבוללים המבולבלים ולהמציא להם או לאַשר ולקיים את השם החדש אשר מצא חן בעיניהם: גרמנים—אוסטרייכים—הונגרים—מחזיקי תורת משה, ולא התבוננו בינה כי במושג הזה הרבו בקעים ופרצים בחומת בית ישראל וכי צחוק מכאיב לב הוא להפיץ דעה כוזבת כזאת. כי לדוגמא יהודי אוסטריא נבדלים לחמש עשרה לאומים שונים (מלבד באָסניא והערצאָגאָווינא) למספר הגוים ונפותיהם החומים בצל הקיסר פראנץ יאָזעף ועוינים זה את זה בתכלית השנאה. ומה יעשו בגליציא? שם עליהם להיות בעלי דו פרצופין פולנים מחזיקי דת משה ורוטינים מחזיקי דת משה. או אצלנו יהודי רוסיא לחוד, ויהודי פולניא לחוד ויהודי קורלאנד לחוד. ואם בנוהג שבעולם אחוזים ודבוקים היהודים בכל מקום שהם באחי ארצם ורוחם זרה לבני בריתם בארצות אחרות אשר לא השלמו לארץ אחוזתם וגם יצאו למלחמה לירות איש באחיו. אך אם אמנם כאזרחים במדינה נשאם לבם לאהבה את אחי ארצם, בכל זאת היה הקשד אמיץ לאַחד לאָחד את לבות כל איש ישראל ברוח לאומיותם ובתקותיהם לעתיד; לא כן אם תקות העתיד נברתה יחובל עול הדת והלאומית כליל תחליף, מפני שמן הזכיות שנתנו להם; ואף אם יתפארו כי נאמנה רוחם לתורת משה, לא ישמרו פקודיה, לאשר רוחה זרה להם, כי בילדי נכרים ישפיקו וספרת היהדות נמאסה בעיניהם, — ומה אפוא יעוררם להשאר אמונים לעם מחצבתם אשר קלון וקללה מנת חלקו? לו חכמו השכילו הרבנים המתקנים על מנת לקלקל, הרבנים אשר לא נזרעזעו כל אבריהם ולא רגזה ידם באחזם באזמיל למחוק זכר שיבת ציון ותקות משיח מתפלותינו

העתיקות, לו השכילו להתבונן, כי כל הימים אשר ידע היהודי ויאמין באמונה שלמה שהוא בן לאומה נפלאה העומדת בגם, ככדור הארץ וככל ככבי לכת רק בכח המושך לבד; כל זמן שהחזיק בתומתו והאמין כי ישראל עם סגולה אשר שלחו אלהים למחיה רוחנית ללאומי חלד ובעבור זאת פזרם בתוכם ולקץ הימים ישוב יקבץ שיות הנדחות לנאות קדשו — גברה האמונה בלב כל איש מישראל, כיודע תורה כהמוני, וחוקי התורה וביאוריה היו קרש להם, בתי ד' המו מאדם רב, הרב רעה עדרו במקל נועם, והדרשן התעדן לראות בעיניו כי אמריו עשו פעולתם בלב המון רב אשר שאפו למלקוש פיהו, החזן מצא עונג לשמוע מאחריו כמשק גבים המית הנאספים לשמוע הוד קולו. אבל מאז הסיתום הרבנים החדשים לכחש בלאומית הישראלית ובתקותה לקום לתחיה—פסה אמונה מלב ב נ י-מ ש ה ללאומיהם אשר בדו מלבם; דתי היהדות ומנהגיה אף הטובים והמעולים חדלו מהיות להם ארח בבתי ישראל; מביני שפת עברית יחפשו בנרות, היכלי התפלה המתקנים ביפי מראיהם מבית ומחוץ נשמו, רבנים יודעים את התורה חזון לא נפרץ, והמטיפים המתחקים אל דרכי כהני הנוצרים, או אל המשחקים בבתי ישחק, יטיפו לרוח, לפני כותלי הבניה הבָּתה ולפני החזן והשמשים אשר זאת חובתם וסקור מחיתם ואיזה נמושות המקבלים שכר בטלה בגלל בואם לבית התפלה אחת בשבוע ביום השביעי או בשבת שני של גליות שחל להיות ביום א' (שביון שגדחה נדחה לגמרי). והש"ץ בשמעו כי הד קולו שב לאזניו מקירות הבית, יבין וישכיל כי חנם יריע אף יצריח כי אין שומע לו. האם אין זה אות ומופת חותך כי אמונתנו ולאומיותנו תאומות נולדו, התלכדו ולא התפרדו ואשה רעותה תעזורנה לעמוד כצור מצוק למרות כל תהפוכות עולם לעד ולנצח נצחים, ובהמוט האחת תשאר השנית צולעה על ירכה ולא יארכו הימים ויבא רזון בעצמיה עד כי תתם לגוע.

היוצא לנו מכל הכתוב ומפורש לעיל, כי רעיון ה ת ב ו ל ל ו ת הוא מחשבה זרה — בטול היש של האומה הישראלית ואמונתה גם יחד וכי בלעדי האחת אין תקומה להשנית, ובזאת נבדלות הן מאומות ואמונות אחדות, כי לאלה נחלת ארץ ומלכות תקיפה ואגודת כהנים מקודשים נוהגות בשתיהן, תחת אשר האומה והאמונה הישראלית כם' וס' שבלוחות עומדות בגם, כי שתיהן רוחניות ותוכלנה להתקיים גם בלי גוף חומרי — ארץ ומושל וכל העם כלו כהנים לאל עליון, וזה תוקף עוזם להיות נצחיות למרות כל הסופות והסערות אשר תקומנה לעקדן משרש, כי לא תעצורנה כח לנעת בהן לרעה.

והנה במשך כל ימי דרות הבינים עד המאה שאנחנו חיים בה, כאשר עמלו העמים כלם להשמיד ולאבד את האומה הישראלית, אשר היתה כקוץ בעיניהם וכצנינים בצדם באמונתה—המחאה החיה—ובמדותיה ותכונתה הפרטית, התחבא הרגש הלאומי תחת כנפי האמונה ויחי רק בידיעתו הפנימית, כי לא יזנחם אלהי מעוזם. — וכה חכו לגאולה, עת ירחם ה' את עמו וישיבם לאדמתם. המעמד הזה הוא מורה מאד, כי במשך זמן הגלות הארוך הזה נרדמו כמעט הרגשות הנעלים עד שהיה מושג האומה כגוף בלי נשמה, הפה דבר „ישראל גוי אחד", גם „תורת ה' תמימה משיבת נפש", אך הלב לא תכן

את רוחם ולא הבין אל תבליתם. כל מצוות האמונה ומרות האומה יצאו לפעולת אדם כמצות אנשים מלומדה, במעשה מכונה. נתן היה אפוא סערות תימן להעיד ולעורר מחדש את הסגולות היקרות האלה מתרדמתן. סערות כאלה באו כתומן עלינו משלשה עברים: מזרח—הקשר בצרפת אשר חדש פני האדמה וירם גם חרות האמונות והאומות, ומגיית ששת הבעש"ט בקבלה ושמת רמ"ד בפלוסופיא. מזה בא רוח חדש בלב היהודים שנשתתרו בארצות המערב ויכבר עליהם לנשוא את הכבלים אשר שמה הדת ברגליהם ביתי רעה ויאחזו בהשכלה אשר עזרה להם לעשותם מכשרים לקבל רוב טובה של האימנציפציא ויחד עם זה להקל מעליהם עול דינים ומנהגים אשר יצרו צעדיהם בארחות החיים. לא כן במדינות פולניא, בהיותה עוד שוררת, כאשר מצב בני ישראל היה מורה מאד אחרי מעמות חמעלניצקי ונאנמא וכל תקוה לא נשקפה להם להרים ראש, גברה האמונה ותלד את החסידות, שהחזירה נשמה לשמת הרבנות. להגלי התנודות האלה באה תמורה במושג הלאומי ובתקות העתיד. תחת אשר כה האמין כל איש מישראל באמונה שלמה בעיקר הי"ב אשר שנה יום יום בנמרו תפלתו מרם צאתו לעסקיו למען לא ישכחהו ויהי בתוחלתו לביאת המשיח, אך לא חשב לנתץ לעשות מה מצדו לקרב את הקץ, אדרבא חשב זאת לעון, משום: „אל תעירו ואל תעוררו את האהבה עד שתתפץ", התאמרה שמה הבעש"ט כי בכחה להביא גאולה לישראל בתפלת הצדיקים ובידי עתם לכון צרופי השמות והשבעות הכחות העליונים. וכל צדיק וצדיק נתן תקוה בלב מאמיניו כי בידו יצלח להביא את מלך המשיח. תחת אשר המאושרים בחרותם ובהשכלתם שכחו את לאומיותם ויחשבו לעון פלילי לילידי ארץ התעשבת אותם לבנים ותאציל להם כל ברכות אז"ת, להעלות עוד על לבם כי הם בני אומה עתיקה שאין לה נחלת אדמה, ויבראו להם את שם לזאי זה „נרמנים כו' בני דת משה". הרעה הכוזבת הזאת התנבה גם אלינו, בעת אשר המשלה המיבה פנים לנו והשכלה התפשטה בקרבנו.

נחצה היתה אפוא רחיפה חזקה חדשה, והיא לא נתנה לחכות עליה זמן רב, כי כמעט החלו היהודים לבוא בחברת הנוצרים וילמדו דרכיהם ועלילותיהם ויקנו מדעים שונים ויעשו בהם ביתרון הכשר, גברה הקנאה והשנאה בלב מרום עם הארץ ומשכיליה וסופריה, והם הסיתו בנו את ההמון לצאת עלינו ברעם מחריד. הזועה החזקה אשר החרידה את שרירי בטן כל איש מישראל היתה כזרם העלעקטרי להביא חיים באברים מרולדלים שנחשבו כמת — אלה בני הנעורים אשר התרחקו מעמם וידבקו בגויי הארץ—פתאם נתעורר בלבם רגש נרדם מורשת אבות, רגש לאומי ישראלי. אך לא כהרגש אשר לא נשכח מלב היהודי הנאמן לאלהיו השוקד על שמריו ומחכה לנפלאות אשר יעשה ה' בארץ מבלי לנסות דבר לקרב את הגאולה בדרך המכע. בני הנעורים ועמם כל נבון לב הבינו לדעת כי בא עת בא עת להחל מצדנו לפעול ולעשות מה לעתידותנו ולא נוסיף לדאבה עוד; המה באו לידי ידיעה פנימית כי כל זמן שלא תהי לנו אחוזת נחלה לאכול לשבעה מיבול ארצנו לא נדע מרגוע בגוים, כי גם אם ישובו להשלים אתנו ויחנו אותנו בזכויותיהם, לא יארכו הימים וישובו יתאגפו בנו. אי לזאת נתץ

לכונן קולוניות לאחינו במקום אשר לא יזיד איש להגיד כי זרים אנחנו עליו.

רחוק מלב המתונים לדרוש שיבת כל ישראל לארץ הצבי ומלכות מקרבנו. די לנו אם יצלח בידנו להושיב שמה מספר משפחות אשר אשרם יפרח ולא יצרו צעדי אחרים פה בארץ, כאשר מאות אנשים רצים אחרי פתיתי לחם הקלוקל; ויחד עם זה יוכחו מושלי ארץ ולאומיהם לדעת כי שקר בפי מנדינו כי לא יצלח היהידי לעבודת שדה לאשר בחלה נפשו בעבודה כבדה, המה יראו כן יתמהו כי הפריחו נשמות ארץ הקדושה ויחיו מעמל ידיהם. ממילא בטלין ומבוטלין הפחדים והמתתות של האריסתוקרטיא והאינטיללינציא, פן יבולע לנו בהרימנו גם לאומיותנו ונבקש לכונן קולוניות בפלשתינא; הן כאלה יעשו גם אומות אחרות והרוסים בעצמם ואין מוחה בידם ובמה נגרע אנחנו מהם בדבר הזה.

כן שקר יענו המאשימים בהלאומיים כי המה חפצים לחדש בלב העברים רוח הלאומי להבדילם מיתר העמים. כל משכיל יודע כי אם יצאו מתי מספר חלוצים לבנות שוממות פלשתינא ולמצוא להם מנוח אשר ייטב להם, מה המה לעומת העם הרב אשר ישאר פה, ובהיותם נולדים וחיים במדינה יהיו מטבעם נקשרים בה לאהבה וידרשו שלומה כל הימים, ולא ימנעו לעשות למענה כל יכלתם ולא יקר להם כל קרבן לטובתה ולהנאתה, ומה גם אם תמה גם היא אלינו חסד להבידנו לבנים נאמנים על אדמת מולדתנו ונראה חיים שלוים ושאננים בקרבה.

ובכן אל נפחד ולא נבוש להרים גם דגל הלאומי הישראלי, אשר לאורו נסע ונלך לבטח דרכנו בארצות מושבותינו והוא יוליכנו קוממיות למחוז חפצנו, לא ברעש ולא ברוגז, לא בזרוע נטויה ולא באגרוף—רק ברוח אמונתנו ולאומיותנו אשר האירו נתיב לנו כל ימי הזרותנו בכל פנות הארץ. נערת אילי הכסף לא תבעתנו, מדעתנו כי לאשר טוב להם ואשרם יפרח וכבוד ינחלו לא נאוה להם לעמוד בראש תנועה כזאת, אשר רק להם יאתה לשלוט ברוח עמם, גם ימצאו תואנה להנצל מהאציל תרומות כסף; תלונת המתנאים ברוחב בינתם בכל ענפי המדעים לא תחרידנו, כי רק את נפשם ישמרו, מדאגה מדבר פן יאמרו בגוים לאומית פרטית לישראל, והם הלא נשבעו כי רוסים בני תורת משה הם; יזעקו הנטרפים מחמת תערובות ככרוכיא, הן נודע כי רק לתאוה יבקש נפרד; יקצפו יקללו מה"ע הבונים חרבות למו, מי לא ידע כי כל מגמתם למשוך אליהם לוקחי עליהם במחיר; יהמו יחמרו וירגנו באהליהם העטלפים—החסידים וצדיקיהם, שְׂאֵתם לא תבהלנו, וגם לא נשא תנואות עליהם, כי מכל הקודמים רק להם לבדם המשפט להתקומם, אם יוכלו, נגד הרעיון של ישוב א"י, כי בנפשם הוא, הן משנה שברון ישברו אם תעלה הקוליניזציא כפורחת: ראשית כל ירעדו ויפחדו, אם יצלח בידי הפלשתינים להעמיד קופות בבתי ישראל לאסוף קשיטות, וגם יקבצו חברים רבים אשר יתנו נדבותיהם לשנה או לחדש ככל אשר תמצא ידם, ואין ספק כי יעשו מעשיהם באמונה וירשמו בספר את כל אשר אספו מכל איש ויתנו השבון מפורש גלוי מכל ההכנסות וההוצאות ומה גם אם יצלח בידם להשיג הסכמת הממשלה — שיש תקוה נוסדה כי לא תמנע זאת ממנו — אז יתנו אחינו

היתרון לצדקה זו מאשר לקופת רמב"ן שהוא דבר הנמשי מן העין וכל הנוגע בה תדבק בידיו. ואם לא ידאגו כל כך להמקבלים במקום קדוש, הלא נגד עיניהם הבנמה טובה תברת. ורעה חולה מזה כי לא יספיק בידם לשלוח אמרכלים בכל ערי המדינה וכפריה, הלוקחים שכרם משלם מקופה רמב"ן, ויחד עם זה יספרו נפלאות מצדיקיהם וילהבו את העם לפנות אליהם בבקשותיהם ומתן שכרם בצדם— הלא תחלש האמונה בהם ובמופתיהם, ובפרט כאשר יחזה העם כי הבטחותיהם להביא את הגואל לא נתאמתו, תחה אשר המכחישים קדושתם וקרבתם לשכינה ולמלאכי מרום העומדים למשמרתם הצליחו לגאול מצרה ומתוסר להם וממעקה משפחות מספר, ולהם אפוא יאתה תהלה, כי כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא וכו"ש משפחות שלמות. התחזקו אפוא אחינו והיו לאגודה אחת בכל עיר ועיר להביא תרומת לצדקה גדולה— למזכרת משה, כי שמו וזכרו ילכו לפנינו ויאמצו לבנו לעשות גדולות ונצורות. התחזקו במעוז לאמיתנו ואמונתנו וזכרו את אדמת קדשנו התרבה והשוממה ושלחו מכם אנשים לעבדה ולשמרה! שוו לאומיתכם ואמונתכם לנגדכם תמיד, כי אם הן לימינכם בל תמוטו!

ארז.

אדם ובהמה או צער בעלי חיים.

א

רבת שאלו חקרו ודרשו חכמים משיבי טעם: מי נתן לבן-האדם את הרשות ואת המשפט, להתנפל על בעלי חיים בחזק זרועו ובמזמת ערמתו, לכבשם לו לעבדי עולם, לרדות בהם בשבט ברזל, ולעבוד בהם בפרך, לגזול צמרם ושערם ועורם מעל בשרם? את שארם יאכל ואת עצמותם יפצח ויגרם, והיה הבעח"י בידו למסוס נוסס?

הן הבעח"י נוצר, אם לא בצלם האדם, עכ"פ בדמותו, כי דומה החי לאדם בבנין איבריו ובתואר יצוריו, חיצונים כפנימים, כי טבע אחד לשניהם בחייהם „וכמות זה כן מות זה" — החי יחוש ויאכל וישתה ויעכל ויחלה וימות כאדם, הכל כאשר לכל בזיווג זו"נ בעבור פרי בטן ובלידה אדם ובהמה נשתוו, וגם בעל נפש הוא החי, וכבר יחסה התורה נפש לחי כמו לאדם, שכן מכונה „נפש חיה" בהמה ורמש וחיתו ארץ (בראשית א' כ"ד ל', ט' י') וגם האדם אחרי אשר נפח אלהים באפיו נשמת חיים (שם ב' ד'), וזהו שמזכירים חכמי עמנו בשם „הנפש הבהמית", והסופר הקדמוני פלוטארך ביקש להוכיח בראיות שגם נפש משכלת שוכנת בבעח"י. החכם הנוצרי כריזוזטומס בח"ב מספרו אומר כי תלמידי מני הפרסי מיחסים חלק אלוה ממעל אל כל בעח"י שנפשם אצולה ממרומים. ובמאה שעברה בירר הפילוסוף האשכנזי Meyer כי יש נשמה לבעלי חיים; וא"כ גם בנפשם ובנשמתם דומים הבעח"י אל האדם, „ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ"? (קהלת ג' ד"א). ובאמת מבררי השארת הנפש במופתים הגיונים וטבעיים לא נמנעו מיחס השארה גם לנפש כל חי, והמתפלספים בשיטת ליי בניטץ קיימו וקבלו השארת הנפש גם לנשמת בהמה חיה ועוף, ונוטה לזה גם הרמבמ"ן בספרו פאָדאָן על השארת הנפש. — הקראים האמינו גם בשכר בעח"י לעוה"ב, כמו שנמצא בהלכות שחיטה של ר' ישראל המערבי „ויהיה מאמין כי יש לחיה תמור טוב תחת כאבה", ודמוז גם במאמר קדמוני באגדה „שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה" (ועיין הרמב"ם בפ' י"ח לשלישי מהמורה ור"ס נאון באמונות ודיעות מאמר ג' והרמבמ"ן בספרו פאָדאָן הנ"ל פרק עשירי) —

אם כן השאלה ההיא מתעודדת ומתאמצת על אחת שבע, כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש, כן יקום האדם על הבהמה לקחת את נפשה באין חמס בכפה — הן אם יתגבר הציד בחרבו ובקשתו על דוב שכול ביער, וחץ שנון יורה אל לב זאב ערבות השודד כשוט שוטף, וכלה זעמו על נמר מתמרמר לבלוע אדם וחי, ואפו יחר על חיתו יער טורפי טרף — לו המשפט והגאולה על פי הדין: הבא להרגך השכם להרגו, — אכן הבהמה התמימה אשר אך ירק עשב תאכל, וכל בשר ודם לא יבא אל פיה, לא תרע ולא תשחית בכל הארץ, בהמה זו מה חטאה? מי נתן אותה ביד האדם האדם הזה למשסה ולחרם להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה? —

ב

התשובות על השאלה העצומה הזאת נפרדו בכללן לשני ראשים: הראש האחד פונה אל התורה, והיא תשובו התורנים (הנוזרים את הקשר תחת להתירהו) באמרם: האלהים נתן לבני האדם את המשרה והממשלה על בהמה חיה ועוף לעשות בהם כרצונם ולהשתמש בהם לכל אות נפשם, כי כספו הם וכקרקע עולם, שנאמר: „ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה וגו' ומלאו את הארץ וכבשוה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ וגו' ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמוש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו" — והשחתת נפש כל חי איננה רציחה, וההורג בעח"י לא נקרא רוצח ולא נידון כמכה נפש, שנאמר „שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם" (בראשית ט' ו'), הרי כי בעח"י שלא נברא בצלם אלהים אין בו משום שפיכת דם ורציחה ודמו מותר ומופקר.

והראש השני פונה אל ההגיון והיא תשובת החוקרים באמרם, כי זה הוא משפט קדמוני חרות וחרוץ בחוק הטבע, כי במלחמת היקום (קאמפף אומ'ס דאזיין) אשר נפתולי אלהם יפתלו כל יצורי תבל, בעוצם התשוקה לחיים אשר נטע הבורא בקרב כל חי, נתנה מקדם קדמתה לכל חי הברכה או הרשות: על חרבך תחיה! כי יחיו האישים זה בהפסד זה, בהשתדל כל אחד להתקיים בהעדר חברו, ידחפהו ויהדפהו הלאה אם צר לו המקום, יתחמם מגזו ומעורו בקר לו, ויאכל גם אכול את בשרו כי ירעב, כל שתקיף מרעהו ינצחהו ויתעודד, וכל דאלים גבר — המשפט הטבעי (נאטורדעכט) הנורא הזה היה שורר מראש מקדמי החברה המדינית גם בין בני האדם בעודם בשפל המדרגה הטבעית, מפוזרים ומפורדים איש איש אחד בצעו הולך, ואך הות נפשו היתה לכל אחד ואחד חוק ומשפט. אכן אחרי כן כאשר החל האדם לבנות לו בית אב, להתאחד למשפחה ולשבט, להתחבר לעם ולאום, בחות בכפרים ובערים, ולהשתתף בקשר חיי חברה מדינית (Vitas civilis) וראו שאין החברה מתקיימת על יסודות המשפט ההוא, אגודתם אשר יסדו בארץ תותר וחבילתם תתפרד וכמלונה במקשה נוד תתנודד, מפני שכל אחד מבקש חלל העולם כלו, ולא יתן דריסת רגל לרעהו; אז התיעצו לקצות ולצמצם את המשפט ההוא, איש ואיש נתרצה לותר חלקו לחברו לרעהו ולשכנו הקרוב אליו, ואז בטל המשפט הקדמוני האיום שכל אחד יחיה על כוחו כי עז ואיש זרוע לו הארץ, והתחילו להתבונן כי אך בהיטיב האדם לרעהו ייטיב האיש לנפשו, אם מה דסני ליה לחבריה לא יעביד, והיתה כזאת יסוד שטר השותפות (Contrat social) אשר באין אומר ודברים (שטיללשוויינענד) התחייבו זה לזה אישי החברה בכל הארץ לטוב להם כל הימים (וכל זה היה מאושר ומקוים בין החפשים בני חורין, אבל העבדים והשפחות נשארו נתונים נתונים לאדוניהם כי כספם הם); — אמנם העמים הפראים הנמצאים עד היום הזה במצב הראשי ובמעמד הקדמוני, להם החוק הטבעי לקו וחוזק הזרוע למשקלת משפטם, יגזרו על ימין ויחמסו על שמאל, איש בשר אויבו יאכלו, ויעשו אדם כדני הים ואיש כרמש לא מושל בו, יזבחו אנשי חרמם וישסעו בעלי מלחמתם, יאכלו את בשרם לשבעה וישתו את דמם לרויה, וזאת להם משפט

המלחמה בדת ודין, אין לבם נוקפם כלל ולא ייסרום כליותיהם בעשותם בשוגאדם משפטים נוראים כאלה. וכן הבידואנים בסדיא ישללו וישדדו ויבזו כל עובר ושב בסדת המשפט ובמשורת הדין, יקחו את כל אשר לו וישאירו לו מזון סעודה אחת להחיות את נפשו עד בואו לבית סלון ראשון, ויניחו לו בגד אחד לכסות מערומיו, כי כן משפטם יאמינו וכן הדין נותן לדעתם. כמשפט הזה יקחו להם גם שודדי הים הסכנים Piraten, ולא ידעו ולא יביגו כי בזה יחסמו כל דין בני חלוף החיים בחברה מדינית, כי תחת זאת תרגז הארץ ותמוט המדינה, ויתגודד כל משפר ומדד בקרב בני האדם.

על כן גם כל מיני בעלי חיים לא נספרו אל שפר השותפות הדגא, ואין זכות וחובה בין האדם ובין בעלי החיים, כי נשארו על מעמדם הקדמתי זה לעמת זה, כל דאלים גבר: אם יתגבר החי על האדם ישסעהו לנזרים, ואם תעלה יד האדם על החיה ישרגם ויכלכל בה את חיי קיומו לכל אות נפשו באין פוצה פה ומערער, כי כן יסד המלך מלכו של עולם מקדם קדמתה; וכן כתב שפינוזה בספר המדות (עמהיקא) שלו (חלק רביעי למד ל"ז באור א') וז"ל שם עפ"י דרכו: „מזה מבואר כי אותו החוק המצוה שלא לשחט בעה"י בעידים מיוסד יותר בהבל אמונה טפלה ובדחמי הולשת נשים, מברוח בינה נבונה; כי הבינה מלמדת אותנו למען תועלתנו לקשר מערכות ריעות עם בני האדם, אך לא עם הבעה"י הבעידים או עם דברים אשר טבעם שונה מטבע האדם, וזה מבינתנו יענגו שאותה הזכות שיש לבעה"י עלינו, ישנה גם לנו עליהם; ולא עד אלא מאשר זכות כ"א היא לפי התושיה או היכלת שלו, יש לבני האדם זכות גדולה יתר הרבה על הבעה"י מזכות הבעה"י על בני האדם. אינני מבחיש בזה את ההרגשה בקרב הבעה"י; אבן מבחיש אנכי שמשום זה לא יהא מותר לנו לבקש את תועלתנו, להשתמש בהם כאות נפשנו ולעשות בהם כטוב בעינינו, מאחר שבטבע המה אינם מתאימים לנו, והפעליותיהם שונות מהפעליות בני האדם".

ג

המשפט הזה הקשיח לב האדם והקשה והכביד אותו נגד בעלי החיים, להעמים עליהם משא לעיפה, לעבוד בהם בעול קשה ובפרך נדול מנשוא, עד כי עיפה נפשם להדרים, ידבצו תחת משאם ויפלו שדודים בחייהם ובמותם. ולא זו בלבד אלא שהיו וישנם עוד אנשים אשר בלי רגש המן מעיים ישתעשעו בצער בעלי חיים, ויתאכזרו להתעסק ביסודי כל חי, להשניח ולהתבונן על פרפודי בעלי חיים ועל נסיסתם במותם, והיה זה להם לראוה ולדיה — אנשים כאלה לא ידעו רחם גם על בני אדם, כי מי שאיננו מרחם על בעה"י הוא אכזר גם לאדם.

אולם מעת אשר החלו בני האדם להשתלם במדות נאותות בערך פסיעות נסות שעשו לרגלי ההשכלה בלמודי כדעים, ושמו המושלים על לבם להשוות הזכיות, משפט אחד לנר ולאזרח, לבן חורין ולעבד, ובטלו כל שעבוד עולמי לנמרי, ועבד הפשי מאדוניו, שות שתו בני האדם את לבם גם לעני בעלי החיים לעבודתם הקשה וליסודי צערם, וחשבו מחשבות להטות להם חסד, חנינה וחמלה ולהיטיב מצבם.

ד

למטרה הזאת אשר הציבו בני דורנו יובילו שני דרכים, אשר כל אחד מהם יפרד לשני שבילים, ולכל אחד מהשבילים ההם יש זכרון בדורות ימי קדם (מחותל בערפלי איזו אמונה תפלה והגדה שיחית ושירית), ורמז בספרי קדשנו (ביקר טהרת האמונה והמדות) לקיים מה שנאמר: אין חדש תחת השמש.

ה

הדרך האחד הוא רנש לב האדם באשר הוא אדם בתור המעלה (הומא-ניטאָט), המסתעף לשני שבילים:

ו

השביל האחד הן חברות צער בעלי חיים (פֿעראיינע נענען טהיער-קוואָלעריי) ותעודתן להשגיח על עובדי אדמה ועל עומסי עגלות ועל כל עושי מלאכת עבודה עם בהמות בבית ובשדה, לבל יעמיסו העבודה ולבל יעיקו העגלה יתר מדי כח הבהמה, אך ורק במסת חילה כאשר תוכל כלכל; שלא יניפו שבט רודה ומַכות אכזרי ליסר את הבהמה בשוטים ובעקרבים; לבל ישתעשעו בני אדם ביסורי בעלי חיים לסגפם ולענותם להכותם ולדמסם לדחפם ולהדפם להדיחם ולהפילם ליראַם ולאַים עליהם להכאיבם ולמרדם להלאותם ולהתעמר בם להתלהלה ולהתעלל בהם לקרוע מהם שערם ולתלוש צמרם ועורם בחייהם; להזהיר בני האדם מכי נפש בהמה ושוחטים וזובחים לברור לה מיתה חטופה ומהירה בלי צער כאב רב ונסיסה ופרפורים —

ז

לשביל הזה במדת הרחמים על בעח"י יש זכרון לראשונים: ההודיים בשביל אמונתם בגלגול נשמות בני אדם בבעח"י „הם רחמנים גדולים לבעלי חיים, מהם הולכים לרחובי העיר וקונים העופות מיד הצידים וחפשי ישלחום" (נשמת חיים מ"ד פכ"ב לד' מנשה בן ישראל), ועוד בימינו יחמלו ההודים וירחמו על בעח"י תמימים אשר לא ידעו ולא ישחיתו לבני האדם. בעיר קאמבאיא יעדו ההודים בית מיוחד לאסוף שמה בעלי כנף ויאכילום וישקום, ובערים אחרות ישנם בתים המחזיקים קופים וכלבים זקנים אסופים מן השוק לכלכלם ולנהלם בלחם ובמים עד מותם. — וכן הסינים מפרנסים במקום קווינזאי ארבעה אלפים בעח"י להיות משכנות לנפשותיהם. גם היאפאנים ועמים אחרים באסיא מחזיקים בתי-חולים רבים וגדולים לכלכל בהם נפשות כל חי וחסרונם, מפני שמיועדים המה להיות לעתיד לבא מקום משכן נשמותיהם.

ח

ורמוזה מדת הרחמים הזו ממקור חמלה טהורה בספרי קדשנו המלאים אזהרות על צער בעלי חיים, וכבר בין שבע מצות בני נח נאסר מטעם זה אכילת אבר מן החי, שאחר שהתיר לנח ולבניו לאכול בשר כל חי, אמר „אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו" (בראשית ט' ד') היינו אבר מן החי, מפני שהיה המנהג האכזרי

בקרב בני ארץ הקדם ביסים הם, בהיותם בדרך למסעיהם עם עדרי צאנם ובקרם, לתוך משור חי נתח בשר, ולתוך אחב את המכה ולחבשה, ולשוב לחתוך נתח בשר אחר לצרכם, עד אשר ימותנו את הבהמה כלה. הנוסע Bruce מספר איך שראה בעיניו אכזריות כזו לאמר: „השגנו שלשה נוסעים ולפניהם פרה, פתאום השליכו את הפרה ארצה ביד חזקה, תתכו נתח בשר ממתניה, ואת עור הנתך פרשו על מכת החתך, וחזקהו במחטים והניחו פיט על המכה, ודחפו את הבהמה הלאה"[1]. ובארץ אביסיניען נהגו בלתם משתיהם להניח בהמה חיה אסורה בבבלים, ולחתוך ממנה את בשרה נתחים נתחים, וכ"ו בזהירות גדולה שלא להמית את הבהמה בפעם אחת[2]; על כן נאסרה אכזריות כזו לכל בני שם ועבר. והמלך שאול מחה במקצת המון העם במלחמה אשר בחטיפת רעבתם רצו לעשות כזאת (ש"א י"ד); כי התורה חסה מאד מאד על נפש כל חי, כמ"ש חז"ל במ"ר פ' תצא: „כשם שהחמיו של הקב"ה על האדם כך רחמיו על הבהמה מנין שנאמר ומיום השמיני והלאה וגו' ולא עוד אלא שאמר הקב"ה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, וכשם שנתמלא הקב"ה רחמים על הבהמה כך נתמלא רחמים על העופות מנין שנאמר כי יקרא קן צפור לפניך". והרבה מצות מיוסדות על צער בעלי חיים.

ככה חסה התורה בצער עבודת בעלי' וקבעה לתכלית זו יום מנוחה אחד בשבוע הוא יום השבת וצותה בעשרת הדברות לאמר: ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה וגו' ועבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך וגו' למען ינוח וגו'[3]. — וכן צותה לאמר: „כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזב לו (מפני שבעל החמור הוא שונאך) עזוב תעזוב עמו" (מפני צער בעח"י ולא משום השבת אבדה לבעליה, וכן פסק גם הש"ע חו"מ סי' רע"ב ס', ע"ש בהגהה שכ"ו משום צער בעח", וכן בשו"ע או"ח רכ"ו ס' פורקן בנחת וכו' משום צער ב"ח). — וכן צותה: „לא

---

[1]) ראָזענמיללער בספרו „דאס אלטע אונד נייע מצרענלאנד" ח"א צד 39.

[2]) Oedman בספרו „פערמישטע זאמלונגען דער נאטורקונדע" מובא בספרו של החכם פריעדריך „צור ביבעל" ח"ב.

[3]) ככה נאמר בדברות האחרונות לתת טעם ליום מנוחה אחד בשבוע. ובדברות הראשונות ובמ"א נתן טעם לסה נקבע יום המנוחה דוקא ביום השביעי ולא ביום אחד מימי השבוע כפי שנמצה לרבע הירח מזמן בריאת העולם, ואמר כי יום השבת נקבע ביום השביעי משום שהוא יום קדוש ומבורך כי ששת ימים עשה ד' את העולם ויום ביום השביעי, ויברכהו ויקדשהו, כמ"ש בספר מעשה בראשית „ויכל אלהים ביום השביעי וגו' וישבות ביום השביעי וגו' ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו וגו'" ונקבע יום השבת ביום השביעי לזכר חדוש העולם. — וזו סיבה נגד הרוצים לרחות את יום המנוחה מיום השביעי אל היום הראשון בשבוע, שלפי טעם קביעת יום מנוחה פעם אחת בשבוע ניחא, כי תכלית זו מושגת בין שיהיה יום המנוחה ביום השביעי בין שיהיה ביום הראשון ואין חלוק כלל; אבן בשעם זכר לחדוש העולם צריך יום השביעי דוקא להיות יום השבת, ובאמת בעצם הטעם הזה נגדל יום השבת שלנו מיום השבת לעמים אחרים, חדשים גם ישנים, באשר ידענו שכבר להמצרים הקדמונים היה יום השבת, וכן לעמים אחרים, היינו יום מנוחה ושביתה מכלאכת עבודה לאדם; ותורתנו תוספת גם שביתת תבהמה בביח ובשדה כנ"ל, ואמרה בפירוש (שמות כ"ג) „וביום השביעי תשבות למען ינוח שורך וחמורך" וכן הוא הדין בפירוש בשלחן ערוך או"ח וי"א כי חיוב שביתת בהמה גם ביו"ם.

תחדוש בשור ובחמור יחדו" כטעם הראב"ע מפני שאין כח החמור ככח השור שהשור כחו גדול מכח החמור וכמשיכו אחריו ומסבב לו צער ועגוי.

התורה חסה על צער בעלי חיים בענוי "הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל" וצותה "לא תחסום שור בדישו".

רחמנא חששה לצער האֵם בבהמה על הָאֵלקח ממנה יונק משדיה. וצותה שגם לקרבן המובח אך "מיום השמיני והלאה ירצה" (שמות כ"ב, ויקרא כ"ב). וכן צותה "אתו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד", אפילו אם ישחוט את האֵם קודם הבן, מפני החשש שמא ישחטם אותם בשעה אחת וראתה האֵם במיתת פרי בטנה ותצטער; ומלבד זה היא אכזריות להשמיד בית-אב כלו ביום אחד. ומטעם כאלה אסרה רחמנא לקחת אותו ואת בנו בקן צפור [4]) לאמר "לא תקח האֵם על הבנים" והבטיחה אריכות ימים על זאת. ומזכיר החכם פוקסם בביאורו על התורה שגם בשירי Phokylides נמצאת המצוה הזאת שלא לקחת האם על הבנים, למען תוסיף האֵם ללדת עוד אפרוחים אחרים.

להדחקת אכזריות על בעלי צותה התורה שלש פעמים: "לא תבשל גדי בחלב אמו", כדעת הקדמון פילון היהודי, ואחריו הראב"ע והרשב"ם, ובדורנו החכם שו"ל, מפני שאכזריות היא לבשל את הבן בחלב אמו שהיה מכן ליניקתו כדי להחיותו, שכן היה זו מנהג העמים להקריב לאלוהיהם בכורות צאנם מבושלים בחלב אמם, כהקרבת ראשית הגז ובכורי פרי האדמה, שע"כ נסמך האיסור הזה אל מצות הבאת בכורים בבתוב. ע"כ פילון הנ"ל בדרשות מוסר שלו קרא אל בעלי תאוה לאמר: "אם תקפה עליך תאותך לאכול בשר עז מבושל בחלב, מי יכריחך לקחת דוקא חלב האם?". וגם לדעת המבארים "בחלב אמו" בעודנו הוא יונק חלב אמו, הוא ג"כ מטעם רחמנות ע"ד מיום השמיני והלאה ירצה לקרבן ונו' הנ"ל — ואולי נתרחבה המצוה הזאת על כל מיני תעזובות במאכלי בשר וחלב.

משום צער בעלי אסרה רחמנא לסרס בהמות ועופות כמ"ש ובארצכם לא תעשו (ויקרא כ"ג) לדחז"ל.

צער בעלי הוא מקור מצות השחיטה, וזהו משני צדדים, מצד אחד כדי להוציא את הדם שהוא הנפש בחיה. ולא יאכל האדם את הנפש עם הבשר (ע"ד

---

[4]) ומה שאמרו במשנה (ברכות פ"ה ומגלה פ"ב) "האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו" הכונה לא לרגש הרחמים כי אם לנוסח וסגנון התפלה, שאין להתפלל להשי"ת באופן דמיחזי כאלו הוא מתפלל רק לסדר הרחמים, וזהו להוציא מלב המינים מאמיני שתי רשויות, הטוענת היא סבת כל טוב והשניה סבת כל רע בעולם. והתולכים בעקבות חדיעה חזו רגילים ליחס ליסוד הטוב לא לבד כל טוב מוחשי במציאות, כי גם כל טוב מוסרי וכל דת וניתוס וכל מצוה טובה אך לסדר הרחמים שהוא הרשות הטובה וכל חוק גזרה קשה מכבדת עול ליסוד הרע או לרשות וסדר הדין. וזהו גם הכונה במשנה הנזכרה באמרה: "האומר יברכוך טובים הרי זה דרך תמיהות" (כפי' התוס' במגלה שם משום דמיחזי כשתי רשויות), וכן משתקין את האומר מודים מודים משום דמיחזי כשתי רשויות, כראיתא בגמרא שם, וכן האומר על טוב יזכר שמך, כאלו מדבר רק על היסוד הטוב, וכן על קן צפור יגיעו רחמיך, וכדומה שנראה כפונה רק אל מדת הרחמים וצד הטוב, בנגוד גזרה קשה ורעה ליסוד הרע; ולהתנגד לאמונות ומעשיות כאלה אמרו ז"ל שמרותיו של הקב"ה אינן רחמים אלא גזירות, וחייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה.

הכ' מנפש עד בשר יכלה), שאם התיר לאדם בשר הבעח"י היינו נופם, לא הותר דמם שהוא נפשם ונשמתם (והו גם טעם מצות כסוי הדם), ומצד השני כדי לברוח להם מיתה יפה נוחה ומהירה כנ"ל, שע"כ התמירו חז"ל על פניסת המבין ובה' סימני השוחטה, שהם שהייה הדרסה החלדה הגרמה ועיקור, וכ"ו כדי למהר מיתת הבעח"י ולהמעים צערם.

ככה הזהירה התורה על פרנסת וכלכלת הבהמות הביתיות, שלא לצער אותן ברעבון ובצמאון, ואמרה, לדחז"ל, "ונתתי עשב בשדך לבהמתך" ואח"כ "ואכלת ושבעת" שהייב אדם לתת מקדם מספוא לבהמתו בפרם שיאכל בעצמו לשבעה, ועל כזה רומז גם הכתוב "מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת (לתשמיש) האדם", ואמר "יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי". ולא לבהמות ביתיות בלבד דאגה התורה, אלא גם לחיות השדה בשנת השמטה, שנאמר ובשביעית תשמטנה ונו' ויהנו תאכל חית השדה (שמות כ"נ). ולא עוד אלא שהקב"ה בעצמו ובכבודו פותח את ידו להשביע לכל חי (קמ"ה) יתן להם ילקוטון (שם ק"ד) ונותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו (שם קמ"ו) ויכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו (איוב ל"ח).

את כלעם אשר הכה אתונו שלש פעמים להטותה הדרך הוכיח מלאך ה' ועור בו לאמר: על מה הכית את אתונך זה שלש רגלים!

על כן הוכיחו חז"ל (בבא מציעא ל"ב, שבת קכ"ח) כי צער בעלי חיים דאורייתא, והחמירו הרבה בגמרא ובפוסקים ע"ו, ד"מ אצל חלוב הפרה בשבת ואצל מלינת התרנגולים וכו', והתירו לפעמים עבודה ומלאכה בשבת מטעם זה (שבת קכ"ח) צער בעלי חיים עדיף. ויפה שיחתן של הפוסקים בב"מ בענין זה, ד"מ באו"ח ר"ס אצל ברכת שהחיינו על בגד חדש ע"ש ובהג"ה שאין לומר תבלה ותחדש על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של בהמה דא"כ יהיו צריכים בתחלה להמית בהמה אחת וכו'. ונאה אגדתם במדרש ש"ר פ"ב: "אמרו רבותינו כשהיה משרע"ה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי אחד, רץ אחריו עד שהגיע לחמות, כיון שהגיע לחמות נזדמנה לו כריכה של מים ועמד לשתות, כיון שהגיע משה אצלו אמר: אני לא הייתי יודע שרץ היית ממני צמא, עיף אתה, הרכיבו על כתפו והיה מהלך, אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהג צאנו של בו"ד כך, חייך אתה תרעה צאני ישראל". אף נשנב ספורם בפרק הפועלים בב"מ על ימרי רבנו הקדוש משום עגלא דהוא קא ממסי ליה לשחיטה, אזל תליא לרישיה בכנפיה דרבי וקא בכי, א"ל זיל לכך נוצרת, אמרי הואיל ולא קא מרחם ליתו עליה יסורין, אשר הלכו להם אח"כ ע"י מעשה אחד שחמל על ב"ח באמרו ורחמיו על כל מעשיו כתיב.

ט

ה ש ב י ל ה ש נ י הוא יסוד חברת אנשים שהתפשטו בתחלה זה כשלשים שנה בכל ערי ארץ אנגליא ואח"כ בכל הערים הגדולות באירופא, והם מתילים א"צ להנזר מאכילת בשר ולחיות אך מאכילת תבואות השדה וצמחים, המכונים משום זה אוכלי צמחים (וועגעטאריאנער), מקצתם אוכלים גם חלב וחמאה וביצים, ומקצתם ינזרו גם מאלה, באשר גם הם דבר מן החי, כמו שנוהגים גם בעמנו קצת

חמידים ותיקון ואנשי מעשה שאינם אוכלים דבר מן החי. הם אומרים כי יותר טוב לו לאדם להתדמות לקופים המכלכלים א"ע מצמחים מלהשתוות לחיות השדה טורפי טרף בשר, אף לא אל החזיר האוכל מכל הבא בידו, צמחים ובשר גם יחד; כי על הלחם לבדו יחיה האדם, ואין לו צורך לבשר בעלי חיים, כי אכילת הבשר מקצרת ימיו של אדם בטבע, ונותנת לו מדות רעות במוסר, מפני שמאכל הבשר מחמם את הדם ומביא לידי שצף קצף וגאוה ודום עינים ותאות זמה, וישה אדם למדנת חיה וישפל איש למעמד טורפי טרף. גם ממהרת אכילת בשר לעכל את כח החיים שבאדם, כאשר תמהר פתילת הנר לדלוק והיתה לבער ברוב שמן; וגם מסופלים הם לדרכה מיני חולאים משום זה. לא כן אוכלי צמחים שהם ידלקו ויבערו לאט בכח החיוני שלהם ויאריכו ימי חייהם, וגם מחלתם לא תכבד מאד, כי אין דמם הולך ופועד כדם אוכלי בשר. ולדעתם לא נבראו הבהמות הביתיות אלא לעבודה בבית ובשדה ולמלאכה ברחיים ובחרשת מעשה, ולא להיות לטרף לשיני האדם, אשר בראשיתן היו כולן שמחיות כשיני בעה"י אוכלי צמחים, ורק אח"כ ע"י ההרגל באכילת בשר נשתנו מקצת שיניו להיות מחודדות ועוקצות כשיני בעה"י אוכלי בשר.

הן ישנם חכמים פבעיים המבררים כי האדם נברא בטבעו להתפרנס מבשר; ככה ד"ם אמר החכם Buffon שמאשר לבני האדם כמו לחיתו טרף קיבה בלתי מכופלת וכרכשתא קצרה נתן גם להם להתפרנס מבשר — ; אבל גם להקופים ולדרבה בעה"י אחרים קיבה פשוטה ומעי קצר ובכ"ז אוכלי ירק הם. הטבעי האנגלי Hunter רצה להוכיח כי מאשר שיש לאדם כמו לחיתו טרף פה רחב וקצר ושינים סדוחות מתאימות, ולא כמו לבעה"י אוכלי עשב פה רחב ושינים בסירתין, כ"ז מדה שהאדם נברא בטבעו לאכול בשר — ; אבל גם להרבה מיני קופים יש נ"כ פה רחב וקצר ושינים סדוחות ממולאות והם אוכלי צמחים, ולהפך יש לכלבים ולזאבים ולדרבה חיות אחדות פה ארוך ושיני סידתין והם בכ"ז אוכלי בשר.

נגד מה שהואילו איזו טבעיים לכנות את שיני הקצוות שבפי האדם בשם „שיני-הכלב", בעבור שיש גם להכלב שינים כאלה במקצוע הפה, ונוהגים גם מזה שבטבע האדם לאכול בשר כמו הכלב — אומרים אוכלי צמחים הנ"ל שכ"ז היא שיחה בטלה ואין להקיש מזה מאומה. ונגד מה שהחליט רופא-שנים אמעריקאני Mac Quillen שהאדם לפי מערכת שיניו הוא בטבעו ממצע או אנשי הבינים בין אוכלי צמחים ובין אוכלי בשר שלפיכך הוא אוכל גם שניהם, אומרים שגם להכבש סדר כזה בשיניו כמו להאדם ובכ"ז הכבש הוא אוכל עשב, ומכ"ש הקוף שיש לו שיני האדם ממש והוא אוכל רק פירות, שע"כ החליטו להפך כי כנודל ההשתוות שבין האדם ובין הקוף אוכל ירקות ופירות, כך נודל ההבדל שבין האדם ובין החיות המזדמות אוכלי בשר, שכן שיני החיות ארוכות וחדות וריקות ביניהן, משא"כ שיני האדם; גם התיה מניעה את הלחי התחתון, רק ממטה למעלה ומלמעלה למטה; משא"כ האדם שיניע אותו גם לכל הצדדים ללעוס את המאכל; וכן מצאו הרבה דברים שבהם נבדל האדם מן החיה האוכלת בשר ודומה יותר אל הקוף אוכל פירות.

והרבה מחכמי האומות בדורותינו מסכימים לשיטה זו שלא לאכול בשר. ככה אמר הצדפתי Lamartine: עוד יבא יום אשר בני האדם ימאסו בבשר בעה"י כמו

שמראים עתה בבשר אדם. החכם הכולל Humboldt אמר: ההרגל לאכול בשר בעח"י ממעיט נועל נפשנו הטבעי נגד הפראים אוכלי בשר אדם. וכשם שבעלי הדיעה הזו מחליפים כי אבילת בשר מקצרת ימיו של האדם כנ"ל, כך הורו גם חכמים שאינם מבעלי הכת הזו, ובזמננו החליט המורה המפורסם Hyrtl בעיר וויען כי העמים המתפרנסים יותר מצמחים רגילים להאריך ימים, ולהפך אותם המתפרנסים יותר מבשר לא יניעו לדוב כי אם עד חמשים שנה. והעיד על עצמו כי זה כמה שנים אשר לא יבוא בשר אל פיו ומאז הוא מוכשר יותר לעבודה רוחנית והוא שמח וטוב לב. גם החכם הנודע בנימין פֿראנקלין חי בנעוריו אך מצמחים וגם בזקנותו לא אכל בשר רק מעט מזעיר והחליט שאך בהנזר האדם מבשר בעח"י ינדל כוחו לעבודה נשמית ורוחנית.

אלה הן מענות דבקי השיטה הזאת של אוכלי הצמחים אשר ירבון בזמננו בידוע.

גם לשבילי הזה יש זכרון לראשונים: „ההודיים לא אכלו בשר" (הראב"ע ז' יתרו) שכן הורו אותם כהניהם הברהמנים כי נשמות בני האדם מגולגלות בבעלי חיים. ולד"ק שבט הכהנים הזה מיוצאי יד אברהם אבינו, שכך היתה דעת ר' מנשה בן ישראל בספרו „נשמת חיים" לאמר: „הלא תראה שהאברהמנים הנקראים היום ברהמינים והם בני אברהם אבינו הם היו הראשונים אשר בארץ הודו פרסמו אמונת הגלגול וכו' והם רחמנים נדולים לבעח"י וכו'". ועד היום הזה נמנעים רוב עמי ההודים וביחוד הכהנים ובעלי הפקודות ואנשי המלחמה מאבילת בשר בעח"י ורק על תבואות השדה יחיו. ומרגלא בפי ההודיים לאמר: אם תאכל לחם, הוא ישוא אותך, אבל אם תאכל בשר, אתה הוא הנושא את סבלו אשר תמיד כאבן מעמסה יכבד עליך עד אשר תרבץ תחת משאו. בארץ יאפאן, וכן בחינא, ישנה כת אחת אשר אנשיה אינם אוכלים שום דבר מן החי ואפילו חלב לא ישתו באמרם שהחלב הוא דם לבן, והאנשים ההם המכונים Sinto's הם לדוב המושלים על יתר שבטי יאפאן.

היונים שותפו מאחד קדמוניהם ומיטיביהם הוא מריפמאלעם אשר למד את אנשי אפהען לדרוש ולדעת את שדותיהם ונתן להם חוקים ומשפטים שאחד מהם היה: תאהבו את האלהים מכל, אחרי האלהים תאהבו את בני האדם, ואחרי בני האדם תאהבו גם את בעלי חיים. על כן ביטל קרבנות בהמה חיה ועוף ותיקן להיונים קרבנות, מנחה ונסכים מפרי האדמה. הוא היה אומר אל היונים: יחוץ תדעו כי בשר הבעח"י לא ניתן לאכלה, וכל הממית בעח"י מות ימות, כי חדל מהיות אדם.

גם פיתנורס ותלמידיו אשר הורו נלגול נפשות האדם בבעח"י, ואת הצמחים כינו הסולם הנדול המחבר שמים וארץ, גם הם אכלו רק ירק עשב ופירות, ולא בא בשר אל פיהם. עמעדוקלם משורר יוני קדמוני אשר חי יותר ממאה שנים, חשב לתועבה נדולה להמית נפש כל חי, עד שגם הנעלים או הטנדלים ברגליו היו מנחשת ולא מעורות בעח"י.

גם הפילוסוף היוני עפיקור (אפיקורס הידוע) שהיה משבח את תענוגות החיים ושמחות העוה"ז לאושר היותר נעלה לאדם, לא אכל בשר מימיו, כי אם אכל לחם ושתה מים, וכטוב לבו בשלחנו אכל גם חתיכת גבינה, ועל פתח ביתו חרת את הכתבת הזו: ברוך בואך הולך אורח! פה ישובחו ויפוארו כל שמחות החיים! אך הרעבון לא יהיה פה לרעבתנות כי אם ישבע במדה, והצמאון לא יהיה פה לצחיח גרון כי אם ישבר במשורה.

גם מחמד נביא הישמעאלים לא אכל בשר נפש כל חי, וצוה כי בעיר מקדשם היא מעקקא ובסביבותיה לא יומת שום חי. שיחה ערבית מספרת כי ערבי אחד התהלך בחלוטו בערבות השחקים ועבר מקצה השמים עד קצותם וירא והנה רגל אדם נפרדת מהגוף מונחת לפניו, וישאל את הנצבים עליו לאמר מה זאת, ויאמרו אליו כי בעל הרגל הזה היה בחייו רשע גמור וסופו ירש גיהנם, אך טוב אחד עשה בחייו, כי ברגלו האחת דחף והקריב כד מים אל גמל אחד אשר היה קרוב למות מפני צמא, ע"כ הובאה רגלו הזאת אל גן העדן בשמים.

יא

ויש רמז לכ"ז גם בספרי קדשנו, כי עשרה דורות מאדם עד נח היו ווענעטאריאנער גמורים, מפני שלא היתה להם אכילת בשר כלל, שכן אמר אלהים לאדם ולאשתו בהבראם לאמר: „הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה"! (—ובאמת לא היו בני האדם הראשונים יכולים להתפרנס מבשר בעח"י, באשר חסרו להם המכשירין לכך, כמו מאכלת לשחוט, אש לבשל ולצלות, כי לא נודע להם האש ומלאכת הבשול בראשית הימים, וגם כהיום הזה נמצאים הרבה עמים החיים במצבם הטבעי בלי אש ובשול, והם מתפרנסים מצמחים ופירות—); אך לנה ולבניו התיר אלהים גם אכילת בשר באמרו להם: „כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל". כל זה היה לבני נח; אולם אח"כ הוסיפה תורתנו לתת לישראל מצות וחקים בהלכות מאכלות אסורות במערכות בעלי חיים, כדי להמעיט אכילת הבשר ולהקטין תאות האדם אליה, ובכן צמצמה תורתנו הקדושה, ואסרה הרבה בהמות חיות ועופות, מצד האחד במצאה אכילת בשר בעח"י בלתי טהורים מזקת ומפסדת למדות בני האדם (ברוחניותם מלבד בגופנותם), שכבה ד"מ אסרה את הגמל, מפני שבני ארץ הקדם חושבים כי בשר הגמל חם מאד, ואכילתו מסבבת לאדם אכזריות לב ורגשי נקמה, וכן איסור בשר הארנבת, לדעת מקצת אבות הכנסיה הנוצרית, מפני שאכילת בשר הארנבת מביאה לידי תאות זנות וזמה, שכן יחסו הקדמונים באותות בעח"י אל הארנבת את סמל הולדה ופו"ר, וכן אסרה את בשר החזיר, הנאסר להרבה עמים בארץ הקדם, ובהגדת הערביאים מסופר כי ע"י נביאם מחמד היטיבו כל בעח"י את דרכם על הארץ, מלבד החזיר. ומצד השני היה כנ"ל כדי להמעיט אכילת הבשר בכלל, וניתן לישראל המן, הוא הלחם ששאלו כהוגן, בכל יום ויום, ואז היו בני ישראל בריאים בגופם ובנפשם; ואת השלו, הוא הבשר שלא שאלו כהוגן בהתעורר בקרבם תאות הבשר והתאוננו רע באזני ה' על אודות סיר הבשר, ניתן להם אך פעם אחת עד אשר היה להם לזרא ואף ה' חרה בם ופרצה מגפה בקרבם.

על כן מרבית התורה על אכילת בשר בלשון בשר תאוה: „כי תאוה נפשך לאכול בשר ונו״ (דברים י״ב) כאלו הוא דבר לוקסם, והתירה בשר תאוה רק בתורת שלמים, כדי להכביד ולהוקיר אכילת הבשר, ושחיטת בהמה מחוץ למקדש נחשבה כדמו ושפיכת דם, שנאמר בסמר ויקרא: „איש איש מבית ישראל אשר ישחוט שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחוט מחוץ למחנה ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה׳ לפני משכן ה׳ דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונו״.

יב

הדרך השני היא הגות תבונות בראש האדם בעלותו בפסיעות מעלות הדעת, המסתעף גם הוא לשני שבילים:

יג

השביל האחד היא דעת רוב החכמים הטבעיים בדורותינו, כי שגינו הרבה בחשבנו להעלות תור האדם בהפרזה יתירה על הבהמה, להבדיל מעלתו ולהאדיר מיבו ומבעו במדה שנשפיל מבע הבע״חי לדיומא התחתונה בשפל המדרגה, לכנות את רצון האדם בשם שכל ובינה (פֿערנונפֿט) ואת חפץ הבעח״י בשם נפיה מבעית (אינסטינקט), להגדיל בחירת האדם לתנועת הופש וחרות יותר מדי בכדי להקטין בחירת הבעח״י לתנועה מכונית הכרחית בלי כל מחשבה, להגביר רעיוני האדם בשמים ובארץ לחסרנו מעט מהאלהים, ולהחליש עשתות שאנן הבעח״י כתנועות עצי היער וצמחי השדה; אם אמנם נסיון אמתי ותמידי בשקידה רבה יודנו כי גם לבעח״י יש מחשבה, והעד כי יחלמו חלומות, שהם העלאת גרה של המחשבה כידוע; וגם לבני אדם יש אינסטינקט, כי לא תמיד הוא בן חורין וחפשי בבחירתו כמו שידמה בנפשו. ולא לבד שיש מחשבה ושקלא וטריא ברוח הבהמה, כי גם מחשבת תרשת מעשה יש בבעח״י, כמו הבנינים הנפלאים של הנמלים מתחת לארץ, השפנים או הקאסטורים ממעל להמים, הדבורים בתאי הבוחת וצלעיה, ארג מסכת השממית בבית ובשדה לצוד ציד זבובים ויתושים בערמה רבה, שכלם מעשים נפלאים אשר תלא יד האדם לעשות כמוהם בלי כלים מודדים וחשבונות רבות.

ולא זה וכיוצא בו בלבד, אלא שמצאנו כי לפעמים ובהרבה אופנים יש מותר לנפיה הבהמית בבעח״י על בחירת האדם בתבונתו, ד״מ בבחינת מאכלו ומשקהו ובמדת המשגל בהזדווגות ז״נ, שאלו לבעח״י הורה המבע לכאו״א את מאכלו הראוי לו והנאות למבעו: חיתו טרף רעבים לבשר וצמאים לדם, השלך ושאר עופות הימים מתגפלים על דגי הים, בהמות ביתיות ומקנת חיות השדה מתפרנסים בירק דשא וחציר שדה, הקופים מתבלבלים בפרי עץ ואדמה, וכלם יאכלו במדה ובמשורה ולא יאכלו לתאבון יותר מכדי שבעם, ע״כ הם תמיד בריאים ולא ידעו מחלה ומכאוב בבמנם; ואילו האדם מפקפק ואינו יודע מה וכמה יאכל ויבלע לדוב את המתנגד למבעו, או יסלא במנו באכילה נמה לחכך את החך ולפנק את הלשון, והוא ידוע תולי כל ימיו וידדוש ברופאי אליל אובדי עצות בפלני חקרי לבבם ובחילוקי דיעות. הבעח״י לא יגע מעולם במאכל אדם וסם המות יריח מרחוק ותעב יתעבנו; משא״כ

האדם שאינו יודע לדוב במה יבחר כסם חיים ובמה ימאס כסם מות, ויבא לידי סכנה. החי מזדווג במדה טבעית ובזמנו הראוי בלי נזק והפסד לבריאות, והאדם מפריז לדוב על המדה ונורם לו חלאים רבים ונאמנים. הנטיה הטבעית בבעח"י מודה אותם להבין לחמם בעת הקציר והאסיף והיה להם לפקדון ולמשמרת לכל השנה, כמו שעושים הנמלים והדבורים ובעח"י אחרים; מהם בחליפות תקופות השנה יעזבו מקומם וילכו לנוד במקום אחר למצא שם מחיתם כמו שעושים העופות הנוסעים; ומהם הממליטים ביציהם דוקא במקום שהאפרוחים בבקעם הביצה ויצאו לאויר העולם ימצאו מיד כלכלתם; והרבה ענינים אחרים אשר האדם יזנח או יסכל או יחדל מלעשות. הרבה בעח"י מכירים מלפנים איזה רוח היום שיפוח (Wetter) אחרי כמה שעות, מה שיסכל האדם וילאה למצוא ע"י כלים מלאכותיים מודדים ומשערים את האויר. עוד אזנו וחקרו, כי מלבד שלפי"ז נמצא שכל תבוניי ורגש מדעיי נטוע בלב החיות כמו באדם (אם אמנם לא באיכותו ובכמותו) כמו שביאר כ"ז החכם Ludwig Büchner בספרו החדש: Aus dem Geistesleben der Thiere, יש גם דבור ולשון לבעח"י, לשון מדברת בהברות פשוטות ומבטאה רצון החי ורגשותיו אם לרצון או לכעס ואם לאהבה או לשנאה וכדומה בהרגשות כלליות אשר הבעח"י מבינים זה את זה היטב, ולד"ק היתה הלשון הזאת התחלה וראשית ללשונות בני האדם ולכשרון שפתם, ובכלל מצאו חכמי נסיון ובחינה, כי ההבדל העיקרי והראשי שבין האדם ובין בעח"י היא ידיעת עצמו והכרת ה א נ י שלו (זעלבס-בעוואוסטזיין), שאילו האדם יודע את נפשו ומכיר את עצמו ויכול לשפוט שפוט על האני שלו כמו על נושא אחר מחוצה לו, משא"כ הבהמה אשר כפי הנראה אין לה שום ידיעה והרגשה מעצמותה ואינה מכרת את האני שלה ומהותו כאלו היה נושא זר וחוץ לה. ובאמת נמצא ההבדל הזה גם בין בני האדם בעצמם, שלפיהו המה עולים ויורדים במדרגת בינתם, והיא מה שקורין „נייסטעס-נעגענוואורט", שיש מזה מדה יתירה לאנשים נאורים ונעורים בשכל דק, ומדה פחותה ונרועה לאנשים נדהמים בעלי שכל גם מחוספס המתקרבים בזה למדרגת הבהמה, ועליהם רמזו חז"ל באמרם: ע"ה אסור לאכול בשר, עד שאדם גולם אשר אין לו נייסטעס-נעגענוואורט כלל הוא דומה לבהמה כמ"ש אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו. — ע"י הגיונים ומחקרים כאלה וכאלה משתדלים חכמי דורותינו להעיר ולעורר בלב האדם רגש חמלה וחנינה לבעח"י, ולהגדיל חשיבותם לבל יתנאה האדם עליהם כ"כ לרמסם ברגל גאוה.

יד

גם ל ש ב י ל ה ז ה יש ז כ ר ו ן אצל הראשונים שהם חלקו כבוד לנפש כל חי, מפני הטעמים הרבים אשר מניתי במאמר „כבוד בעח"י אצל העמים הקדמונים" (המליץ 1883 גליון 71 ובספרי „מעשה מרכבה" חלק שני), שהם יחסו נפש בהמית נכבדת לבעח"י; והסופר הקדמוני פלוטארך ביקש להוכיח בראיות שגם נפש משכלת שוכנת בבעח"י כנ"ל וספרו הרבה מן שכל ורגש אנושי הנטוע במבע הבעח"י, ומצאו חכמה והרגשה באווז, שהיה במצרים מין אווזים שבשביל חכמתם נקראו אווזי-שועל לפי ספור אעליאן, וסיפורו של פליניוס מן אווז בוער באש החשק אל העלם עניום, וכן מצאו חכמה ונבואה בנחשים, והאמינו אחריהם מקצת החוקרים

שגם לנשמת הבעח"י השארה נצחית. וכבר האמינו הראשונים שיש לשון מרבית לבעח"י אשר הבינו אותה קצת בני אדם כמו אפולוניוס ואחרים שהביעו שיחות חיות ועופות, שע"כ התנבאו בקולם והגידו עתידות מצריחת עופים וקראים. ורוב העמים הקדמונים החזיקו משום זה את הבעח"י למשכן נפשות בני האדם בגלגוליהן; ולפי שיחתם התגלגלו פעם אחת גם האלהים בגופות בעח"י שונים, וקראו בשמות בעח"י על הרבה קבוצות כוכבים בשמים, שנשארו בכינוייהם בידיעת התבונה עד היום הזה, ויחסו הרבה מדות וגימוסים שבאדם לבעח"י שהיו לאדם לאותות ולסמלים, כמו שהארכתי ע"ז במאמרי „אותות בעח"י לכל העמים" (המליץ 1883 גליון 34 ובספרי „מעשה מרכבה" חלק שני), ובהגדות קדמוני הכשדים עלו ממצולת הים שבע חיות קדושות שקדין אנעדוטי להודות את בני האדם הרבה מלאכות מחשבות, וכ"ז רומז על חשיבות הבע"חי בעיני העמים הקדמונים.

מו

ונם לשביל הזה רמז רב בספרי קדשנו, שכן יחסה התורה נפש לבעח"י כמו לאדם כנ"ל, וקראה לשניהם „נפש חיה" בספר בראשית כנ"ל. וכבר אמרו חז"ל: אלמלא נתנה תורה למדנו צניעות מחתול וכו', וסמכו כזאת עה"כ: שאל נא בהמות ותורך ועוף השמים וינד לך, מלפנו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו"... והעמידו הכתובים לדוב את החיה והבהמה במדרנה אחת עם האדם, כמו שמצינו ביונה שאמר לו הקב"ה: „ואני לא אחוס ונו' ובהמה רבה", שכן קראו תענית בינוה על הבהמה כמו על האדם, וברית הקשת נכרתה בשוה עם האדם והחיה (בראשית ט'), ואין הבדל אצלם בין האדם ובין הבהמה אלא הבינה אשר חנן ה' לאדם במדה יתירה מן הבהמה, ע"כ אמר המשורר (תהלים מ"ט, י"ג וכ"א) שאם האדם אינו מתבונן במעלתו הוא נמשל ונדמה כבהמה, והקהלת ברוב שרעפיו בקרבו קורא „אמרתי אני בלבי... ומותר האדם מן הבהמה אין" (קהלת ג' י"ט), ולישת המשיח הבטיח הנביא ישעיהו שכאשר יהיה אז שלום בין אדם לחברו ובין האדם והחיה „ושעשע יונק על חור פתן ונו" יהיה שלום נם בין החיות והבהמות בעצמן „וגר זאב עם כבש ונו', ואריה כבקר יאכל תבן", היינו שלא יהיו עוד טורפי טרף ואוכלי בשר ודם, ויהיו נם החיות הרעות וועעמאריאנער כמו שהיו בתחלת בריאתם כמ"ש (בראשית א' ל') „ולכל חית הארץ ונו' את כל ירק עשב לאכלה" — ; ונאמר בתהלים „אדם ובהמה תושיע ה'" שכן משותפים אדם ובהמה נם בשכר ועונש, שכר הבהמה כנ"ל ע"ש הקראי, ועונשה נזכר בכתובים „אך את דמכם ונו' מיד כל חיה אדרשנו" וכן „השור יסקל" — „ואת הבהמה תהרונו" — „והרנת את האשה ואת הבהמה תהרונו" — ובמקום שיש עונש שם יש שכר, הרי שהשוו לרוב את בעח"י לבני האדם, עד שנתעלו מקצתם בהרכבות שונות ומשונות והיו לחיות הקודש בחזיוני שלשת הנביאים יחזקאל זכריה ודניאל, ומני אז עומדות חיות הקודש בקרב שרפים ואופנים, והם מלאכים שעולים במדרגתם הרבה על מדרגת בני האדם.

מז

ה ש ב י ל ה ש נ י הוא בלמוד ההשתלשלות (דעסצעדענצ-לעהרע) ושינוי מין אל מין אחר (מראנספֿאָרמאציאָן) בכח העברה ונהלה מאבות לבנים ובתור התעלות

השלמות במלחמת היקום להכחיד הנרוע ולהשאיר השלם (סעלעקציאָן). שיטה חדשה אשר מצאו חכמי הטבע בזמננו בעזוז הנינו חפש מחופש ובשקידות הניון כביר כח הנסיון ואמיץ חיל הבחינה, את שלבי הסולם במצעדי השלמות אשר עלו בהם יצורי בראשית בעלי איברים משפל המדרגה בבריה קלה פשוטה ועורה כגרגר חרדל אל רב האיברים בשנהב ובקוף שנשתנה והיה לאדם, בהשתלם היצור הפשוט במשך רבבות אלפי שנים בשנוי תמידי למעליותא מסוג לסוג וממין אל מין אחר, מן האזוב אשר בקיר עד הארז אשר בלבנון ומן הזבוב והיתוש עד הקוף והאדם, באשר השכילו לברר זאת חכמי תושיה: לאמארק על מיני הבעח"י, נאָטהע גם על מיני הצמחים, במסות ובאותות ובמופתים, והאחרון הכביד הוא דארווין בספריו על התהוות המינים, שלא נברא כל מין ומין בפ"ע בקומתו וצביונו בפעם אחת, כי אם יצאו והשתלשלו מצורות קדמוניות ע"י רבבות שנויים וחלופים אין מספר, באופן שמין האדם הוא אך שלמות או נפש החיה במעלת מדרגתה התמידית במלחמת היקום, שבו הפחות והנרוע גוע ונשמד, והמעולה והמשובח נשאר ונשתלם. ולא זו בלבד אלא שכל עבור אדם במעי אמו משעה שנתעברה עד צאת הולד לאויר העולם הוא מתהפך בעצם צבא חליפות השנוים ההם אשר התפתחו בהם בעח"י שפלים לבעח"י שלמים עד עלותם למדרגת האדם, כידוע היום לכל חוקר תורת החיים באדם ובבהמה. לכן לא יתנאה האדם ולא יתאכזר על בעח"י לענותם בסבלותם.

יז

גם בשביל הזה יש זכרון לראשונים, שכן משוחחים הרבה עמים קדמונים בספוריהם ובהגדותיהם מן חידות ימי קדם שמבראשית, כי אבותיהם הראשונים היו מיני בעח"י, כמו ספור הכשדים אצל בירוסי: שהבריות הראשונות שמהן יצאו בני האדם היו חיות שונות ומשונות בתבניתן, בעח"י שונים שהולידו איש את אחיו, מהם בפני אדם ולהם שתי כנפים, ומהם בעלי ארבע כנפים, ואחרים בשני פנים או בשני ראשים, מקצתם בני אדם עם רגלי אדם וקרנים בראשם, ומהם עם רגלי סוס, והיו ביניהם שורים עם ראשי אדם, כלבים בארבעה גופים וזנב דג, סוסים עם ראש כלב, ועוד הרבה מיני דגים ושרצים נחשים ותנינים — והפילוסוף הקדמון היוני אנקסמנדר החליט כי מין האדם יצא ממערכות בעלי החיים, והיה בראשונה דג בתוך המים ואח"כ עלה ליבשה והשתלם למדרגת האדם. ונמצא שמץ מזה בהגדות ומסורות הרבה עמים קדמונים. והחכם דארווין אהב לספר באזני חברים מקשיבים, איך העמים ילידי אמעריקא שוחחו הגדות אשר קבלו מאבותיהם, המורות על מסורה אצלם כי מחצבת המין האנושי היתה בקרב החיות, שככה ד"מ יושבי האי אוטהאיטא מספרים בזה"ל: האדם הראשון ואשתו היו מכוסים בקשקשים אשר הוסרו אח"כ ונשארו מהם אך עשרים שהם צפרני אצבעות ידיהם ורגליהם. — וכהיום הזה חושבים ההודיים ממחוז פשיפפעוואס שהם יוצאי חלצי הכלב, וההודיים ממחוז הקורא (קראָהעג-אינדיאנער) מאמינים שכל היקום והאדם הם יוצאי ירך הקורא (קראָהע), ולעמים פראים אחרים היה הצב אביהם הראשון.

יח

גם לשביל הזה יש רמז בספר בראשית תורתנו לפי שיחות ומליצות

קדמונינו ז"ל בספרות האגדה והמדרש המוכיחות שגם בעולם הקדמוני שלנו התהלכו מכורות והגדות כאלה על מקור מחצבת המין האנושי מבעח"י בהשתלשלות השתלמות משפל המודעה עד מעלת בן האדם, ולפי הדרשות הכמוסיות הזן נראה תמונות שונות לחזי הקדמוני שמכנו נשתלשל ונשתלם ונתעלה האדם, פעם היה בתבנית דג מכוסה בקשקשים, שע"ז רומזים דברי המדרש כי בגודי אדם הראשון "היו הלקים כצפרן" (ב"ר כ'); פעם הוא בדמות צב או חומם או חגב, שע"ז רומזים דברי המדרש עה"כ: הן האדם היה כאחד ממנו "בהדין קמצא דלבושיה מניה וביה", ופי' במ"כ שם: "בריה שלבושו גדל עמו" וז"ל לפי"ז שהאדם היה כאחד ממנו היינו ביחד עם בגדו הגדל עליו ממנו מאליו ומעצמו; ופעם היה בצלם קוף לפי דברי המדרש עה"כ: ויהי האדם לנפש חיה, ר' יהודה אמר מלמד שעשה לו עוקץ כחיה וחזר ולקחו ממנו מפני כבודו" (ב"ר פ' י"ד) ופי' במ"כ שם: "עוקץ זנב ודייק מדכתיב חיה דמשמע כמו חיה ממש וזהו זנב, שאילו צורתו וקומתו, כבר כתיב בצלמנו כדמותנו", ועל כזה מוסבה אגדתם (עירובין י"ח וברכות ס"א) על ויבן את הצלע "וחד אמר זנב" וברש"י שם: זנב היה לו לאדם הראשון וכו', וזהו (ב"ר י"ז) "עשה הקב"ה נוי לתחתיתו כדי שלא יהא מתבוה בבהמה". במשענת מדרשים כאלה רצו רבים מחכמי ישראל[3]) למצוא שיטת דארווין בספר היצירה הוא ספר בראשית בתורתנו או לכל הפחות להתאים שתיהן באופן שאינן מכחישות זו את זו. ובאמת זה צודק לפי ספרות המדרש והאגדה כאמור, שע"ז רומז גם מאמר ר' אלעזר עה"כ: תוציא הארץ נפש חיה—זו רוחו של אדם הראשון (ב"ר ז'), וכן אמרם: אדם הראשון מכל העולם הוצבר עפרו (סנהדרין ל"ח). ורבים רצו עי"ז לתרץ את הקושיא הגדולה: איך יכלה תבת נח להכיל בקרבה את כל מיני הבעח"י? ואמרו שזהו מפני שאז לא התפתחו ולא השתלשלו עוד המינים הרבים כמו אח"כ ברבות הימים, וזהו כונת חז"ל באמרם על "למשפחותיהם יצאו מן התבה", למשפחותיהם ולא הם, ר"ל שאז יצאו מן התבה רק משפחות המינים, היינו ראשיהם ומקדם ולא המינים בעצמם, כ"ז לדעת בעלי האגדה בספרותנו.

יט

אמנם לדעת בעלי הניון וחכמי הטבע בספרות קדמונינו ז"ל נראה ממש ההפך משיטת דארווין, שהם חלקו עפ"י חכמי האומות את מערכות הטבע, לא לשלש שהן הדומם הצומח והחי, הכולל גם את האדם, כחלוקת האחרונים, כי אם לארבע מערכות שהן הדומם הצומח החי והמדבר, ובכן נתנו להאדם מדור בפ"ע ולא הכניסו את המין האנושי בסוג החי, והתואר מדבר מדה כמו בעל שכל, כי הדבור הוא השכל (כמו הנה לשניהם) ובעלי חיים חסרי שכל נשלל מהם הדבור אף מאותם שכלי מבטאם דומים לכלי מבטא האדם כמו הפאפאגיי שלא ישכיל לדבר מעצמו כי אם את אשר ישים האדם בפיו אותו ישמר לדבר, וזהו שכינו באדם הנפש הדברית בנגד הנפש הבהמית או החיונית המיוחסת לכל בעח"י כנ"ל.

---

[3]) כמו הרב החכם המצוין נפתלי הלוי בספרו "תולדות אדם" הנדפס בהשחר שנה ששית, והרב ד"ר הירשפעלד במאמרו "Darvinismus und Ribel" במ"ע Jüdisches Literaturblatt 1883. ועוד אחרים.

בדעה זו החזיקו גם חכמינו הקדמונים שמהם קבל אותה אונקלוס הגר ובקש למצא אותה גם בתורה, ותרגם את הכתוב (בראשית ב') „ויהי האדם לנפש חיה": „והות אדם לרוח ממללא", שהיא כמו: ויהי האדם לרוח מדבר, ופירש חיה כמו חוה (ע"ד היה = הוה וכדומה), מפני שקשה לו איך יאמר שאותו אשר נפח האלהים באף האדם נשמה היה לחיה שנקראת גם היא „נפש חיה" (שם א' כ"ד)? ע"כ תרגם בכתבן שאותו אשר נפח האלהים נשמה בקרבו היה האדם לנפש מדבר והוא נדרו. ולפי שיטתם הזה שם אמנו הראשונה: חוה ג"כ כמו: מדברת, מל' „יהה דעת", והזכר מכנו חי[6]), ויבואר היטב עפ"י הכתוב (בראשית ג') „ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי" שקשה האם היתה חוה אם כל חי, שהם כל הבעה"י? אכן רצונו בזה: אם המדבר שהוא האדם, והכונה: ויקרא האדם שם אשתו מדברת כי היא היתה אם כל מדבר.

אכן ספר אחד במעשה בראשית נראה כמסכים לשיטת דארווין, והוא כי הבעה"י נבראו קודם האדם, והוא מאומת לדעת כל חוקרי טיב כדור הארץ ומבע היצודים, כי נמצאו שרידי (פאסיליען) בעה"י משונים מעולם קדמוני שבו לא נודעו עוד עקבות האדם, המסכים אל מה שתורתנו מספרת יצירת בהמה חיה ועוף קודם יצירת האדם. אמנם גם בזה הרגישו כבר קדמונינו במדרשים, והסבירו הדבר עפ"י דרכם בשני טעמים. האחד כדי שיהא האדם מוכן לסעודה; כאלו נועד האדם בטבעו אך לאכילת בשר, וחזו ללאו אמת לפי הנ"ל, כי לאדם הראשון לא הותר בשר בעה"י כלל, וסעודתו אותי יצירתו היתה ירק עשב ופרי עץ הנברא כבר ביום השלישי. הטעם השני שאם תזוח דעתו של אדם עליו יאמרו לו אפילו יתוש קדמה לבריאתך, וזהו יסוד מסרי נותן טעם לשבח, גם בשיטת דארווין לבל יתגאה האדם על בעה"י לדמסם ברגל נאוה ולענותם ולהשחיתם כעץ השדה, שבאמת גם בספר הכתוב בתורתנו מצינו מבוארים מקודם סיפי טהרה וטומאה בבעה"י, בפרשת „ואת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ וגו' תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה וגו'", ואח"כ ביארה מצות טהרה וטומאה באדם כמו היולדת הצדוע הזב והנגה, והרגישו חז"ל גם בזה, ע"כ מביא רש"י בראש פרשת תזריע את דברי ר' שמלאי: „כשם שיצירתו של אדם אחר יצירת כל בהמה חיה ועוף, כך תורתו של אדם נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף"[7]).

---

[6]) דומה לגזרת השמות עי מן עוה, גי מן גוה, חי מן הוה כי (כי תחת יופי) מן כוה, צי מן צוה (בלחזיל לצוות לזה שריל חבור אניות), קי מן קוה או קאה, שי מן שוה וכדומה.

[7]) והנה דקדקו בעלי הדרש: מפני מה נזכרת בדברי ר' שמלאי המלה כל אצל יצירת בהמה חיה ועוף ולא אצל תורת בהמה חיה ועוף? הלא דבר הוא! והמעימו את תשובתם בכח: שלכאורה אין זה מדרך הגיון ישר להרץ קושיא אחת בקושיא אחרת, כמו שעשו ר' שמלאי ורש"י פה, שבאו להרץ הקושיא: מפני מה נתפרשה תורת האדם אחר תורת בעה"י, שהיא כשם שהיתה יצירתו של אדם אחר יצירת בעה"י, וזו באמת קושיא שניה, שגם שם קשה מאיזה טעם נבראו הבעה"י קודם האדם? ואין שאלה מיושבת כראוי בשאלה אחרת. אמנם באמת לא כן כוונת ר' שמלאי פה, אלא כוונתו ליסר כי המענה על השאלה ביצירה מיושב גם על השאלה בתורה, כלומר קחתו משם, שכן יש טעם ידוע ושגור בפי כל ליצירת בעה"י לפני יצירת האדם. אבל שם יש טעם אחר שאינו מיושב פה, והוא הטעם כדי שיהא האדם מוכן לסעודה, השייך רק ביצירה ולא בתורה. אכן גם שם הוא נותן טעם לפגם מפני שאינו מכוון למה שנבראו גם

כ

ההבדל בין שני הדרכים הללו, שהם דרך הרגש כלב האדם ודרך ההגיון בראשו, הוא כהבדל שבין שניהם ובין תורתנו הקדושה: רגש הרחמים בהמון מעי האדם אסר את האכזריות על בעח"י אפילו לשמה של דרישת הדעת והחכמה; אבל כח ההגיון בראש האדם מתיר יסורי בעח"י לשמה של החכמה ולתכלית תקידותיה בנתוח בעח"י ועוד בחיים חיתם (Vivisection), למען יסתכל הרופא החוקר בהליכות כח החיים בנפש החיה, ויקיש מזה גם על הכח החיוני שבאדם, ויהבונן לתוך ולחקור אחרי מקור המחלה, ויפוח דעותיו לפתח רוח חיים חדשים בחולים מסוכנים, וביוצא בו בחדרי הרפואה; אבל היא אכזריות נוראה שכבר צחו עליה רבים גם בחכמי דורותינו, והיא שאסרה כבר תורתנו באיסור אבר מן החי לבני נח, שהיה משום אכזריות כזו כנ"ל, שאין הילוק אם תכליתה להנאת אכילה או לתועלת החקירה, כי אין התכלית מתהדת את האמצעים, ולא הבונה היא העיקר אלא המעשה, בשנם מנהג נתוח בעח"י בחייהם יכול להביא לידי אכזריות כזו גם נגד האדם, והרופא המתאכזר לחקור ולדרוש ולהתחבל בפרפורי חיי בעח"י, סופו להתאכזר גם בחיי האדם מאותה הבונה בעצמה, ובמדה יותר דרושה לחפץ התכלית, באשר החקירה בהליכות חיי האדם היא קרובה יותר לתכלית למוד דרכי המחלה בבני האדם, שכן נודעו לנו מסבות מתהפכות בנתוח פגרים מתים, שבתחלה לא ערב לב המורים חכמת הרפואה לנתח אלא בעח"י בלבד אחרי מותם[8]) וחקרו רק בגבלת בהמה חיה ועוף, ואח"כ נתחו פגרי אדם שהוציאו מקברם, ואח"כ גם פגרי רשעים אשר הוסתו בבי"ד, ואח"כ נתחו גויות מתים בבתי חולים, ולבסוף מנתחים את כל מת בפתע פתאם במיתה חטופה ומשונה; ובדרך זה בעצמו יעלו מעלה מעלה גם בנתוח החיים עד בואם לבסוף לנתח גם בני אדם בחייהם. —

כדברים האלה פוענים מתנגדי הנסיון והבחינה בנתוח בעח"י חיים. אמנם רבים המה גם המליצים בעד נתוח בעח"י חיים, שהם מבררים בראיות מוכיחות, כי בלי הנתוח האכזרי הזה תהיה חכמת הרפואה כעזה בלי הפוכה, וכי אך ממקור נסיונות ובחינות בגופים חיים צומחות המצאות במדעי חקידות הטבע וידיעות חדשות בדרישת חכמת הרפואה ובמלאכתה לתועלת כל נפש חיה. ככה ד"ם התודעה אך ממנו הידיעה הנבונה בחיתוך אבר מן החי (Resection) חיצוני (Amputation) או גם פנימי של הנפצעים במלחמה, ושעל ידה החיו הרופאים לאלפים פצועי המלחמה הגדולה שהיתה בין צרפת ובין אשכנז בשנת 1870, וביחוד העיל נתוח החיים להתגלות גדולת

חיות מטאות קודם האדם, שאילו היה רק כדי שיהא האדם טוכן לסעודה לא היה צריך להבראות אלא בחטות פתורות המותרות לאכילה ולא חיות מטאות האסורות ואינן ראויות לאכילה, הרי שהעיקר הוא הטעם השני, לשבר תשר נאוה בלב האדם שאם יתגאה יאמרו לו אפילו יתוש קדמה לבריאתך — וזהו שדייק ר' שמלאי בלשונו: כשם שיצירתו של אדם אחר יצירת כ ל בהמה וכו' היינו גם הטמאים, המורה שלא הטעם הראשון הוא העיקר, אלא הטעם השני, א"כ ניחא שגם תורתו של אדם נהפרשה אחר תורת בהמה וכו'.

[8]) תנודים מאכילת בשר והזהירים שלא להמית שום חי לא נתחו גם פגרים מתים, שכן כסופר על פיתגורס כי אחרי אשר תפש רגש להשגיח בהם וללמוד מטעם השיב אותם חייב אל המים.

נצח ישראל.

על ארך והתמדת קיום האומה הישראלית בין רבוא רבבות מלאכי חבלה והשחתה שהיו עומדים תמיד פתוחי פה לבולעה ולגומעה חיה, ועל עמידתה כנגד כל סערות הזמן וזעף החיים, מצוקות הנפש ותלאות העולם, השתאו והתפלאו הרבה מהחכמים הראשונים, גם מהחוקרים האחרונים עמדו כמשתוממים לבקש ולמצוא איזו עלה שלמה או חסרה וסבה מספקת או קצרה, לתלות בה וליחס אליה הענין הנפלא הזה. האנשים האלה, ר"ל החכמים והחוקרים, לפי שהם בעלי השקפה עיונית, אשר לא בלולאות קדש, כ"א בקשרי הטבע הם מיחדים ומחברים המקרים והפגעים שקורים ושפוגעים את הכללים והפרטים, וכלל מונח ומקובל בידם, שמהאפס לא יולד כ"א אפס, ואין מסובב בלי סבה קודמתו, ע"כ החליטו, שגם בנושא זה נמצאו סבות טבעיות חיות וקימות שמסבבות אותו, והן: א) כמו שהאבות שמתו בחייהם עליהם כל בניהם ובנותיהם ולא נשאר להם מכלם רק בן יחיד רך וענוג מאד, הם בלי ספק מתנענעים ומוסרים נפשותיהם עליו, למלא כל מחסוריו בהפלגה והפרזה, ואהבתם העזה הזו ונענועיהם החזקים האלו, הם הולכיר מתוספים ומתרבים ומתגברים מיום ליום ומשעה לשעה; כן אחרי שאבדו להאומה כל חמודותיה ונשארו בניה מוצבים ומועמדים ערומים וריקים ממלכם ושריו, מארצם ויושביה, ממקדשם וכהניו, מנביאיהם וסופריהם, ולא נשאר בידם כלום, זולת תורתם הקדושה וזכרונות קדומות, אין מן הפלא שנתגדלה ונתאדרה התורה הזו אצלם, ונתקדשה עליהם ביותר, וזכרונות קדמוניותיה התלהבו והעלו משאת בלבם, וכל כך נתקשרו ונתדבקו בה ובהם, עד שנעשית היא והם דבר אחד, הם מלאו לה מקום ארצם, מקדשם וחיי עולמם, ואהבה נמרצה כזו יכולה להחיות ולקיים את בעליה, עד שלא ירגישו כלל בכל העוברות עליהם, לשאת ולסבול אותן בלב נכון ורוח שקט זה אלפי שנים. ב) קדמות הדת הקדושה והשיבה החופפת עליה, עד שהיא היתה לאם ואומנת לשני ראשי האומות והאמונות השוררות בעולם, אמונות בנויות ונוסדות על אדני ידאת האל ואהבת האדם, שהרי גם הדת הנוצרית גם האמונה המושלמנית מודות בפה מלא בקדושת תורתנו ובאמתת אמונתנו, וביותר הסכמת הפלוסופיא וחכמת המדינה לראשי יסודותיה ומשפטיה, כמו שלילת ההנשמה והסרת כל תמונה מאלהות, שהפלינה התורה באזהרתה באמרה: „ונשמרתם מאד לנפשותיכם כו', כי לא ראיתם כל תמונה", כן הרחקת הכשוף הלחשים החזות בכוכבים השבעת השדים וכוון העתים והרגעים, וכל כיוצא באלו המריחים בריח הזיה והבל, כן מצות אהבת רעים אהבת גרים אהבת עבדים, צדקה ורחמים ונמילות חסדים, דיני שמטה ויובל, בחירה זקני העם אנשים צדיקים וישרים לשפוט בשער בת רבים, ועוד הרבה הלכות כיוצא באלו שהחכמה משתדלת לחזקן ולקימן לדורות, והן הן שמחזקות קיום האומה הדבוקה בתורתה זו, בתורה שקדושתה ואלהיותה מתקימות על פי העדת החכמה והסכמת

הצדק והישר. ג) היסורים הקשים והמרים, הדיפות העצומות והאיומות, המיתות המשונות והמגונות, שנתיסרו בהם בני ישראל זמן ארוך באר בדוב מקומות פזוריהם ונדודיהם בסבות עלילות שוא ודבות שקר, או בסבת החזקתם בדתם ובתורתם, או בסבת שנאה וקנאה, או בסבת זדון ורשעה, הם הם הקשו עשם ולבם של אנשי האומה הזו, להתרחק ולברוח מלא עינם מכל מה שמריח בריח אומיות זולת אומיותם, מבלתי הבחן והבדל בין תקון לקלקול, בין חכמה לסכלות, ובין מדה טובה לרעה, וכל זה כדי שלא לחקות מעשי צוריהם מגריהם, ושלא להדות להם אפילו במקצת מדעותיהם מאמונותיהם ומסנגיהם החצונים, אפילו במקום שבפגימיותם הם מסכימים לשלנו ברב או במעט, וכל מה שהתרחקו מזולתם, נתקשרו ונתדבקו ביותר לדתם ושורתם, שהמציאו להם נחומים לעתיד, והבפיחו להם השבת אברתם והחזרת המדותיהם בקרוב או לאחר זמן, ושלמדו והרגילו אותם בסדת הסבלנות, והזמינו להם תריסים הרבה לעמד בהם כנגד כל סיני פורעניות שהתרגשו לבוא עליהם תמיד, עד שכל מה שהתחזק ביותר תוקף הגלות ותביעת הצרות, התחזקה ביותר התקוה והתאמץ יותר הקשר. ד) הנצחון הגדול שהיו אנשי אומתנו מנצחים את צוריהם תמיד מאז ומימי קדם, במה שהגבידו הרוח על הבשר והנפש על הגוף, ובמה שהפקידו בבודם וממונם להציל על ידם כבוד שם שמים וקדושת התורה מידי חלול ובזיון, והיו יוצאים תמיד בשמחה ובנחת רוח לצליבה לשרפה ולתליקה, עד שכמה פעמים אירע, שבאותה שעה או באותו רגע האחרון, שהיתה הסבנה מרחפת על ראש הולך למות, והפוחד מסמר את בשרו ומקרד את דמו, וברוך מעבר הבריקה בלבו מחשבה זרה והרהור אסר, לחזור מאמונת אבותיו, ולהדות למגדיה, כדי לקים בזה חיו וחיי נפשות ביתו, מיד באותו רגע ממש, שב ונתם מדעיון המבהיל הזה, והתחזק בדתו ובאמונתו ביתר שאת ועז, ובאמיצות רוח של גאלילעא בשעתו (כפי מה שההגדה מספרת עליו) רקע ברגלו ונשא עיניו למעלה וקרא: "ובבל אלה ידעתי, כי ה' אלהי ישראל אל יחיד ומיוחד הוא אל מלך נאמן", ויצאה נשמתו בטהרה. בת קול זו של אבותינו הולכת ומתפוצצת בלב בני בניהם אחריהם, וחזקת נצחון גדול כזה כמתגחלת מאבות לבנים בדרך ירושה, והוא בבחינת הברית והשבועה שהכנים מרע"ה את ישראל והשביע אותם כולם עם כל הנשמות שהיו עתידות להבראות, שרוח היא באנוש, ותרגש ומבע מורגש ומוסבע מדור לדור. והבן.

יש לנו כת אחת מבעלי ההשקפה האמונית, והוא רוב אחב"י שמרחקה כל סבה טבעית ושכלית מהענין הנפלא הזה. הם אומרים ומחליטים, שאין בקיום והתמדת אומתנו שום טבעי ומנהגו של עולם כלל, אלא מעשה נסים, לפי שהיא אחת מן הנמנעות בטבע המוסבע בבריאה, וחקה שחקק יוצר בראשית בטבעו של עולם, שכל הגדול במציאות בולע את הקטן ממנו ומשנה ומהפך אותו לטבעו ורצונו, ואין לך חלש זוכה בדינו כנגד מי שתקיף ממנו, כן הוא בשמים ממעל, וכן הוא בארץ מתחת, לפיכך הם מקבלים דברים ככתבם דברי המשורר האלהי בשם הכנסיה, באמרו: "רבת צרדוני מנעורי יאמר נא ישראל, לולי ה' שהיה לנו אזי חיים בלעונו", ומרגישים תמיד קדושת הכתובים המפורשים בכתבי הקדש, שלא רק נראים כמתנבאים, אבל מתנבאים ממש בתלאות האומה וקורותיה, בקומה

ובנצחיותה; הם משתמשים תמיד בדברים בסגנון ובנוסח קריאת בעל התגדה ואומרים: לא פרעה המן ואנפיזכם בלבד עמדו עלינו לכלותנו, אלא שבכל דור ודור ובכל שעה ושעה וכמעט בכל מקום ומקום היו עומדים עלינו אויבים וצוררים רבים לאבד ולמחות את שמנו ולהשמיד כל זכר לנו, אלא שהבטחת תורתנו הקדושה: „ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם", ודברי הברית הנאמרים מפי ישעיהו: „רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימשו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם", ודברי נבואת ירמיהו בשם ה': „כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפיצותיך שמה ואותך לא אעשה כלה", וכיוצא הרבה הבטחות נבואיות עומדות לנו תמיד להפר את מעצותיהם ולקלקל את מחשבותיהם הרעות. המאמינים התמימים האלו מתפללים ומשתוממים, לא רק על יופי המליצה, כ"א על אמתת מאמרם ז"ל: „גדול הדעה שמציל את הבבשה שעומדת בין שבעים זאבים רעבים", שברורות הראשונים כך באמרונים נמצאו הרבה חיות טורפות צמאות לדמי ישראל, במקומות שלא בקעו בם נצוצי ההשכלה ואור הדעת; וכמה נוקבים ויורדים עד התהום דברי החסיד החכם בעל חובת הלבבות מ"ש בספרו שער הבחינה פרק ה' שכתב שם וז"ל: „אם יבקש אדם בזמן הזה לראות מה שהוא דומה להאותות והמופתים הנוראים שנעשו ע"י משה נביאם, יביט בעין האמת עמדנו בין האומות וסדר ענינו ביניהם, עם מה שאנו בלתי מסכימים עמהם בסתר ובגלוי הם יודעים מזה". עכ"ל. וכמה גדולים דברי החסיד האלהי בעל ס' הכוזרי, ע"ש במאמר רביעי מספרו ס' ק"ב וס' ק"נ: „אין אוד ישראל שוקע אלא אצל מי שזרואה אותנו בעינים כהות, ומביא ראיה מרלחתנו ומפזורנו, אבל באמת יש לאלהים בזה סוד וחכמה, כחכמת נתיר*) הזרע אשר יפול בארץ והוא משתנה ומתחלף בנראה אל הארץ ואל המים ואל הזבל, ולא ישאר לו שום רושם מחש, כפי מה שידומה למביט אליו, והנה הוא אשר יצמח באמת את הארץ ואת המים אל טבעו, ויעתיקם מדרגה אחד מדרגה, עד שיזק היסודות וישיבם אל דמות עצמו, וכן הענין בתורת משה, כל אשר בא אחריו ישתנה אליה באמתת ענינו, ואם הוא בנראה דומה אותה". עכ"ל. והנני להעתיק דברי האחרונים מה שכתבו בזה, וז"ל היעב"ץ בהקדמתו לסדר תפלה הנקובה בשם „סלם בית אל": „איך לא יבוש ולא יעמד נבלם הבוער בהשנאה, כשיעיין ביחד ענינו ומעמדנו בעולם. אנחנו האומה הגולה מכבר, שה פזורה מימי קדם, אחר כל מה שעבר עליה מהצרות והתאחדות אלפים מהשנים, אין אומה בעולם נרדפת כמנו, רבו ועצמו תמיד הקמים עלינו להשמידנו ולאבדנו ולא יכלו לנו, ומה יענה בזה פלוסוף חריף? היד המקרה „תעשה כל אלה? חי נפשי!

---

*) עיד סליצת תנביא: וזרעתיה לי בארץ—כלום אדם זורע כור כו' והיא היא בעצמה סליצת הטפת גרים על ישראל, שיעדו חז"ל, שאלו פשוטן היא ומשמען של דבריהם אלו, יסתרו דבריהם ז"ל בס"א, שהסליגו בקשיות ודע התנגידות לישראל, שבאמת לא נתחייבו אוה"ע כלל בסעיפים ובענפים הסתענפים מהעקרים תראשיים שבדתנו, הן לא נגאלו משעבוד מצרים שיתחייבו לתג תג המצות, אבותיהן לא ישבו בסכות שיצטרכו לתג תג הסכות, וכן רוב מצות תורתנו, ורק התשתנות להיהדות באמתת הענינים היא היא הדרושה מהגבואה ומהחכמה, כמו שאנחנו מוצאים את נביאינו מקשינים מעלת הקרבנות וכן כמה ממצוות מעשיות בנגד העקריות, והדברים ארוכים.

כי בהתבוננו בנפלאות אלה, נדלו אצלי יותר מכל הנסים והנפלאות שעשה השי"ת לאבותינו במצרים ובמדבר". עכ"ל. וז"ל בן דורו הר"ם חאניז בספרו „משנת חכמים": „אריכות הגלות והיותנו מבוזים ושפלים בין האומות בחרופים ונדופים, לא נרמו ולא יגרמו חלילה שירך ויחת לבבנו לעזוב את ה' ותורתו, כי מלומדים אנחנו בכך, וכבר הקדימה תורתנו לגלות לנו זאת באמרה: „ויספתי ליסרה אתכם"—ליסר ולא לכלות כדבר ידמיהו, והואיל ולב ישראל יודע מרת נפשו, מקבל הוא הגלות והיסורים מידו של הקב"ה בלבב שלם, ובוטח בכח ה' ונבורתו שיציל את הכבשה שה פזורה ישראל, כמו שהוא גלוי ומפורסם לכל מי שאינו רוצה לבקש עלילה, כדי לדחות את האמת הנראית לעינים, שהוא ית' עושה עמנו בכל מקומות נפוצותינו נסים ונפלאות, שהם לפי ערכנו יותר גדולים מנס קריעת ים סוף, שמי ראה או שמע אומה שפלה כמונו היום, שאין לנו משלנו לא מלך ולא שר, ואנחנו גרים ותושבים בארצות לא לנו, ותמיד קמים רבים עלינו בעלילות דרדים, שאפילו אם נניח שכדבריהם כן הוא, לא היה ראוי להם להגדיל המרודה, שאין לתמוה מכל התחבולות שעשה העני כדי לפרנס בני ביתו (ואף כי לא אכחיש האמת שיש מאחינו מפריזים על המדה, ויוצאים חוץ לשפה לחלל שם שמים, אבל מי שיש לו דעת ותבונה, לא יטיל אשמת יחידים על הכלל, ולא ישכח שנם בין המון שאר העמים המצא ימצאו רבות כאלה). אבל אחרי כל אלה, חסדי ה' כי לא תמנו, ולא די שהוא ית' מצילנו מיד ההמון, אלא שנותן בלב המלכים והשרים, בלב שופטי ארץ ויועציה הנכבדים והחסידים, שלא ישגיחו על דברי ההמון, ועיני ראו ולא זר בי"ג אלו' שנה זו ת"צ לפ"ק, השערוריה הנעשה מההמון, והשרים והסגנים אילי הארץ, יאריך ה' ימיהם, עמדו על צד האמת, והשי"ת ברוב רחמיו וחסדיו שלח לנו עזרו מקדש על ידם, והן עוד היום נותנים יד לישראל, להרויח עמהם פרנסתם, והמלכיות שבכל דור ודור על פי רוב מרחמים ומגינים על כלל ישראל, ואם נמצא לפעמים אחד מרחיק אותנו, יש ויש הרבה הרבה מלכיות אחרות שכנגדו שמקרבות אותנו, כנודע בספרי דברי הימים מכל הקורות אותנו אחרי החרבן, שבכל דור ודור נעשו לאבותינו נסים בכל הארצות, וה' יושיע את עמו תמיד, לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו, ועיני השגחתו תמיד על כללות ופרטות ישראל, שכל עניני מוצאם ומובאם ומקריהם לא מקרה אחד להם, כ"א כלם ע"י השגחתו ית', דרך נסים ונפלאות, מהם נגלים ומהם נסתרים". עכ"ל.

וז"ל הרב ר' שמואל פריינד ז"ל בספרו „עיר הצדק" על הסמ"ג סי' ז': „נראה לכל בעלי עינים שהקב"ה הוא רוענו המשגיח על צאנו ועושה עמנו אותות גדולים, אבל אנחנו מוכים בסנורים וחשוכי ראות הנסים והנפלאות הנעשים עמנו בכל יום, ואחד מאלף ימצא המרגיש באמת ודואה, כי עין ה' אל יראיו, ולולא כן נוענו כלנו אבדנו, כמו שאנו אומרים: והיא שעמדה כו', ואכ"מ להציע יותר" ע"כ. וז"ל הרב ר' אברהם זוטרא בהקדמתו לספרו: „מלחמות ה'"—הבלתי מאמינים שואלים: מדוע לא יראו עוד בימינו אותות ומופתים נסים ונפלאות? אבל כל אשר עינים לו לראות ולב להשכיל יראה ויבין, כי הקב"ה עושה עמנו נפלאות בכל עת, והנס הגדול והפלא העצום מכל הנסים והנפלאות הכתובים בתנ"ך, הוא מה שנתקימה עד עתה נבואת מלאכי: „אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם"? ותורתנו עודנה בידינו,

כמו שהיתה או זה יותר משלשת אלפי שנים כהבטחתה „כי לא תשכח מפי זרעו". עכ"ל. וז"ל הרב ר' זכריה פראנקל בהקדמתו לספרו „דרכי המשנה": „רבים יתמהו על המראה מדוע הסנה איננו אוכל? זה ישראל אשר להפתה להבת שלהבת מכל עבריו, חרקו עליו שן כל קמיו וצריו; אך לו חכמו השכילו כי הסנה בוער באש אלהים, בו תרועת מלך ורוח אל מרומים, וה...לבישהו תרהיבהו עז וגבורה, לעמד ביום צרה ועברה; אלה בחנית וקשת ומגן, ואלה בעבי מגני האמונה, אלה ברעש ותרועת מלחמה, ואלה בבטחה בהשקט ודממה כו'; ה' פרש עליו דגל שלומו, התוה עליו תו חיים להקימו, ואם גם סביביו אמש שואה ומשואה, צוקה ואפלה חשכה נוראה, הלא בקרבו אור עולם, המאיר ממזן העלם. מחוץ קול אבל צורח, ובאהלי יעקב קול דורשי תורה שקט שמח, לנגה התורה הלכו ברחובה, הגביהו לעוף על צרה ואנחה". עכ"ל. וז"ל הרב ר' מתתי' שטראשון בהקדמתו לס' „קריה נאמנה" להרש"ף: „בין רשפי אש, בין סערות מתחוללות, בין גלים נוראים, בין נחלים להמות, בין נחשים שרפים ובין צורי מכשול, אל ישראל הוא נותן עז ותעצומות לעמו, עד כי גם בימי הרג רב, בעוד בושל בשרם בפארור ועוללים מנופצים ומפרפרים, בעוד חללים זבים ומדוקרים, ונשים וטף מתבוססים בדמיהם, התגנבו איזה מהם בנקרות הצורים, ובסעפי הסלעים (לא להמלט מן המות, אשר חכו עליו כל ימיהם, והיו מוכנים תמיד לפשוט צוארם לשחיטה להקדיש ליוצרם בנחת רוח), אך לשמור את יום השבת, לקרוא שמע ולמול את בניהם, או לאכול מצה בפסח בקדושה ובטהרה, וכל זה בעודם צפויים אלי חרב נוקמת, וחרב תורה המונחת על צוארי אחיהם. נפלאים מעשי גוי זה ונוראות תהלוכותיו, קנה רצוץ כמוהו לא נשבר ופשתה כהה לא נכבתה, תולעת יעקב לא מתה ואש דתו לא נכבתה, והן הן גבורותיו ונוראותיו של אלהיו אל מסתתר אל ישראל מושיע. קטן יעקב ודל, וכאבני נזר התנוססו בו בכל הדורות אנשים יקרים מחכמה ומכבוד. לא בחזקתו לקח העם הזה לו קרנים, לא בחיל ולא בכח, כ"א ברוח ה' צבאות. עם ישרון זה, אשר תוצאותיו מקדם, יקום לנצח ולדור דור בתורתו ואמונתו. וזאת אות הברית — כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאום ה', כן יעמוד זרעכם ושמכם". עכ"ל. וז"ל המליץ היקר ר' מענדל מאהר בספרו „שבילי עולם": „המעט אשר נשאר לפלטה מנדחי ישראל, נשאר אך בחסד עליון ובאותות ובמופתים, אחרי אלפי רבבות מהפכות אשר עברו עלינו, אם לשבט ואם לחסד עד היום הזה. לשבט כי נרדפנו על צואר מגוי לגוי וממטלכה אל ממלכה, שודנו מעלינו הפשיטו וכשה לטבח הובלנו, וגם עתה לא הונח לנו, ואין לנו יום אשר אין קללתו מרובה משל חברו, ובכל שעל אשר נדרוך, אבני נגף וצורי מכשול לרגלינו, וקול קורא באזנינו תמיד: גש הלאה אל תקרב כי יהודי אתה, המלאכה הזאת לא תוכל עשותה, כי בן ישראל אתה, הכהונה הזאת לא לך היא, כי מזרע יעקב אתה, הבית אשר קנית לא תשב בו, כי בן יהודה אתה; גם כי תזעק ותשוע שתם תפלתך, כי מבית ישרון אתה. אלה וכאלה סרבים וסלונים אתנו בכל מדרך כף רגל, על כי שם ה' נקרא עלינו. וגם פלא מאין כמוהו, בהיות לאל ידינו, אחרי המועקות הרבות אשר שמו במתנינו, ומוסרות העול הכבד אשר נתנו על צוארנו, להחיות את נפשותינו בכבוד ויקר, מבלי פרוש כפינו למתנת חנם, ולשאת ולתת עם מלך ושרים; ולחסד, כי ידביון המסיתים והמדיחים יום יום לבלי ספורות,

בתתם לפניהו חלב הארץ ומעדני תבל, לאמר: עבדו את אלהינו וחיו, הנה מיטב הארץ לפניכם ורק הדכבם תמנע הטוב מכם, ועתה למה זה תמחתו בית ישראל, פנו אלינו ותתענג ברשן נפשכם; אלה ובאלה בחלקות ישיתו לנו להפילנו במשואות, ואיש ישראל לא יכרע ולא ישתחוה לאל זר, לבו חזק מצור, ובמעוז אלהי אבותיו יאחז ולא ירף ממנו, ותיטב לו פת חרבה ושלות דת הודיו בה, מבית מלא כל טוב וזבחי מתים. אחרי המון תשואות נתש מפה ומפה, אין פלא אם ימעט מספר עובדי אל אמת, כי גם אם קדושים אנחנו כלנו יחד, כלנו ממלכת כהנים וגוי בוך ה', הלא בני אדם אנחנו ובעפר יסודנו, ומה לא יעשה האדם עת יאכוף עליו פיהו, הלא יאמר לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני, אף אם בקרבו ילעג למו. נקיים אנחנו מהאולת הקשורה בלבב העמים לצורך נפשות ולהרבות נרים לכבוד שמים, ובגלל זה אמרו חז"ל (יבמות ק"ד): אין מקבלין גרים לימות המשיח, כי ידעו בחכמתם הרחבה, אשר כל הבוער באמונתו ונספח לעם אחד שוקט ובוטח, לא מצדקתו ויושר לבבו יעשה זאת, כי"א לאכול לשבעה ולמכסה עתיק. בגלל כל הדברים האלה יחד, קטון יעקב וזל, ויהי מתיו מספר עד העולם, ותם נפשנו לא תבמוף, כי ירבה מספרנו ע"י אנשים זרים אשר נולדו בחיק נכריה. לא כאלה חלק יעקב ולא ברב עם כזה הדרת מלך עולם, רחמנא לבא בעי, ולב טהור אחד ייטב בעיניו מהמון צבאות גוים ושפעת לאומים. הלא זה דבר משה איש האלהים מראש: (דברים ז' ז') "לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם, כי אתם המעט מכל העמים, כי מאהבת ה' אתכם". עכ"ל. וז"ל הספר היקר ה' קלמן שולמאן בהקבוא להשתקת ספר דברי הימים להחכם נרעמץ: "גם קמני אמנה, אשר לא יאמינו בנסים ובנפלאות היוצאים מגבול הליכות עולם, גם הם בלי רצונם נלחצים לתת תודה, כי דברי ימי עם בני ישראל רק על אופני נסים ונפלאות יסבו בלכתם", ע"כ. ובהקדמתו לספרו "תולדות חכמי ישראל" כתב וז"ל בקצרה: "כל איש אשר עיניו לא הבו בעודן ולבו בשגעון, הלא ישתומם ויתפלא על הפלא הגדול הזה, אשר יפליא אדון הנפלאות לעשות עם עם עולם הזה, עם בני ישראל, מי יביא לבב חכמה למצוא את הדידה המתומה הזאת, חידה יחידה ואין שניה לה; מי האמין או מי יבול להאמין, כי תולעת יעקב לא תקום תחת רגלי כל רבים עמים הרוסמים עליה בפרסות ברזל? האין זאת פליאה נשגבה, כי בתוך עם עשוק ודצוץ, עם בזוז ושסוי, יהידו אלפי אלפים חכמים נפלאים צדיקי עולם וקדושי עליון; לו היתה נפש עם אחד גם מבחירי העמים, תחת נפשם, כי או התקצף העם והוא באלהיו ודתו ויחליט כי אולם אל חפץ רשע כסל הוא ועל עצת מרצחים יופיע, או כי כחש בכל ויאמר כי אין אלהים. לא כאלה חלק יעקב, כי רוממות אל בגרונו, גם בעת אשר חרב מרצחו תודרת בחדרי לבבו, עד אשר העביר ה' בימים האחרונים רוח דעת על הארץ וישכו המים הזדונים". עכ"ל.

וז"ל הסופר המצוין רפ"ס בס"ע "השחר" שנה ששית חוברת שביעית מאמר "עת למעת": "ברית כרותה לישראל כי יהיה בארץ ולא יסוף מקרב העמים והממלכות, לא על ידי רודפיו מחוץ ולא באשמת מדרסיו מבית, וכמו תהפך לו תמיד הקללה לברכה, כן נראה כי גם כל הקמים עליו להכחידו, יוסיפו לו עוד און ועצמה לחיות. פלא הוא ויהי לפלא, כי כל רודפיו ומעניו האכזרים העילו רק לחזק ידי ישראל

באמונתו ואהבתו לעמו ואחדותו, ומרי הוסיפם לבקש להפריד בין אחים, כן קרבו לבבם עוד יותר, וכן כל עמל פורעי פרעות בקרב העם עלה בתהו, ולא הצליחו להפוך בית ישראל לחורבות שלם, רק לפורץ פרצים אשר עד אתיעה רפאם ויחזק את בדק הבית עוד יותר מבתחלה, ואשר ע"כ נוכל לשפוט בצדק, כי כן יהי גם בימים הבאים, ולשוא יפחדו אוהבי ישראל פחד, פן תשכח התורה ויסוף שם ישראל. ואלה המבקשים לראות קצו, תנם ימתאו כף לאמר בלעתהו, כי תוחלת ישראל לא אבדה, כי עוד לא פסה התקוה, אשר רוח ישראל ישוב להחיותו בקרבו, כי שם ישראל לא יאבד מן הארץ, אף אחרי כל התהפוכות אשר תעבורנה עליו, ואחרי השעודיות אשר נעשו בקרבו, כי תורתו לא תשכח, גם למרות חפץ מרים מתעים, אשר בקשו בכל לב להשבית זכרה ומראה, אז ידע כי כלמה תכסה פניהם לאמר לעין כל כי קבוד יקברוה, יאמרו להקים לה מצבת זכרון עולם למראה למען תקבר תחתיה". עכ"ל. האדון החכם לאסקער אמר בפני רבים בבית המשפט וז"ל: "אנכי בן אמונת ישראל, לא רק מבטן ומלידה, כי גם נפשי תאוה אותה ובוחר אני בה מכל סגלה בפניסיותה, אשר היתה הראשונה מבשרת האמונה לכל אדם כעדות כל דברי ימי הארץ. אני מאמין באמונה שלמה, כי שרש דת יהודית היא האמונה באלהים יחיד ומיוחד, וכי יש לאל יד האמונה הראשה ההיא להחיות ולקים עוד את כלל ישראל, כל ימי היות קהלות אמונה על פני כל הארץ. הוא הדבר אשר דברי ימי עם ישראל המעונה ומדוכא בצדות יוכיחו אמתו זה כמה אלפי שנים". עכ"ל. (הובאו דבריו אליו בס"ע "המגיד" תרל"ו) ולא לבד שלומי אמוני ישראל והמעיינים והחוקרים שבהם מחזיקים בהשקפה זו, כ"א גם כמה מאחינו אשר כבר המירו דתם ונכנסו בברית דת הנוצרית, גם הם לא הרפו אמונתם בנסיות קיום אומתנו, ח"ל בעל "דרך אמונה" (לונדון תר"ך): "היהודים במצבם הנוכחי, יחשבו למעשה פלא העומד לנם, בהיותם מצבה העומדת למכרת, אין דבר יותר רחוק מהדעת כהקדות אשר קרו אותם מעולם, לא קרה כן לעם אחר זולתם. היהודים נורשו מעל אדמתם, נפזרו ונפרצו בין הגוים, וזה אלפי ושמונה מאות שנים אשר הם נעים ונדים על אדמת נכר, נגשים נעגים ונרדפים באכזריות נוראה פעמים רבות, לא לבד ברשעת הגוים עובדי אלילים ומאמיני מחמד, אך לתרפתנו גם בידי עמי המשיחים, ובכל זה הם תמיד נשארים עם ייחוד לבדד, ונראה שהיהודים משנים ומדוכאים עקב שמרתם את התורה" ע"כ. ובספר "סוד הישועה" לאחד מרמיסיאנעריין כתוב, וז"ל: "ה' קצף על נחלתו, כי בניו חמאו לו גוים אכזרים עלי לב לא נתנו להם חניגה, על אלה דוה לבנו, מה נדבר ומה נצטדק, אחרי אשר גם ישובי ארץ צרפת וארץ ספרד ויושבי כל מדינות איטאליא רדפו את בני יעקב ופערו פיהם עליהם לאמר: ערו ערו עד היסוד בם. מחמם אחינו יעקב תכסנו בושה, ומכל אשר נעשה לזרע קדש—לנו בשת הפנים, כי גם הגוים האלה מהרו שכחו דרכי ה', לא שמרו את התורות ואת החקים אשר צוה להם גואלם, ויחפאו דברים אשר לא כן על הדת החדשה, הוסיפו על ספר הקדוש וגם גרעו ממנו, ע"כ היו למוקש לישראל ונהפכו להם לאויבים. אך ב"ה כי רוח אחרת היתה אתנו והימים הראשונים נפלו, אנחנו הרחקנו כל מצות אנשים מלומדה, הבדלנו את התבן מן הבר, והוצאנו התועבה מן הקדש, לא נעלמה מאתנו רשעת הגוים אשר אכלו את

יעקב ואת נוהו השמו. כל דבר אשר תמצאו בזה לתהלת ישראל ותפארתו, לא תחשבו כי באים אנחנו להתנבל ולפתות את לבכם בחנף וחלקלקות, לא! לא! רושם העז הנחתם על לב עם ישראל בעבדותו ובפדותו לא ימחה לנצח, והם היו לאחרים בחרצובות שבעתים, כי בדמם, בחפצם, ברגשותיהם, בתיותם, בפחדם, בעבדותם ואמונתם המה לאחד. רבות התאמצה ההשגחה לארוג לבות היהודים בחמלתם ותוחלתם לארג אחד, דבר פלא הוא בתולדות הימים ונפלאות בעניני התבל, כי היתרים אשר התחברו בהם היהודים לא ימסו לעולם; גוים רבים ועצומים קמו שלטו ונפלו וקשרי מחברתם נתקו ונקרעו, והקרעים נבלעו בקרב יושבי הארץ ואינם; אפס נזע אברהם עומד לעד, כעמוד זהב לא ירקב, וגם לא יעקר מגלי הזמן השוטפים בחזקה, ואשר נפצו ושטפו עמים שונים, לעיני גוי קדומים ועם פלאים הזה" ע"כ. גם המליץ המבקר החפשי היינע כתב בודויו (נעשטאָנד-ניסטע) וז"ל: „זה האיש משה היה ברוחו חכם חרשים ואמן נפלא מאד, הוא בנה פארי עמודים מאנשים, אבעליסקים מאדם, כי לקח שבט רועה ויעשהו לעם אשר לא יירא משן הזמן, עם גדול, עם עולם, עם קדוש, עם אלהים, אשר היה לאות ולמופת לשאר העמים וגם לכל מתי תבל יחד, — כי הוא עשה את ישראל, ובמשפט וצדק יוכל האמן הזה להתהלל, כי הקים עמוד עולם אשר ישגב על כל עמודי נחושה", עכ"ל. (כפי העתקת המשכיל היקר הרד"א שולמאן במאמרו „ממקור ישראל" פי"ט, הנמצא „בהשחר").

וגדולה מזו נראה כי גם כמה מחכמי הנוצרים אשרו וקימו הדעת הזו, אף כי דבר אמונת ישראל יצוק בה. שאטאָבריאן חכם צרפתי אמר וז"ל: „אם נמצאה בכל העולם אומה אחת בין האומות שתוכן גדרה המבדילה משאר האומות הוא פלא, אני אומר שהאומה הזו היא האומה הישראלית". העפיסקאָפ הנודע גרעגואר אמר וז"ל; „פזור האומה הישראלית וקיומה אין שום דרך לפתור אותם כ"א שהוא דרך גם". חכם אחד נוצרי אמר: „כל מה שנעשה באומה הישראלית הוא פלא, כי לא בכח אנושי ובתחבולות בני אדם תגבר אומה שלמה כזו, לעמוד בפני כל הבוז והחרפה משאר האומות, אשר קבלו הרבה ממנה ויודעות כל כבודה לפנים, כל אלה ראשי נסים ופלאים הם, ידי אדם לא חלו בה לכלותה ואף לא לשנותה". חכם אחד נוצרי אמר וז"ל: „האותיות הראשיות אשר תעמודנה לעיני המעיין המשקיף בעינים פקוחות הנמצאות באומה הישראלית, האומה המתקימת זה כמה, החמושה והמזוינה במדת האמת לקיים קיומה, אומה אשר אנשיה תמיד מעיינים וחוקרים, למרות כל המניעות והמכשולים הרובצות על דרכה, ימצא שהנהגתה הנסתרת מאמתת בשלמות תעודתה, שהיא הולכת ומשלמת עצמה מאז ועד כה, והוא להיות לעם סגלה לה'" ע"כ. דברי אלה ארבעה החכמים הצרפתים הביאם חחכם האָלענדערסקי בספרו. מדפים התנ"ך בדפוס אָפענבאך, הביא בשם חכם נוצרי האָלבערג שמו, שכתב בסוף חלק ב' מספרו, וז"ל: „הפלא ופלא, איך אחרי כל התלאות והצרות שעברו על היהודים, באופן שכמה מושלים נוסדו יחד לאמור: לכו ונכחידם מגוי, והם עדיין עומדים באמונתם בכל קצוי ארץ" וחתם דבריו: „והשגחת השי"ת פה היא צהורה וברורה עד שלא יוכל איש להכחישה", (מלחמות ה' להרב אברהם זוטרא). במ"ע „ברעסלויער צייטונג" כתב חכם נוצרי אחד

והועתקו דבריו במ"ע „המגיד" שנת תרל"ה עלה ר"ד וז"ל: „האמונה הישראלית מתקימת על ידי רוחה הפנימי הנמרץ, למרות כל הסופות והסערות הנוראות שהתחוללו עליה בכל דור ודור להפכה משרשה ולאבדה מארץ חיים, גם שונאיה ומגדיה היותר גדולים והיותר רעים יוכרחו על כרחם להודות, כי אין על עפר משלה בפנימיות רוחה החזק, אשר כל הרוחות שבעולם לא יזיזוה ממקומה". עכ"ל. והסופר היוני העקאטאע כתב (כפי העתקת הרב שי"ף ח"א מספרו ד"ה לב"י צד קכ"א) וז"ל: „בכל הרעות הגדולות אשר נשאו וסבלו היהודים מאת העמים שכניהם, וביותר ממלכי פרס ושרי צבאותיהם, לא המירו טעמם, לא אבדו כבודם; לא חרפה ובוז, לא חבורות פצעים וגם לא אימות מות עצרו כח להדיחם מאחרי אלהיהם ואמונת אבותיהם, לא חתו מפני כל וחרפו מערכות כל הרעות והתלאות האלה, עד כי היה אמץ רוחם ודבקותם בחקי דתם לנס ולפלא לא יאומן כי יסופר". ע"כ. וראוי לצרף לכל אלה המאמרים גם המאמרים היקרים מחכמי צרפת אשר נקבצו ונעתקו לשפת אשכנז ע"י הרב הדרשן המצויין הר"ד יעללינעק יהי שמו מבורך. ידעתי כי ישנם וישנם עוד מאמרים כאלו מחכמי הנוצרים המרבים לספר בשבחן של ישראל והמפליגים במעלתם והמפליאים קיומם. והנה לפנינו חבל חכמים ונבונים, לא לבד מישראל, כ"א גם מאשר המירו דתם הישראלית, וגם מנוצרים עקריים מלידה ומבטן, שהם כמודים ומסכימים, שיש סוד אלהי נסתר בהאומה הזו, ושהיא פיראמיד רוחני, שהעמידה ההשגחה הקדושה לעיני כל יושבי תבל לאות ולמופת תמידי על מציאותה. האמצעיים והבינונים שבנו, הם ההופכים פניהם לכאן ולכאן, עם כל הודאתם בנסיות קיומנו ובנפלאות עמידתנו, אינם מכחישים גם בצורך ואפשריות סבות טבעיות קרובות או מוכרחות, שתהיינה כגורמות לחול על ידן ברכת ההשגחה הרבונית וקיום הבטחה של מעלה, שאעפ"י שבנם אנו עומדים ובנפלאות אנו מתקימים, מ"מ עינינו רואות שבכל שעה שישראל סומכים על הנס של מעלה לבד, מנכים להם מזכיותיהם בב"ד של מטה, ואיך לא? וכי כל הטבע כולה, שאינה אלא נסים נסתרים, תכופים ורצופים זה אחר זה, אין לה כחות וסבות שהיא משתמשת בהן לצרכה? ד"מ סבת הוית האדם בטבע היא על פי פעולה ידועה קלה, וכן צמיחת פרות ותבואות סבתה היא זריעת גרעינים קטנים בשדה חרושה ועבודה, ומ"מ מי שירצה להניח ולעזוב את הסבות הקלות והדלות האלו, ויפתה א"ע שיוכל להיות אבי בנים ובנות מבלתי היותו נזקק לאשה, ויצפה ברכת שמים מהרוחות והטללים והגשמים שינשבו וירדו על חלקת שדהו הבלתי עבודה וחרושה, יהיה נחשב בעיני כל למשוגע וחסר דעת. וננסה את עצמנו לצעוד עוד צעד אחד הלאה, ונאמר: וכי יפה גם זה של קיום האומה הישראלית מכל הנסים שנעשו לישראל ע"י מרע"ה והנביאים? שהרי עינינו רואות שלרובם ככולם היו סבות דקות והתחלות קטנות, נראות כמחייבות ומחדשות בצד מה אותן ההויות החדשות, שנתהוו ונתילדו אז לשעתן, אף שחלילה לנו לדמות שהיו ההתחלות החלושות ההן מספיקות אפילו לקצת מן הקצת ממה שנעשה על ידן, כמו הטית מטה משה לכמה ממכות מצרים ולבקיעת הים, ותחית הילדים שלא נותרה בהם נשמה על ידי נהירה והתמודדות עליהם לחממם, ואסוך שמן קטן למלא הרבה כדים גדולות, לא נשתנו הרבה מסדרי בראשית, עד שקדמה להם רוח קדים עזה, ולא נבקע ולא נחלק הירדן

לחצאין כ"א ע"י הגלמת האדרת והשלבתו לתוכו; „מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וידליק" אמר בעל הנסים, אבל לא שיתמלא הבית כלו אורה בלי שום חומר קדום לה הראוי לקבל בצד מה צורת הדליקה. אין הנשמים נעשים נשמי ברכה „, שירדו על שדה עבודה וחרושה; אין החיים והבריאות חלים על גופות האדם ובעלי החיים, עד שמספיקים להם צרכיהם הנשמיים; בלי הזדוונות זכר ונקבה לא יולד דבר. שכך גזרה חכמתו ית', לצרף מחשבתו הנכבדה למעשי ידי האדם והטבע הקלים להוציא הדברים לשלמותם. כללו של דבר, כל הכופר בנסים ובגפלאות, ר"ל בשדוד כחות הטבע ואומר שאין היכולת האלהות מגעת להכריח ולהטות חקי מעשי בראשית לרצונו, לפי שנם היא מוגבלת בחקים ידועים ונדרים חוצצים בפניה, אין אמונתו באלהים שלמה, שהרי אינו מודה בשלמותו המוחלטת, וכבר אמר המשורר הקדוש: „אתה הצבת כל גבולות ארץ", שכל המציב ומגביל בעצמו גבולם וגודר גדרים ומעמיד מחיצות ברצונו, אין ספק שבידו לפורצם ולהורסם בשירצה. אבל כמו שלא כל מה שביכולת האדם ובידו לעשות, הוא מוכרח ומחויב לעשות, ד"מ יש ביד האב להכות את בניו הקטנים מכות נאמנות ואכזריות בחנם, אבל מי שיעשה זאת, אינו ראוי להקרא בשם אב, שענינו חומל ומרחם ומשגיח להיטיב לבניו, ולא עוד אלא שאינו ראוי להקרא בשם אדם. צא ולמד ק"ו, וזכהו לבני בנים, ליכולת העליונה המוחלטת, שהוא ההשפעה האלהית הנמורה להיטיב בתכלית ההטבה לכל דורשיה, לתבוע ממנה או לנסותה לפרוץ גדרות של עולם, כדי להתהלל ולהתפאר בפני חנבים ותולעים שכמותנו, להראות כחו וגבורתו במקום שאין צורך לזה כלל. וז"ל הגאון הר"י מטראני בספרו „בית אלהים": אמר ההע"ה— „הבה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם" ר"ל כשתשועת האדם שוא ואין אנחנו יכולים להושיע את עצמנו בדרך הטבע, אז הבה לנו אתה עזרה; אבל כשאנחנו יכולים להושיע את עצמנו בדרך הטבע לא נבקש מאת ה' שיעשה לנו גפלאות ושיעזור לנו מהצר" עכ"ל. וז"ל הרב ר"מ חאגיז בספרו „משנת חכמים" דף למד: „עם היותו ית' יכול לעשות כל מה שירצה, עכ"ז יבקש הסבות היותר קרובות כדי שלא לחדש מופת, אלא על צד ההכרח, ואפילו אז יקרב המופת לטבע על צד היותר אפשרי". עכ"ל. ובס' „אלה המצוו" סי' תקמ"ו כתב: „עם היות שכל מקרי האנשים מסובבים ונגזרים מלמעלה, עכ"ז צוה ה' ית' לערוך מלחמה ולצאת בכלי זין ע"ד הטבע הנהוג, ואח"כ להיות בטוחים בחסדיו ית', וזו היתה כונת השי"ת באמרו לדבן של כל הנביאים: „מה תצעק אלי" ואתה סומך על הנס לבד, „דבר אל ב"י ויסעו", שהוא דרך הטבע ליסע ולברוח מפני האויב הרודף, ואזי אעשה הנס, וברכת השמן ע"י אלישע יוכיח, ובפרט היכא דשכיחא הזיקא" עכ"ל.

וז"ל הרב רי"ל מרגליות בספרו „טל אורות" דף נ"ג: „המשתדלים לפרש הנסים והגפלאות שנזכרו בתורה על אופן שיהא בהם מן הזרות יותר אל הטבע—דרכם לא יתכן, כי יקר בעיני ה' סדור טבעי הנמצאים, אשר בחכמתו העליונה יסדם לעולם, ולכן גם בזמן שההכרח מביא לשנות דבר בסדר הנהגתם, יעשהו על אופנים וסבות היותר נאותות למנהג הטבע, ושלא יתנגדו לטבע כ"א היותר מעט שאפשר" עכ"ל. וכבר בא הענין הזה מוארך ומורחב מאתי בספרי „שלום על ישראל" ח"ג יעו"ש. ולי מה יקרו דברי מליצת החכם היקר הר"ד ח"ג ווידאוועד הלוי באמרו: „הטבע כלי חפץ

להחזיק בו הנס, ומראשיתו עד אחריתו כלו אומר פלא" (המגיד תרל"ג עלה ב'). שבאמת כמו שיש מקום רחב לדברי החכם שאמר „פלא כל הפלאות הוא, כי אין פלא", כן לא ישנה ולא יסכל המאמין באמרו: „טבע כל הטבעיים הוא, כי אין טבע", ר"ל אין בטבע כח, שהמיסדו לא כוון בו כונה מה, או שאין לו מיסד כלל. ולפי כל האמור פה נאמר גם בגדון שלפגינו, שעם כל הודאתנו בהשגחה עליונה נסיית בכלל ובנסיות קיומנו בפרט, אין לנו להמנע מלבקש סבות, תחבולות ופעולות, להעמיד הקיום על חזקתו על ידי אמצעיים נכונים וישרים המביאים לידי מציאות חן בעיני המלכים והשרים והעמים אשר אנחנו חוסים בצלם, לתקן ולישר כל העוותים והקלקולים שהתגנבו באמונתנו שלא מדעתה, ולנקות עצמנו ואת דתנו מכל חשד ועלילות שמתעוללים עלינו בהם לפגוע כבודנו ולחלל קדושת תורתנו. יקרים ונעימים לי דברי החכם ר' אברהם זוטרא ז"ל מ"ש בספרו „מלחמות ה'" וז"ל: „אחרי שבארנו שגדול כחו של נס זה מהיותנו וקיומנו עד היום, עלינו לחקור ע"י איזו אמצעיים פועל הקב"ה הנס הזה, ואין להשיב לשואלים זה התשובה הידועה: כי כן רצונו, גם אנכי יודע כי זה רצונו, אבל הלא רצון הבורא נ"כ שיחיה האדם ימי חייו הנזורים לו, ובכל זה אם יאמר אדם: לא אוכל ולא אשתה, בודאי ימות; וגם הנסים נעשים באמצעות הטבע" עכ"ל. וע"כ מצאתי לחובה מוטלת עלי, להשתדל בבטול טענות שוא ועלילות חנם, ששונאינו טופלים עלינו בשקר, ולהוכיח כחשן על פניהן, שהוא עמוד הראשון ואבן הפנה לנצחות קיומנו, שאין לסמוך על הנס, לומר: יאמרו הגוים מה שיאמרו, מה לנו ולדבריהם, אחרי שאנחנו יודעים את האמת; לא כן הדבר, עלינו להצטדק ברבים ולהראות כי חפים אנחנו מפשעים שבדאו עלינו. שכך אמר ישעיהו הנביא בשם ה': „כל כלי יוצר עליך לא יצלח, וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי (ישעיהו) נ"ד, י"ז) שכמו שכלי זיינו של הארכיליסטים לא יעמדו לו לבטל אומה זו מן העולם, לפי שביד הקב"ה להקהות צור חרבותיו, או לעשות צוארה עתק וערפה קשה כאבן שיש, לבלי יפגעו בה חצי רשע, כן לא יעלה כלום בידי הת"ח המזיף, הבא עליך ברוח פיו ובטענותיו הקשות והכבדות, ואף שההבטחה המכופלת הזו בכתוב אחד נאמרה, אין ענין שניהם שוה, לפי שהפרש והבדל גדול יש בין כששרו של אדום זה בא בדמות לסטים *) מזוין, ובין כשהוא בא בדמות ת"ח מזויף, שבאופן הראשון אין לך לעשות מצדך כלום לעמוד כנגדו, כי קטן וחלש אתה ולא תוכל לו; מה המה שבעת מיליאן אנשים כנגד אלף ושלש מאות מיליאן, מלבד השבועה שאתה מושבע ועומד לקימה שלא תמרוד בשום מלכות, ואפילו תהיה זרה ואכזריה שבעולם, וע"כ לא תגיף על שונאיך ברזל, ולא תחלל את קדושת ענותך, שבין אם אעשה או לא אעשה לך נס הנני מבטיחך שלא יצלח צור חרבו לכלותך ולאבדך מן העולם, שכלי

*) את זו דרש הרב הדרשן המפואר הר"ר יעלינעק יאריך ה' ימיו, על מה שנמצא במדרשים על פסוק ויאבק איש עמו: זה שרו של עשו, חד אמר כארכיליסטום נדמה לו, וחד אמר כגוי נדמה לו וח"א כתלמיד חכם נדמה לו. ע"כ שרו של עשו שעמד כנגד יעקב אבינו להלחם בו ולהפילו, ושהעלה אבק העברות שלו שגדושות בעקב כל האומות עד כסא הכבוד, אמר הדרשן, הוא תאר ומשל לרוח שנאת הדת השורר בלבות צוררי ישראל ומגדיו, מאז ועד עתה, הרוח הזה מתחפש תמיד בלבושים שונים, פעם הוא נגלה ונראה בדמות גוי מפתה ומסית

זיינו אלו לא יצלחו מאליהם, בלי שום כל השתדלות אנושית, שבודאי אחרי המעשה תיכף ומיד או לאחר זמן, יראה הלסטים המזוין הזה בעצמו שבחנם עדף ופרף, בחנם חנק ושרף, ובפח יתנחם ויתחרט על מה שעשה; לא כן באופן השני, כשהוא בא בכח טענותיו, ולבו יחשוב באמת שעי"ז יזכה וינצח אותך, אי אתה רשאי להפסר ולהבטל מהשיב לו, כי אם להשתדל בכל יכלתך להקהות את שני רשעתו בתשובות נכונות ואמתיות, להעמיד לנגד עיניו כל שניאותיו וזדונותיו, שקרותו ובדיאותו, ולזה דקדק הכתוב ואמר: „כל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי"; לא אמר „תרשע" שר"ל תרשע מעצמה ומאליה בלי שום עזר וסייע מצדך להרשעתה, כמו בחצי הכתוב הראשון כל כלי יוצר עליך לא יצלח, שבאורו מאליו ומעצמו, אבל אמר „תרשיעי" את, שאין השתיקה יפה לזה, אלא הבי עצה ודבר שפתים למלחמת מצוה זו, והיי בטוחה בהבטחתי, כי תרשיעי מרשיעך בחנם, שכח גדול ביד האמת, לדחות את השקר, ואף אם ירבו המחזיקים בו.

מימות אפיאן ועד עכשיו, לא פסקו שונאינו מלשנות ולשלש החסרונות שמצאו באומתנו ובתורתנו, ולפי שרוב הבאים אחריו ראו ומצאו, שאין בין היהודי לאינו יהודי כ"א התלמוד לבד, שהרי בתורתנו שבכתב מודים גם רוב בעלי דיננו שקדושה היא ואלהיות יש בה, לפיכך השתדלו להשפיל כבוד התלמוד, ולגלות קלונו ברבים. ומה הם עושים, מעמידים לעיני כל מאמרים יחידים ובודדים שבו, שנראים כמפריעים דרכי המוסר ומנגדים לחקי היושר והצדק, ויוכיחו מהם על השחתת המדות וקלקול הדעות של המחזיקים במאמרים אלה,—ולפי דעתם העקומה, כל פחיתות ונרעון שנראו ושנמצאו בספרותנו, מומי האומה בכללה הם. ואף בארצות הנאורות ובימים האחרונים, בארצות אשר מלכיהם לצדק ימלוכו ושריהם למשפט ישורו, בארצות ששמו אהבת אדם לקו ושווי הזכיות למשקולת, לשקול ולמדוד בהן הליכות מדינותיהן וחקי חיי היושבים בהן, נמצאו זעיר שם וזעיר שם חותרי חתירות מתחת כסאות למשפט, להמעיט להקטין ולהגביל זכותנו, ע"י הלשנות והשטנות עלינו ועל דתנו; בודקים בחורי התלמוד ובזויות הפוסקים, ומוצאים פרורי מאמרים זרים ודבורים נוקשים שאינם ראוים להחמיץ כלל, לשלול ולשדוד מאחינו האזרחיות בשבילם, וכמעט גם האנושיות, לחשוב אותנו לכפריעי שלום ולהרסי מבצרי החברה והאחוה. עוד לא הגיעה השעה לבטל ברכת המינים, עוד לתפלת ולמלשינים מקום רחב בתפלת שמ"ע, עוד לא נוכל לדלג בכל מקומות פזורנו בשני ובחמשי על המלות החודרות שבתפלה בעלת שתי כי ושלש לא, והן: דל כבודנו בגויים ושקצונו כטמאת הנדה. מעטים מאד מההמון הישראלי ידעו טעם

אותנו להיות כשאר האומות בדעות באמונות ובעקרים דתיים, ומושיט לנו במחיר זה; איזו או כמה מטובות עולמיות והצלחות זמניות; פעם הוא מתגלה לנו ברמות לסטים מזוין, כופת ומכריח אותנו בחזקת חיד לאמונתו, חרב בימינו מוקד בשמאלו ומים לפניו להרוג לשרוף ולהטביע; ופעם אוי לנו הוא מתעטף בטליתו של ת"ח, מפלפל עמנו בהלכות, נושא וגותן בדינים ומנהגים. אוי ואבוי לנו כששרו של עשו זה נעשה בעיני עצמו ובעיני חבריו כת"ח שהגיע להוראה, חוטף מלה מכאן ודבור מכאן, חורז ממדרש להלכה, ופוען טענות עקורות מעקרן שאין בהן טעם וממש. ת"ח מזויף כזה גרוע ומזיק הרבה יותר מגוי היותר גדול, מלסטים היותר מזוין" ע"כ דברי הדרשן. ועל פיהם תבין יותר המליצות שהשתמשתי בהן פה.

החקים והנזירות הרעות שיצאו עלינו, ומעט מן המעטים האלו ידעו להשיב עליהם ברוח דעת ובהשכל על דבר אמת, ומתי מספר היו אשר השיבו. כי ספרי התשובות שלנו הם ללא כלום חשובים כנגד ספרי שאלותיהם וטענותיהם של השואלים והטוענים עלינו מעולם. השיב החכם פלאוויוס את המשטין אפיאָן בשנים קדמוניות, השיב חכם מחכמי אוה"ע ורייכלין שמו את המומר המלשין פפעפערקאָרן, השיבו גדולי חכמי הנוצרים כנגד הצורר אייזענמענגער, ובימינו השיבו החכמים צונץ ויאָסט כנגד המעליל קיאריני, השיב החכם ריב"ל את בעל נתיבות עולם (בשפת קדשנו), השיבו החכמים יעללינעק וסאנטאָ את המעלילים עלינו בקידכענצייטונג בוין, השיב החכם חוואָלזאָהן כנגד העלילות בכלל וכנגד עלילות דם בפרט, השיב המשכיל היקר שערעשעווסקי וחבריו המשכילים את בעל „ספר הקהל", השיבו המשכילים הנעלים וארשאנסקי כעטרת תפארת בראש כלם כנגד כמה מהמתנפלים עלינו בחנם. ואם לנו אנחנו בני ישראל דים ומספיקים דברי המשיבים לבטל מעקרם דברי השואלים, שכל מי שיש לו מוח בקדקדו, שישקול בד בבד דברי אלו ודברי מנגדיהם, יכריע כף זכותנו, אבל מה נעשה ושנאה כבושה ומשטמה טמונה בלבב בני בניהם של שונאינו מנדינו, וידה תמיד על העליונה להכריענו לכף חובה. המעט אשר כתבו חכמינו לא לצורך תשובות על שאלות שנשאלו, כ"א בדרך פרושים ובאורים על דברי קדמוניו, שנראים לפעמים כקשים לשמוע, המעט מה שהודיעו חכמינו המבקרים מדברי קדמוניו שהרבה מהם נתקלקלו ונלקו בחסר ויתר ונקטעו מהכתוב לפניהם ולאחריהם, הרבה מהם נתבארו ונתפרשו ממפרשיהם הפך המכוון בהם ממש, הרבה מהם שלא נתקבלו באומה מעולם לדין ולהלכה כלל, ואינם כ"א דברי אגדות שמשבשות את הרעות, וכמה כמה מהם שאינם כ"א איזה טפות דיו שנשתפכו בדרך נקמה ופיוס הלב לבד, לנקום בהם (בדבור ולא במעשה חלילה) נהרי נחלי דם ודמעות ששטפו בימים ההם מידי אויבינו חנם, כל אלו התשובות באו מבוארות בכמה מספרי חכמינו, אך שנאת שונאינו סמיה וְעַוֶּרֶת מלראות בקרני אור צדקנו — מה לשנאה הצטדקות? רצונה לחייב ולא לזכות, רצונה פרוד ולא אחדות, רצונה קטטה ולא שלום. רואות עינינו לדאבון לבנו, שהשנאה הזו שנשתקעה זה ימים ושחשבנוה כמעט לכבויה ונשכחה — ובצפיתנו צפינו שָׁתֵּרָדֵם שנת עולם ולא תזכר ולא תפקד עוד—התעוררה והתלבתה בימינו אלה, אויה לנו, עד שהיתה למדודה: בכמה ארצות נאורות התחילו מחדש לנלגל עלינו חובות ישנים שכבר פרענום בנשך ובמרבית, אלא שנשכח לקרוע השטרות, מעמידים אותנו לדין ולחשבון ותובעים מאתנו מה שאין להם בידינו, שבאמת לא לוינו על השטרות המזויפים שהם מוצאים עלינו אפילו פרוטה אחת מזומנת מעולם; באים הם בכח ובזרוע להפרע מאתנו מנכסים משועבדים לחיינו, ומזכיות שקיומנו תלוי בהם, בשביל איזו אותיות מתות ודבורים קבורים בחיק העבר, שלא קבלנו אחריותם עלינו, מזכירים לנו עונות ראשונים ודבות נשכחות, שכבר נחרו גרונינו ונלאו פיותינו ולשונינו להשיב ולחזור ולהשיב עליהם. בעלי ההשקפה האמוניית מאחינו הנוצרים, התחילו מונים אותנו בטענתם הישנה העשויה על טהרת קדשיהם, והיא: אחרי אמונתנו החזקה, שיש עין רוחנית של מעלה, שהיא פקוחה תמיד להשגיח לסדר ולהעריך מקרי כל איש ואיש, שיהיו מכוונים ומצומצמים על פי מעשיו

ומנהגיו ודעותיו ומדותיו; ואם באדם יחידי ופרטי כך, באומה שלמה עאב"ו, שהיא צריכה להיות נדונית בצדק ובמשפט, על פי דרכיה הכוללים והמיוחדים — ואחרי שעיני הכל רואות, שהאומה הישראלית רדופה ובזויה כמה עשיריות יובלים, אין שום ספק בדבר, שלה חטא כולל ומקיף כל אנשי האומה, והוא הוא הסבב והגורם לה כל הצרות שהיא סובלת מאז ועד עתה, ומה הוא החטא הכולל הזה? אם לא מה שאינם מודים על האמת המקובלת אצל המון רב מהאנשים זולתם, ואוחזים בקשיות ערפם של אבותיהם בידיהם, והרי הם בכל דור ודור כאלו עושים בעצמם מה שעשו אבותיהם אז, ולפיכך הם ראוים לעונש. ולפי שהרינת אותו האיש על ידם היתה שלא מדעת, כי אם בשונג, כמו שהודה הנצלב בעצמו, נתחייבו הנורמים הרינתו גלות ונדודים, עד שלא ימצאו מנוחה ומרגוע לעולם. ובטענה מעופשת זו בא מחבר ספר „בן קהלת" להסית ולהדיח את החכם הקראי הנודע פ"ירקאָוויץ ז"ל מאמונתו יעו"ש במכתב שבסוף הספר. אשמע בנחמה, אם לא שמעתי באזני, איך אחד מחכמיהם אומר אלי, שלדעתו ברור הוא, שכל אחב"י כופרים בעקר ההשגחה הם, שאלמלא כן היו בלי ספק מניעים כבר להכרת האמת, ששפלות האומה הישראלית ואבדן כבודה מעידות ומוכיחות על חטאתה והשתקעותה בטעותה, שבמה נשתנית אומה זו מכל האומות, אם לא בחטא זה. להפיס דעתו של הטוען ההוא העירותי את אזנו על השאלה הכללית מהנהגת העולם, מצדיק ורע לו רשע וטוב לו, שהשתוממו והתפלאו עליה נביאים וחכמים קדמונים ואחרונים ולא מצאו מענה. ועל כל אלו השאלות אומרים לו להשואל: במופלא ממך אל תדרוש, כך גזרה החכמה העליונה. העירותי עוד את אזנו של האדון הטוען בהחלט, שדמי הנצלב שנשפכו בחנם ע"י היהודים בשונג, הנם נדרשים תמיד לחייבם בעונש גלות— על מה שמשיחם הנצלב בכבודו ובעצמו בשעת צליבתו בקש רחמים על ישראל מלפני אביו שבשמים, שלא יענשו על ידו ושיסלח וימחול להם, לפי שאינם יודעים מה שהם עושים, ולפי דעת המאמינים בו אין ספק ששמע אביו שבשמים לבקשתו, לבלתי לחשוב את אי-ידיעתם זו אפילו לשגגה. מלבד מה שיש להעיר בזה, שעונש הגלות שמתחייב השונג, הוא עד מות הכהן הגדול ולא לחייב בני בניהם ובניהם עד סוף כמה וכמה דורות. עוד העירותי את אזן השואל על עשרת השבטים שגלו קודם אותו מעשה ולא ידעו ולא ראו מכל אותו המאורע כלום, ובכל זאת עברה עליהם אותה כוס התרעלה בעצמה שעברה עלינו. עוד העירותי את אזנו, על הצרות והיסורים שסבלו רבוא רבבות נוצרים עבדי עולם, מאדוניהם נוצרים שכמותם שעבדו בהם בפרך, יסרו אותם בשוטים ובעקרבים, ענו נשותיהם ובנותיהם, מְכָרוּם וּנְתָגוּם במתנה ובחליפין, והוציאום מרשות לרשות שלא מדעתם ורצונם, ועבדי עולם אלו עמדו הרבה מאות מן השנים דור אחר דור במדרגה היותר שפלה שבאנושיות, ומצבם היה יותר גרוע ממצב היהודים, שהרי היהודים גם בעבדותם לא עזבם אלהיהם לגמרי, ובכל דור ודור העמיד ה' מלכים ושרים מלאים חסד ורחמים, אשר המציאו להם פליטה מכל צר ואויב, ואשר השוו אותם לשאר בני חורין יושבי הארץ ברב חקי המדינה". עוד העירותי את אזנו על מ"ש בעל ס' „בן קהלת" וז"ל: „נוים רבים נוצרים השחיתו דרכם ומעשיהם ויהיו לצנינים ולעקרבים, אך כל זה עשו לא על פי הדת והתורה ולא הלכו בעקבות המשיח

כ"א להפך, למזות עיני כבודו", ע"כ. ובכל זאת נדלו והצליחו ישבו שקטים שלוים וממליחים. עוד העידותי את אזנו, שאם היה שמץ אמת ברעה זו, בהכחשת אומתנו בעקר ההשגחה, ומאמינים שהכל מקרה נמור ואין מנהיג לבירה, למה זה להם לסבול על גלות קשה כזה וימורים מרים, שמבלו ושמובלים זה כמה בחנם, הלא היה תמיד ונם עתה בידם לשמור שתי שבתות כהלכתן, יום ראשון בארצות הנוצרים, ויום ששי בארצות הישמעאלים, ומיד היו נגאלים מכל צרותיהם. חלילה חלילה לחשוד אלפים ורבבות אנשים של צורה ודעת בקשיות עורף כזו, שכדי להעמיד על דעתם, בהכחשת איזה דבר בלתי נודע, יסכימו בהחלם לקבל עליהם כל הצרות והדעות שעברו ושעוברים עליהם. וכל בן דעת יוכרח להודות שאין אומה בעולם שיש לה כח אמונה חזק בהשנחת הש"ה הפרטית כאומה הישראלית, שיש לנו כח סבלנות ובמחון מבהיל כל רעיון ומחשבת חושב. מאמנת האומה באמונה שלמה, שאין לחשוד דינו של הקב"ה בלא צדק ובלא משפט, מורה הוא הודאה נמורה, שוערבן הנה ואריכות הנלות אינם יסורים של אהבה, והם דורשים ותובעים ממנה פשפוש ומשמוש במעשיה, חקירה ובדיקה במרותיה, והיא מיחסת כל הבא עליה לענשי שמים, על חמאים כוללים הנמצאים בה, אבל אינה מועזת עצמות אבות אבותיה מקבריהם, ואינה מזלזלת בכבוד צדיקים ישני עפר, בשביל איזו שנגה ופעות שאפשר ליחס להם, שנדולי חכמי אומתנו יודעים שידי אבותיהם לא היו במעל הזה כלל, כמו שנתבאר הענין במאמר החכם המפואר דאקטאר פהיליפפזון, שנעתק לכמה לשונות, הנקוב בשם "האבען ווידקלין דיא יודען דען יעזוס נעקרייצינגט". יודעת היא האומה הזו, כי חילות של היצה"ר רבים ועצומים הם, המקיפים וסובבים את כל אחד ואחד מבני אדם בפרט, ואת כל אומה ואומה בכלל, וכי איזו תאוה נמבזה, או איזו מדה רעה, הנמצאת ביחוד בלבות רוב אנשיה, אינה מספקת להביא עליה מה שבא מאז ועד עתה. וכבר מצינו נדולי חכמינו ז"ל, שהעידו את לבותינו על כמה מעוותות שאומתנו כמיוחדת בהן, ושצריכות תקון והמבה, ועד לא הושבו ולא נתקנו. וכבר העידותי על כמה מהן במאמר "נחשה דרכינו", והעתקתי דברי קדמונינו ואחרונינו, מה שכתבו בענין מראות נגעים שנראו ונראים באומתנו, שצריכים אנחנו לחפש ולשרש אחריהם (המליץ תרמ"נ). הכלל הוא—שכדי להצדיק הדכי ההנהגה העליונה אין לנו לנוס בחלות עפר ובמעפי קברות אבותינו, כ"א במחלות הלב ובמעיפי מדותיו. ואעפ"י שלא היתה המענה הזו כדאית להתפעל בה ולהשיב עליה, מ"מ לא נמנעתי לדבר נם אחותה, אחרי ראותי שעוד נמצאו בימינו חכמים המשכילים לחשוב כאלו ההבלים.

בעלי ההשקפה העיונית מאחינו הנוצרים באים עלינו במענה בנויה על הבחינה והנסיון. ישנם בעולם, דם אומרים, שני כחות מבעיים, ידועים בהיותם ונעלמים בסבותם, ונקראים בשמות כח סימפאטיי וכח אנטיפאטיי, והוראתם (לא הראשונה) כח המושך וכח הדוחה, שהשליט הקב"ה בעולמו. הכח הסימפאטיי מאהב ומחבב את האדם על רואיו, ע"י חוסי חן וחסד המשוכים עליו, וכח האנטיפאטיי הוא כח הבחילה והנעילה שהאדם מרגיש בראית איזה דבר מבלי כל טעם וסבה, כהרגשת רוב האנשים הָעוב בראית הסרטן והצפרדע והשממית ודומיהם. ואחרי שנם אנחנו מוכרחים להודות שאנו נעולים ושנואים לעמים זולתנו, עד שנם מחכמיהם

ונבוניהם מרחיקים אותנו, ושנאתם מעוררת עלינו תמיד מדנים ודברי ריבות בחנם, עלינו להודות, שבנו יש דבר שמשניא אותנו בעיני זולתנו, ואומה כזו שהיא שנואה לכל, כלום צדקה יש לה על שונאיה, שהרי לא בשביל איסור אכילת חזיר או בשביל מאמר: טוב שבגוים הרוג, שנואים ומאוסים אנחנו, שהרי גם המושלמנים אסורים נ"כ לאכול בשר חזיר, ודתם מצוה אותם הלכה למעשה, להרוג כל בעלי דתות זולת דתם, ובכ"ז הם אינם שנואים כמותם. כל זה מראה כי דבר אנטי-פאטי יציק בנו, והכח הזה עושה את שלו, ובחנם אנחנו מתרעמים על אלו השונאים אותנו. אבל כמה סכולה היא הטענה הזו, שההקדמה הזו מהכח האנטי-פאטי הזה אין לה שום יסוד ומקור לא בטבע ולא באמת, ומעקרה היא שקר וכזב; שבידינו להראות שלנו אוהבים נאמנים רבים וכן שלמים, מגדולי חכמי האומות, המספרים בשבח אנשי אומתנו ומפלינים בתהלת מדותיהם הטובות ומנהגיהם המשובחים וכל היודע ובקי בספרי חכמי העמים יודע שבכל דור ודור כמעט עמדו לנו מלאכים מליצים ממלכי ארץ ושריהם לדבר עלינו טובות. ואם היינו באים להעתיק כל דבריהם מה שכתבו בזה, היינו מראים לשונאינו ספרים שלמים ורחבים. ויפה כתב הרב המנ"ח בספרו „משנת חכמים" דף ס"נ, וז"ל: „כל וכוח הנעשה עם ההמון, אינו אלא איבוד זמן לבטלה ותוספת שנאה וקנאה, וכבר השיב טומאש למלך אלפונסו מספרד, שלא ראה מעולם, בעל שכל שיהיה לו שנאה עם היהודי. ואין מי שישנא אותם כ"א ההמוניים, ששנאתם נמשכת מקנאתם, שמתקנאים בישראל, לפי שעם היות שהם בגלות, הם נוהגים שרדה, וכל שנאה שנמשכת ובאה מצד קנאה, אין לה תקנה כל ימי עולם,— ואני מוסיף על דבריו, שאין שנאה כשנאת הדת, וכבר אמר החכם שהדתות לא יתקימו כ"א בכח הדמיון". עכ"ל. וכדי שלא לפטור את השואלים בלא כלום, אעתיק דברי כמה מחכמיהם וסופריהם, מה שכתבו בשנות המאה הי"ט על אודותינו. ז"ל החכם היקר האדון פ י ר א ָ נ א ָ ף ז"ל בספרו „ע"ד בית תלמוד תורה אשר באדעסא", אשר עם כל העוקצים שאנו מוצאים כבלועים בדבריו ערב עלינו דבשם. „נודע לכל שיש יתרון רב לרצון חפשי מן האונס ואם הוכיחו לנו תהלוכות שנים עברו, שיש יכולת בידינו לכבוש הנער שילמוד על כרחו בבית ספר, עוד לא הוכיחו לנו כי יוכל ללמוד בחריצות, והכל יודעים שיותר טוב להעיר ולדבר על לב, לא להכריח בחזקה; אבל איזו היא הנפש החפצה הזו? נאמר בזה הרבה, נכתב בזה הרבה, ונפש חפצה אין. לא אוכל להתאפק מהראות באצבע על היהודים בדבר הזה, היהודי יחשוב לחוב קדוש ללמד את בנו ספר, אך החל יחל הילד לבטא בשפתים. היהודי עושה זאת, כי הוא יודע ונוכח מאד כי דעת לשון וספר היא המסלה האחת העולה ישרה למסלת הדת, יען נשרשה בלבו אמתת דברי משה בשם ה': „שמע ישראל—ושננתם לבניך", ספר ודת אחים תאומים המה בלב המחזיקים בתורת ה', שניהם יתלכדו כאחד ולא יתפרדו. בעדת היהודים לא נשמעו דברי ריבות ולא נראתה מלחמת קסת סופרים, אם נחוץ לבני עמו ללמוד לשון וספר, לדעתם כל המכחיש בחובת החק הזה הוא מכחיש דתו. היהודי נחשב בעגינו לאוחז במנהגים קדמונים, למחזיק בהרגלים נושנים, לנוטה אחרי מלות שאין בהם רוח חיים, לעושה מצות אנשים מלומדה, הבל ככל העולה על רוחנו; אבל את כל פעולותיו יעשה בידיעה פנימית. המסורה

שבע"פ של היהודים מחלטת, שמלת „בן" בלשון קדש תורה לפעמים גם על תלמיד, ובית החנוך לבני ישראל יקרא בשם „תלמוד תורה", כי שמה ילמדו בתורת ה'. ובכן ספר ודת, בן ותלמיד, למוד וחנוך כאחד ידובקו במשכיות לבב הדבקים בתורת משה. לדעתי, הדרך הזה, לקשור שני מושגים כאחד, היא המדה הנשאה והנשגבה במשפטי היהודים. היהודים ראוים להיות לדמות להודות אותנו משפט ודרך הידיעה הפנימית. המה באומץ רוחם אשר לא יחת מפני כל, הצליחו בענין ידיעה פנימית, להרוס החומות הנשגבות המבדילות בין המחשבה הדבור והמעשה", עכ"ל החכם הרוסי בהעתקת בעל „המליץ" הר"ד ארז.

החכם הא̇לענדערסקי הביא דברי כמה מחכמי הנוצרים הצרפתים מה שכתבו אודות היהודים, והנני להעתיק דברי שנים מהם. האחד כותב: „השתדלות ועמל האומה הישראלית ראויה לתודה כללית ולהכרת טובה; אור החכמה הפקד בידי היהודים, גם בעתות הצרה והצוקה לא נתנוהו להכבות, ולו לא היתה באומה זו שום מעלה זולת אהבתם החכמה, גם אז היו ראוים לכבוד מאתנו. אך העם אשר חנן והעניק את כל העולם בפלוסופים בתוכנים וברופאים, נאות לו בצדק שיהא נזכר בכבוד בכל ספרי הספרות, וביחוד בזכרנו שחכמת חכמיהם צמחה על אדמה צחיחה ויבשה, היא שעת החרום והשמדות, קנאת הדת ונסות הדעת שסו ונרו את כל ארצות אירופא נגד הגוי האומלל הזה, וכל החכמות שלמדו לא למדו לתקות גמול, כ"א לשם החכמה עצמה" ע"כ. וחכם אחר כתב: „הנוצרים והמושלמנים כאלו נועדו יחד לעיוך קרב ומלחמה נגד הדעת, אבל איה ואנה מצאה הדעת אז מקלט ומפלט לה? אנה ברחה אז להתבא מפני חמת מציקיה? במעון צר של היהודים, אך היהודים לבדם בכל חשק לבם מסרו נפשם על החכמה ועל חירות הדעת, ונשארו הם לבדם בהזמן הארור הזה נאמנים לחכמה בארץ מעוף חשכה ואפלה מנדח", ע"כ. וז"ל החכם הצרפתי באסט בספרו כפי העתקת החכם אב"נ: „היהודים הם האצילים היותר קדומים בחבלי האריסטוקראטיא היותר ישנה בעולם. אבותיהם לפנים ישבו בארץ הקדושה וקדמו אלפים שנה לכתבי יחש המשפחות, אשר זו תפארתן כי עולות הן עד זמן מסעי הצלב. בין אבותיהם מעולם הם מונים גבורי חיל, מלכים משורדים וחכמים. כל כבוד יקר תפארתם הוא פרי התפתחות החיים הפנימיים והמוסריים, ואם נראו בהם לפנים מבקשים כבוד נצחון של כובשי ארצות, או תפארת יודעי בינה לעתים ומאורעות מדיניות, הנה רוח עועים זה עבר ובטל בבתם קטן ובלתי נראה, בהשקפה על קורותיהם בכלל. הטוב אשר עשה העם הזה לכל העולם, זה הוא הרבה יותר מאד מגבולות ממלכת דוד. גדולתו האמתית של הגוי הקטן הזה, זה שמו וזה זכרו, אשר כל איש חייב בכבודו, זאת ערובתו כי יש תקוה לאחריתו ויונקתו לא תחדל, כי עוד יקימנו האלהים ויחיה לפניו, שבע נפל שדוד ועודנו עומד לפני ה', שבע בגידות בגד ויגזר לבשת, ובכל זאת אין במהו סמל אמונת אמן לדור דורים. ראשי קורות העם הזה הן תולדות אברהם אביהם, והן הולכות ומתפתחות עד היום: בספרות, במלאכות היפות ובמדעים, וכל אשר אנחנו רואים הגדולות והנצורות אשר עשתה חכמת עושר-המדינה (פינאנץ)— לו היא. אלה אשר ישבו לפנים כסאות למועצות המלכים נבוכדנצר ואחשורוש, עוד היום את המלכים ימתיקו סוד, ויוצאי ירך נעים זמירות ישראל עוד לא סרו מדרכי

אבותם, כי לקחו חלק ונחלה במפורסמי דורנו היותר נודעים לשם ולתהלה; ובבוא עתם ללכת בדרך כל הארץ, מודעת זאת בכל אפסי אירופא, וכל העמים בוכים למשפחותיהם, אבל יחיד יעשו למו. הן הָוֵי משפחה מיוחדת ונבדלת נכרים על פני כל איש יהודי כחותם שדי, מן השר העשיר הגדול, אשר לא ידע מה יעשה בהונו הרב והעצום, עד שפל הסוחרים אשר מסחרו בבלויי סחבות", עכ"ל. וז"ל החכם הצרפתי מישלעע בספרו „ביבעל דער מענשהייט" — : „אוהב אני את היהודים, איני משמיט מזכרוני היסורים הקשים והמיתות המשונות שנתיסרו ומתו בהם אנשי האומה הזו, על קדושת שמו הגדול. חלילה לנו לשכוח דרכי חיידם, שלום ביתם, כשרונותיהם המביאים לידי השתוממות. איך לא נשתומם ונתרגש מקורות העם הזה ומכל מה שנעשה עמו, אשר אף אם נרצה למתוח עליו מדת הדין הקשה לשעה מועטת, ראוי לנו לשוב לרחם ולחמול עליו ולחשוב עם עצמנו: הן החסרונות הנמצאים בעם הזה לא לו המה, כי אנחנו בידינו הבאנו אותו לידי כך, אבל כל צדקותיו ומדותיו הטובות, לו לעצמו הן הנה. לנו לכבד העם הזה אשר סבל ואשר נשא עליו הרבה בהשקט וטוב לבב, את העם אשר נצר באמונה בריתו הישנה ותמונתו הראשונה, אשר מהן הוא בא ואליהן הוא שב; על קדושת כהונתו ותקותו לאחרית טובה, אשר הוא מחכה בואה; על התפעלות העם הזה ועל רגשותיו החיות, אשר יסודתן בארצות המזרח ואשר ראינו תוצאותיה בימינו אלה, בהצטיינותו הנפלאה בכל חכמה ומלאכה. בכל מקום היה היהודי העבד היותר נאמן ומשען וסעד גם לאדוניו האכזרים; יותר מכל העמים זולתו התענג היהודי על חירות רגשות הדת והאמונה, לסבול למענה כל עבודה קשה וכל חרפות ונדופים. תעודות גדולות ונפלאות לעם הזה! עכ"ל.

וז"ל הפראָפעסאָר המהולל פאָכט במאמרו במכה"ע „פראנקפורטער צייטונג", בהעתקת החכם ארז במ"ע „המליץ" עלה ל"ז לשנת תרמ"א: בכל פנות שפניתי מצאתי את היהודים מביני דעת חרוצים במלאכתם, בלתי מבזבזים, ולפעמים גם מקמצים בהונם, ועם זה הם גם נדיבים ונומלי חסד, בלתי עלולים לחמס ולעברות שבין אדם לחברו ומתרחקים מן השכרות, אינם מקפידים על כבודם ונוחים להתרפס ולהתבזות בפני כל. אומרים עליהם שאין בהם מדת הגאוה שהוא תור האדם המעלה, ושעושים הם את מעשיהם בעקבה ובמרמה. בכלל יש בהם מן המעלות והחסרונות שכל העמים בעלי דעת מצוינים בהם, ר"ל שמעלותיהם גדולות וחסרונותיהם בינוניות. שערו נא בנפשכם, אלו היתה כל אירופא מיושבת רק מבני ישראל, מה דמות תערכו לה בעת ההיא? אז שבתה מלחמה ושמות לא יושמו בארץ, רבבות אנשים לא יפרעו שנה שנה ממעשיהם—מעשי הצדקה ועבודת השלום; חובות המדיניות והמסים והארנוניות היו הולכים חלוך וחסר, ולפי הנטיה הנטועה בלב הישראלי היתה מתפשטת בעולם החכמה העיונית, מלאכת הסופרים ומעשי חרשים, וביחוד חכמת השירה והזמרה, ויציץ ופרח המסחר וכל יגיע כפים, וחדלו מעשקות מן הארץ, ונגבה ונזלה עוד אינם. ע"י השקידה בעבודה וההסתפקות במעט יגדל העושר, והעושר יוליד גמילות חסדים טובים. כהני הדת לא יריבו את מושלי העם, או יריבו רק בדברים של מה בכך כו'. הבנים והבנות ינשאו בנעוריהם ויחיו בצניעות

ובאהבת אמת ובשלום משפחה, ולא תהיה חטאת הזמה פרוצה, והילדים הנולדים יהיו בריאים וטובים.

„המראה הזאת אשר אני רואה בחזון לא בשמים היא ולא מעבר לגבול המציאות, כי אנודתה על ארץ יסדתי, ועל פי טבע הדברים יצרתיה אף עשיתיה. אבל חברת אנשים כזאת לא תאריך ימים על האדמה, כי אם ישארו באירופא מתי מספר מיוצאי ירך היונים, הרומים, הקעלטען, ההונים או הסלאווים הקדמונים, והיה עם בני ישראל הרב והעצום (הנראה אלי בחזון) להם למרמס ולמשסה, ומתי מעט ישימו את עולם בצוארי הגוי הנכבד ויכניעוהו תחתם. כי כרב לעשרו כן תרב אמת בצעם, וכטוב תואר בניהם ובנותיהם כן ירב בהם החשק לכבשם להם לקדשים ולקדשות. ואם לא ימצאו פראי אדם כאלה באירופא, כי אז מעבר לים יבואו עליהם חוצץ, כי לא יוכל לקום תחת השמים דור טהור ונאור עשיר ונדיב, מבלי דור אחר עריץ ושופך דם, כאשר לא יהיה בארץ בעלי חיים אוכלי חציר מבלי פריצי חיות דורסים וטורפי טרף. צבי ממלכות וגוי קדוש כזה לא יוכלו לעמוד בארץ, יען אשר לא יוכלו לעמוד על נפשם מפני הקמים עליהם.

„אבל איזה הדרך באו לגוי קטן ודל זה, המפוזר ומפורד בין העמים, מעלות והסרונות אשר יוכלו להמצא רק בעם חכם ונבון עומד על במתי ההשכלה והדעת? במחקרי הפלוסופים ובספרי דברי הימים לא נמצא פתרון החידה הזאת.

„אלמלי היתה תכונת הנוצרים והיהודים באה רק על פי תורתם ואמונתם, כי אז היה צריך להיות בהם ההפך מאשר אנחנו רואים עתה. היהודים חיים על פי התורה הישנה, והנוצרים על פי הברית החדשה, ומן הראוי שיהיו היהודים בעלי מדות קשות ואבירי לב, אלהיהם של אלו קנא ונוקם הוא, פוקד עון אבות על בנים, אשר בחר לו עם אחד לסגלה, ואת יתר העמים שלח מעל פניו ויקשיח לבו מהם,—והברית החדשה היא תורת האהבה והחנינה, הצניעות והענוה, ואלהיה אל טוב ומטיב, אשר כל באי עולם בנים הם לו. מדת הענוה אשר תורה היא לשומעיה, היא גם לפנים משורת הדין, עד אשר תצוה: אם יכה איש את רעהו על הלחי האחת, יתן לו המכה גם השניה להכותה. ובכל זאת אנחנו רואים, כי היהודים ימלאו את המצוה הזאת בכל פרטיה ודקדוקיה, ובין הנוצרים רבים נסי רוח ואבירי לב הרחוקים מצדקה.

„אומרים אמר כי היהודים נכנעים ומסתפקים במועט ודבקים איש באחיו, יען כי סבלו צרות ורדיפות רבות. אבל ראינו גם מעמי הנוצרים נכבשים מידי אדונים קשים וסובלים רדיפות ותלאות, ואז המה משתדלים למרוד במעניהם ולפרוק עולם ביד חזקה, בעוד אשר היהודים נגשים ונענים ולא יפתחו פיהם. לא בתורתם ולא בקורות ימיהם הדבר תלוי, כ"א בתכונת טבעם בראשית בריאתם. עם היהודים הוא אחד מן העמים הנאורים הקדמונים, אשר בעמים אחרים לא התבולל.

„עוד לפני אלפים שנה נשתרשו בקרבם מושני חכמה ומוסר נשגבים ונעלים, אשר נשארו בידם עד היום על פי קבלה ומסורה. בעת אשר היתה הארץ מלאה חמס ופרעות, בימי חשך ואפלה בדורות הבינים, עסקו המה בחכמות ובמלאכות מחשבת, וע"י המסחר היו המה הבריח התיכון אשר הבריח את כל הארץ מן הקצה אל הקצה. ואם כי נפזרו בכל העמים והארצות, בכל זאת נשארו עם לבדד ישכון

ולא התערבו בגוים, על כן עמד טעמם בם וריחם לא נמר; על כן גם המעלות גם ההסרונות אשר היו מיוחדות לעם נאור קדמון זה בימי עולם, מתנחלות מאבות לבנים ונשארו בידם עד היום; על כן נשאר להמשפחה הזאת גם קלסתר פנים טוב תאר, אשר כל חרש חכם וכל צייר אמן יתענג עליו בראותו בו.

„העמים האחרים אך עתה יתפתחו מחתוליהם ומעמד הפראי. בטבור אירופא החלה ההשכלה לפני שלש מאות שנה, וברוסיא מימי פטר הראשון. עוד עד היום גלחמים הם ביצרם הרע ומשתדלים להתגבר על המדות הגרועות שנשארו כרוכות בלבם משנים קדמוניות. בנגב אירופא יש עד היום עמים החושבים את הנקמה למצוה רבה ולא ימנעו מלבקש את דם העלוב גם מידי בני העולב. בין יושבי החוף במערב אירופא נמצאים אנשים השמחים אלי גיל כי תשבר אניה בלב ים למען מלאות בתיהם שלל. בממלכותינו הגאורות שרפו באש עוד לפני מאתים שנה את האפקורסים, ולפני מאה שנה את המכשפות. עוד במאה השמנה עשרה היה כל איש זרוע לו הארץ, ויום יום היו תקיפי הארץ אוסרים ומכים את החלשים מהם ולית דין ולית דַיָן. עוד בראשית המאה הזאת היו תולין באנגליא כל איש אשר נתפש בגנבה כדי שוה פרוטה. השודדים בים תמו נכרתו זה לא כביר, והמלחמות המגועלות נשארו בתקפן עד היום. אוי ואבוי לנו אם נשוב אנחנו להיות דומים במדות לאבות אבותינו, אחרי אשר על פי חק ההתנחלות מאבות לבנים, התכונות הטבעיות מחזרות על אכסניא שלהן. עוד ימים רבים יעברו בטרם שיעשה ההרגל החדש טבע שני. „לו גם שבעים ושבע פעמים תכחשו ותאמרו לא הוא, לא תוציאו הדבר מידי פשוטו, כי ראשית תלונתכם על היהודים היא שנאת הדת, צרות עין ואהבת הבצע, אשר יסודן במדות הפראיות העתיקות. האדם הפראי מתמרמר ומבקש לו דבר למלאות בו נפשו השוקקה להשמיד להרוג ולאבד, ומאשר אין מלחמה מוצאת כעת, יניחו את רוחם בהיהודי—„הכוהו אל תחמלו עליו" יקראו, מדוע? „כי חרוץ חריז הוא ממנו!"

בכל התוכחות אשר יוכיחו כעת את היהודים איננו רואים בלתי אם כעס אויל כנגד החכם ממנו, כעס עם לא היה כנגד עם עולם, מלא אור הדעת והמדות הטובות על כל גדותיו. „היהודי רמאי הוא!" אתם אומרים,— לו יהי כדבריכם; ולמה אתם הפתאים גלכדים בערמתו?—„היהודים תפשו את כל כתבי העתים בידם",—יוכל היות גם זה; ולמה חסרי לב הנחתם אתם אותם מיד? „היהודים מושלים בכל ענפי המסחר והמשא והמתן",—לא אריב עמכם גם בזה; אבל איככה זה יגברו המעטים על הרבים, אם לא בחכמתם כי רבה ובחריצותם כי עצמה מכם. הרבה ממשרות הממשלה בידי היהודים, מהם רופאים, מהם עורכי דין, מהם כל פקידי המלכות"—עדותיכם נאמנו מאד; אבל מזה נראה כי היהודים יותר מוכשרים והגונים למלאכתם ומביאים תועלת יותר מכם, אחרי אשר תבחרנה בם הממשלות לשום את המשרות על שכמם. היהודים יעשרו עשר רב ויאספו את הון כל הארץ"—גם זה דבר טבעי הוא, כי היהודים לא יסבאו ולא ישכרו ולא יבזבזו ממונם, שוקדים על עבודתם בקר וערב בתבונה ודעת, קובצים על יד וחיים על פי רוב בצנעה ובשלוה בסתר ביתם בקרב משפחתם. עשו כמוהם ותעשרו גם אתם! אבל בכם יתחילל הרוח הרע אשר היה באבותיכם הפראים, לשבת במצודת סלעים ולגזול את כל אשר יעבור עליהם בדרך.

„הוי נפש פראים עדינה מנבלת בידי אצילים וכהנים חשוכים, ביין חמסים השקך ולחם עצלות האכילוך, ועתה שמנת עבית כשית ותנתקי את החתולים אשר החתלת בם ותגזרי על ימין ועל שמאל למלאות תאותך ולכסות נבלותך. את זה תבי לחי, על כי תאר חופסך לא כחופסו? את זה תחנקי בגרונו, יען כי כיסו מלא, ולפני זה תתני מכשול, יען כי מרומים ישכון! גם עתה יבוש כל יליד אשכנז בארץ מולדתו, כי שובבה משובה נצחת, אבל עוד יחורו פניו וחפה ראשו בימים אשר יבואו. ציד היהודים אינגו המסה האחרונה להאשכנזים, ולא יהי למלא ספקה, ועוד תשוב תעשה תועבות ומעשקות גדולות מאלה; כי חקות הטבע לא ישנו את תפקידם ולא יעבטון ארחותם.

„אם היה אחד מאויבי אשכנז קובע פרס להאיש אשר יתחכם לגרום לעם האשכנזים נזק רב בין שכניהם, מבלי להביא לו מזה שום תועלת לעינו פנימה, כי אז היו פרייטשקע, שטעקער וחבריהם זכין בפרס ההוא בלא שום ספק, כי זולת איזה כתבי חרפות וגדופים ומהלומות לנו איזה כסילים לא ישוה הציד הזה כל פרי לארץ אשכנז. כי משפט האזרחים לא יגזלו עוד מאת היהודים, ויותר לא יוכלו היהודים להראות את עוצם רוחם ויתרון הכשר חכמתם בכל עלילות בני אדם, מאשר הראו עד כה, בעת אשר ידיהם ורגליהם היו עוד אסורות בחתוקות חקים לא טובים. וגם בזה יראו חסרי הלב, כי לא יבינו את טבע הדברים בכלל ואת טבע היהודים בפרט, אשר יוכלו על נקלה לחיות בכל אופק ובכל תנאי החיים. גם את הרדיפה הזאת ישאו היהודים, כאשר סבלו רדיפות רבות אחרות וימלטו; אם יהדפום מפקודותיהם בעבודת המדינה, אז יוסיפו ביתר שאת לעסוק במסחר ובעסקי הבאָרזע ובמעשי הדפוס, ויוסיפו להתאחד ולהתנגש יחד ולעזור איש את אחיו ולא ישאר מכל זה לבני אשכנז, רק חרפת עולם וכלמת נצח, אשר ימלאו קלון גם את פני בניהם אשר יקומו מאחריהם לימים רבים ולעתות רחוקות" עכ"ל בקצרה.

בשנת 1839 דרוש דרש כהן נוצרי בריטאניא חדוש יקר ונעתק לשפת עבר ע"י כהן נוצרי ונקרא הדרוש הזה „דברי צדק", והוא נמצא ביד הנגיד המשכיל הר"ד ראָזענסאָהן בווילנא בעל השלומים, וז"ל בקצרה: „מיום שמתי לבי ועיני לעזור לטוב לכם כל הימים, עדה יקרה, היתה תמיד מגמת לבבי למלא חובתי לדאוג גם בעד עם ה' מקדם, הם המה היהודים, וכל ישעי וכל חפצי אחי ורעי, להודות לכם ולהראותכם לדעת, כי חייבים אנחנו להם, כאשר תעיד תורתנו. והנה כמות החוב אשר חיבנו להם, בעד הטוב הרב אשר קבלנו מהם, רב ועצום הוא מאד ולא יאמן כי יסופר. לכן בצדק מוטל עלינו המשפט להשיב להם האשם אשר אשמנו והחוב אשר חיבנו להם, בלב מלא חסד וצדקה. ואף בהשיבכם להם את האשם כעת, הנכם עוד חיבים להם. צאו ומנו כמה מעלות טובות ליהודים עלינו: ארצנו אשר ישבה באפל וחשכת עלטה האירה מברקי שמש אמונתנו, ואמונתנו הלא זרחה לנו מקרני ננה היהודים האלה. הביטו נא אל אברהם אביהם, הביטו נא אל בן עמרם, אל דוד נעים זמירות ישראל, אל חוזי יה נביאי הצדק, ואחרי כל אלה הביטו והתבוננו למשיחנו ומושיענו בעצמו, הלא גם הוא יהודי היה מזרע אברהם. גם זאת ליהודים הצדקה הזכות והמשפט לבקש ולדרוש ממנו, להראות להם אות לטובה ולחסד בעד כל הרעות הנוראות והצרות האיומות אשר עברו על ראשיהם על

ידינו. אבל הניחו נא לי אחד, האין לאל ידינו להשיב להם די טובה וחסד על כל אלה הרשעת והצרות אשר השתרנו עלו על צוארי היהודים מאת המשיחיים? אין על עפר עם וגוי מדכא ומענה ממושך ומכותם, שקבע תרפה ובוז כל היום, כעם היהודים האומללים, הנרדפים על צואריהם מאין הפוגות, אשר שתו מצו את כוס התרעלה על ידינו המשיחיים. עשר ידות להמשיחיים באכזריות חמה ולעג כמים נגד היהודים מעם הישמעאלים ויתר הגוים. אכנם ידעתי מומחיכם אשר תחכמו לאמר: "לא עלינו תלונות היהודים עתה, כי"א על אבותינו בימים מקדם, אשר כפיהם נגואלו ברמי האנשים הנקיים האלה". אף אני אשיב אמרי לכם, כי פוקד ה' עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים. הן ידענו גם ידענו כי עוד היום נשרש בלב כל משיחי מנחו מרחם אמו שנאה מה ליהודי; ומה נורא ואיום הוא הדבר הזה. השמרו נא לנפשותיכם מנגוע בעם ה' אלה—היהודים. משחקת לפניו התקוה הטובה, על דברת העם הנדכה הזה—הוא עם היהודים, כי כבר הגיעה העת המכשרה להעיר את לב כל העם יחד, כקטן כגדול, לעמד לימינם בכל מאמצי כחנו, לתת להם יד וסקום בתוכנו, חקים ומשפטים טובים אשר יחיו בהם כמוהם כמונו וחלק כחלק, למען יחי להם שלום, אחדית ותקוה טובה בתוכנו כיום הזה. משביע אני אתכם בשם ה', אשר אולי יש את לבב אחדים מאתנו להתברך לאמר: "מה לי ולדבר הזה, אנכי לדבי אפנה, ועם עם היהודים אין לי כל עסק". אחי אהובי וידידי! עשו כקדמונים לעזר את היהודים ולהרשיעם בכל מאמצי כחכם, ובגלל הדבר הטוב הזה יריקו היהודים לראשכם ברכות רבות ותודות אין קץ על טוב לבבם ועל כל טוב תגמוליכם עמם, ותם ה' הטוב הנאמן בדבריו יברכבם ויאר פניו אליכם, כהבטחתו הנאמנה: ואברכה מברכיך. לא אוכל להכחיד האמת תחת לשוני והנני מעיד על עצמי עדות נאמנה, כי מיום החלותי לתת ידי באהבה עזה ובאהבה נאמנה להאנשים האלה, מצאתי מנוחה נאמנה ואשר אמתי לנפשי ונועם אין קץ לדחי. אנשי אשכנז יעידו, כי מיום שמו עיניהם ולבם להיטיב שפל מצב היהודים נשפכה רוח חיים, רוח חן על קהלת המשיחיים, וכמוהם עוד רבים מאד אשר עצמו מלספר העידו בעדות בטוחה על יושר וצדקת הדבר הזה. שמעו לעצתי וקבלו דעתי: מנהלי הדת, פקידי העדה, ראשי הקהלה התעודדו העזו להרשים ידיכם באהבה לעם היהודים, ואם לא תעשו זאת, אזי כל עבודתכם תהי עבודה נבזבה. אחי יקידי, לא נרפה ידינו מהיהודים, ונוסף פעם בפעם להשכיל ולהיטיב להם ונרחם ברחמים את זרע אברהם אבינו, ותברכו בכל טוב אמן". עכ"ל.

וז"ל הפראָפעסאָר המצוין שלידען במ"ע חדשי היו"ל בברלין ע"י החכם וועסטרמאן: "לבבי ידאב מאד לראות, איך כל סופרי העמים לא שמו לבבם להוקיר את מעלת היהודים ועמכם ולא הביעו טובה לעם ישראל, לחלק לו כבוד כראוי לעם סגולה כמותו, אשר בעת חשך כסה ארץ ועפל לאומים, בעת אשר היהודים היו עם שפוי ובוזי, מעונה ומדוכא ונתן למרמס, היו הם השוקדים על שערי המדעים ובקרבם קננה אהבת האדם המוסר והמדות, אשר הם תכלית ההשכלה. הם היו בקיאים בלשונות שונות, והם שמרו לנו את ספרי הקדש, בידם נשארה לנו שפת עבר הקדומה ובהם היו כנעני ארץ חדוצים". עכ"ל. החכם המפואר דרעם

האריך והרחיב מאד בתהלת עם ישראל באהבתו את החכמה וכו'. בספרו הראשון וביחוד בספרו החדש הנקוב בשם „יחס הקאטאליציזם אל החכמות", ולאריכותם לא העתקתים. הרב הדאָקטאָר פֿיליפּזאָהן בצד"י שלו שנת תר"ך הביא דברי חכם נער-מאַני אחד שאמר וז"ל: „אין גוי בארץ אשר העמים כלם יוסיפו על חטאיו על אחת שבע ויעלימו עיניהם ממעשי צדקותיו, כעברים", ע"כ. ועוד הביא שם דברי נסיך גוצדי אחד שאמר: „כאשר תביאני יד המקרה לקחת דברים עם איש עכרי משכיל, בטרם החלי לדבר אתו לבי יתחנן לו במסתרים כי יסלח לי על אשר הרעו אבותי לאבותיו" ע"כ. החכם הצרפתי מיראבאָ כתב: „איך אפשר לצייר, שהיהודי ישנא את ארץ מולדתו ואת ארץ מגוריו, הלא אדם הוא ויודע שבארץ מגוריו ובין אנשיה הוא צריך להיות לחיות ולמצוא פרנסתו, לישא וליתן, לקנות כבוד ולשלם מסים, ואין מונע ומעכב בידו מלהיות נכבד ומאושר; איך אפשר שיבזה היהודי אנשים, אשר ידע בטח כי לא ישינוהו מהם כלמה ובוז ולא רדיפות ורציחות, — להפך, אם נתן זכיות ליהודים בשוה עם זכיותינו, ידע לאהוב ולהוקיר יותר את ארצו ואת בניה, כאהבת בן אשר הרחיקה אותו אמו ואחיו הבריחוהו ימים רבים, ואחרי כן קבלתו אמו בחיקה שנית, ואחיו חבקוהו באהבה עזה ויתרה. האהבה הזו אשר נראה ליהודים, ושויי הזכיות אשר נחונן אותם בו, יפעלו עליהם ויחדרו בלבותם יותר מכל פלפולי הרבנים אשר הפלינו בהם מאד", עכ"ל. דברים יקרים ואמתים באלו ביתר שאת ועז תמצא בספר היקר „דברי נגידים" דפוס אמשטרדם, והיא ספר כולל העתקת דברי המיניסטאָרין בהאָלאנד במה שנוגע לזכיות היהודים. ודברים מעין אלו תמצא בתשובות הגובערנאטאָרין והגענעראל גובערנאטאָרין פה בארצנו. תמצאן מקובצות יחד בספרו של המשכיל היקר הר"ר פֿליספֿעדער יחיהו ה'. וז"ל סופר רוסי אחד כמ"ע „ניווא" שנת אלף שמונה מאות חמש ושבעים למספרם, ומועתק במ"ע „המגיד" שנת תרל"ה עלה ך"ח: „אתם אומרים כי היהודים לקחו בידם כל המסחר לנחלה להם, ומדוע זה עזבתם אתם אותו עד כה? ומדוע לא תשיבוהו עתה אליכם? אתם אומרים, היהודים מלוים ברבית הם. אבל הגידו נא, האם מלוים ברבית רעים וחטאים לא ימצאו גם בין קאטאָליקים אדוקים ובין אנשים חכמים ונבוני בין? אמנם טענות כאלה אינן רק תנואות בלבד למען הצדיק נפשכם, לכן טוב תעשו אם תכו באגרוף על חזיכם לאמר: חטאנו. אנחנו נשמיע במרום קולנו, אם יזיד איש להסיג גבולנו, ובכל זאת נתפלא, אם יתלוננו אחרים עלינו על אשר גבוא אנחנו בגבולם. לא לא אחי, לא טוב המעשה אשר אתם עושים: זאת תמאן להיות מורה לילדים בבית יהודי, אף כי אבותיה לא מאסו להסיק את התנור בביתו; שם יעיד בנו אחד קול רם, לבל נקח לנו יהודיה לאשה, —ולא זכר האיש ההוא וישכח לשאול את אבי היהודיה הזאת, אם יאבה לתתה לו; פה ישבע השני לבלי תת ידו ליהודי לשאול לשלום לו, אף כי ביום אתמול כי עבר התרפס האיש ההוא בכובד ראש למצוא איזו פקודה ומשרה אצל היהודים, וביום מחר יאחז בזקן היהודי ונשק לו, למען ילוה לו כסף. אהה אחי, מה לכם דבר דברים לא המה, דברים אשר יעידו ויגידו, כי לבותיכם וראשיכם נבוכים וריקים, וכי אין אתכם יודע עד מה מחובותיכם אשר חבתם לטובת הכלל. הן אמנם לא יבצר מן היהודים ללמוד ממתוקנים שבנו דברים טובים הרבה, אך גם עלינו ללמוד מהם.

האמנתי כי אדבר, אשר לו רצו היהודים להחליף עמנו את מעלת רוחם, אז יכולנו להוסיף להם על מעלותינו נוספות גם את אותות כבוד משפחותינו; אך מי יודע אם יאותו אלה לנו. לא נבחד כי יש ליהודים חסרונות חצונים, אשר הרחק ירחיקו אותנו מחברתם, גדל לבב, התפארות והאהבה להרים ראש; חסרונות אלה בלתי נעימים הם לחברת בני אדם, אך על נקלה לנו למצוא עצה ותחבולה להרחיקם מהם: הבה אחי נקרבה אליהם והיו בתוכנו, ואנחנו במעשינו הטובים והישרים נראה אותם לדעת, מה גבהו דרכי העניו מדרכי הגאים, אז גם החסרונות ההם כעב יעבורו, מבלי אשר יכירם מקומם". עכ"ל. וזה אשר דרש כהן נוצרי אחד ביום חגם בבית תפלתם, הועתקו דבריו במ"ע „היהודי" היו"ל בפרעסבורג, שנה שלשית עלה ראשון וז"ל: „אתם עם הנוצרים אשר שם ישראל לכם לחרפה ולשמצה, הסתכלו בעינים פקוחות במעשי היהודים, בחקותיהם ובמצותיהם, לכו נא ובואו אליהם בימי שבתותיהם ומועדיהם ותבושו ממעשיכם המכוערים — מי בכם ירא ה' כמוהם? נקיים הם אז מכל עבודה, נקיים הם בגופם ובנפשם, הולכים הם לבתי תפלתם, לשפוך שיחם לפני האל בורא שמים וארץ, שבים הם משם לבתיהם ושם הם מתעננים עם בני ביתם, לא תראו אותם בבתי המשקה שותים שכורים ככל אשר אתם עושים, ולעת ערב והנה בעתה, בקרב חוצות תנועו ותנודו, ומרימים קול כבהמות שדי בצעקה גדולה ובקללות גמרצות, נגד בני משפחתכם ונגד אלהיכם; הראיתם גם אחד מהיהודים, עשיר או עני, נודד כמוכם בשכרותו בקרב חוצות? ואף בימי הפורים אשר אז החוב עליו לשתות יין, גם אז לא ימוש מתוך אהלו, ולא יתן חפשה לשפתיו. לכן שמעו חטאתכם: עשר מעלות אחורנית אתם נצבים היום מול היהודי, אשריכם וטוב לכם אם תלכו בדרכיהם הטובים והישרים. להם נכון באמת להקרא בשם עם הנבחר מכל איש, ואוי ללועגים עליהם ועל מנהגיהם הטהורים, לכו נא ולמדו היטב מהם. אהבו וכבדו אותם כי יקרים הם ומעוטרים במעלות ובמדות טובות. שובו מדרכיכם כסל לתת שמם לשמצה, כי להם יתר שאת במנהגיהם הטובים". עכ"ל הכהן הדורש. וז"ל החכם הנוצרי מו"ל מ"ע „הערָאלד" בנו-יאָרק, הועתקו דבריו מהסופר הר"ד ליב נתנאל הירשפעלד במ"ע „הצופה בארץ החדשה" היו"ל ע"י המשכיל היקר הר"ד צבי בערנשטיין בנו יאָרק. שנת תרל"ב י"ד תשרי: „לא לנגד האמת יהיו דברינו, אם נאמר כי הרבה מאות אנשים, אשר יקחו בידם את „ההערָאלד" לקרות בו בל ידעו, כי חלק גדול ורב מאנשי ארצנו יחונו היום חג ישן מאד, לכל הפחות מימי משה, כי בו התחילה שנת תרל"ב למספר בני ישראל! הימים הראשונים של השנה החדשה נתקדשו לתפלה ולצדקה וימשכו עד יום העשירי לחדש תשרי ועד בבלל; באלה הימים יתפללו ויתחננו כל בני ישראל ובנותיו, כי יכתב שמם בספר חיים טובים. ואנחנו הנוצרים לא נדע מדוע לא נתפלל עמם יחדיו בקדושה ובטהרה על הדבר הגדול הזה. תקופת החג הזה תלמדנו לראות בעינים פקוחות על נושא אחד, אשר על כל אחד מאתנו להתבונן בו בינה, והוא — קורות העם הישראלי, קורות כל משפחות האדמה הנה; כי במה נחשבו קורות כל העמים, אם נשלול מהם כל קורות וזכרונות העם הזה, קורות האבות, גלות מצרים, גאולתם משם ומסעיהם במדבר, נצחונם וכבישתם ארץ כנען, ירושת הארץ, ונפלאות קורות ממשלתו שמה, הריסות המלוכה אשר דוד ושלמה

בנו עמלו בה, שפלותה ומפלתה, התגלות ישוע המשיח וצליבתו, והזמן הנורא הבא אחרי זה, חורבן ירושלים ע"י חיל טיטוס, ותפוצות כל העם הזה בארצות זרות ורחוקות, —מה רבו הקורות האלה ומה גדלו בין יתר קורות העבר אשר נדע ואשר נחפוץ לדעת. חובות רבות ליהודים עלינו, בעד רגשי מוסר ורעיוני אמונה אשר למדו אותנו, ואם לא יהודים בשר מבשרם, הן יהודים אנחנו ברגשי לבב ונפש משכלת. לא נוכל להעצים עינינו מלראות קורות ומצב חיי היהודים. הנה היה זמן, אשר כל נוצרי חשב למצוה וחובה לרמוס את היהודי. קורות ימי היהודים בגדודם בכל ארצות פזוריהם זה שמונה עשרה מאות בשנים, הלא הנה קורות יגון ואנחה אשר אין להן שום דמיון כלל; לא היה עם על פני הארץ אשר היה מורדף בלי חשך כמוהם. כמה מאות בשנים קמו כל העולם כלו נגדו להרע לו באגודה אחת, כל דבר עצב וחפץ נבזה הזמינו בעד היהודי; במדה אשר מדדו יהודים יחידים להמחוקק הנוצרי, חשב כל נוצרי לחוב קדוש למוד לכל היהודים במדה החיה. אפס דבר אחד היה ביהודי, אשר בגללו לא יכלו כל הקמים עליו לכלותו, בי הוא השח השפיל ראשו לפני קמיו תמיד והכניע את עצמו בתקוה ובבטחון, כי יבוא יום אשר ינצחם עוד. ואף כי זנחו ושכחו ה' בארץ גלותו, בטח בו לבו כי לא ישכחהו ה' אלהי אבותיו לנצח, ולמרות כל הרדיפות הנוראות אשר רדפו אותם, פרו ורבו בני ישראל ויעצמו במאד מאד, ובכל מקום אשר באו עשרו גם הרבו חיל, גם אור ההשכלה עליהם זרח. העתים הרעות חמקו עברו, והיהודים עתה אף כי נרדפים הם עוד באיזו מדינות, אולם בכל ארצות תכל הנאורות ימצא היהודי חן ושכל טוב בעיני כל אדם וחוה. בכל מקום אשר יפתחו להם פתח ההשכלה כפי נקב מחט סדקית, וראו חריצות נפשם המשכלת ורוחם הכביר, וכל דבר אשר רוח האנושי יתאוה תאוה להשיגהו — גם היהודי יתחרה בעזוז רוחו עם אחיו הנוצרי להיות הראשון הזוכה בו; בספרות, בחרושת המעשה, בהנהגת המדינה, בהנהגת האוצרות, גם היהודי ינחל הכבוד הראוי לו ויקצרהו ברנה. ועם הרכוש הרב אשר ליהודים ובחריצותם יוכלו עוד להיות אדוני הארץ. לפנים עקרו המלכים את שני היהודים, למען יגלו להם אוצרות כספיהם, ועתה יתנאו המלכים למצוא חן בעיני היהודי למען יעמוד להם בכל עת מצוא. בין כל עם ועם באירופא, בגערמאניא אוסטריא צרפת בריטניא, ומכ"ש בממשלות הקטנות, נתעלה היהודי וישב על כסא כבוד, ויראה כי רב כחו וחילו. ובעת אשר לא נוכל להכחיש, כי מצב היהודים הוטב מאד בכל הארצות הנאורות בימינו אלה, בארצות הברית של אמעריקא ימצאו כל בני ישראל ובנותיו מקום יותר נאמן לשבתם, בית והון ונחלת עולמים, בתוך העם החפשי, בתוך הכנסיה החפשית, הצעירה לימים בכדור המערבי. באיזו ארץ או מדינה יוכלו להיות אזרחים וליהנות מכל הזכיות הנתונות לאזרחים, כאשר המה נהנים בארצנו? פה ידעו כי אזרחים המה במשפט, לפי חקי הכנסיה, לא בחסד ולא ברחמים. לא יגרעו מזכותם משארי אזרחים, לא מפאת עמם ולא מפאת דתם; כל משרה וכל פקודה פתוחה לפניהם, ואין כל עכוב ומניעה, כי אחד מיוצאי חלצי דוד לא ישב על כסא הנשיאות בארצנו, והוד והדר יתנו לו*).

---

*) מקצת נבואתו נתקימה זה לא כבר, כי העברי האדון ר' משה דאמינגא נבחר בימינו

כל הכבוד אשר אנחנו נותנים להם מראה לדעת כי נאה ויאה הוא להם. בכל שנה ושנה יבואו היהודים מספר רע מאירופא לארצנו, וכאשר ירבה מספרם תרבה הצלחת ארצנו בכל מסחר וקנין. חריצות היהודים תחזינה עינינו במלוא רוחב ארצנו ובפרט במערב הארץ. היהודים המה בעלי נחלה וקרקעות, ובכל מקום אשר נמצאם נראה כי הון והיופי ילכו שלובי יד עם רכושם וקנינם. לא כמו שעושים אחיהם באיזו מארצות אירופא עושים היהודים פה, רק כאדם העושה בתוך שלו, כי פה מצאו להם בית נאמן ואהל בל יצען. גם היהודים יפרו וירבו בחריצות כפיהם את תענוגי החיים, היכליהם ובתי כנסיותיהם הבנוים לתלפיות כהיכלי מלך ושרים מראים לדעת את טוב טעמם בכל יופי ומועיל. העיר נו-יאָרק לבדה תקרא בראש הומיות ותספר מחריצות היהודים וטוב טעמם, מחרשת המעשה שלהם ונדבת לבם. לא נחפוץ לדבר על היהודים אך טוב, רק לתת להם התהלה והתפארת הנאותות להם, ואם דברינו אלה יראו כמו הפרזה והפלגה יותר מדאי, אנחנו מצדנו לא נוכל רק לחזור על דברינו הראשונים ולאמר: כי רק האמת והצדק אמנם שמרנו לדבר". עכ"ל ההעראָלד. הנה לעינינו חבל חכמים וסופרים מצוינים מעמים זולתנו, הבלתי מרגישים שום תעוב ונעול לאחינו הנעלבים בחנם, והם קצת מן הקצת ומעוט מן המעוט שנמצאו בזמנים הקדמונים וגם עתה מסכימים לדבריהם, אך מה לא תבדה שנאת חנם ומה לא ימציא הכזב להצדיקה, שונאינו ימצאו טענות לדחות דברי מנגדיהם, ואנחנו אין אנו יכולים לברד במפתים חותכים עם מי הצדק, שדברים באלו תלוים בדעת הדן עליהם. ואנחנו כבר הסכנו והורגלנו, לשמוע שקרים וכזבים שלא היו ולא נבראו מעולם. הן היו כמה מחכמי הנוצרים שכתבו והדפיסו כי היהודים ריח פשפשים להם, רוח באשה וצחנה שכל המריח בו נפשו קצה עליו. ועוד גם בימינו זה לא כבר, לא בוש צורדינו ליוטעסטאנסקי להביא זה בספרו ולהעיר על אמתתו מהעדת כמה אנשים חכמים ונכבדים. כאלו המלכים אחשורוש וקאזימיר לא הריחו מעולם בריח אסתריהם, וכן הרבה שרים ונכבדים שהיו עם בנות ישראל ביחד, וכאלו אין נחירים לאלפי דבבות אחינו הנוצרים להריח בנו ולהרגיש בריח פשפשתנו, וכאלו בכח הטבילה לההתנצרות לגרש מיד הריה המזוהם הזה. הן היו אנשים שבראו על דתנו שהיא מחיבת מיהה את האשה העקרה, עד שגם החכם בעלינסקי מביא זה לדבר ברור ולהלכה פסוקה, דבר שלא עלה על שום דעת אדם, להוציא להרינה אשה צנועה וכשרה שלא חטאה כלום, רק בשביל שלא זכה אותה ה' בפרי בטן; וכיוצא באלו העלילות הבדויות השתמשו צורדינו תמיד.

וע"כ כדי לחפש ולבקש הסבות האמתיות לשנאת כמה מהאומות אותנו, עלינו לשום עין ולב על הליכות עולם ודרכי אנשיה, ונאמר: כל חקי התורה והדעת, כל חקי היושר והצדק, אעפ"י שהם מאומתים ומוחלטים לדין ולהלכה, כשהם באים לידי מעשה, הם כנשמטים מתחת ידי בעליהם, ר"ל יודעיהם המודים בהם ומתבטלים מאליהם, מפני שיד אהבת עצמו של האדם תמיד על העליונה, וכשוכח או כאינו יודע דבר מכל מה שהוא יודע באמת, הוא עושה מה שלבו חפץ, וכדי לכסות ולהסתיר הרשע והעול הטופחים לו על פניו, הוא מבקש תחבולות והתירים

אלה להיות נשיא הרעפובליק בארץ ווענעצועלא באמעריקא. זה לנו פעם ראשונה, בימינו יעמוד איש יהורי בראש ארץ רבה, למשול בה בממשלת מלך (הצפירה שנת תרל"ה עלה י"ז).

נגובים, לנגוב ולדמות בהם את דעת עצמו, שלא תֵּרָאֶה נבלותו ערומה ומגולה לעיניו ולעיני אחרים. רואים אנחנו אחד מיודעי ספר קורא בעיון וכונה ספר מספרי מוסר, שדבריו נוקבים ובוקעים עד תהום הלבבות, ומיד כשהוא נפטר מקריאתו, הוא הולך ועושה ההפך ממש מכל מה שהוזהר בהם. רואים אנחנו מחרת יום הכפורים עומד אחד מאחב"י מנבל את פיו בלה"ד ורכילות, מְאֵנָה וּמְרַמֶּה מָעֵל וחומס, כאלו לא היה אתמול בבית התפלה ולא התודה שם על הטאיו אלף פעמים באנחות ואולי גם בדמעות. רואים אנחנו את הדרשן הנפלא מיסר ומוכיח את המון שומעי דרשתו בדברים דוקרים כליות ולב ויורדים חדרי בטן, על עון הגאוה החנופה ואהבת הממון, ובאותה שעה עצמה שהוא מתרגש ומתלהב בדבורו החודר, אין כל עקר כונתו כ"א להתיהר להתגיף ולקבל שכר טוב. רואות עינינו זקן אשמאי בחזירתו מהלויתו את חברו שמת, חצי אחד שבגופו שבור מאנחותיו וחציו השני רועד מהסתכלותו בסופו, ובתוך כך באה עברה לידו ועבר עליה ונהנה בה. ועוד אלף דוגמאות כיוצא באלו, שעינינו רואות אותן תמיד בכל יום ובכל שעה ורבות הן מלפורטן.

טליתות הרבה מצויות לאחוזי בולמוס העריות, להתכסות ולהאפיל בהן מפני האפוטרופסים. ביד אהבת האדם את עצמו יש צבעונים הרבה להלבין בהם את השחור וליפות את הכעור; על פני ערמתו ורמאותו של הערום והרמאי תולה היא מסוה של חסידות. לחניפה ונשיאת פנים היא קוראה בשם: כבוד הבריות, הונאת רע וגנבת דעת היא אומרת שכבר התירן דוד, ולא עוד אלא שצוה עליהן, באמרו עם עקש תתפל; מתלוצץ הוא על כמה אנשים גדולים וטובים ממנו ומראה באצבע שליצנות כזו הותרה כבר, לפי שהוא מעין ליצנות מע"ז. הוא עובר עברה גדולה ומפיס את עצמו לאמר: שכיון בה לשמה, וזכותה הגדולה תעמוד לו. מתיר לעצמו הזלילה והסביאה תמיד ואומר: היום סיום מסכת, מחר שלישי למילה, ומחרתו הוא קרוא לשמח חתן וכלה—עד שנמצאים גם הרבה רוצחים הורגי נפש, שמפיסים את עצמם ואומרים: שלום עליך נפשנו, כי שלום וצדקה יהיו לנו במה שבערנו נפשות הכופרים מן העולם וזכינו לקים מצוה גדולה שבתורתנו.

כן אנו רואים, איך כל אלים ותקיף משתמש בחלישותם של הדוים והחלשים לטובתו ולהנאת עצמו; איך כל חנוני וסוחר משתמש באי ידיעת הקונים ובהברחיותם לדברים שבידם, לטובתם ולהנאת עצמם; איך כל רופא מומחה ובקי משתמש בתחלואים ובמיחושים של החולים והחוששים, שאין בהם ספק סכנה, לתועלתו ולהנאת עצמו. עד שאין לך שום מנוסה בהליכות עולם, יהיה רב, כהן, לבלד, סופר, או אחד מבעלי אומניות נקיות (כמו מתקני מורי השעות, או מכונות שנתקלקלו, שאין בעליהן בקיאים בסבות הקטנות שעכבו הליכותיהן וסבוביהן) שאינו יודע להשתמש בתמימותן של התמימים ובטפשותם של הטפשים, לתועלתו ולהנאת עצמו. עד שכל מי שרואה שחברו יוכרח להתרצות ליתן לו מה שהוא מבקש, ואעפ"י שהוא בעצמו יודע שהרצון ההוא מרומה הוא ואינו רק חלישות או חסרון דעת, או הברח וכפיה צדדיית, מ"מ המקבל מתרצה ומתפיס בכך ואינו מעלה על דעתו לחשוב שמעין גזלה הוא, ונוטל ממון חברו שלא כדין. אלא התגר אומר: דרך התגרין בכך, המוכסן: דרך המוכסנים בכך, הרמאים: דרך אנשי העולם בכך.

ואפילו הנגבים והגזלנים אומרים בלבם: כלום נגבנו וגזלנו אלא מנגבים וגזלנים שכמותנו? הכלל—כולם או רובם לפחות של אנשי העולם, כשמעמידים את עצמם לדין ולחשבון לפני דעתם יוצאים זכאים בדינם, וביותר האלימים והתקיפים שידם על העליונה תמיד, שהם אינם מבקשים חשבונות על מעשיהם.

על פי האמור בזה נקל לנו להבין סבת שנאת שאר אנשי האומות את אנשי אומתנו, — שהאומה הישראלית הזו, הפזורה והנדחה זה קרוב לאלפים שנה, לחלישותה ושדוד זכיותיה בארצות פזרונה בימים הראשונים, כחק השדודים והמנוצחים שאין להם חלק ונחלה במשפטי האזרחיות המדיניות וגם בזכיות האנושיות במעט, אין מן הפלא על האומות התקיפות והשליטות שהיו אז, שהתירו לעצמן להשתמש באזלת יד האומה הרדופה ההיא לצרכן ולתועלתן, ליטול ממנה ממונה שלא כדין, לשלול ולשדוד כבודה בזדון ורוע לבב, לשרש ולעקור מלבה אמונתה תקותה ומנוחתה ע"י מצועים שונים, ע"י יסורים מרים ומבוערים ועל ידי מיתות משונות ואכזריות. וכדי להצדיק מעשיהם המקולקלים והמושחתים ולהעלימם מעיני אחרים ומעיני עצמם, בדאו עליהם עלילות ודבות שלא היו ולא נבראו כ"א בדמיונם ושנעונם בלבד; באהבת עצמם ובאליכותם בטחו ולא בושו להבריז ולפרסם ברבים, שנצטוו בני ישראל על פי דתם להרוג נפשות נוצרים ולשתות דמם בלילי התקדש חג המצות; שבני ישראל מטילים סמי מות בבארות ובנהרות, כדי להביא דבר ומגפה על הנוצרים; שב"י אלו דוקרים לחם קדשם ומשתדלים לבזות ולחלל כבוד דתם; ועוד הרבה שקרים וכזבים כאלו. וכל זה כדי להראות שיפה וכדין עושים מה שעושים לבני עם זה, ורצונו של מקום בודאי יסכים עמהם. ויקרים עלי מאד דברי החכם ר"מ מאהר מ"ש בספרו „ערונת הבשם" צד קלא, וז"ל: „נפלת כיפא על קדרא וי לה לקדרא, נפלת קדרא על כיפא וי לקדרא, בין כך ובין כך וי לה לקדרא" (אסתר רבה). מה יקרו ומה נאמנו דברי המשל הזה למצבנו בארצות העמים הפראים, כי בקומם להרע עמנו, אוי לנו כי אבדנו, ואם חילים נגבר לצאת לקראת נשק נגד שונאינו ושוטנינו, חרבנו בלבנו תשוב, כי המה צדיקים בריבם עמנו תמיד, ובין אם נשב בדד ונדום, או אם נקום נגד אויבינו לא ינוח לנו. ומה נמרץ מאמר החכם באמרו: „מה מסוכן מושב החלש בנוה הארי הרעב". עכ"ל. שלפי שאישי האומה הישראלית וספרי ספרותה רבים הם ומפוזרים בכל קצוי הארץ ואין לנו דבר בעולמנו שיהיה כלו טוב בהחלט, לכן בלי ספק שנמצאו תמיד איזה יחידים באומה שראויים לעונשים חמורים, ומאמרים יחידים ובודדים בספרותה שראויים למחיקה גמורה, ואותם מצאו ומוצאים צוררינו תמיד להשתמש בהם לחזוק דעתם הרשעה והנבערה. הטילו אחריות היהודים היחידים בזויי עמם על כלל האומה, ואחריות איזו הלכה משובשת שהעלתה כבר חלודה על ההלכות בכלל, אחריות איזו אגדות שלא נכתבו כ"א דרך חידה וגזום, לדברים כפשוטם ומשמעם, וכה ערכו הסופרים אש ועצים, הכהנים לבו והגדילו המדורה וחממשלוח חזקו את ידיהם, ההמונים אהבו כן, ומי יאמר השב".

עתה הנני לחתום מאמרי זה מעין פתיחתו, שבה הצנתי דעת המעיינים והחוקרים החפשיים מעבר מזה, דעת המאמינים התמימים מעבר השני, ודעת הבינונים באמצע, והיא—שעם אמונתנו השלמה והודאותנו הגמורה בהבטחת ה' יתי

ובהשגחתו העליונה והנהגתו הנסיית לקימנו קיום עולם, עלינו בכל זאת לבקש להעזר במצועים טבעיים ותחבולות שכליות והמצאות שונות, לדחות כל מונע ומעכב קיומנו. היה אחד מגדולי חכמי ישראל הוא הרב ר"י דמודינא, שהיה מתפלל תפלה קצרה ותמוהה ונפלאה, והיא: „יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שתשים חלקי מן המכחישים (אמונות כוזבות) ולא מן המאמינים (בהן)". וכן הוא באמת, שההאמנה בכל אמונת אמן וההכחשה בשקרים וכזבים ובדמיונות, שוות ושקולות הן. והיא תפלה ראויה לכל איש חכם לב, שלא יכוה ברותחין ולא יקרר בפושרין. ולחביבות וליקרת הנושא הזה שאני בו הריני מזמין את עטי להוסיף עליו עוד דברים אחדים, ואומר: „הידיעה לכון בצמצום קשר מסובב עם סבתו, ויחסם זה לזו וזו לזה (אפילו בכמה ענינים שנראים כנראים לעין ומורגשים ללב), היא מלאכה קשה ונכבדה למאד, ואין לך דבר שב"א עלולים ועשויים לטעות בו יותר מבדבר זה. אמת שלהמאמין האמתי המפשיט הרוחניות מהגשמיות, להאוחז בשטת הרב הבעש"ט ז"ל, והיא—שכל מעשי העולם אינם כ"א אחוזת עינים, שהאחיז הקב"ה בהם עיניהם של בריות להטעותם, שממש יש בעצמותם גם זולתו, ושהוצרכה כביכול חכמתו ית' להטריד את האדם בעולמו בהמון מעשים רבים ורבבות תחבולות שונות לצורך קיום העולם, שאלמלא הם לא היה מקום ומציאות לבחירה חפשית מכל, — להמאמין האמתי הזה אין הידיעה הקשה הזו שאמרנו חשובה לכלום, שהרי הוא אינו מרגיש ואינו רואה ואינו מבין בכל מה שעיניו רואות ונפשו מרגשת ולבו יבין כ"א סבה אחת כללית שהיא סבת כל הסבות, הסבה היותר ראשונה והיותר אחרונה, היותר קרובה והיותר רחוקה, והוא רצונו של המקום ב"ה. ואותה הכונה עצמה ממש שרצה הנביא מהבריות להתבונן בה תמיד, בקריאתו אותם והערתו אותם במאמר: „שאו עיניכם וראו מי ברא אלה", אותה הכונה עצמה הוא בחן דעתו להתבונן ולהתכון בשעה שהוא מברך ברכת המוציא לחם מן הארץ קודם המזון, שכשם שבהנבהת והרמת האדם המאמין הזה עיניו למעלה להסתכל שם, אינו רואה בכל צבאות השמים המסודרים והערוכים במשטר וחוקים ידועים ובהתנהגות פמליא זו של מעלה במדת השלום העליון ההארמאני הכללית, כ"א מעשי אצבעותיו של יוצר בראשית ב"ה, שהרי הם כלם עומדים גלויים וערומים לעיני רואיהם, מעידים עדות חזקה על חכמת בוראם ויוצרם ית',—כן בברכת המוציא זו שהוא מברך, הוא פוסח דולג ומשמיט כל מה שנעשה בגתים, הוא מפריח ומבריח ממחשבתו כל העבודות והמלאכות וההמצאות שהמציאו ושתקנו בני אדם מכלי החרישה עד כלי האפיה, אינו רואה ואינו מוצא בלחם זה כ"א כח הפועל בנפעל, ר"ל כח הצמיחה שבאדמה מלמטה וירידת הגשמים (או השקאת היאורות) מלמעלה, וגרגיר הזרע והרוחות והטללים שלא חלו בהם ידי אדם. אבל לפי שרוב בני אדם עם כל כח אמונתם זו שבפיהם, ועם כל הודאתם בעקר זה בדבורם, אין בלבם מזה רק מעט מן המעוז, והם משתגעים לחשוב את עצמם לא לבד כמשתתפים בצד מה עם הקב"ה במלאכתו, וכמסיעים להוציא את כונתו הראשונה של יוצר בראשית לפעלה, אלא הם חולמים בדמיונם שהם הם העיקר בהכונה הראשונה המכוונת בבריאה, והכונה האמתית המכוונת בעצם וראשונה כפעלה להם; ולא די להם זה השגעון, אלא אפילו מהסבות ומסובביהן שהן הולכות על דרך המרוץ הטבעי והשכלי, שמצטרפות

באמת ביחד ומשתפכות בהבנה וראשונה הכללית, כמיטי הנהרות והנחלים שמשתפכים לתוך הים הגדול (לפי דעת הקדמונים), הם מסבבים ומערבבים העיניים ומציאים משפטים מעוקלים ומעוותים, ע"י שהם מחליפים סבה בסבה אחרת, כמ"ש המליץ החסיד רמח"ל ז"ל, בספרו לישרים תהלה: "קח. כצאת איש או כבואו הביתה, עליו דבר משפט אמר יגזרו, כי זה לדעל זה נקרא ויתא ולאב ללא בן לו נתון יתנו". שדרכם של אלו המפשים כך היא, לעשות מופשטים לאבות, אנדרוגינוסים לאמות, מציאים לבנים משחודים וכרשים מצחורים; תנוק שאחז רוח סערולש והתחיל מצעק: ראשי ראשי, אמו אומרת ששכבתה שבאה לביתה בשעה זו הבניסה בו עין הרע; נשמים יודים בתג המצות או בתג השבועות, אומרים מפשי האומות שסמן קללה הוא לישראל, שאין הקב"ה חפץ בשמחתם ביסי מועדי קדשם, ואינם יודעים שזסן ברכה הוא לעולם, ואין נשסי ברכה נעצרים בשביל איזה טילים שרוצים למייל. כומר הפסיק את הדרך מצטערים מעם השומים. שלפי איזו מסורה הבלית פניעתו של כומר סמן רע הוא לפוגע בו, והיה הפוגע יהודי או נוצרי, ואח"כ כשאוכל הפוגע הרוא אבילה נסה, או שותה יותר מדי, או נפגע בקרידות יתרה וחש בראשו או בבטנו, אומרים שמעשה כומר הוא, שעמד לשמן לבריאותו בדרכו. ואם יבוא איש לספר ולמנות כל השטויות והשגעונות המתהלכות בנתיבות הדבל, יכלו הימים וזן לא תבלינה, ולפיכך כמו שעל כל בעל דעת בריאה להשתדל בתבור וצדוף וקשור כל מסובב עם סבתו האמתית שנזדוגה לו בשכלו, לא בדמיון וחלומות, —כך על כל מאמין בעל אמונה צרופה לבקש תחבולות מבעיות ושכליות לחזק אמונתו בסבת כל הסבות, ואין לו לסמוך על מעשי נסים יוצאים מדרכי הטבע.

התבוננות האמתית הזו תהיה לתשובה ולמחאה כנגד כמה וכמה מרתדנים הנסים והמאמינים המשוטים, שאומרים שאין צורך כלל להשיב חורפינו דברים של טעם, לפי שעלינו להאמין שמן השמים ירחמו, —שעלינו להמשך המשפט ולומר: שרק ע"י דברים של טעם מן השמים ירחמו, ולפיכך חובה מוטלת על כל מי שמזין ומחומש במין מסיני ההשובות, שלא לאבד דבריו לא מפני המשחיתים שחולמים בזדונם להחליש קיומנו ע"י מעוותיהם ולנתק מעם רתוקת ההבמחות האלהיות וקשרי הברית הקדושה, שכרת הקב"ה עמנו להשאיר ולקים שמנו וזכרנו לדור דורים, ולא מפני השוטים והמפשים שקוראים לחשבת השכל ואפלת הדעת בשם אמונה ובמחון, אע"י שרוב מעשיהם של אלו סותרים לדבורם ומחשבתם, שאין לך מחבלים תחבולות ומעריסים ערמומיות בבל מה שנוגע לתועלתם ולהנאתם כמו האנשים האלו, כן בדין פרוסה ומאה מהממן, וכן בענין מעניני הכבוד המדומה, — אבל דבריהם דברי שוא והבל הם, שכבר אמרו חז"ל: הזה שקוד ללמד תורה ודע מה שתשיב לדיקים ולפוחזים.

מעת נדולה או שמות נדולה או שנעון נדול, מבין המעיות השטויות והשגעונות שאמרנו, לזות יחד זוגי עלות ועלולים שאינם עולים יפה; מעו נם כמה משונאינו ומכגדינו ביחסם כל החסרונות והפחיתות שנמצאו באומתנו — לפי דעתם הבחובה — להתאמנה בדברי התלמוד, שרק התלמוד לבדו הוא סבת וגרם כל דבר רע שנמצא בנו. כל אחד מאלו המופרים שרוצה לעקר ולנשוך אותנו מתוך

בתלמוד ומסיים בתלמוד. לב מי מלבות שלומי אמוני אחינו לא יקרע לנודים ורוח מי מהם לא יתרוצץ ולא יתפוצץ לרסיסים, כשהוא קורא בתבי פלסתר של אלו המעלילים הטפלינים בגנות אומתנו ובבזוי תלמודנו בימינו. כמה פעמות ישנות, שכבר נתעפשו ונתמעטו מרוב השמוש בהם בימים קדמונים, ראינו מתחדשות עלינו בימים האחרונים, ע"י נתינת צורות אחרות ופנים חדשים להן. אמת, לא נכחד, שאנו אין לנו לקפח שכר הסופרים האלו, ועד עלינו לשבחם ולתת ברכות והודאות לשכותם, על מה שסוף סוף לא קלקלה שנאתם אותנו את שורת האמת מכל וכל, ולא נתנה אותם לעבוד גבולות הצדק והיושר, לבדות עלינו גם אדות מהפחיתיות היותר נודעות וטפורסמות לרוע; הלא נראה שלא הרהיבו עז בנפשם לכתוב על אנשי אומתנו שנמצאו בהם בערך שאר האומות יותר שופים והדיוטים, יותר נגבים גזלנים חמסנים ורצחנים, יותר שטופים בזמה ושקועים בשותק הקביא והקלפים, או שנמצאו בהם יותר מבשאר האומות טיט מחמת שכרות, ומאבדים עצמם לדעת בשביל העדר כבוד דמיוני או חשק שנעוני, ועוד יתרה יעשו לפעמים הסופרים הללו, בהודאתם על האמת—היותנו מצטיינים במדת הצניעות, במדת ההסתפקות, במדת החסד והרחמים, בבשרונות העין והתחבולות, באהבה רבה ויתרה לבני ביתנו; וע"י הודאות כאלו יוכרחו להודות, שאומה כזו הנקיה מגרעונות ופחיתיות כאלו ומצוינת בהרבה מדות ומעלות טובות המזוכרות, א"א לחשבה לפרועה ופרואה עד להשחית— ר"ל עד מדרגה כזו שאינה עלולה לקבל עוד שום תקון ואין שום תקוה לרפאות שבריה הנשמיים והרוחניים. אבל שכר הסופרים האלו שאמרנו שאין לנו לקפח אותו, יוצא מעצמו ומאליו, ע"י הפסד הדבות והעלילות שבודאים עלינו בכל עת ובכל שעה. „נשפך יינך, כתה תרגולתך, נשברה ביצתה", אומרים לך: המקום ימלא חסרונך ותתנחם, אבל כשאשת נעוריך שפתה מעליך ומעלה בך טעל, הוה א י ש קנאי ואל תהי נוח למחול, ההי"ד: איש איש כי תשטה אשתו" (מדרש רבה פ' נשוא). הדברים האלו אני קורא על טענות המועלים עלינו. כל זמן שדבותיהם אינן נוגעות ומציעות כ"א אל עניני קטנים ונקלים, על נקלה לנו לדחות אותם בקש ולענות להם כאולתם; אם יחדף אדון מלומד אחד על מה שבצלים ושומים תביבים על בני אמונתנו (לפי שראה בעצמו תלמידי בית ספר עברי אכלו את שחרית— לחם עם בצלים ושומים) נשיב לו: תן להעניים האלו בשר ודגים ומיני מטעמים במקום השומים ובבצלים ותראה במה יבחרו; יתעללו בנו הבודאים המעלילים ויאמרו שאנו מזהמים וטמריחים ריח רע נודף מכל איש ישראלי (ובשעה שהוא נמבל להזמרה סר מכנו מיד הריח הזה?), נאמר להם גשו ובואו אלינו והריחו ותראו כי אין ריח מיוחד להעברי וכי שכך בימינכם; אם ילשינו עלינו המלשינים שכל בני ישראל רמאים ונוכלים הם, נגבי לב ודעת — נוכל לענות להם: תוקי הכלכות ימלאו חסרונינו ועונשי הממשלה יתקנו עותתנו, אם יתבעו אותנו ויעמידונו לדין; כי נתיבות חיינו וארחות פרנסותינו עקשים ומעוקלים, — נעתיק לפניהם דבר חכם בריטאני שהועתק בהצפירה שנה רביעית עלה טוב, וז"ל: „גם בארצנו רב לשאד אספסוף ושרוב רב מן פליטי כל הארצות, והם יושבים שלוים ושקטים בארצנו, נהנים מפרי עמלם ואוכלים מטוב הארץ כמונו, ואין פרץ ואין צוחה נגדם ברחובותינו, אין איש זועק חמס על האספסוף הזה שהם מתפרנסים על חשבון אחרים ומצצים

בעלוקות את חלב הארץ, יען מה? יען חקי המדינה ומשפטיה מצילים אותנו מכל פגע ונגע מצד הנכרים ההם, כי על נגבה גזלה אונאה ורמאות עדות שקר וכו' יש דין ומשפט בארצנו, להטיל עצמו על הצבור ולחזור על הפתחים אסור אצלנו, וע"כ כל גר ונכרי היושב אתנו ואוכל לחמו, בודאי הוא נהנה מיגיע כפו ומביא איזו תועלת במעשי ידיו, אם תועלת גשמית או רוחנית, אשר בעבורו הוא מקבל שכר ממי שעשה לו, כי זולת זה אין איש נותן חנם בלי גמול ועבודה, וע"כ אין לנו לדון אחריו ולחקור ממה הוא מתפרנס ומאין יביא לחמו; ואם יאמר לך אדם פלוני גונב או גוזל ומרמה את הבריות ועושה עושר ולא במשפט, איננו רק מקנא, מוציא דבה על זולתו ומוציא לעז על שופטי המדינה ושוטריה, כי איה הוא הנגנב או הנגזל או המרומה, למה לא הביאו במשפט והעמידו בדין? ואיך יצא זכאי בדינו. ולכן כל איש אשר לא עמד בדין מעולם, הוא בחזקת אדם כשר אצלנו, ואין להרהר אחר פרנסתו. וכלל גדול הוא במשפטי כלכלת המדינה: כל האוכל— בהכרח שמעשי ידיו מפרנסים אותו, וע"כ יש למעשי ידיו איזה צורך ותועלת, וא"כ הוא מביא תועלת להמדינה בכלל. וכבר אמר אוהב אדם אחד, שגם המתפרנסים מן הצדקה מביאים תועלת לאנשי החברה, יען ימצאו נדיבים שמוצאים ענג גדול בעשותם חסד עם זולתם, ולמה ינרע חלקם מחלק המשחקים בבתי ישחק המקבלים שכר בעד ענג השחוק". עכ"ל. וראוים הדברים לחכם בריטאני. גם על כל טענות כמו אלו יש בידינו חבילות חבילות של תשובות צודקות נכונות וברורות.

אך על מה שכמה מהם, משונאינו וממגדינו, מתגפלים עלינו, ממאמרים הנמצאים בספרי קדמונינו הנכבדים והמקודשים כמעט אצל רוב אחינו, המורים בברור היותם מצוים על שנאת שאר האומות, שתורתנו שבע"פ פושעת ומורדת באהבת האדם בכלל ואינה מכנסת בכלל אחוה כ"א את עם ישראל, והיותה מתרת לעבור על חקי המדינה, בכל עת ובכל מקום שימצא הישראלי מקום סתר ומחבא להסתר מעין רואים, וכיוצא באלו הטענות — עלינו להתאזר עז ולחגור דעות, להוכיח כחשם וכזבם על פניהם, ועלינו לדעת שבדורנו זה שדור דעה הוא, יש הרבה טוענים ושואלים שמסתכלים לפנים ולאחור ולא לנו לנעור בהם ולחרפם בשם שוטים ולומר להם: השפילו עצמכם לסוף המאמר או הנביהו עצמכם לתחלתו; ואם כה נאמר ונשיב להם: צאו והביאו לנו אף אתם מהספרים המקודשים לכם בקדושת הדת והאמונה ותמצאו גם שם דברים מריחים באי סבלנות, ויש מהם קשים בגידים עד שהאזן נבוית משמוע אותם, יגערו בנו בגזיפה ויאמרו: שוטים שבעולם, בני עם נמהר ונחפז, תשובות אנחנו מבקשים מכם, ואתם שואלים אותנו שאלות! וכי אי אתם יודעים שאחריותכם עליכם ואין אחריותינו עלינו, לפי שידינו על העליונה, וכלום יש עבד מתוכח עם רבו?"— ואם כה נאמר להם, בלשון חסידי עולם: הלא לכם לדעת שכל דברי חז"ל נחלי אש מעל המזבח של מעלה הם, כלם חל"מ הם, כלם ברוה"ק נאמרו, שאין לשכל האנושי שום מבוא בהם, שכל בעלי ההלמוד היו בעלי נסים ואנשי מופת, ושהקטן שבהם היה יודע להחיות את המתים, וכדי להבין דבר אחד מדבריהם על מכונו ואשורו, צריך לדעת מאה חכמות ושבעים לשונות, ש"י טבילות ותתקצ"ג תעניות, ועוד כיוצא מדברי הבאי כאלו שהודגלו בהם האדוקים, — יענו ויאמרו על זה: הניחו לאותות ולמופתים ולתחית

המתים, הניחו למסורת ולהל"מ, הניחו לחכמות ולשונות, הניחו לתעניות ולסנופים; וישתמשו במאמר התלמודי: הוא שאל בו דבר חכמה ואת אמרת משנתנו (זבחים) או: „אנחנו שואלים אתכם דברים של טעם ואתם אומדים מן השמים" (ע"ז). הדעת הבריאה והישרה אינה משנחת בבת קול, ומסורת אבות אינה מכרעת מופתי השכל ונזרות הדעת, והיכולת להחיות את המתים תתיר דברים אסורים, תקדיש שטויות ומפשות, תהביל הצדק ותכחיש האמתיות. ולא די לנו הצער מרשעי אוה"ע שמונים אותנו תמיד, אלא שנם כמה מאחינו בעלי ההשכלה המזויפת, שיוצאים ידי חובת יהדותם בשמם לבד, שמעמידים כל התורה כלה על רגל אחת, הוא הכפירה בעכו"ם, ומאפיסים ומהבילים כל ענין חיוביי וישיי בדת, והיה ענין אמוניי וישיי בדת, או אמוניי ומעשיי, שהם לפעמים נותנים קטורת באף שונאינו להגדיל נאצותיהם על דתנו, שהרי כל מצוה תוריית וכל מנהג קדמון שאנחנו מקימים, הם בעיניהם הבל ומעשה תעתועים, וא"כ כלנו לפי דעתם תועים ומתעתעים. וז"ל המשכיל התורני ר' יעקב ליפשיץ במ"ע הלבנון שנת העשתי עשרה עלה מ"ב: „איזה מסופרי הזמן יציירו בחזיונותיהם לפני המון הקוראים, את אלה בעלי הטובות, אשר כרקב המה לישראל במצבם הנשמי, וזה אמת; אפס כי החוזים האלה יחשו מהמון בעלי טובות מסוג אחר, עוד נרועים מהראשונים, והם בעלי הטובות הבאים בכח ההשכלה המרומה, ומתימרים כי טובתנו הם דורשים, להקל מעלינו עול התורה והמצות ולחלל כל קדש בישראל, ומי המה ומה מעשיהם לטובת היהדות ובמה יתיחשו לאומתנו? כי נשאלם—„אוהבי עמנו אנחנו" ישיבו לנו. „ומה היא אהבתכם"? „להקל מעליכם עול התורה והמצוה. והם מרימים מעלתם על מעלת גדולי אומתנו משנות דוד ודור, אשר מפיהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים" עכ"ל. ולאנשים כאלו ממין זה צריכים אנחנו להיות זהירים בתשובותינו ביותר, שהם לא די שלא יתרצו ולא יתפייסו בתשובות נגובות ובהתנצלות דחוקות, אלא יתפקרו להוסיף עוד שאלות נוספות. וע"כ הבה ונתחזקה בעד היהדות שרבו מהרסיה כעת, ואיש איש מאוהביה באמת יביא מנחה מפרי אהבתו וחכמתו לעמו ישראל ולתורתו הנאמנה, מזה אחד ומזה אחד והיו לאחדים, ובתנאי שידקדקו מאד בתשובותיהם, להיותן נוסדות על אדני האמת, לא על השערות ודמיונות ופלפולים ודברים של מה בכך, שהם מחזקים על פי רוב דברי השואלים ומענותיהם. ואם יחיני ויזכני ה' ויגמור בעדי לטוב להוציא לאור את הס' „סנינור או פרקליט" אשר אתי בכתובים (כי זה שנים אשר אחזה אש בפנת ביתי ותאכל חלק גדול מספרי היקרים, וגם כתב ידי זה לא נוקה ממנה, כי שלשת קצותיו אכלו, ואך תוכו לא נחר בחסד האל ית', וכמעט נואשתי מהדפיסו, לולא ידידי הרב הגדול מוהר"ד מתתי' שטראשון, יאריך ה' ימיו, אשר הרהיב בנפשי עז, לעמוד לימיני באשר תהי לאל ידו) אהיה אני מהעוסקים בדבר זה לשמה, ואם ימצאו קוראיו בו דברים טובים כלבבם והיה זה שכרי.

על התמורה.

רוב דיני המומרים בישראל על פי התלמוד והפוסקים.

אמר רבי בון גר ומומר מומר קודם (ירושלמי סוריות פרק ג' סלכה מ').

סבה רבה וגדולה לשנאת הגוים אותנו, או להוסיף עצים על המדורה, הוא דבות המומרים מישראל שמחליפים דתם ואמונתם, שהם צומחים ממקום אחר ומשמיעים ברבים עלינו דבות רעות לא ידענו שחרן. יוצאים לתרבות אחרת ומבזים אחיהם הראשונים ותורתם שהחזיקו בה מילדותם ומימי נעוריהם. הבת הזו (אם ראויה להקרא בשם כת) הזיקה ומזקת לנו הרבה משלש פנים. א) ההמרה בעצמה מטלת פגם בדתנו ובתכונות נפשותינו, שהרואים חושבים ואומרים שאלולי שמצאו אלו הממירים דעות כוזבות בדתם ומדות נשחתות ומעשים רעים באומתם, ואלמלא שנתברר להם אפסות היהדות והתלמוד, לא היה עולה על דעתם לעשות כזאת, לעזוב את אבותיהם נשותיהם קרוביהם ומשפחתם ולא היו משליכים אחרי גום כל הדינים והמנהגים שנתקדשו בעיניהם בלי ספק ע"י תמידיות קיימם אותם; ב) ספריהם של אלו המומרים, שמגלים בהם סתרי התלמוד ותעלומות היהדות, מוסיפים נפרית וזפת על מדורת שנאת הגוים אותנו, שעדותן של אלו המומרים מכוונת ונאמנת מאד בעיניהם, שהרי לפני מי מבני אדם ידועים וגלויים יותר צפונות תכונות איש ושפוני מטוני דעותיו מדותיו ותאוותיו, כלפני בני ביתו ההווים והמצויים עמו תמיד, הרואים ומכירים אותו בשלותו ובגוולו, בכיסו בכוסו ובבעסו. ואלו המומרים שנתחנכו ונתגדלו על ברכי אבותיהם היהודים, שלמדו תורת היהודים אצל מורים יהודים, שהתפללו תפלות היהודים בבתי כנסיות היהודים, שהשתתפו בצרות אחיהם והתאבלו עמהם בימי אבלותם, ששמחו עמם ביחד בשמחת תורה ונתבסמו יחד בפורים, ששבתו יחד שבתותיהם וחגגו יחד חגיהם ומועדיהם, בלי ספק שיודעים כל מסתרי היהודים, ולמי אפוא יש להאמין יותר מלאנשים כאלו, שלא נעלם ולא נכחד מהם דבר מהנוגע להיהדות? ג) הגדרים הגדולים שגדרה את היהדות בעד ההמרה, מדת הדינים הקשים והמרים שמתחה על המומרים, העונשים החמורים והאיומים שהטילה עליהם, לעשות אותם כעכו"ם גמורים, מחזקים ומאמתים החטאים והאשמות שמאשימים אותנו בהם; שהרי נראה, שבכונה איימו והפחידו בעלי התלמוד שלא לצאת מרשותם, מיראתם שלא יגלה קלונם ותראה ערותם ושלא יתפרסמו ברבים כל המומים והחסרונות הפנימיים, שהם כסודות כמוסים בעמקי הדת ומסתתרים מעין כל האומות שבעולם.

לבטל הטענה הזו מעקרה, לחטט ולשרש אחרי כל שלשת חלקיה, עד לבלי השאר להם שום רושם, עלי להבנס בעובי החקירה ובעומק העיון לברר וללבן— א) ההמרה בעצמה מה ענינה? ב) טענות המומרים אם יש בהן ממש, ואם באמת יש להיהדות סודות תעלומות ונסתרות שעל ידי התגלותם יתגלה קלונם? ג) אם דחתה ההלכה באמת בשתי ידיה את המומרים, והסיעתם מן אחותנו לגמרי, מבלתי השגיח לגלגולי הסבות שגלגלו והביאו את הממירים לידי מה שעשו.

לתשובת השאלה הראשונה, עלינו לנתח ולהגדיר מקודם ענין אהבת עצמו של האדם, והמקומות והגבולים שמתחמים ומגבילים יכלתה ורשותה ואומר: בין הרבה מלות לועזיות שהורגלו המחברים האחרונים בימים האחרונים להשתמש בהן, מהנוטלות חלק בראש, אין ספק שצריכה להיות נמנית מלת „ענאָיזמוס" שהוראתה איכיות, ותוכנה אהבת האדם את עצמו, שאנחנו כעת בהגדרתה. הרבה מהמון המשכילים החדשים, משתמשים בה למלת חרוף וגדוף ולדבור של גנות. פלוני—הם אומרים—ענאָיסט גדול הוא, או ענאָיזמוס המופלגת של פלוני הביאתו לידי כך. הדבורים האלה מורים שיש ענאָיסט קטן ויש ענאָיסט גדול, ענאָיזמוס מופלגת ומופרזת או מחוקה ומצומצמת, כאלו לאהבת עצמו של האדם שעורים וגבולים ידועים, וגדרים נודרות בפניה וצווחות—עד פה תבוא, מה שהאמת אינה נותנת כלל. וכן מצינו הכתוב אומר „ואהבת לרעך כמוך", לא מצא מדה יותר נכונה למוד בה מדת אהבת רעים, כ"א אהבת עצמו, וגם זה בדרך שאלה, שלא אמרה תורה: אהוב לבטלה, שמן הגמנע הוא שתבוא מצות ה' ופקודתו לחלוק שוה בשוה כל מה שיש לנו מעושר וגבסים עם המון זולתנו, ושיפסקו כל עניני שלי ושלך, שבהפסקם הריסת וחורבן העולם. ולכן השכיל לב החכם האלהי את פיהו לתרגם הכתוב הזה שלא כצורתו, ואמר: מה שהוא רע לך, לא תעשה לחברך", ולא אמר מה שהוא טוב לך תעשה לחברך. גם המציאות מעידה שאין בענאָיזמוס שום צד עון וגדגוד עברה כלל, שהרי כל אחד מבני אדם, ואפילו מבעלי התורה והיראה ינעים ועמלים יום ולילה לרדוף ולהשיג כבוד וממון ולמלאות תאוות שונות. צא וראה מה עושים ובמה מתעסקים רוב המורים הכהנים הרבנים השופטים המיכיחים והמיסרים? מה תכלית השתדלותם ומטרת התעסקותם? אם לא הכבוד והממון והתאוות, שהם בטוחים שסופם לבוא מ"מ. הרעבון הצמאון והחמדה תיקפות לבות כל ב"א בשוה, הממון והכבוד חביבים ויקרים על כל מי שהוא מן הישוב, תאוות הנצחון והשררה, תבערת הקנאה והנקמה לוחשות וממללות עתים, עומדות וחשות עתים, בלבות ובפיות בני אדם, יהיו היותר צדיקים והיותר חסידים שבדור, — שהבחות הנטועות בנפשות אינן מבדילות בין איש לאיש, כ"א בפחות ויתר למראה עינינו הבשריים. וגם כשנפגה לצד אחר ונאמר באמת, שהענאָיזמוס מדה טובה היא שאין למעלה ממנה, לא נצא נ"כ ידי חובת החקירה אחרי האמת, שעל פי ההנחה הזו נוכרח להחליט שאין בין הצדיק והרשע כלום, שבזה כן זה משתמש במדת אהבת עצמו, שכשם שמה שזה גונב וגוזל, אהבת עצמו של הגנב והגזלן הוא, מה שזה מכה והורג, אהבת עצמו של האכזר והרוצח הוא, כן מה שזה מתפלל בכונה עצומה ולומד תורה בקביעות לשמה, אהבת עצמו של החסיד והלמדן הוא; מה שזה מפזר וזורה ברוח נדיבתו צדקות הרבה וגומל חסדים טובים לדורשיהם, תולדות אהבת עצמו של הפזרן והנדיב הוא. וחלילה לנו מדעה מוטעת כזו, להעלותה על הלב (ודברים טובים ויקרים בזה מצאתי בספר „אור לישרים" במאמר „תאוה ובצע"). אשר על כן עלינו לבחון צרכי האדם וחובותיו המוטלות עליו בימי חייו ולהגדיר על פיהם הוראת מלת איכיות על שלמותה בפרטיה, ונאמר: על כל אדם, מצד שהוא אדם טבעי מדותי שכלי דתי ומריני, חובות רבות ושונות מוטלות לקימן, ומראשיהן אלו הן: א) חקי הטבע, והם כל החקים שטבעו של אדם מתעורר אליהם מטבעו ומעצמו, כדי לקים בהם מציאות אישו וקיום מינו, כמו לאכול לשתות לישן ולהזדווג,

שניים להם לבוש ומדור לעמוד בהם כנגד הקר והחום. ב) חקי הלב והם: התפעלות הלב להתעורר ע"י עניינים חצונים ואנשים זולתו למדות רבות ושונות כמו—לבעוס לנקום להתנאות ולהשתרר, או לחמול לרחם ולהתנדב להתאהב להתרצות ולהכנע. ג) חקי הרשת, הם כל נדות השכל שהתאמתות במופתים חותכים, והם ככופים ומכריחים את בעליהם להיות כבולים וכבושים תחת ידם ולבלתי לסור מהם ימין ושמאל, ואפילו במקום שהשכ:ה קרובה לבוא, כמו—ממציאי השפות והחכמות. ד) חקי הדתות, הם עקרי התורה ויסודי האמונה של כל בעלי הדתות, דרכי ומנהגי עבודת ה' הנהוגים בהן, המעשים הנרצים למעלה, כמו שהם כתובים ומפורשים בספרי הדתות, או כפי מה שהם מקובלים באומה על פי מסורות קדומות. ה) חקי המלכות והלכות מדינה, הם החקים המושלים על כל איש ואיש מתושבי ואזרחי ארץ ידועה, תחת ממשלת מלך או מושל ידוע, לעבוד ולעזור בנוף ובממון, ככל הנצרך לטובת המדינה, ולהשתתף בכל הנדרש לשלומה ולתקוני המקומות הנעשים בה. ו) חקי דרך ארץ וכבוד הבריות, הם פיני השמוש בחפצי יקר ואהות כבוד ידועים, תנועות מדות על אהבה ודרישת שלום, שנוהגים בהם אנשי המקום שהם מתיחסים אליו, כמו תקיעת כף, כריות ברך, הסרת כובע, חליצת מנעלים, נשיקה על היד, תמונת הבגדים ודרך הלבשתם. והתנועות מעשות, מה שאין רוח הבריות הזן נוחה מהם (אעפ"י שלפי חקי הרעת והיושר והמדינה, אין בהם טעם וממש).

חקי הטבע וחקי הלב שאמרנו, אעפ"י שבכלל ראוים הם להקרא בצדק חקים קבועים וקימים, לפי שאינם עשויים להשתנות, וכ"ש להתבטל, שהרי אם ירצה האדם לעמוד בקשיות ערפו נגד הרעבון שלא יתקפהו, נגד הצמאון שלא יסבנהו, לא תעיל לו כלום כל שפארטאנותו זאת, ותמרוד לו הטבע באותה מדה שמרד לה, ותמרוד בו תחת שרצה הוא למרוד בה, לפי שחק מחקי הטבע הוא, שלא יוכל בעל חי להתקים כל ימיו מבלי הבאת אכל ומשקה לתוך פיו; ס"ם חלקי ופרטי החקים האלה, עשויים להשתנות לפי שעה, ולהיות נדחות זו מפני זו, או אלו מפני אלו מפני סבות שונות התלויות ברצון האדם ובחירתו, או מהתחדשות סבות חיצוניות. ד"ם מי שהוא רעב וצמא ביותר ולפניו לחם ומים, הרעבון נדחה מפני הצמאון ולהפך, לפי רוב התגברות האחד על חברו; ולפעמים שניהם מתבטלים ונדחים מפני תקות הרוחה ממון; ולפעמים שלשתם מתבטלים מפני החשק והאהבה העזה. תאות הנשים נדחות מפני תעודת המדות, המדות נדחות זו מפני זו. יש לו לאדם שעות בימי חייו שבהן תוקפתו איזו תאוה כ"כ, עד שהוא מפקיר בשבילה את כל אשר לשבעו ומדותיו. יודע האדם מאד שהבעם אוכל את בשרו, הקנאה מרקבת את עצמותיו, התמדה מוצצת את דמו, אהבת הכבוד והדדיפה אחרי הנצחון מעברת אותו על דעתו, הבהלה היתרה אחרי הממון מקצרת את ימיו וגוטלת את חייו — ואחרי כל אלה רואות עינינו יום יום, בעולם הגדול הזה, שהאדם אינו נרתע לאחוריו ואינו נמנע מלהשתקע בכל אחת מאלו בשביל ידיעתו הברורה הזו, ולא עוד אלא שגם בימי חליו וזקנותו וברגעי חייו האחרונים, הוא כותב בעצמו או מצוה לאחרים לכתוב בשמו בצוואת שכיב מרע שלו, בלב שלם ודעה מיושבת, לעשות נקמה באיש פלוני ולהרע בתחבולות שונות לאלמוני. וכל זה לפי שיצר לב האדם קשה ועז עד מאד ויד התאוות והמדות תקיפה וחזקה ביותר, וקשה לאדם ביותר לעמוד כנגדם; ואם עצמו דמו ובשרו שכלו ומדותיו של האדם אינם חשובים,

וחלשים כנגד היצר — דמם שכלם ומרותיהם של חבריו עאכ"ו. וע"כ נתנו לנו עקרי הדת וחקי הממשלה, להשניח ולפקח על קיום החקים האמורים בלי חסרון ועודף, להשלים בין הנגודים ולשער נתינת חק ונבול ראוי לכל תאוה ולכל מדה, והניחו כללים ראשיים שתחתיהם פרטים הרבה, משועריס על פי החכמה העליונה האלהית, ועל פי החכמה של מטה האנושית, לשלול מעט מזכיות הזמן ההוה, כדי להרויח הרבה בזכיות העתידות לבוא, לשלול מעט מזכיות הפרטים להרויח בטובות ותועליות הכלל, לשלול מעט מזכיות הגוף להרויח הרבה בזכיות הנפש. וכמו שעל הדת ועל הממשלה לפקח על חקי הטבע והלב, כן עליהן לפקח גם על חקי כבוד הבריות שנקראים בכלל דרך ארץ. שכל דבר שנהגו רוב העולם בו, דעת היחידים מוכרחת להתבטל מפניו; כמו ללכת ערום ברה"ר, או להכנס לבית אדון בראש מכוסה בכובע. וכמה גדול כח מאמרם ז"ל: „גדול כבוד הבריות, שדוחה את ל"ת שבתורה". שכבוד הבריות הוא מעקרי התורה ושרשיה, והבן.

חקי הדעת שאמרנו, הם חקים קבועים בכלליהם ובפרטיהם, אין לגרוע ואין להוסיף עליהם אפילו כמלא שערה. החקים האלו אינם תלוים לא בזמן ולא במקום ולא במצב, אינם נתנים תחת יד ורשות זולתם, ואינם צריכים לשום מנן ומחסה מחוץ להם; תקפם בעצמותם ואונם בשרידי גזרותיהם החותכות. התורה תוכל לצוות את האדם להתענות ימים ידועים בשנה, המלכות והממשלה המדינית יכולות לכוף ולהכריח ולהציק לשלם מסים ידועים, אבל אין ביד התורה והממשלה לכוף ולהכריח את הדעת שתורה ששבע פעמים שבע עולה שבעים, וכן כל דבר שהשכל מכחישו והדעת הבריאה מנגדתו; ורק אמונה סמויה ונלהבת הרהיבה עז בנפשה להתקומם כנגד שפת התכונה החדשה ולצוות להעלות על המוקד את מי שאמר שנלגל קבוע והארץ חוזרת.

ועתה נבוא להגדיר ולהבדיל בין איכיות מותרת ובין אסורה ובין מחויבת; שכל איכיות שאינה נוגעת בתחומי איכיות חברותיה וזולתה, חפשית היא לעשות רצונה, ואשרי מי שמתנהג על פיה. אבל אהבת עצמנו בפרט אחר, שנוגעת בנחלת אהבת עצמנו בעניינים יותר מועילים ומחויבים מצדדים אחרים, היא אסורה ומוזהרת. המצער ומסגף את עצמו בתעניות ובגלגול שלג ללא צורך, הוא שוטה וחוטא; הנומל חסד עם עלובתו ומאכסנה כראוי הרי זה משובח; הזלילה והסביאה מאוסות ומגונות; הרואה בעיניו דבר מותר ונהנה ממנו תבוא עליו ברכה. הכלל בל חקי הטבע והלב שאינם סותרים לחקי הדת והדעת והממשלה וכבוד הבריות, הם הם החקים הראויים והמחויבים, אבל אותם שמנגדים לעקרי החקים הכוללים האלו, ענאיזמוס אסורה היא.

אהבת עצמנו כשהיא מפקרת מהתאוות החמריות, ר"ל שהיא נמנעת מהעדונים והענוגים היתרים, כדי להשקיט בזה את רוחנו ונטיתנו להיטיב לזולתנו, היא משובחת; אבל האהבה הזו כשהיא מפקרת הנטיות הלביות המשובחות, להשקיט ע"י תאוותינו החמריות, מגונה היא. הדחיות התמורות והבטולים שחשבנו פה, כלן בכלל ענאיזמוס הן, מהן מגונות ומהן ראויות ומהן משובחות או מחויבות.

עתה עלינו לחקור ולהבחין, ענין המדת דת בדת וחלופיהן מה הוא. הן בלי ספק תורת ענאיזמוס גם עליה; אבל עלינו לדעת לאיזה מין ממיניה היא נחשבת — למוכרחת למשובחת או למגונה, לטובה לדעה או לראויה, ואומר: אין ספק שכל גוי

שבא להתנייר, או בן ישראל שבא להתגייר או להשתלם, הוא בא להוציא את עצמו מתחת יד ההרגל ושלטונו החזק, הוא מוציא א"ע מבל אחיו ועמו ומבית אבותיו, מקרוביו ממיודעיו ומכיריו, הוא מחלל ומפגל בבת אחת קדושת תורתו וכבוד אמונתו שהיו נשמת נשמתו, הוא מנתק בחזקה שלשלת הדורות שלפניו ומפריד מבעות קדושתיהם זו מזו, כאלו אין שום שלוב וקשור ביניהן כלל, שהרי הוא נעשה ע"י המרתו בעל לב אחר, בעל רוח אחרת, בעל עם אחר ומשפחה אחרת, עד שהוא נהפך לאיש אחר. וכי אפשר שיעשה האדם כל אלה שלא בחפוש כלל, שלא בחקירות ודרישות הרבה, מבלתי ידיעה מוחלטת וברורה, שכך נאה ויאה, שכך טוב ויפה לו לעשות, עד שהמציאות מעידה כמעט על המנעות הדבר; שהרי עינינו רואות, שכל בעלי דת מיוחדת, יהיו היותר טובים וישרים, היותר חכמים וצדיקים, היותר עשירים ומצליחים, חיים ברחם עד מותם, מחזיקים בה ומקיימים מצוותיה ומנהגיה, ומתודים בכל יום תמיד בכלל וביחיד ביוחדים מימות השנה; בפרט לפני אלהי הרוחות, ומבקשים סליחה ומחילה מלפניו על התרשלותם בקיום מצוות דתם. בעלי החליפין והתמורות מעמים ומתי מספר הם כאד, ואפילו בעלי דת אחת כשהם בעלי כת מיוחדת, אינם יוצאים ובאים כרשותם לדשות אחרת כ"א על צד הזדות, וע"כ על כל בן דעת לחשוב, שהיציאה מדת אל דת אינה יוצאת ונמלטת משלש פנים אלו: א) שהיוצא הוא מקטני או מחסרי כל אמונה ודת הוא, וכל הדתות אינן שוות לבלום בעיניו, וכזו שהוא נולד בה ובאחרות וולתה אין בהן ממש לדעתו, לפי שדעתו היא—שכל הדתות בכלל אינן כ"א לדמן ולסיוע בו בני אדם ההמונים הנמים, שלא נתבשלה דעתם להבריל בעצמם בין טוב לרע, ולכן הביא ההברח את יחידי סגלה אנשי רוח וחקרי לב ליחס לעצמם כח אלהי נעלה, להדריך האמיות המוכרחות להעם, ע"י הופעתו והתגלותו אליהם במראות וחזיונות, ולחוקק להם בשמו חקי צדק ומשפטים ישרים ורצוים בעיניו. וכשאיש מאנשי הדעת הזו רואה שחקי דתו מעיקים ומציקים לו מעם או הרבה, מעכבים על ידו מלמלאות תאוותיו החזקות, וביותר כשהחשק מכנים ידו באמצע, שנבנם בו רוח תשוקה לאיזו אשה שמצא אותה טובה ויפה בלבבו, או בלב שקם ונפש חפצה הולך וממיר דתו בדת זולתו ובמנהגיה. והיציאה מדת זו לדת אחרת אצלו, אינה כ"א לפנים ולמראה עינים, ועקרה ומקורה הוא — הוצאה מהדת אל הדעת (ועיין במ"ע הקול שנה רביעית עלה ששי מאמר תשובה משלשת להמשכיל התוקר הר"ד ליליענבלום, דברים של טעם בזה). אלא לפי שאין המשלה והתברה שהוא נמצה אליה סובלות את מי שאין לו דת כלל, הוא מכרח לסמן את יציאתו אל הדעת החפשית ביציאתו לדת אחרת. וז"ל הרב בעל "מנחה בלולה" פרשת כי תבוא: "למשל ולשנינה, כי בטבע היוצא מן הדת שאינו שומר לא האמונה שיצא ממנה ולא האמונה שהוא בא אליה", עכ"ל. ב) שכל הדתות שוות אצלו לטובה, ר"ל שהוא מודה בקדושת דת גלית ובחיוב קיום החקים שבה, ושכל בעל דת גלית מזמן לחיי העוה"ב, והאמונות והמעשים והמנהגים שבכל אחת מהדתות מקרבות את האדם להשי"ת, ולפיכך כשיציקהו איזה ענין מעניני עוה"ז, ענין שכבודו פרנסתו או תאותו תלוים בהמרתו, אינו נרתע לאחור, ומפייס את דעתו לחשוב: מה לי פה מה לי שם, הלא בין כך ובין כך מאמין אני אדוק בדתי אני, מקדיש אני דת החדשה שנכנסתי בבריתה, ואיני מחלל קדושת התורה שחונכתי בה

וגודלתי על ברכיה, לפי שאינן סותרות זו את זו בעקריהן ובכללותן, ולכן הנני מזומן לחיי עוה"ב. מין המרה כזו נוהגת על פי רוב אצל ההמונים מישראל ומאדם, שהדעת אצלם משענת קנה רצוץ, ורק האמונה והדת גר לרגלם ואור לנתיבתם, ובמקום שתפול האמונה שם יהי רצונם. שני מיני ההמרות האלה תלויים במקרים לא בעצם, ועליהם תצדק מליצת המליץ: „תמול תנאי היום קראי, ומחר אולי לזולתם". וכתב בעל „מטעי משה": לא יחליף האיש ולא ימיר דתו בעבור הודעו בלמודים ובמחקרים שכליים כי היא אמתית וזולתה כוזבות, כי האמונה אמונה היא, ואין אות ומופת להכריע אמתתה, עכ"ל. ג) נשוה בדעתנו אנשים חקרי לב ומעיינים, ששוקלים הכל במאזני הדעת, שרואים את עצמם במה שנוגע לענין דתות הנגלות כאלו נולדו במדבר ולא ראו ולא ידעו כלל ממה שנעשה בישוב בענין זה, ורק מפי סופרים וספורים שמעו וקבלו תהלוכות כל הדעות האמוניות השוררות בעולם, החקים והמנהגים של כל בעלי הדתות השונית, מדותיהם, מצבם המדיני בספרותי, בתורת למוד וספור, לא בתורת אמונה ודת, וכשגדלו מצאו ובחרו להם אחת מהן, שמסכמת יותר עם נטיות הלב והרגשותיו ברגשי האמונה, בענינים הנעלים והנשגבים, ועם הדעות הישרות המתקבלות יותר על הלב. אנשים כאלו אינם בוחרים דת מדתות, אבל בוחרים אמונת אמן מהבלים, אמתיות קרובות מהשערות רחוקות, נטיות טבעיות ושכליות ממזויפות, ובחירה כזו היא ענאיזמוס כשרה ומהורה, ואשרי הזוכה בה. אבל יחידים בעלי בחירה צרופה כזו סגלות יקרות הם, שהרבה הרבה תנאים קשים וכבדים צריכים שיותנו בזה, וביחוד התנאי הראשיי העומד למעלה מכל התנאים, והיא הידיעה הנמורה את כל הטענות שטענו כל בעלי הדתות אלו על אלו, והתשובות שהושבו עליהן, וכן כל הטענות שטענה כל כת וכת מדת אחת כנגד כל שאר הכתות זולתה, כן כל הטענות שטענו הכופרים והמינים על כל הדתות והכתות,—שזולת ידיעה רחבה וכוללת כזו, מן הנמנע הוא להכריע ולהחליט על האחת שהיא טובה מכל האחרות, אחרי שלא נודעו לו כלן. ולפי זה נמצא: שרוב בעלי החליפין והתמורות, שסבת המרתם היא או אי-דת או אי-דעת, כלם חשודים אצלנו לאנשים מוכרים את האמת והאמונה במחיר איזו תאוה מהתאוות העולמיות. ישנם עוד שני מיני מומרים, והם: א) האנוסים, שע"י יסורים ושלילת כל הזכיות האנושיות וע"י כפיות ורדיות הוכרחו לקבל עליהם דת לא להם. ב) מומרים להבעים ולהקציף את בוראם ולהכאיב לב אחיהם וחבריהם, עושים דברים מבוערים שאין בהם הנאה של כלום, רק למרות רצון קונם. אבל לפי שעתה בימינו אלה בכל הארצות הנאורות מן הנמנע הוא שיקרו פושעים כאלו, כן מצד הממשלות הבנויות על אדני צדק ויושר, וכן מצד דרכי החנוך והלמוד החדשים, המרכבים את הלב, ומצרפים ומזכבים את הדעת, עד שא"א לשער מציאות איש יודע את רבונו ומתבון למרוד בו; לכן אין מן הצורך לדבר אודותם. ההשקפה הזו על היוצאים מדת אל דת מצינו מפורשת ומבוארת בספרי קדמונינו התלמודים — שכל גוי הבא להתגייר ולהכנס תחת כנפי השכינה, מחויבים אנחנו לחושדו, שמא אין פיו ולבו שוים, אולי סבה חצונית ופניה צדדית הביאו אותו לידי מדה זו, ואיזו כונה מסותרה מעורבת ברצונו. כך למדונו רבותינו בע"ז נ': „לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה, ואין מקבלין גרים לימות המשיח", ע"כ; כאלו אמרו רז"ל מפורש: שכל זמן שישראל בשלותם ושנות ממלכתו כתקונן, רחוק

אוא לחשוב שהנוים הבאים להתגיר גרי צדק ואמת הם. וביבמות ד"ט אמרו: „רעה תבוא למקבלי גרים, ע"כ—סתם בכל הזמנים. ובקדושין ע' אמרו: „קשים גרים לישראל כספחת" ע"כ — מאמר סתמי נ"כ. ובמדרש רות אמרו: „שלש פעמים דוחים את הגר", עכ"ל. וז"ל הרמב"ם ז"ל בפי"ג מהלכות אסורי ביאה: „המצוה הנכונה כשיבוא הגר או הגיורת להתגייר בודקים אחריהם, שמא בשביל ממון שיטול, או בשביל שרדה שיזכה, או מפני הפחד באים להכנס בדת (נתן שלש סבות ראשיות שיכולות להביא לידי חליפין ותמורות, ואחריהן הוסיף עוד אחת — העולה על כולנה והיא:) אם איש הוא—בודקין אחריו שמא עיניו נתן באשה יהודית, ואם אשה הוא—בודקין שמא עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל; אם לא נמצא להם עלה, מודיעים אותם כובד על התורה והטורח שיש בעשיתה על עם הארץ (שאנחנו ב"י שנולדנו בה והורגלנו מילדותנו בקיום מצותיה נגיל ונשמח בה ובהן, כי הן לנו חיים וארך ימים), כדי שיפרישו". עכ"ל. אם המאמר הזה בכללו עטרת תפארת הוא לראש היהדות, הנה שתי המלות האחרונות שחתם אותו בהן, והן „כדי שיפרושו" כשתי אבנים יקרות קבועות בה, כאלו אמר מפורש—שאין כל המצועים האלה אמורים ואין בכל החקירות הדרישות והבדיקות נצרכות ובאות, לא לתכלית הוספת גרי צדק, כי אם כדי לקבל שכר על הפרישה", והבן.

אחרי הדברים והאמת האלה, מי זה אפוא יפלא, אם באותן העינים עצמן, ומאותה נקודת הראות עצמה, שהסתבלה היהדות על הבאים להתגייר וחששו להם לגרי אריות ופחדים, לגרי כבוד ופרנסה, לגרי תאוה וחשק, הסתבלה גם על ההמרה, שמומרים לאיזו פניה ומטרה שלא לשם האמת והדת הם, שמומרים לתאבון הם, והתאוה עומדת אצלם למעלה מן האמונה, והרי אנשים כאלו בדיני התורה ככל עוברי עברות ופושעי ישראל שרוח שטות מפעפעתם ועוכרתם, ונדונים על דעת המקום, כי המשפט לאלהים הוא.

ההשקפה הברורה הזו שאנחנו בה מבוררת גם לאחינו הנוצרים נ"כ, וגם להמומרים בעצמם, וע"כ כדי שלא להתבזות בפני אחיהם החדשים, שלא תראה ותגלה ערותם וחרפתם משתדלים המומרים המתבישים מפני עצמם ומפני אחרים לרמות את עצמם ולהראות לאחרים, שרק בקשת האמת ודרישת האמונה היתה בכופה ומכריחה אותם לעשות מה שעשו, לפי שהדת הישראלית שנולדו ונתגדלו בה לא הספיקה להם להגביה ולרומם אה נפשם בתשובה ותפלה וצדקה כראוי, או שלא מצאו בידה, אחרי כל עיונם והשתדלותם בספרי חכמיהם, המושנים המופשטים והדעות הדקות והנעלות שבעקרי האמונה באלהות ובנפש ובהתכונות המתיחסות להן, צרופים ומזוכבים מכל סוני הדמיון ושמץ ההשערות, או שמצאו דרכי וחיי אחיהם שהיו ושחיו עמם גרועים ופחותים מדרכי והנהגות העם אשר בחרו בדתו, ומדות העם שהתיחסו לו ער עכשיו גופלות מאד בערבן מהמדות שהחזיקו בהן בעלי הדת שבחרו בה. והידענים הקטנים שבהם, כדי להשיג מטרת תכליתם ותרמיתם, מקבצים יחד כל דבור בלתי הגון, כל פרטי מעשים בלתי ראויים, כל הלכה בלתי חתוכה, כל הגדה משובשת ומשבשת, אל מקום אחד,— דבורים הגדות ומעשים שנדברו ושנעשו במשך מאות ואלפי שנים במקומות שונים בזמנים שונים ובאנשים שונים, כאלו נדברו ונעשו וספרו בזמן אחד ובמקום אחד מכל חכמי העם ביחד (ושכחו או לא ידעו שכדמות מאמרים זרים וכתאר הספורים המכוערים האלו נמצאו ונזכרו וספרו

גם בספרי שאר הדתות, אם בעינם או מעינם, אם כמו שהם בעצמם ממש או בדמותם כצלמם ובשנויים). וע"י תחבולות ונבלות כאלו הם נונבים לבב אחיהם החדשים ומפתים אותם להאמין להם, כי מלומדים גדולים הם, חוקרים עמוקים, קראו הרבה שנו הרבה, ועל כן מהוכחות פנימיות עשו מה שעשו. וכמה מהם יש שבדברי נאצות ועלילות שהם בודאים על אחיהם הראשונים, חושבים הם לקנות לבב אחיהם החדשים, שיאמינו להם שבאמת קצה נפשם בהתלמוד ובמנהגי ישראל הזרים והדינים המתמיהים שהשתקעו בהם היהודים, ואין דעתם סובלת אמונות שוא ודעות הבל הנמצאות בספרים שהיהודים מכבדים מעריצים ומקדישים אותם. וז"ל הפרופיסור דעליטש בספרו היקר: „עס איזט דאָך נעשיכטליך בעשטעטינט, דאס יודישע פראָזעליטען, פערדינאנד העס, סאמועל, פרידריך ברענץ, דיעטריך שוואב. א. פ. א. דעם פאָלקע אויס דעם זיא אויסגינגען, אין שענדליכען ליענענשריפטען די שאנדבארטטען פערברעכען אויפבירדעטען". עכ"ל. ולאות אמת וצדק על דברינו אלה יש בידינו להראות, שהמלומרים המחודדים שבממידים דתם, אינם עוסקים בדברי כזבים ושל מה בכך כאלו ואינם נותנים לבם לבדוק בחודי וסדקי הספרות העברית, למצוא שם איזה דבור בלתי הגון, שהונח שלא בכונה באחת מזויות איזה ספר ישן (ולא הוסר משם משכחה או מהרגל) ולהחיותו מנסיסתו עוד רגעים אחדים ולהעמידו לעיני הרואים לצער בו הלבבות; ולהפך מוצאים אנחנו אותם עומדים לימין צדקנו. המעט מאתנו הצדקת היהודים של בערנע, ורויו של היינע, ספרו של חוואָלזאָהן, מאמריו של פעדאָראָוו (בספר הזכרונות צד פ"ג, הועתקו דבריו להחכם ריב"ל ז"ל), וז"ל שם בקצרה: „לא כל היהודים יבינו את אשר עשיתי למענם, כי גם אנכי מביניהם, בי הנוצרים יחשבו, כי כל רע וכל משחת בתלמוד יסודו, וכי הוא מקור כל נגע ודפי, וע"כ המו מעי והרחבתי הדבור על יקרת ותכונת התלמוד, להסיר כל שמצה וחרפה אשר יעיקו עליו", עכ"ל. ובספרי שע"י ח"ב העתקתי דבריו היקרים ובמ"ע המודיעים מיהודי רוסיא שיצא לאור ע"י החכם ארז בע"מ פ"ב בארבעה עלים הראשונים ממנו מאמר יקר ממנו) — וכיוצא בהם אנשים נבוני דבר אשר לא ישאו פנים וחרפה על קרוביהם. מכל אלה יראה ויוכח כל מי שהאמת אהובה וחביבה עליו, שההמרה והנאצות אינם קשורים זה בזה כמסובב בסבתו, שהרי אנשים יקרי לב ונבוני דבר, שהכל יודעים ומודים שמעלתם גדלה מאד ממעלת המתחכמים השפלים שדרכם לילך ולהזיק, זכות חכמתם מסיעתם ואהבת האמת עומדת להם, להנחיל אותם כבוד וגדולה הראויים להם משני חצדדים, ר"ל משני מיני אחיהם בשוה, לפי שהם יודעים לערוך דבר כערכו, יודעים הם ערך קדושת כל דת, הבנויה על יסודות תורת משה והנבואה והסופרים, ולא נעלם מהם שאין שום דת בעולם שתהיה מנוקה לגמרי מכל הגדה טפלה ומכל דעה בטלה ומבוטלת ומכל מנהגי הבל ותהו; יודעים הם שלא הדת בעצמה אשמה לפעמים באיזה מסעיפיה, כ"א סגנון איזה דבור שמקבל צורות שונות, או איזו מליצה מממליצותיה שנתקבלה כפשוטה. אבל האנשים הרקים שאין להם השכלה חיובית כל עקר, שלא ידעו איה מקום המחקר העיון והבקרת, ודיפתם אחד הכבוד המדומה אינה יכולה להשיג מפרתה בשום דבר אצל חכמי הנוצרים, שיודעים שאין ההמרה בלבד מספקת להנחיל בשבילה אהבה וכבוד לבעליה (כמו המומר בראפמאן וחבריו, יהי זכרם לחרפה ולשמצה), מתאמצים לבוא בכח ידיעות שולליות,

מראים את עצמם כיודעים ומכירים באפסיות מנהגי היהדות ובהבלי התלמוד. קלי דעת אלו הלכו למנוחות ועזבו אותנו לאנחות, הוציאו את עצמם משעבוד לגאולה ומאפלה לאור גדול, קבלו מידי הגאולה והתמורה מלא חפנים שחד, נפתחו לפניהם שערי אהבה ואחוה חדשה, שערי פרנסה וכבוד, נתקבלו מאחיהם החדשים בספ"י; אבל האם ראוי להאמין להם ולדבריהם? והלא דין מפורש הוא: שכל דין שנוטל שחד עיניו סמויות מלראות אור האמת בטהרתו. נשוה לנגד עינינו: מה בין בור והדיום מטפס ועולה מטפס ויורד בספרים מבלי דעת הכתוב בם. הולך ומבקש ללקוט ולאסוף בלויי סחבות ובלאות ישנות שאבד עליהן כלח, מצרף אותן ביחד, תופר מהן במחט של שקרים וכזבים ובדיאות, בגד בוגדים ועדים, ומראה לעיני כל ואומר: כסות לילה הוא זה ומצע להתכסות בו באפל לעם ישראל, שקהל ישראל מורדים במלכות הם, ויש להם חקים בפני עצמם, —ובין גבר חכם ומלא דעת מלא וגדוש בתורה ומעמס במדעים, יושב בשרת תחכמוני ונודע בשער החכמים, יושב ומחבר ספר ומוכיח בראיות ברורות שאין להרהר עליהן, שעלילת דם שקר מעקרה היא, ורוב הדבות דברי שונאים הם, ומערה המקורות ומגלה מוצאיהן, עד שיש להתפלא על גודל בקיאותו ועומק עיונו ועל מדת האמת שמתנוססת בו במדה נפרזה— מי משניהם משובח ומי מהם נרוע, מי מהם ראוי לשבח ולתהלה ומי לקלס ולבזיון, (אחרי אשר הוכיחו כזביו על פניו וביחוד הסופר היקר ה' שערעשעווסקי) ובכל זאת איי לנו ואוי לנפשותינו, כי השקר אין לו רגלים, כ"א כנפים לעוף בהם למעלה, והאמת לא תוכל לזוז ממקומה.

אייזענמענגער הרע לנו מאד בספרו „היהדות הערומה", אבל מאד צדק חכם נוצרי אחד באמרו: „שאם היה יוצא מידי מחבר אחד ספר „הנוצרות הערומה" או „האיסלאם הערום", בנוסח ובסגנון ספר זה, היו הקוראים נ"כ מתפלאים ומשתוממים על כל מגע בית הסתרים שלהם", ע"כ. וכמה יקרים נכונים ואמתים הדברים הקצרים האלה; ואיך לא? והלא הכל מתפלאים ומשתוממים על ספר „מסתרי פאריז, תעלומות לונדון, טמוני מאדריד" וכדומה, ובכל זאת היש פתי או סכל שיכחיש ששלש עירות אלו גדולות ומפוארות הן, בהן חכמים גדולים, בהן צדיקים גדולים, בהן עשירים ונדיבים גדולים. שכלל גדול הוא—שכל מקום שיש אור יש גם צל, וכפי רבוי האורות מתרבים הצללים. ובאמת יוכרחו כל היודעים להודות, שהדעת הזו שהיהדות יש לה סודות וסתרים עקורה מעקרה היא, ושקר שאין בו ממש הוא, שאמונתנו ודתנו אינן כוללות שום דבר סתר כלל, ספרותנו פתוחה ומונחת לעיני כל, בתי כנסיותינו ומדרשנו פתוחים ועומדים תמיד, חנויותינו פתוחות ומסחרנו ידועים, וכל מעשינו גלויים וצפויים.

הנה לעינינו בטול שני חלקי הטענה מהתמורה, שאין להביא ראיה, לדעתנו, לא מהמרת המומרים עצמה ולא מדבריהם וספריהם, שרק הנאת עצמם ותאות הנקמה*) מדברות עפ"י רוב מתוך גרונם, וז"ל בעל „נזר הקדש" בפרושו למדרש

*) מוכרחים אנחנו להודות על האמת, כי גם אבותינו התמימים ובני בניהם החמונים הנסים הקנאים אשמים בדבר זה, שהעבירו ושמעבירים את אחיהם ואת בניהם על דעתם ועל דעת קונם, שהבועדים המשולהבים בשלהבת הקנאות היתרה, מיד כשרואים באחד מנערי ישראל שיוצא מחוץ לשפת איזה מנהג קל ואפשר שהונהג במעות, משנה מאיזו מטבע שהוטבע מהדיוטים, פוגע ברצון ובכבוד איזה דבר ומנהיג משתרר על חצבור, מפטפט כנגד

רבה בראשית פ' ל"ג סי' ט': „כמה מעלות טובות למקום עלינו, אשר לא נתן תגינה לישראל בשעה שהם נטמעים בין העמים, כי עינינו הרואות כמה מעמי הארץ שהמירו דתם מתבזים", עכ"ל. וכבר העירו הדרשנים המצויינים (ר"ש הלוי הזקן ודומיו) על מ"ש בתוכחה: „ועבדתם שם אלהים אחרים עץ ואבן כו'" והקשו: וכי קללה היא זו? והלא בבחירת האדם הדבר תלוי, וע"כ פרשו שחותם הקללה הוא מ"ש אח"כ: „ובגוים ההם לא תרגיע", והרצון בזה לומר, שאפילו אם תידה לפנים לאמונתם ותקבל עליך דתם לא תרגיע ולא תמצא מנוח לכף רגליך, וע"ז נאמר: „היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח". וז"ל החכם באראש ז"ל בס' אוצר חכמה: „מי שמחליף דת אבותיו ומקבל דת אחרת, לא בעבור שהדת האחרת יותר טובה מדתו, כי באמת הוא יודע שהראשונה היא יותר טובה מהשניה, אך בעבור שהוא מקוה לקנות לו כבוד ועשר, או שאר קניני העולם, אשר דרכם נסתרה מבני דת אבותיו, אז אוי לו ואוי לנפשו, כי הוא המיר קנין עולם בעבור קנין עובר, והאיש הזה הוא באמת מבוזה בעיני אנשי הדת אשר עזב, ובעיני כל איש ישר מאנשי הדת אשר קבל דתם, וה' ישמרנו מזה", עכ"ל החכם הרופא.

עתה הנני לבטל גם החלק השלישי מהטענה והוא — מהדינים הקשים והעונשים החמורים האמורים בדת ישראל כנגד המומרים. שאם באמת הדבר כן, אז אוי לה לדתנו מהדעת או אוי לה מהבחירה; שבין אם נאמר, שהטעם והעקר להדינים האלה, הוא: אי סבלנות וגזלת חירות הדעת, או שיסודם הוא: אמונת הנזרה הקדומה, שכל הבא לשנותה מורד ברצון הנוזר — גנות ופחיתות גדולה היא לדת שאנו משתבחים בה, היותה המעולה שבדתות. ואם נפנה לצד אחר ונאמר, שרק מדאה ופחד החמידה הדת על המומרים בעונשיה ובהרחקותיה, כדי שלא יגלו סתריה ומצפוניה, הרי אנו מטילים פגם עוד יותר גדול מזה בדתנו, שבזה אנו כמודים בעצמנו, שיש בה ובנו גרעונות פגימיים וחסרונות נסתרים מעיני זולתנו, וכדי בזיון וקצף.

להשיב על זה אשאל ראשונה את הטוענים: מה חטאה הדת הישראלית לצינה וליחדה בחטאת שאין כל דת מנוקה ממנה? וכי איזו דת מהדתות רוחה נוחה מהיוצאים ממנה והבועטים בה? כמעט כל דת מהדתות ברוב המדינות קונסת ומענשת בקנסות נשמיים ובעונשים רוחניים את כל הנבדל ממנה ומפר בריתה ועוזבה, ואין בזה לא משום אי-סבלנות ולא משום נזרה קדומה ולא משום יראת גלוי סודות,

---

איזו שטויות ויחירות מתקדשים ומצטבעים, תיכף משמיעים ומכריזים עליו שפרץ גדרו של עולם ויצא מכלל ישראל, דמו אינו דם וכבודו אינו כבוד וממונו אינו ממון. קשה הדבר על הנעלב לסבול עלבון כזה, להעשות שיחה בפי דלת העם, שרובם אינם מגיעים לקרסוליו, לא בתורה ולא בחכמה וגם לא במעשים טובים עקריים, ואין אדם נתפס על צערו, ואלמלא נגדו לגדולי עולם אפשר שלא עמדו בנסיון, וע"כ עשו מה שעשו. ואחרי שמצאו את עצמם בעולם שאינו עולמם כלל ובין אנשי חברה חדשה, שאינם מסכימים עם אלו, לא בדעות לא במדות ולא במעשים, מתחילים לבקש מצועים ותחבולות להקל דאגתם ולהפיג צערם ולעשות נקמה באויביהם ומנדיהם חנם, שצרדו ורדפו אותם והוציאום מחוץ לשטה. ולהפיס דעתם שקובצת והוזרת לאחור ממה שעשו לפי שעה, ולרצות ולכפר פני הנחמה והחרטה הסוערת בלבם, על שהוכרחו לעזוב את כל אשר היה קדוש להם וקשור בנפשם עד כה, מגלגלים הם חובת שוטים יהידים על הכלל כולו ומרבים לספר בגנות היהדות ומגרעונות תורתם ואמונתה. שכך דרכו של יצה"ר תמיד שבמקום רגשות התשובה שמתחילות לבצבץ לצאת, ואיזו סבות חצוניות מעכבות על ידה, הוא מגדיל עוונותיהם ומשכר ומכלבל את דעתם. והבן.

אבל הוא רק משום חזוק ואמץ הדת, ורחוק קשרי חברת המחזיקים בה. ואם לא נאבה לדמות את עצמנו נמצא לזה טעם יותר גדול ויסוד יותר מוסד, והוא—אחרי שבעל כרחנו אנו מחויבים להודות, שרוב הדתות אף שמטרת כלן אחת היא, לאשר ולהצליח את האדם בזה ובבא, מ"מ הן כלן כצדות צרורות זו לזו, לפי שהמצועים להגעת התכלית הנרצה הם שונים ומשונים, ולפעמים הפוכים אלו מאלו, מה שזו מקדישה ומעריצה חברתה מחללת ומפגלת, מה ששתיהן מקרבות השלישית דוחה ומרחקת, ונמצא שכל איש ואיש מהמחזיקים בכנף דת אחת הוא כמחאה נמורה וכבפירה חיה בעיני המחזיקים בדת זולתה, ושנאה כבושה ונסתרת בלבב כל איש מתיחס באמת לדת מיוחדת לכל המתיחסים לדתות זולת דתו, ומה אפוא יש להפלא, אם כל מי שעוזב בסבה קטנה ופחותה את דתו מכל וכל עקריה וסעפיה, פונה ערף לכל מה שבה ונהפך אל אחד מאויביה ורודפיה, רצוני — לדת אחרת, שמהבלת ומלעגת לכבודן וקדושתן של דתות אחרות — הוא בעיני אנשי דתו כאנשי צבא של מלך אחד ומדינה אחת שנהפכים אל אויביהם ורודפיהם, אנשי צבא מלך אחר ומדינה אחרת, שהם נלחמים עמה בזעף איבה ותבערת נצחון, ועוד ביתר שאת שנאה ויתר עז איבה, כיתרון הרוח על הבשר וכיתרון הממשלה העליונה על התחתונה.

אך אחרי כל האמור עוד עלי להראות כי דתנו הקדושה יצאה ידי חובת הסבלנות הרבה יותר משארי הדתות זולתה, כשיהיו נערכים דיניה הקבועים בענין המומרים כנגד דיני זולתה, וכשיובנו על בורים ואמתתם.

כמה מצוררי ישראל התנפלו על השם „משומד" שאנו מכנים בו המומרים, כאלו רצוננו בזה—הוראת שמד וכליון עולם, וזה באמת חרפה וקללה. יכול הייתי לומר בהצדקת השם הזה, שנשתבש בפי ההמון ונתחלף להם התיו בדלת, שהקריאה הנכונה היא „משומת" בתיו מענוי ושמתא, וד"ל שהוא נזוף ומרוחק מאחיו, והוא בכל הפורשים מן הצבור. אבל יודע אני שהצדקות כאלו הן פזור אבק בעינים בלבד, ובתשובות כאלו לא יוסרו ולא יוכחו המעלילים. קרובים יותר לשמוע דברי הרמב"ן ז"ל בפרושו לתורה פרשת בא, ע"פ: „כל בן נכר לא יאכל בו", וז"ל תרגם אונקלס: כל בן נכר כל בר ישראל דאשתמד, וד"ל שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים, והוא משומד שהזכירו החכמים בב"מ, ופרושו מנוכר, ושעורו משומדע מלשון ואשתמודע יוסף לאחוהו, והחסירו העין כמו שהבליעוה במלות רבות ואמרו מדם במקום מדעם, דורקטי במקום קטיע", עכ"ל. אבל גם בזה לא הונח עדן למתעקשים, ואינם מקבלים דברים כאלו כ"א בתורת השערה, ולפיכך הנני להעתיק פה דברים יקרים ואמתים שנאמרו בענין זה מאחד מגדולי קדמוניגו, הלא הוא רבנו האי גאון ז"ל. וז"ל המדקדק החכם ר"ש פרחון בספרו הערוך שרש שגע: „אמר רב האי גאון ז"ל, כי משומד משפטו משועמד מלשון עמד והשין יתרה, ומשום שהעמידוהו לטבול במים המקודשים יקרא כך, אבל העין הוא רפה בדבור", עכ"ל. וז"ל החכם ר"ז כוכב טוב מו"ל ספר הערוך בהנהתו שם: „עמידה וטבילה במים יובן במלת עמד בלשון סורי, כמ"ש החכם קאסטעללי בספרו אוצר לשון סורי, וכן נמצא כתוב בדייתיקי חדתא בספר מתיא, אתא יוחנן מעמדנא (בא יוחנן המטביל); שם עוד: ועמדין הוו מינה ביורדין נהרא (וטבילה היתה בירדן) ושם עוד: מעמר אנא לכון במיא (מטביל אני אתכם במים) ועוד הרבה פעמים שם לשון זה; ובזה סרה מעלינו תלונת כותבי שטנה בהוראת

מלה זו. ומה שרצו החכמים מאתב"י להתנצל בענין זה, כמו רבי אלי' בחד בספר "התשבי" בשרש "שמר" וכדומה, הם דברים רחוקים, מאחר שיסדו בלשון סדרי על המבילה ועל המטבלים", עכ"ל. וכדי שלא תהיה קשה זה הוספת השין שבראשה, שלפי פרוש זה היה צ"ל מועמד, ראוי להעיר— שכך הוא דרך הלשון, כמו שמצינו מן עבד—משועבד מן חד וחד שהוראתם חירות—משוחרר, מן כלל (כמו כללו יחד) משוכלל, מן עסם (כמו עסמיך), דעת חשוכה ואפלה—משועמם, והדבה כמותם שבאה השין להוראת הנפעל.

המשומרים המשומדים המשומדעים או המשועמדים יאמרו: "לא מן השם הוא זה, אבל על ההלכות התלויות בשם זה יש לנו לדון, הלכה חתוכה בידכם, שמומר דרי הוא בעכו"ם לכל דבריו, ודיני העכו"ם ידועים; הלכה חתוכה בידכם, המומר פסול לעדות; נמצא כתוב אצלכם בשם רב יהודאי גאון: יבמה שנפלה לפני מומר אינה זקוקה ליבם, לפי שאינו נקרא עוד איז לאחיו שמת. המרדכי בפ"ג ממסכת מ"ק והגהות—אשרי שם הביאו, שרבינו נרשון מאור הגולה התאבל על בנו שהמיד חתו ארבעה עשר יום, לפי שהמרתו היתה שקולה אצלו כשתי מיתות. המאמרים האלו מדים בברור, פחיתות מצב המומרים על פי הדין".

קודם שאבוא לבאר ולישב המאמרים האלו על מכונם, אעביר לפני הקוראים כמה מאמרים חיוביים שנמצאו בדברי נדולי חכמינו המדים בברור נמור, שהמומרים לפי הדת עודם נחשבים לנו לאחים בני אב אחד ובני אל אחד, שאין הגידושין נהנין כ"א בין איש לאשתו, אבל לא בין האבות והבנים, ולא בין אחים ואחיות, שקשרי הטבע אינם נתקים לעולם. ואח"כ אברר כוונת המאמרים שהובאו למעלה שנראים כשוללים מה שאנחנו מחייבים.

"בנים אתם לה' אלהיכם—בין כשאתם נוהנים מנהג בנים ובין כשאין אתם נוהנים מנהג בנים אתם קרויים בנים, שנאמר: בנים סכלים המה; וכ"ת סכלים הוא דמיקרי בני, כי לית בהו המנותיהו לא מיקרי בני, ת"ל: בנים לא אמן בם; וכ"ת כי לית בהו היכנותיהו הוא דמקרי בני, כי פלחי לע"ז לא מיקרי בני, ת"ל: זרע מרעים בנים משחיתים (כמו פן תשחיתון ועשיתם פסל); וכ"ת בנים משחיתים מיקרי, בני מעליא לא מקרי, ת"ל: והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי" (קדושין ל"ו א' ובמדרשות).

"רשע וכשר עומדים לפניך לדין, לא תאמר הואיל ודשע הוא זה אמה עליו הדין, ת"ל: לא תמה משפט אביונך—אביון הוא במצוות" (מכילתא פ' משפטים).

"תני ר' אבהו קמיה דר' יוחנן המומרים מורידים ולא מעלים, א"ל ר"י אני שונה: לכל אבדת אחיך—לרבות המומרים, ואת אמרת מורידין; א"ל: סמי מכאן מומר" (ע"ז ק"ו).

"אפילו המומרים אינם יוצאים מכלל ישראל ומטמאים מומאת אוהלים, שאעפ"י שחטאו ישראלים הם ואינם יוצאים מכלל ישראל" (שו"ת המבים הלק שלישי).

"העובר ע"ז באונס אינו נפסל לעדות, ואפילו עשה כן בפרהסיא בפני עשרה מישראל" (שו"ת הריב"ש סי' קע"א).

"הבי אמר שלום נאון ישראל: משומד אין לזרין מכנו ואין מלזין אותו ברבית, הואיל וכי מקדש בת ישראל קדושיו קדושין ותופסין בה, ולא משתריא אלא בנפ,

ולגבי גט כי יהיב לאנתתיה פטר לה, ולגבי אשת אחיו חולץ לה והיא מותרת, והרי הוא כישראל לענין גט וקדושין וחליצה, ורחמנא אמר: „ולאחיך לא תשיך", והרי הוא אחיך" (שו"ת הר"מ מרויסענבורג סי' קמ"ד).

„משומד יורש את אביו,—כן פסק הרמב"ם ז"ל פ"ו מהלכות נחלות, וכן פסק הראש בפסקיו, ואעפ"י שכתב המרדכי שאינו יורש, לא שבקינן מה שהסכימו בו הרמב"ם והרא"ש ז"ל, שעל הוראותיהם סומכים כל ישראל" (שו"ת אבקת רוכל סי' צ').

במשנה נטין: „פקח שנתחרש וחזר ונתפקח, שפוי שנשתטה וחזר ונשתפה כשר, משום שתחלתו בדעת וסופו בדעת, והקשה מוהר"ם שי"ף ז"ל: למה לא נקטה המשנה כה"נ: ישראל שהמיר וחזר ונעשה ישראל כשר, ותרץ: דזה פשוטא, דהא אפילו בשעה שהוא מומר כשר לשליחות, דאעפ"י שהטא ישראל הוא".

„תלמידי רש"י כתבו משמו שאם להלוות למומר ולבן המומרת ברבית, דכתיב ולאחיך לא תשיך, לא תלה הכתוב אלא באחוה, וכן אשתו זקוקה ליבם דכתיב: כי ישבו אחים יחדיו, וכבר כתב בעל העמור, דעכו"ם שבחו"ל לאו עכו"ם נינהו, כדאיתא פ"ק דחולין. א"כ האידנא מומר לאו מומר לעכו"ם מיקרי (תשובות מים עמוקים שאלה ל"ה).

„מומר שבעיר או מדינה אחת מאמין אמונת שאר האומות, ובעיר או במדינה אחרת נכנס לבית ישראל ואומר שהוא יהודי, אינו עושה יין נסך, והרב לחם חמודות כתב דגם שחיטתו מותרת" (ברכי יוסף י"ד סי' א').

„מצאתי בס' ההסכמות כ"י הסכמה קדומה מהרבנים הגדולים הראשונים לכל דבר שבקדושה שנת רע"ד, על היבמה שהיתה זקוקה ליבם משומד, שאסורה להנשא עד שתחלוץ, וז"ל ההסכמה בקצור: „הסכמנו אנחנו כל בעלי ההוראה מרביצי התורה אשר בעיר הזאת לעיין הדין בשרשו, ואחר שעמדנו על סברת כל הפוסקים ראינו כי הם הורונו, שאשה כזו אסורה עד שתחליץ, וגם אנחנו תלמידיהם גזרנו שיתקיימו דבריהם, והלכה למעשה קימנום, ולתקן העתיד אנו גוזרים בגזרת התורה, שכל יבמה שתהיה בה שום זיקה אפילו לטי שנשתמד תהיה אסורה לעולם עד שתחליץ" (שו"ת פרח מטה אהרן חלק ב' שאלה פ"ה).

„דבר פשוט הוא דאין למכור החמץ למומר, דאעפ"י שחטא ישראל הוא" (ט"ז סי' תמ"ח בשו"ע א"ח).

„משומדת אם ילדה בן לישראל פוטר את אשת אביו מן היבום, דהא אית לה הויה ואישות" (תשובות הרשב"א אלף קס"ב).

„ישראל מומר שקדש קדושיו קדושים גמורים, ואפילו זרעו שהוליד משהמיר אם קדש אותו זרע ישראלית קדושיו קדושין" (ש"ע אה"ע סי' כ"ד).

„אם המת היה מומר אשתו זקוקה לאחיו, נפלה לפני יבם מומר יש מי שמתיר (להנשא בלא חליצה) אם היה מומר כשנשאה אחיו, ואין לסמך עליו" (שם סי' קנ"ז).

„אפילו משומר להכעיס אין כופין אותו לגרש אלא לרצונו" (שו"ת הרמ"א סי' ל"ו כדין גט מעושה שפסול בישראל).

„העובד ע"ז באונס אינו נפסל לעדות"—הריב"ש בתשובותיו סי' ע"א, גם הרשב"א כתב בתשובה; „ישראל שנשתמד מחמת יראה, אעפ"י שחטא ישראל הוא, כיון

שאין עליו חיוב ב"ד בשביל כך, דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם, ישראלים הם ושחיטתם מותרת ואין אוסרין אף במגעם כו'".

היו מחכמי התלמוד שאמרו שהמומר כשר לשחוט והבניסהו ברבוי מלת הכל, ועוד נשאר מזה רושם קים בשו"ע יו"ד סי' ב'.

עתה אגופף ידי להעביר הדת שבט הבקרת המאמרים ההפכיים והמנגדים להם המובאים למעלה, שהנראה מהם כאמת בהשקפה הראשונה שהמומרים לפי דתנו אין שום מדת אהבה ואחוה נוהגת בהם.— ראש וראשון הוא להמאמרים ממין זה, הדין המפורש בהרמב"ם ובב"י בהלכות גרושין ומקורו בתלמוד: „שהמומר הוא כעכו"ם לכל דבריו". המאמר הזה הוא כתמי וכללי שלא נאמר בו חוץ, ואם כל דיני עכו"ם נוהגים במומר מה נשאר לו עוד? אך ההגיון יורה לנו דרך המאמר, שהרי לא אמרו מומר הרי הוא כעכו"ם לכל דבר, אבל דקדקו לומר לכל דבריו, ובכונה מכוונת דקדקו לומר כך, שרצונם בזה לומר לנו ולהשמיענו, שרק בכל מעשיו שהוא עושה כמו: לכתוב תפלין, לכתוב גט דינו כעכו"ם, שהתפלין והגט שהוא כותב פסולים הם, שלא האמינוהו חכמים שידקדק בכתיבתם כראוי, אבל לא לגבי שאר הדברים, כמו: רבית קדושין גטין ירושה יבום, שבכל אלו עודנו אהינו בשרנו. ואולי יטענו על תשובתי זאת האוהבים לטעון ויאמרו: שהשערה בדויה זו היא מלבי, ועל דעת התהנים הפשוטים לא עלתה מעודם, הנני להעיר אזנם—שדברי אלה לקוחים משו"ת „מקום שמואל" שאלה י"ז, וז"ל שם: „דקדקו הרמב"ם והמחבר לכתוב „מומר הרי הוא כעכו"ם לכל דבריו— לכל דבריו ולא לכל דבר, דבריו דוקא דהיינו בכל מעשיו שהוא עושה: כמו כתיבת גט ותפלין ושחיטתו, אבל לא לכל דבר" עכ"ל. והם דברים ברורים.

ממה שנפסקה ההלכה שהמומר פסול לעדות, אין להוכיח כלום, שדחפתהו הדת בשתי ידיה, שכל מי שבקי בהלכות עדות שבישראל ויודע עד היכן ועד כמה דקדקה בכשרות העדות בשלמות דעתם, בתקון מדותיהם, בשמירתם המצוות, לא יתפלא עוד אם היה להם המומר בכלל הפסולים. צא וחשוב כל פסולי העדות שמנה הרמב"ם ז"ל ותראה אם יש להכנים את המומר בכלל הכשרים. הלא הפסולים לעדות הם „המבוהלים והנחפזים בדעתם, הרועים המוכסנים והמשחקים בקלפים בקוביא וביוגים, מי שאינו במקרא במשנה ובדרך ארץ, הבזויין שאינם מקפידים על הבשת, כגון אותן שאוכלים בשוק, העובר עברה שחייבים עליה מלקות מן התורה, מי שדעתו משובשת בדבר מן הדברים, הפתאים שאינם מכירים הדברים המותרים זה את זה". והנה איזו מעלה וחשיבות יש ברוח הלכה זו למצוא במומר על אחד מאלו, ובמה יהיה כחו יפה מכח האשה הכשרה והצנועה שפסלוה לעדות לקלות דעת האשה. „וכלום יש לך קלות דעת מהמרה לפי דעת החכמים? והאות ע"ז הוא שבכל מקום שאין לחושדו בעברה ובקלות ובחפזון וכדומה אינו נפסל לעדות ע"י שעובד ע"ז מחמת אונס, כמ"ש הריב"ש ז"ל בתשובה סי' קע"א שהבאתי למעלה וז"ל: „מי שעובד ע"ז באונס אפילו בפרהסיא בפני עשרה מישראל אינו נפסל לעדות" עכ"ל. וכ"כ הרשב"א ז"ל בתשובה: „ישראל שנשתמד מחמת יראה, אעפ"י שחטא ישראל הוא ושחיטתו מותרת, ואינו אוסר יין במגעו" עכ"ל. וראה והפלא מחכמת הגאונים והפוסקים שידעו לחלק ולהבדיל בין מומר למומר, לא רק בין מומר מאונס למומר מרצון, כ"א גם בין מומר מתרחק מעמו ודורש רעתם ובין מומר מבקש קרבתם וחפץ בטובתם. צא וקרא מ"ש בתשובות

מוהר"ם פאדווה סי' פ"ז: „ע"ד שני האחים כמר אברהם וכמר אפרים, ואביהם לפנים בישראל מטיל שניאור שמו והמיר דתו, ובניו היקרים לא עלו לס"ת מיום ההוא, כי בושו להקרא בשם אבי אביהם, ונשאלתי אם יש התר שיהיו נקראים על שם אביהם כמקדם כו'. והנני להורות בו התר נמוד ואימת הרמ"א לא תבעתני, כי לא אחלוק על דבריו, אבל אומר כי בביוצא בזה גם הוא יודה. עוד יש להורות בגידון דידן טעם אחר, לקרוא האחים ע"ש אביהם כמקדם, כי אביהם הוא תקיף ושר גדול ויש כאן משום איבה ומשום דרכי שלום וכו', וק"ו בן בנו של ק"ו בגידון דידן, שכפי הנשמע אביהם של האחים הנ"ל אף כי הוא מטומע ומדומע בין הגוים, דורש טוב הוא לכל עמו ומטיב לקרובים ולרחוקים ולישרים בלבותם בגופו ובממונו, וכבה שמענו עליו מעדים נאמנים, א"כ ראוי לקרבו ולא לרחקו במקום מקדש מעט, כי ברור לנו שאינו עובד ע"ז, עכ"ל הרב מפאדווה, ובזה די להשתיק פי כל הטוענים עלינו בזה הדין.

התואנה שמתאוננים עלינו המומרים, ממה שדנמ"ה התאבל בהמרת בנו י"ד יום: שהרשעים בחייהם קרואים מתים, ומכיון שנשתמד הרי מת עליו הבן מיתה כפולה. להשיב על טענה זו אין לי כ"א להעתיק מ"ש החכם והמליץ ר' שמשון בלאך ז"ל בהערותיו לספר „תולדות רש"י" וז"ל שם בהערה ל"א: „כרבים לפניו ולאחריו שנה גם המחבר ד"ר צונז לקרוא מבלי ראות מה לפנים ומה לאחור. הרא"ש שם מבאר דברי חז"ל: על מי מתאבלים אחרי מותם ועל מי אין מתאבלין, וע"ז מביא ההנ"א מעשה ברנמ"ה שבנו המיר דתו כו' ולא כתב ומת, כי סמך על הקורא שיקרא מראש דברי הרא"ש כיאות, ואח"כ ההנהה שלו, ולא העלה על לבו, כי ימצאון אנשים, אשר יקראו הנהותיו לבדהן, מאין פנות אל הרא"ש, ולכן יצא משפט מעקל, ויפוזו זרועות המנהג בין ההמון, וגם בין המעטים אשר יחשבו בעוונותינו לסגלות להתאבל על החיים. ועל החכם המחבר הנני יוסיף להפליא, אחרי אשר ראה גם במרדכי, איך לא הבין כונתו מראשית ואחרית דבריו, — בראשונה הביא ראיה מאבשלום, יען לא עשה להבעים, ולכן התאבל עליו אביו, ולמתי? אם לא לאחר מותו, כנזכר שם, ומסיים שם המרדכי: „ור"מ שמע מפי ר"י מוינא, שר"נ התאבל על בנו שנשתמד; אמנם אמר לו שאין ללמוד ממנו, דלאפושי צערא הוא דעבד, שלא זכה לשוב בתשובה", נראה ברור שזה היה אחרי מותו, ור"מ זה הוא הר"מ מרויטענבערג רבו של המרדכי והרא"ש, וכ"ה מפורש בשו"ת שלו סי' תקמ"ד שזה היה אחרי מות הבן. ואף כי הט"ז השכיל עטו בהעתיקו דברי הנ"א (י"ד סי' ש"מ) לכתוב שהמיר ומת במקום שהמיר דתו, בכל זה חי האמת ידענו רב מפורסם אשר הזיד למחוק מספרי הט"ז תיבת ומת ולהניה תחתיה תיבת דתו, כמו שהוא בהנ"א, בחשבו כיתר ההמון, אשר על חי היה מתאבל, ואנחנו הוכחנוהו על פניו מהגאונים הנזברים, והזכרנוהו אזהרת הר"ת והרמב"ן שלא להניה ספרים על פי הסברא לבד. ובהקדמת חבורו החדש חזר בו גם הרב המחבר שלנו. הארכנו מעט בענין זה, יען לדעתנו מצוה רבה היא להודיע זאת ברבים, למען ישובו מכסלה ולא יתאבלו עוד, כי מלבד יקרת האמת אשר כל חפצים לא ישור בה, יש בזה עוד משום חשש איבה, והמשכיל יבין עכ"ל. דברי החכם הזה יודע אני כי לא רפאו הפצע כ"א במקצת, שהרי הלכה חתוכה בידינו „אין מתאבלין על המומרים", כאלו ע"י מיתתו של המומר לא נתחדשה לקרוביו שום אבלות ולא הפסידו עתה

בהעדרו כלום, שמיד כשהמיר נעדר מהם. ובדין זה ימצאו שונאינו מקום להתנפל עלינו, ובצדק ישאלו, איך אפשר להשתיק רגשות הטבע ולצוות על הלב מלהצטער ולהתאונן על מי שהיה אהוב וחביב לו, והלא הצער והינון תלוים בעוצם הקשור הנפשי והתוקות הנעגועים, לא בגזרת הפוסקים ובאסור הש"ע: הדת יכולה לצוות עלינו להתענות ימים ידועים ולבלתי הביא אוכל ומשקה לתוך פינו יום שלם; אבל לא שלא נהיה רעבים ותאבים לאכול, שהטבע עושה את שלו ואינו משגיח בפקודות התורה ובאזהרות המצוות; ואיש רם באמונה ונשא בתו"מ כרנמ"ה צדק מאד שהוסיף שבעת ימי אבל על מיתת בנו המומר, להודיע צערו לדבים שאבלות כפולה עליו. אבל הוא הדבר אשר אני מעיר ומעורר עליו תמיד, שע"י הגדרת המלות כראוי הרבה דברים קשים וזרים מוכסכים ומתקרבים והרבה מעקשים מתישרים. משנה שלמה שנינו בסנהדרין מ"ו, ב': אף במקום שאינו רשאי להתאבל הוא מתאונן, שאין אנינות אלא בלב, ע"כ. והוא כמו שאמרו: „אין אבלות נוהגת ביו"ט", וצדקו בזה דברי הרב ר' יעקב רייפמאן מ"ש בהמגיד תרל"ה עלה י"ט וז"ל: „נקל לדעת אשר דין אין אבלות נוהג ביו"ט לא נאמר על האבלות עצמה, כ"א על סמניה, כמו העדר רחיצה וסיכה, העדר נעילת הסנדל ושאלת שלום וכו', כי אבלות עצמה לא תתכן אזהרה להמנע ממנה, כי העצב והתונה על דבר יקר שנאבד תפעל הטבע גם נגד רצון האדם, ע"כ. גם זאת יש לנו לדעת כי לא רק נגד המומרים לבד נאמרה ההלכה הזו ממניעות האבלות, כ"א גם על כל הפורשים מדרכי צבור, שכל מי שעגיני הכלל אינם כלום בעיניו, אינו משתתף בצרת זולתו ואומר: שלום עליך נפשי, אמרו במסכת שמחות שאין מתאבלין עליהם. יעויין בתשובות הרא"ש כלל י"ז, שהפרישה מדרכי צבור נותנת רשות להדת למנוע הזכות והכבוד מבעליה, לחייב קרוביו בכל דיני האבלות המפורשים. ולא אעזבך אחי הקורא המבין, עד העירי אזנך בהערה יקרה מאד שכל חכם ונבון מחויב ומוכרח להשתמש בה, והוא—שאין לנו לחטוף כל הלכה כמו שהיא ערומה ולהחלים עליה שהיא סתמית וכלליית, אבל נשתדל להעמידה על חזקתה שהיא נוהגת על פי רוב, והרשות נתונה לכל גדל דעה ורב תבונה לבטל כולה או מקצתה כשהשכל נותן והסברא מחיבת עפ"י ראיות מוכיחות, שלא נאמרה באופן וצורה זה וזו. נקח למשל ולדוגמא הדין המפורש במסכת שמחות פ"ב ונפסק להלכה בש"ע אה"ע סי' שמ"ה, והוא: המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר, אין מתאבלין עליו ואין מספידין אותו, ולא קורעין ולא חולצין" ע"כ. ההלכה הזו נאמרה בסתם, ולא פרשו בה דבר, בד"א; ומ"מ צא וקרא בשו"ת „בשמים ראש" סי' שמ"ה, וז"ל: „חסר לחם וחשוף שת שאמר מאסתי חיי ואבד עצמו לדעת, אם רשאים קרוביו להתאבל עליו. בעקר הגדון חלילה לדון את האיש הזה לדעה, ואמרו ב"ר ע"פ: „אך את דמכם"—יכול כשאול בן קיש, ת"ל אך, ושאול היה אך מתירא שמא יתעללו בו, ולא תימא דווקא שישלחוהו בבזוים גדולים להתקלס בישראל, ויהיה חלול השם בדבר, לא כי, אלא כל שעשה מרבוי צדותיו דאגות ויסורים או עוני גמור אין כאן מיחוש, אלא אדרבה מצינו שגנו חז"ל את צדקיהו, שהיה לו להכות את ראשו בכותל וימות ולא יראה בשחיטת בניו לעיניו. וענין המאבד עצמו לדעת הוא המבזה את הבריות ובועט בטובה ושונא את העולם" עכ"ל. ופן יתעקש המתעקש ויאמר: אין מביאין ראי' מס' שו"ת

„בשמים ראש", לשי שיצאו עליו עודדים, שלא מן השם ראש הוא; שכל מי שיש לו מה בקרקע ידע ויבין, שלא על האומר אנחנו צריכים לדון, כי"א על הנאמר, והבל יודעים שודב המחבר היה אחד מגדולי גאוני היוד, כמו שהעיד עליו הגאון בעל „נודע ביהודה". ואם לא תתקבל תשובתי זאת בעיני השואל, אעתיק לפניו מ"ש בשו"ת „אבן השהם" שאלה מ"ד, על מעשה שאירע בשנת ת"מ, שאיש תם וישר ועוסק בתורה תמיד ומנף עצמו בסגופים והתצר על עצמו בתומרות יתרות, ולבסוף אבד את עצמו לדעת, אם יש להתאבל עליו, והאריך בזה והעלה שאינו נקרא מאבד עצמו כלל ומתאבלין עליו כדין בראיות תלמודיות" ע"ש. ועיין מזה בשו"ת „חתם סופר" חי"ד סי' שכ"ו. ומה לנו ולאודזנים, ראה מ"ש הרמב"ם ז"ל פי"ח מהלכות סנהדרין: „אין ממיתין ולא מלקין המודה בעברה, שמא נפרפה דעתו, שמא הוא מן העמלים ומיי הנפש המתים למות, שתוקעים חרבות בבטנם ומשליכים עצמם מן הגגות, ושמא מתוך כך יאמר דבר שלא עשה שיהרג, ואע"פ המעונים בהבאה שאין לה קצבה" עכ"ל. ועיין בס' עקדי דינים חי"ד סי' ל"ו אודות קדובי המאבד עצמו לדעת שנהגו עליו אבלות, על מה אדני ההוראה המבעו, הלא תראה שלפי הנזדים שהגדיר הרמב"ם ז"ל ובעל בשמים ראש את המאבד עצמו לדעת, דחוק מאד שיקרה דבר זה במציאות, שרק מי שנפרפה דעתו, שונא את העולם ובועט במובה. ומה לנו הרבה והלא אמדו חז"ל בעצמם על הגוא כובם שהפיל עצמו מן הגג על שלא היה באשכבתא דרבי, שיצתה ב"ק ואמרה שמוטן הוא לחיי עוה"ב.

ומזה נלמד גם לענין התמרה, שלא כל המתידים ולא כל קדוביהם ולא כל התמרות שוות, ד"מ אב שרואה את בנו התמים ממיד שלא מדעתו ורצונו, ב"א מסבת יסודים קשים שהעבידוהו על דעת קונו, אין ספק שיצטער עליו בחייו כשיזכר אותו, ויתאונן ויתאבל ויקרע לבו ובגדיו במותו. בן שיצא לתרבות רעה ועושה כל גבלה ותועפה בציעית ישמעאלים לקרב אל נפשו נאלה, קדובים מצטערים מאד על מעשיו ובפרט על המרתו, ומברכים הטוב והמטיב בשמחה עצומה במיתתו. שכשם שיש מקום רחב לדין המפורש בממכת שמחות, כך יש מקומות הרבה לבבי לאבלות ולאנחות, שתודת ה' תמימה היא ואין בה סתידות, אחדי העיון בה בחתינות ולא בחפזון ומהידות.

בדברים האלו הברודים האמדים סדה מעקדה ועקודה משדשה טענת ההמרה בכל שלשת חלקיה, ואם יתעלל איזה מהעלילים ויראה מאמר או מאמרים נראים כמנגדים למאמרים שהבאנו, נשיב לו: כשם שהמקרא שכתוב: „כי לא ראיתם כל תמונה", מבטל כל יתר הכתובים שנראים כמיתמים לאלהות איזה ציור, וכמו שמאמרם ז"ל: „הוה דן את כל האדם לכף זכות" מבטל כל המאמרים הפרטיים שנראים כנותנים רשות להבריע לפעמים הכף לחובה, כך יבטלו המאמרים הכוללים שהבאנו, כח איזה מאמרים פרטיים שנראים כסותרים אותם. מלבד מה שיש להם גם למאמרים המנגדים הדם אופנים ידועים שיש גם להם מקום.

אליעזר צבי הכהן צוויפעל.

תשעה באב בקץ ניסוויזש.

(מספור היסטורי הנמצא בכ"י ושמו „הנסיך ראדזיוויל והיהודים" מעשה שהיה בניסוויזש בשנת תי"ז. נכתב בשנת ל. ל ע ו ו א נ ד א ונעתק לעברית בשנת ה"ש).

ערב תשעה באב בא, הוא הערב אשר בו נתנו היהודים לשאת נפשם למרחקי ארץ אשר להם היתה בימים מקדם ולבבות על שברם באבד מהם נחלתם, תפשיותם וערכם בבני אדם... מה נדלו אבותינו מיסדי דתנו אשר קבעו חוקים כאלה השמורים מאתנו לשנות עולם לדורותינו! ברם יתעורר לעתים העם המפורד והמפורד בכל העולם, הנגש והנענה בעבדות עולם, בהעלותו על לבו זכר שלומו וגדולתו ותפארתו מלפנים, והם יאמצוהו תקוה כי עוד ישוב ישע לימים יוצדו, כי עוד נאולה תהיה לו וכבודו ישוב אליו לעת קץ, כי בכל עבדותו ומצוקתו בה ו ה, כל עוד לא שכח את ה ע ב ר עוד לא אבדה תקותו ל ע ת י ד, כי יהיו הימים האחרונים מובים מאלה. החבל המאחז את הנה עם העבר הוא יקשרהו נם אל העתיד — כי בעקב העבר והנה יאחז כל עתיד ובאשר ישנם שם הוא, וכל עוד הקשר הזה אמץ בלב עם כבוש ונעבד, אין לו לאמר נואש, אין לו להחשב בעיניו כמתי עולם אשר אבד זכרם מחזון העתים, כי עוד לא נסע יתרו בו, עוד חזון למועד ואחרי נפלו יקום יחיה מעפרו ויחדש כנשר נעוריו להוסיף עשות דרכו בנתיבות עולם, ואולי עוד תהיה תפארתו על דרכו זו ביתר שאת ויתר עז מבראשונה... אבותינו מתוקקינו ידעו זאת ועל כן קבעו את המנהגים האלה אשר יזכירונו קדושתינו מקדם והעתים אשר עברו על עמנו, למען אשר בהיות לנגד עינינו מחזה העבר לא תאבד תקותנו לימים העתידים לבוא... אבל האם הגיעו האבות מחוקקי הדת אל מחרתם הרמה והנשאה? על זאת יסיתני לבי בספק — יען כי הבנים שומרי הדת בהשתפקם במנהג אשר ישמרו לעשות כהלכתו, לא ישימו לבם אל טוב טעמו ויהי להם רק מצות אנשים מלומדה, מבלי הבין דרכו ומבלי בוא עד תכונתו; הנה שפתיהם מדובבות לתמם, אבל הלב מחדיש; הנה הם שופכים דמעות כנחל, אבל לא על הטוב שאבד מהם כי אם על הרע שהגיע אליהם; הם יזכרו את העבר, אבל לא יראו בו כל קשר עם הנה והעתיד—וכן יתקלקל החק העיקרי אשר כתה נשגבה יצוקה בו וישתנה ויהיה למנהג תפל, והתחבולה לנדולות ונכבדות תהפך ותהיה לתבלית קטנה ולמטרה שפלה אשר כל הרואה אותה ישחק עליה ובוז יבוז לה.

יהודי ניסוויזש, הם כל המחדים, החנונים והתגרים, בעלי בתי הי"ש, אנשי המלאכה וכל אנשי הקהלה אשר בפניהם המפיקים תשוקה למחיה ופרנסה יכיר הרואה כי חושבים הם על דבר נאולה וישועה כעל אודות השלג של החרף העבר, וכי מחכים הם יותר לביאת הדוכס (הנסיך ראדזיוויל) מלביאת הנואל המשיח — יהודי ניסוויזש הבינו נפשם לקיים את החק המחפל עליהם על פי „השו"ע": לבנות על חדבן ירושלים ועל שרפת בית המקדש. בכל הבתים עלה אד תבשיל החלב, העתיד למלא בטנם לפני הצום הנדול אשר ימשך יותר מיום תמים. בכל בית

ובית בקיבה התנור עמד ספסל קטן אשר היתה משכרתו בפעם הזאת להיות במקום שלחן, אליו נסמך בעל הבית בהורידו את כובעו עד החושם ובלעסו מאפה ענול (кренделъ) עם ביצה" קשה !ומפולשה באפר-כירה — לאות אבל נדול וינן קודר. כבלותו מעשהו קם האיש ויחד עם אנשי ביתו וילדיו הזכרים נע ממקומו ובאנחות ואנקות ובהיקות ופהיקות מתבשיל החלב אשר מלא במנם התנהלו כלם לאטם אל בית הכנסת, לשמע אל האיכות של ירמיהו הנביא ולקרוא את הקינות שיסדו הפייטנים ולשפוך דמעות ולבבות על חרבן ירושלים כמצוה עליהם מאז. בפעם הזאת התעתדו יהודי ניסוויזש להשפעה מרובה בדמעות, ברעתם כי מאת ר' שכנא הנביר דמתא נקרא למקרא הקינות החזן דק"ק מיר, אשר בקולו יעורר הלבבות ויתיז הנפשות עד כי נם אבן מקיר תזעק ותיליל מרה. אף אמנם לא שנו יהודי ניסוויזש בחשבונם, — החזן דק"ק מיר פעל נוראות בבתו על לבות השומעים ועל כל חושיהם בם, עד כי היה כל הבית יורד בבכי וקידות ביהב"נ המה מהילה הנדולה והנוראה — כי השתפכו נפשות כלם בנהרי נחלי דמעה אשר שפפו מעיניהם בלי הפוגות. נם הילדים בבו מבלי דעת מאומה; נם יצחק הצורף, האיש הנבון אשר היה לבו קשה מצור ההלמיש, ובהיותו קטן אכנה ואפקידם נדול מאין מעודו להצטער על השריפה הנדולה שהיתה בעיר נדולה לפני שנים הרבה ואולי עוד ביטי המלך "סאבעסקי" (כן היה דברו תמיד על אדות חרבן ירושלים לפני יהידו הנאמן יעקב האורך חרש העצים), — נם קשה העורף הזה התעודד הפעם מכלי דעת ובזכבו את ראשו הקרח בנב רעהו האורך והדק בבה ויהמה וינעה כעגל הנעקר בעל כרחו מדדי אמו. "שכרן קול תתן מצאתני עוני, לארץ נכריה יצאתי בני, ואהליבה תזעק נשרפו ארמוני, ותאמר ציון עזבני ד'" שנה בקולו אחדי החזן וידעש ויתנעש ויפתאם הוא לתופף באנרופיו בכל מאמצי כחו על נב רעהו הבש כחרש, עד כי נאנק המכה מרוב מכאובו ויקפוץ לאחוז הרחק מרעהו ומהתעדרותו היתרה.

רק בדבר אחד שנו יהודי ניסוויזש בחשבונם וזה הוא: ברנע ההוא אשר פרש החזן דק"ק מר בידיו אל ארון הקודש ויקרא בקול קורע לבבות "עד אנה בביה בציון ומספר בירושלים, תרחם ציון ותבנה חומת ירושלים", ברנע הזה הרים נם על מנדל הארמון בניסוויזש לאות כי בא הנסיך ראדזויויל בצל קורתו.

ויהודי ניסוויזש בהעמיקם נפשם בקינותיהם לא שמעו מאומה ולא יצאו לקדם פני אדונם כמשפט, רק כאשר יצאו מבית הכנסת נודע להם כי הדוכס כבר בא הם לא קדמו פניו ולא ברכהו בבואו! ...

אז נפלה אימתה ופחד על כל יושבי העיר ויותר מכלם על הר"ר יעקב שמואל הרב דמתא, על ר' שכנא הפרנס ועל יתר זקני הקהלה. "העון הזה לא יכפר לנו— חשב כל אחד בלבבו בלכתו לביתו בראש חפוי ולב חרד — השחוק הוא לבלי קחת רצון ואולי עוד להעיר חמת הנסיך הזה מהיר החמה אשר בחרות אפו יוכל לעשות מעשים אשר לא יעשו!... בלילה הזה נדדה שנת רבים ולא יכלו לעצום עיניהם מראות ורנז ומפחד רעה. הר"ר יעקב שמואל לא עלה נם על ערש יצועו, כי בהיותו לכל לראש שם אשם נפשו כי בראשו העון הזה אשר בגללו מי יודע מה יהיה לכלם! "זאת לנו בעונותינו הרבים — חשב הרב בלב נשבר — כי

נשאנו נפשנו אל ביאת הדוכם ונשם תקותנו בבן תמותה שהוא רק בשר ודם. אוי נא לנו כי חטאנו! בימינו נשאנו תפלה לאלהי מרום ובלבנו שכנו מבטחנו באדם להבל דמה המשל כחרש הנשבר, כחצר יבש וכו', רחמנא ליצלן!".

ובהשפילו שבת על הספסל הנמוך נשקן בראשו על ידיו וימתין עד חצות:

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

חצות לילה הגיעה. בביהכ"נ דק"ק ניסויוזש לאור הכהה העולה משידי הנרות הקטנים קרכו „תיקון חצות", המתפללים היחפים שכו אפר מקלה על ראשם וישבו לארץ באחזם בידם האחת את ספר התפלה ובשנית נר שעה דק. בראשונה קראו רכל בלחש ובמתינות רוח, אף נשמעו מתוכם פהיקות המתגמגמים האחוזים בחבלי שנה.. אבל מעט מעט התעודדו בקריאתם וירימו קולם, עיניהם נמלאו דמעה ומקידות לבותיהם החלו להוציא אנחות ואנקות והקול הלך ונדל עד כי נדל מאד ותהי זעקה נדולה ובכיה מרה ויללה עצומה בהשמע הדברים האלה:

„זכור ה' מה היה לנו הביטה וראה את תרפתנו.
נחלתנו נהפכה לזרים, בתינו לנכרים.
יתומים היינו ואין אב, אמותינו כאלמנות...
עבדים משלו בנו, פרק אין מידם...
עדנו כתנור נכמרו, מפני זלעפות רעב.
נשים בציון ענו, בתולות בערי יהודה.
שבת משוש לבנו, נהפך לאבל מחולנו.
נפלה עטרת ראשנו, אוי נא לנו כי חטאנו!"

אוי! הוי! אח, אח, אח! נעו המתפללים בבכיה בהשתפך עליהם נפשם, אז הוסיפו לקרוא:

„עד מתי ה' רשעים יעלוזו,
עד אן יצעק בשבי... אמתך,
אלהים, באו גוים בנחלתך!"

„עד מתי"? שואלים הנכם אחד אסידי התקוה; אבל עד מתי תתפללו בעפר קרקע ביהכ"נ ותשאלו קדותיו „עד מתי?", מבלי נסות להניע אף באצבע קפנה לחפש ולמצוא תשובה נבונה לשאלה העמוקה הזאת, שעליה לא היתה ולא תהיה אף לא תוכל להיות כל תשובה מקידות ביהכ"נ עד העולם? — הן כל זמן שתשאלו „עד מתי?" בשבתכם כה למעצבה, תהי השאלה עומדת אתכם יחד על מקום אחד "Aide-toi meme-et Dieu t' aidera„ ,יאמר הצרפתי ,Ha Bora надѣйся„ "יאמר הרוסי ,a самъ не плошай„ יאמר גם העברי; אבל דבריו הם רק מן השפה ולחוץ מבלי שית לב להבין אל חקר כוונתם, על כן לא תעשינה ידיו תושיה ותשועתו רחקה לבלי קץ.

תפלת „חצות" עברה. עמוד השחר עלה וזכן תפלת „שחרית" הגיע. אבל התפלה עוד לא החלה, כי עוד לא בא הרב דסתא ולא הגביר ר' שכנא ולא אחד מזקני העדה. מקום כלם נפקד בפעם הזאת, מרגע לרגע חכו אל בואם, אבל הם ברשעו לבוא, ויהי הדבר לפלא בעיני כל. מה זאת? שאל כל אחד לנפשו, הן רבנו יחזה לא אחד מעודו לבוא לביהכ"נ ואף כי ביום כזה!

קרפל, הוי קרפל! נשמעו קולות אנשים בהכשל כח הסבל להאריך בהשמש ללכת אל הרב ואל זקני הקהלה לחקור לדעת מה זה אחרו פעמיהם לבוא. אבל גם פני קרפל לא נראו בביהכ"נ, כי בהשתוממו גם הוא על זאת החיש פעמיו להרב דמתא לדעת מה זה ועל מה זה. אז הוסיפו כלם להתפלא הפלא ופלא, כי נפקד גם מקום קרפל החדוש לעבוד לפני התבה להתפלל שחרית. אחדים התלו לפחד פחד ולבם נקפם מבלי דעת... פתאם בא קרפל במרוצה, פניו חורו כסיד והדו גהפך עליו למשחית מאימה ופלצות, ובספקו את כפיו קרא בקול נחר כמו באה נפשו עד מתנק: „הוי אחים! נוסו המלטו על נפשכם, החישו מפלט לכם!" ובקראו נפל על מעלות ארון הקודש ויכרם משער ראשו ויאנח ויאנק ויבך כילד.

— מה זאת? מה זה היה לנו? שאלו כל העומדים בסובבם את קרפל מכל עבר ובהביטם אליו בשממון.

„הוי אחי, אחי! הקץ בא, בא הקץ, המקום ירחם עלינו! יללו קרפל בהכותו כף אל כף וברעדו בכל עצמיו בחלחלה נוראה.

— איזה קץ? למי הקץ? הגידה אפוא ואל תרב לענות נפשנו!

„הגה יחלנו ודומכנו לביאת הדוכס, אוי לנו מתוחלתנו כי באה.

— מה זאת נהיתה? הגידה נא דבר ברור אם יש אלהים בלבך ואל תוסף להתעתענו!

„התדרה מה זו עשה? הן הקץ בא ואתה היא אם תחרדו או לא.

— אבל הגידה נא מה זאת!

„האינכם יודעים מאומה?

— ומאין לנו לדעת אם נונח הגך ומליל מבלי דעת.

„מה אומר ומה אדבר? הדבר פשוט מאד. הדוכס — ימח שמו וזכרו! — הדוכס, מי זה פלל לשמע כזאת על האדון הזה אשר המה תמיד חמדו לנו? הדוכס... ואולי לא באשמתו הוא ואויבינו הביאו דבתנו רעה אליו — המעטים הם אויבינו?

— התגיד לנו אם לא? הוי גבלה סרוחה! — קרא יצחק הגבן בחרות אפו בקפצו אל קרפל ובתפשו אותו בפי צוארו — התגיד לנו לאחרונה פשר דבר?

„הוי, הוי גולן! — צדח השמש בהאבקו בידיו ורגליו עם הגבן הזועם — מה זה התגפלת עלי? הלא שפתי ברוך מללו, הדוכס...

— ומה הדוכס? מהרה הגידה אם חפץ חיים אתה.

„הדוכס נתן צו להמית את כלם.

— את מי? — שאלו כלם מבלי הבין אל דבריו.

„אותנו יהודים אומללים, אותנו, את כלנו, את כל היהודים הנמצאים בעיר הזאת.

— ואיכבה תהיה כזאת? קראו כל השומעים ועיניהם קמו בחודיהן מפלצות אשר בעתם.

דומית מות היתה ברגע אחד בכל ביהכ"נ, כלם כמו נאלמו, נהפכו לאבן, אבדה ביניתם ורוח אפם נאסף.

רגעים אחדים עברו, בהם היו כלם כחולמים ואיש לא ידע איפה הוא ומה היה לו. סעם סעם החל רוחם לשוב אליהם, או הביטו איש אל רעהו ויתמהו כי חזרו פני כלם וכשלג הלבינו, איש לא מצא עוז בנפשו לדבר דבר ויחדו נאנקו דום, גם קרפל המרבה שיחה ישב דומם כאבן על מעלות ארון הקודש וידיו על לבו וראשו מושה לארץ מבלי הוציא אף הגה אחד או אנחה אחת, כמו יצאה נפשו בהוציאי כפיהו את השמועה הנוראה ויהי לפסל עץ אשר לא יחוש ולא יחבוב מאומה!

הדומיה הזאת אשר מבלי אומר ודברים הביעה יאוש נפשם נפסקה פתאם מכחנה נשי ישראל ובנותיהן הקטנות והגדולות אשר באו בהמון לחפש את בעליהן, אבותיהן ואחיהן בספקן כפים בקול ילולה ונאקת שבר. לקולן התעוררו הגברים כלם ויחדו החלו לנוע ולצעוק מרה מלב נשבר ותהי מהומה ומבוכה בביהכ"נ ואיש לא שמע שמת רעהו.

— אל הרב! אל ר' שכנא! נשמע קול אחד, וכל אשר היו בביהכ"נ מהרו אל הפתח כעדר הרחלים שחרדו מרבצן וידחקו וילחצו ויפילו ויעברו איש את רעהו, כמו היתה כל ישועתם וחייהם תלוים בהרב ובר' שכנא ובשרם עברו שני רגעים נשאר הבית ריק מאדם.

השחר עלה ושפל מלא אדי לילה החל זה מעם להנשא מעל הארץ ולברוח מפני קרני השמש אשר החלו ברגע הזה להופיע מפאת קדים. עיני כל קדמו אשמורות, כל יושבי ניסויוש מוקן ועד ילד יחד הקיצו משנתם, כי השמועה הנוראה שמה עברה מפה לפה בכל העיר, וברוח אחד ורגש אחד חרדו כלם אל חצר ביהכ"נ ברחוב בתי התפלה ששם מעון הר"ר יעקב שמואל, יועצם ומנחמם בכל עת צרה וצוקה, בתקותם למצוא עצה ועזרה מפיהו גם הפעם. כלם נדחקו שם יחדו עד אפס מקום, כלם חכו בעינים כלות לצאת רבם רועם הנאמן להם מאז ועד הנה, אף אמנם היו גם בעת הזאת כל מעיניו בם, כי מחצות לילה ועד השעה הזאת העמיק סוד עם ר' שכנא וכל טובי העיר.

לאחרונה יצא הרב אליהם נשען על ידי ראשי הקהלה — כי היה חלוש מאד מזקנה, מיקצה בלילה הזה ומהשמועה הנוראה אשר האבידה שארית כחו. ראשו וידיו נעו מבלי מנוח ומעיניו נשפכו דמעות כנחל וידדו על זקנו הלבן היורד על פי מדותיו.

„אל בית הכנסת, בני! אסר בקול רפה ולב נשבר בנשאו עיניו להעומדים מקרוב — אל בית הכנסת לכו ושם אשמיעכם דברי.

הדברים האלה עברו מפה לפה וכל הנמצאים שמה מהרו אל בית הכנסת. שמה הלך גם הרב עם ר' שכנא ועם כל ראשי הקהלה.

נשען על זרעת קרפל ונאנח בשברון מתנים עלה לאטו על המעלות אשר לפני ארון הקודש, ויפן אל קהל השומרים ובקול רפה וחרד הנפסק לרגעים מבכי תמרורים נשא מדבריותיו לאמר:

„רבותי! בעונותינו הרבים הגנו עתה בצרה גדולה ובמכנה נוראה, אנהנו כלנו חטאנו והרשענו וה' הצדיק אשר כל משפטיו אמת ואמונה כמעלליגו יעשה לנו. אמנם שמע ה' אל קול תחנוניגו ויתן לנו את בקשתנו: אנחנו התפללנו אל בוא הדוכס והנה זה בא; אבל מי יודע אם היתה תפלתנו זו לרצון לפניו ואם לא

יסרנו למשפט בעשותו בקשתנו, ואולי רק ליסרנו קשה שמע אל קול תפלתנו. והנני לבאר לכם דברי ע"פ משל מתורתנו הקדושה: כאשר קצה נפש ישראל במן אשר ירד להם מן השמים ובהתאוננם על משה רועם קראו „מי יאכילנו בשר?" אז עשה ה' את בקשתם ויתן להם בשר לשובע נפשם ויגז שלוים מן הים אשר אספו העם חמרים חמרים, „הבשר עודנו בין שניהם — אומר הכתוב — פרם יכרת ואף ה' חרה בעם ויך ה' בעם מכה רבה מאד". מזה נראה כי מה שימלא ה' לפעמים רצון המבקש לא תמיד יחשב לאות רצון מלפניו ולפעמים יהיה להיפך. תששני מאד, רבותי, פן נתקים בנו מאמר חז"ל בפסחים: „כפא דחמא נגרא בגויה נשרוף תרדלא" כלומר: הבף שחקק האומן בה ישרוף לשונו בתרדל שיאכל ממנה. אנהנו התפללנו אל ביאת הדוכס ועתה הנה זה בא — ויביא עלינו משפט מות! רבותי, זאת אחרית אלה השמים תקותם בבשר ודם!"

אני, הוי, אבוי, אללי לנו! — קראו כל השומעים בספקם כף על יד ובבכותם מרה — ברוך כשמש כי בידינו הבאנו עלינו את הרעה הזאת, בעונותינו הרבים.

הרב שאף רוח ויוסף לאמר:

„רבותי! יכל מאד להיות כי בא קצנו והשעות האלה הן האחרונות בחיינו, יכל להיות כי מחר לעת כזאת נעמוד כלנו לפני כסא שוכן מרום; אבל חז"ל אמרו: „אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים", כי הקב"ה כל יכול ואין גבול לחסדיו—ועל כן אין לנו להתיאש ולמנוע מתקוה. הגביר שלנו יחיה ואחדים מזקני העדה עמו קבלו על עצמם מצוה הבאה במסירות נפש: ללכת אל הדוכס, לנפול לרגליו ולבכות ולהתחנן לפניו על נפשנו להשאירנו בחיים. הן „לב מלכים ושרים ביד ה'" ואם ירצה השם, אז הדוכס אשר התאנף בנו יהפך רוגז לרחמים ותהיה הצלה לנו ואנחנו וילדינו נגשע בה' תשועת עולמים.

— לו יהי כדבריך, הלואי שתקוים בנו זאת! קראו כל השומעים בנשואם מרום עיניהם ובהביאם לבב תקוה.

„אבל רבותי! — הוסיף הרב — חז"ל אמרו במגלה: „לאו בכל יומא איתרחיש ניסא", ואתם הלא תבינו מה יזמן מלי, אל תפתח פה לשטן... ואז יקומו נא נפשות קדושי הרוגי מלכות, אשר מדרה נזכרה שמותיהם בספר הקינות, והיו הם למופת לנו במתם על קידוש ה', ללמוד מהם איך ראוי לבני ישראל למסור נפשם לאלהיהם וכי עד הנשימה האחרונה אין להם לשכח את ה' ותורתו הקדושה והיקרה להם מנפשם. על ר' עקיבא, ר' יהודה בן בבא, ר' חנינא בן תרדיון, ר' אליעזר בן שמעון, על ארזי הלבנון אדירי התורה אלה בא המות ברגע ההוא אשר בו ישבו על התורה ועל העבודה בשמרם מצות ה' — הבה נעשה גם אנו כמהם, ואם בבי"ד של מעלה נגזר דיננו למיתה, אזי נמות נא בקיומנו מצות אמונתנו ואז נזכה לחיי עוה"ב, לחיי הנצח — כי הלא אנחנו אין אנו חיים בשביל העוה"ז כי אם בשביל העה"ב, וליהודי האמתי הכל חד הוא אם יחיה עוד שנים אחדות או לא; בכל יום ובכל רגע עלינו לחכות אל המות ולהיות נכונים אליו בכל עת... וע"כ רבותי, בטרם יעבור עלינו מה, נחל תפלת שחרית, כי הגיע העת וכבר עלה השמש.

כן אמר ובעזרת קיפל השמש יד מעל הביימה. הדברים הקצרים האלה הראו פעולתם הנדושה, כי הרגיעו את לב כלם ויתנו תקוה ואומץ בלבם לשאת את כל אשר יטול ה' עליהם. למצער עברה התרדה, סר היאוש מעליהם ותחתיהם באה בלבם הכנעה נמרה לקבל הכל לטובה מאת ה' מן השמים.

„אדון עולם אשר מלך" החל קיפל להתפלל וכל העם אחריו ותפלת השחר התלה כסדרה וכהלכתה כאלו לא היתה כל סכנה צפויה להם מקרוב. החזן דק"ק מיר לא חמל על כליו ויגעה כשור, עד כי בהגיע תור קריאת קינות „ציון" נחר נרגנו עד אשר עבד עבודתו בידיו ולא בקולו, ויבך מרה ובלב תמים אולי יותר מעל חרבן ירושלים על אבדן קולו בעת לעשות, באותו הרגע אשר בו חפץ להראות נפלאות בקינות ר' יהודה הלוי הנוגעות עד הנפש. בלב תמים בכו וילילו מרה גם יהודי נישוויזש וגם המה אולי לא הרבו בכי על הצרה הישנה כמו על הרעה החדשה אשר לנגד עיניהם. אבל הרעיון הזה כי הרעה החדשה היא תוצאת הצרה הישנה, כי לו עמדה עוד ירושלים על תלה אזי לא היתה ניסוויזש העיר השפלה בעולם ולא ידע ישראל את אדונה הדוכס המשוגע אשר בעיניו נדמה היהודי כפרעש נבזה — הרעיון הזה לא עלה על לב כל איש ניסוויזש וגם על לב הר"ר יעקב שמואל, אשר רב כבוד תורתו וידאגתו את ה', אבל בקורות העתים לא ידע עד מה — ועל כן לא הבין גם הוא את הקשר שיש בין העבר וההוה. על רבני העבר וההוה נוכל לאמר בצדק כי למדנותם גדולה כל' כך עד כי לא יבינו עוד מאומה, כי בעד יער התלמוד לא ידאו את העצים הצומחים בו ועל כן בעודים יכשלו בכל כפים ושרש אשר ברגליהם, ואתם יכשלו כל העם ההולך אחריהם...

בשעה העשירית, ככלות התפלה בביהכ"נ הלכו כל יהודי ניסוויזש עד חצר המות כמנהגם מאז, לבקר את קברות אבותיהם וקרוביהם ישני עולם, ור' שכנא וכל טובי הקהלה הלכו בעת ההיא הארמונה, אל הדוכס.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

הדוכס ראדזיוויל ישב על יציעו המפנה אל הגן וינמא בעצלתים את הקאפע הנכון לפניו למשתה הבוקר בהקפידו מקטרתו משפופרת ארוכה משובצה פנינים ומעולפת ספידים. כשלו ישב בן אחיו, שר האלף מאראוסקי, אשר בשתותו קאפע גם הוא קרא לפני דודו איזה מכתב עתי מתלוצץ, אשר התוליו וחדודיו עוררו לרגעים את לב הדוכס וימלאו שחוק פיהו.

במבוא הבית אל מול פני היציע עמד השר רייטאן, פקיד הארמון והסגדל ויחכה למוצא פיו אדונו. חכת האדון מאתמול שבכה ומנחה ושלום מלאו מקומה, וזה האות: כי התליך הדוכס בידו את התתול אהוב לבבו אשר שכב על המצע המשתרע לרגליו. הפקיד המוב חשב את העת הזאת לשעת הבושר להעיר רחמיו להשיב חמתו מהשחית ולהסיר את הצרה הרעה אשר נזר אמש על היהודים בחרות אפו, ויודיעהו ויאמר לו כי הנה הקהל בא ומחלה פני הדוכס לתתו בוא לפניו.

„הקהל? — שאל האדון ופניו רעמו בחמה כביום אתמול — ואיפה היה הקהל בשוב אדונו לארמונה אל אהלו אחרי נוע ונדוד בארצות זה יותר משנתים ימים?

— אֵבל גדול היה ליהודים ביום אתמול לזכר חרבן ירושלים עיר קדשם, וכלם התפללו ויבכו לפני אלהיהם בבית תפלתם.

„טוב הדבר—ולעת הצהרים תולך את הזשידים אל הכבר אשר בטבור העיר והטפת עליהם נשם ברכה מכלי התותח הטובים והמשובחים אשר אתי, ומצא להם. — הלא שתים שלש יְרִיות די תהיינה להניח מאתים או שלש מאות על מקומם לבלי המיש — האף אין זאת, אדוני שר האלף? — שאל בפנותו אל בן אחיו.

— הכל לפי המורה וְיָרְיָתו, אם עינו וידו אמונה לכונן אל המטרה — ענה בן אחותו במנוחת שופט בקי ויודע דעת.

„הנה נתתי בידך את היריה ומטרתה, ואם כי היתה עבודתך מעודך בחיל הרוכבים, בכל זאת אדמה כי ידוע תדע פני כלי התותח. אולם גם הפקיד אשר על גדוד חילי ידע לירות אל המטרה לבלי החטיא, כי זאת היתה עבודתו מלפנים.

— כדבריך כן הוא — ענה שר האלף.

— ומה אענה איפוא להקהל המחכה? שאל רייטאן בפיק ברכים מרגשת לבב.

להקהל תביא את ברכתי שלום ואהבה, ויען אשר כל איש נוצרי דרוש לאהוב לרעהו כמהו, הנני מברך את הקהל ואת כל יהודי ניסוויזש כי יזכו לעלות ולבוא בשלום—אל העולם הבא. ובשתי השעות שיש להם עד הצהרים יאכלו נא לשבעה את ה„קונעל" שלהם ואת ה„צימעס" שלהם ולא יצר להם עוד למות — כי הלא רק על „הקונעל והצימעס" בלבד חיים הם על האדמה.

— צום גדול ליהודים ביום הזה; מאתמול קדמו להתענות ומן הערב ועד הערב לא יאכלו ולא ישתו מאומה.

„צום גדול? — קרא הדוכוס בקפצו מכסאו כאיש נבהל — ולמה לא קדמת להגיד לי זאת? לא, לא אוכל לשלחם השמימה ביום צום, פן יאמרו שם: הנה האנשים אשר היו דורות אחדים בצל בית ראדזיוויל יצאו ממנו רעבים ובנפש ריקה. לא, היה לא תהיה כזאת, כי לא לכבוד היא לי... ולכן הניחה את הגמול ליום מחר או טוב מזה ליום השלישי, למען אשר ירבו לאכול ולשתות עד העת ההיא כאשר יוכלו שאת ויבואו שמה שֹבעים ומפוטמים כנזירי הברנרדינים — התבין אל דברי?

שביב תקוה התנוצץ מעיני הפקיד הטוב, אשר בהעברת המועד בטח כי העבור גם הגזרה כלה.

— התואל אדוני כרוב טובך להודיע להיהודים בפיך את החסד אשר אתה עושה להם? — הערים הפקיד לשאול את פיהו.

„ולמה לי זאת? — ענה הדוכס בלי חמדה — הלא בבואם לפני יחלו לבבות ולהתחנן ולנשק את רגלי ומי יודע פן ירכו את לבי עד אשר תעבור עלי רוח חנינה וארחמם.

— ומה ממך יהלוך, אדוני? הלא בידך הוא להמית ולהחיות ומי יאמר לך מה תעשה?

„אמנם כן הוא — השיב הדוכס אמריו לו — נפשי יודעת זאת; אבל ראה נא איך צפון משכל לבך עד כי לא תבין מאומה — לכן אבינך אני ואתה

דע לך: באמת לא מצאתי עד כה בעברי היהודים כל דבר און, עד כי כמעט צר לי על האומללים האלה, אבל עלי ה ח ו ב ה לעשות להם כלה, להראות להמתוקפים שם בוארשא, שהיו עלינו למשא בתקוניהם הבל, כי א נ י האדון ליהודים הגרים על אדמתי, א נ י ולא א ח ר, — התבין איפוא מה ידומן מלי?

— אנבי בנתי לדעך, אדוני, אבל סלח נא לאשר אשאלך: מה חמאו היהודים האומללים האלה אם במקום אחד נמצאו להם מרחמים חדשי שלומם וטובתם?

„ומה לי ולהגבוים האלה" כי „אשית אליהם לבי אם חמאים המה או לא? אנבי חדוש לעשות בם כפי אשר יחדני רגש כבודי, כבוד דוכס, כבוד ראדזיויל.

— כן אומר משל הקדמוני: „כשהאדונים נאבקים יחד אז יהיה ראש העבדים לחלי".

„כן דבר המשל, וכן יהיה לעולם.

. הפקיד הניע בראשו וידום רגע — ומה יהיה לשכנא סוחרנו? — שאל אחרי כן בנפחתו דבר אל אדניו, אולי יצלח לו להציל למצער את נפש שכנא ידידו מרדת שחת — הגם אחתו תצוה להציב לכלי התותח למטרה?

„הדבר מבן מאליו, כי במה טוב הוא מכל יתר אחיו הגבוים?

— ועם מי אישנא משחק אדני במשחק*) הנרדשיד?

„בנרדשיד? נרדשיד... במא הדוכס בשפתיו בהעמיק לחשוב — ובאמת עם מי אשחק בנרדשיד? הלא משחק כמהו לא במחרה יפצא ותם בארצות אשר עברתי לא מצאתי כמהו. מה נפלאו ה ל י כ ו ת הגבל הזה בשחקו! מה עדום לבו ומה כביד כח שכלו וחריצותו במשחק הזה!

— ונבל זאת הלא נברת עליו ותוכה ממנו את כובע השבח אשר לו בשחקך עמו — הוליך שר האלף בלשונו בעשותו חנף לדודו.

„ובמה נחשבה העם ההיא נגד אלפי נצחונותיו? — זאת עשה איפוא — קרא השר בפנותו אל הפקיד — את שכנא, את שכנאתו ואת שכנאיו הקטנים תשאיר בחיים, ולמלא את המספר תשלח שני עבדים חמושים לארוב על החדך ולתפוש שנים שלשה יהודים אחדים—כי לא מעטים הם היהודים הגעים ומסתופפים במביבות ניסויוש ומניח בהם את החסרון.

— ואם יהיו היהודים האלה של אדון אחד?

„אז תניד להאדון ההוא כי חלף שתים שלש נפשות יהודים אתן לו עשרה מיהודי הגרים בגאליציאן או במקום אחד מגבסי ולא יניע לו נזק מידי, ובכלל אין לבקש חשבונות כאלה משכן טוב כמני, כי בעל נמולות אני וידי רב לי.

הפקיד הניע ראשו שנית ולבו התחמץ בקרבו למשמע הדברים הנוראים הנשמעים מפי האדון הזה על אנשים חיים ותמימים אשר נקל בעיניו לאבדם מבלי משים. כן חשב הפקיד בלבו, אבל לא נועז להשיב על דבריו מיראתו חמת אדונו הסכל והעריץ אשר לא ידע רחם.

— — — — — — — — — — — — — — — —

ויהודי ניסויוש אשר היו ככל אחיהם בני עמם בלי חשבון וראנה לאחריתם

---

*) Шахматъ.

כבוא אליהם הבשורה כי דחה הדוכוס את ענשם לשלשה ימים, שמ.ז מאד על השמועה. „ברוך ה' יום יום!" קראו איש לרעהו בהתנחמם בלבם — „בשלשה ימים רבות חליפות תוכלנה לבוא", ולולא היה היום ההוא יום „תשעה באב", אזי היה להם היום הזה לחג גדול והחזן דק"ק מיר עם כל קהל משורריו יחד הרימו קולם וידאו כחם ונבורתם בברכת „מי שבירך" להדוכס רב החסד... כי שפלה רוח היהודים בטלטוליהם ונדודיהם הרבים וילמדו להשתפק באמת ככלב ולשמוח בחלקם בעצמות יבשות המושלכות אליהם לפעמים תחת השלחן... מכל המעלות הנמנות להאדם החי לא נשארה להם בלתי אם דאגתם לקיבתם. הדאגה הזאת מלאה כל נפשם וחיתם ופוטרת אותם מכל יתר הדברים הדרושים להאדם המעלה כל עוד נפשו בו. „מה יתאונן אדם חי? דיו אשר הוא חי". כן היו יהודי ניסוויזש בשנות מאה מלפנים, וכן המה יחד עם כל יתר אחיהם גם בזמן הזה, — כי אחרי רדתם בגורלם עד מדרגת החי ההולך על ארבע, הגם מסתפקים בחלקם ושמחים במעט וסובלים בהכנעה ובשפלות הנפש את בעיטת כל רגל הדורכת עליהם בגאוה, כמו אבד מהם כל רגש אדם וכל חוש אנוש — ועל כן לא נפלאת היא כי בהודע ליהודי ניסוויזש החסד שעשה להם הדוכוס, שבה נפשם כמעט למנוחתה, כמו נהפכו שלשת הימים ויהיו לשלשה דורות. וכן נפרדו וילכו איש לביתו ואיש לבצעו מבלי שית אל לב דאגת מחר, ונשיהם קפלו אה בתי ידיהן ותתכסנה בסינוריהן וידיהן מלאו עבודה להכין תבשיל ולביבות נבינה לסעודת הערב ככלות הצום — המטעמים ההם אשר לא בכל יום יושמו לפני בעליהן לאכול ממנעמיהם. — אך אל נא נכחד דבר אמת, כי לא שכחו יהודי ניסוויזש כלה את הרעה אשר נגד פניהם ובאספה רבה שהיתה לטובי הקהלה ביחד עם הרב ר' יעקב שמואל נמנו ונמרו: א) להתענות ולצום בשלשת הימים ההם עד אחרי הצהרים. ב) לקרוא בכל יום ויום בתפלת שחרית ומנחה „אבינו מלכנו" ולומר אח"כ תהלים ומעמדות. ג) אסרו על נשיהם ואפילו על כלותיהם לשית עליהן עדייהן. אלה הסגולות הבדוקות והמנוסות בכל עת צרה וצוקה, כידוע. ואם חפצים אתם לדעת פעולת הסגולות החזקות האלה — שימו עיניכם מסביב לכם וראו את גורל עמכם בימים האלה ועמדתו הרמה והנשאה אחרי שנת המאה הזאת שעברה עליו גם היא בצומות ותפלות וודוים ואמירת תהלים ומעמדות וכל יתר התחבולות העצומות הנעשות בבתי תפלותינו מאז ועד היום הזה...

בקרת לכל שירי יהודה ליב גא.

א

דבר גדול עשתה „אגודת אוהבי שפת עבר בס"ט פטרבורג" בהוציאה לאור את כל שירי בחיר משוררינו, יהודה ליב גאָרדאָן. המשורר הזה, העובד עבודתו לישראל זה קרוב לשלשים שנה, הפיץ את פרי רוחו הכביר במקומות שונים: במחברות בפני עצמן, בהכרמל, בהמליץ והוספותיו, בהשחר, והפובליקום, שידעה להוקיר ערך משורר נעלה כה' גאָרדאָן, לא היה לאל ידה לדכוש לה את כל שיריו הנחמדים בבת אחת. את החסרון הזה השלימה האגודה הנכבדה הנ"ל ואין ספק כי הפובליקום תשא לה תודה וברכה על פעלה הגדול הזה, אשר עטרתהו גם הוד והדר חיצוני מרהיב לב.

ומשוררנו זה לא לחנם אהוב הוא להפובליקום. בשירי המשוררים שקדמוהו צריכים אנו לחפש אחרי שיר טוב, ושירי ה' גאָרדאָן כמעט כלם נחמדים. בין השירים שאין להם מטרה מיוחדת, כמו שיריו „שלמוניות" (ח"א 39—35) „ודוי" (שם 42—39) וכיוצא בהם, ובין השירים שיש להם מטרה, כמו „קוצו של יוד" (ח"ד 43—5) „שני יוסף בן שמעון" (שם 140—69 וכיוצא בהם — נחמדים הם בסגנונם, בחדודם, בתבניתם, בתכניתם ובצביונם. הם מושכים אותנו בחבלי קסם, מביאים אותנו לעולם שכלו רגש והתפעלות, מרוממים אותנו לשמי שמים ומשליכים אותנו לתחתית ארץ — ברוח שירתו של המשורר.

השמעה הפובליקום עד ימות גאָרדאָן שיר כזה:

„אך ברוך השם הכל נעשה יפה — אשתו טובת לב עוסקת בירכתי בית
יינו יתאדם, מצותיו מעשי אופה — והוא לבוש עוטה לבנים
כל זויות הבית נקיות וטהורות — ובלב שמח ובצהלת פנים
נרות המערכה יאירו במנורות, — יספר לילדיו נסי יציאת מצרים"
ילדיו לשלחן מסביב כשתילי זית — אשקא דריספק (ח"ד 52).

או את השיר:

„את הלל בן עבדון זה מפרעתון — נערו המשוררים כנורי אריות
הבהילו ביום החפה מבית הכנסת — ומכל פנה המטירו השפחות
ויפתח החזן את פי האתון — על ראש חתן וכלה כשות וקליות
ותען אחריו: הרי את מקדשת... — וכלי הזמר הרעימו בקולי קולות
וכבלות הרב את שבע הברכות — והנשים מחאו כף ותצאנה במחולות"
(שם 17).

ועוד מאות חרוזים כאלה, אשר אם אעתיקם לא יספיקו לי עשרה גליונות.

היתרון שיש למשוררנו זה על המשוררים שקדמוהו, הוא לסבה שכתב לי זה איזה שנים המשורר בעצמו על משורר אחד, שהוא משורר מן הלב, לא מן הראש. שירי ה' גאָרדאָן יוצאים מעמק לבו, על כן יתפשו גם אותנו בלבנו, יכנסו בו עמוק עמוק וישאונו על כנפי רוח לאשר יטנו המשורר.

אם ר' נאָרדאָן יתאמת בלבנו הדבר הזה יותר ויותר, עד
שנתפלא לו ם רבות אצל המשורר את רגש הלב מתחזק עד בלי מצרים
ומכרע את נ ! והבקרת במדה מרובה. ואילו היה המשורר באותה שעה
מביט על העג א מדבר עליו גם בעיני שכל ובקרת, היה משנה איזה מקומות
בשיריו והיה נותן לאיזה מהם פנים אחרות לגמרי. אך המשורר, ש הרג ש משל
בו, לא שם לב לפלס מאזני משפט ונכשל שלא במובתו בהמית דין.

המשורר לב נשים לו, להתפעל אך מן היופי והמנוחה. מכל הרע שהוא
מצא בחייהן של ישראל אינגו רואה אלא אותו הצד שבו, שאינו מסכים עם היופי
והתלוכות המאה התשע עשרה, והרגש הזה מלא את רוחו בכל שלשת התקופות
שעברו עלינו בימי המשורר.

המקצוע הזה נכבד בעיני מאד, מפני שעליו הגני יוסד את כל דברי שאני
נבון לדבר על שירי נאָרדאָן, על כן הגני מצא עלי לתובה לבדד דברי אלה
כפי האפשרות.

שלש תקופות עברו עלינו בימי המשורר במצבנו המדיני: התקופה הראשונה—
עד מלוך הקיסר החסיד אלכסנדר השני ע"ה, השנית — עד יום 1 מארס 1881
(תרמ"א), השלישית — ימי הפרעות והאנטישמיטים. התקופה הראשונה לא הסבירה
לנו פנים צהלות. הקאנטאָניסטים, הילדים הקטנים שנתפשו לצבא, הלקוחים לצבא
על שלא נמצא בידם מכתב תעודה ועד נזרות וחקים מעיקים שדם שמורים בזכרון
כלנו... בתקופה השנית התחילה גאולתן של ישראל לטפטף קימעא קימעא, ואם
גם אחרי כן נתמך הגלגל על הטפטוף הזה, ואחרי הצלה פורתא נשארנו עד
עמדנו, —הנה לא חדלנו בכל הימים ההם לחכות על קבלת זכיות אזרחים בכל תושבי
המדינה. התקופה השלישית, ממשמת יעליסאוועטנראר עד תבוסת ניזשני-נאָוגאָראָד,
עם הקאָמיסיות והחקים לפי שעה ופתרונם וכל אביזרייהו ידועים לכלנו יותר מדאי.

שלש תקופות היו בימים ההם גם לספרות העברית בארצנו. התקופה
הראשונה, מראשית צמיחת הספרות החדשה אצלנו (בערך בשנות תק"פ) עד שנות
העשרים והלאה למאה השביעית הזאת (לסין בני ישראל) היתה תקופה של מליצה
ושירים בלי שום ממרה, ויקר היה לראות או איזה ספר או מאמר, שמטרתו להביא
ברכה תועלת, או אפילו מדעית לקוראיו. התקופה השנית היתה תקופת בקרת
ותקדה ודרישה בשאלות החיים. ממרת הספרות בכלל בימים ההם היתה להדום ולא
לבנות, לנתוש ולא לנטוע, להפשים מעל ישראל את צלמו ההיסטארי ולתת לו
פנים אידיאלים בכל הענינים. אך התקופה הזאת היתה בת דו פרצופין: בשעה
שרוב הסופרים העברים, היינו כותבי עברית, עמדו על אדמת ישראל, ועם
כל חמצם להביא תקונים וסדרים בחיי עמם, לא עלה על לבם להסיח לעמם לאבד
את עצמו לדעת ולהטמע בין שכניהם, הזלו סופרים אחרים מבני ישראל לותר על
הארץ ויקראו בקול גדול: „הבה ונתבולל בין העמים שכנינו!". האנשים האלה
הקדישו והשריצו כל מה שראו אצל שכניהם, העם המשל היה כלנוי קדוש, כלי
כתוקן בציוויליזאציא, ביופי, באהבת המוב; רובי עצות הסופרים הדם לנו לא היו
לאהוב מה שהוא מוב ובשביל שהוא מוב, אך קראו תמיד: „השתדלו למצא חן
בעיני העם שבקרבו אתם יושבים, וכוה ראו וקדשו!"

התקופה השלישית החלה אחרי הפרעות. בימים האלה שבו הסופרים ויבינו, כי לא מהתבוללות ומיתה משונה תבוא תשועה לעמנו, וכי עוד יש לנו כח וגם זכות לחיות כשאר עמים, ולא למות מות נבלים ולהיות נבלעים בלי שום סבה בקרב עמים אחרים, רק בשביל זה שהם תקיפים ובעלי אגרוף, ובינינו יש סופרים נעוי לב שאין להם שום רגש כבוד לאומי ולא אפילו רגש כבוד אנושי, וחפצים להשפיל גום ורוחם לפני כל הנכון לדרוך עליהם ברגל גאוה, ובלבד שימלא איזה מתאוותיהם ... ראו ויבינו, שאם הפאקטאָרים שהיו בנו ראוים לבוז וחרפה על שהשפילו את עצמם לפני כל רועה רוח בשביל שני זוזים, על אחת כמה וכמה שראוים להיות ללעג ולקלס אנשים בעלי תרבות החפצים לעשות את השפלות הנמבזה הזו לעיקר וכלל גדול בחיי עם כלו, בחיי עם שיש לו היסטאריא רמה ונשאה, כעם ישראל! . . .

ברי התקופות האלה, כל אחת בשעתה, נראה מעט או הרבה בספרותנו, אך לא כל התקופות ההן עשו רושם על המשורר ה' גאָרדאָן.

המשורר, כפי שאמרתי, נותן עיניו אך ביופי, שירו שנתחברו משנת תרי"א עד תרט"ו, זמן הקאנטאָניסטים ושאר צרות, לא יגידו לנו כאומה ממה שראה המשורר בעיניו, אם גם היה יכול לקחת לו למופת את המו"ל הראזסוועט הראשון, ה' ראבינאָוויטש, אשר שם דמעת עשוקים בספוריו Штрафной и Наслѣдственный подсвѣчникъ. השירים „דוד וברזילי" או „אהבת דוד ומיכל" נכתבו בתקופה ההיא, אף על פי ששירים כאלה היו יכולים להיות נכתבים גם בימי המכביים, בשבת ישראל על אדמתו בהשקט ובטחה, אם אך היה אז משורר כגאָרדאָן. אך אין אני חפץ לחשוב זאת לעון להמשורר, כי בכלל היתה לנו התקופה ההיא לתקופת מליצות ושירים רוחניים, לעוף בשמים, ולא ללכת על האדמה. ורק כיוצא מן הכלל נשמע הד אנחת בני ישראל בשירים ומכתבים שנכתבו בווילנא בשנת תר"ו להשר מונטיפיורי ושנדפסו אח"כ בס' „האורח".

יותר תמוה הוא בעיני, שגם בתקופה השנית, בשעה שנפקחו עיני המשורר לראות חשך סביבו, גם אז שם לב אך על היופי. מקור כל צרות ישראל, דלותו ושפלותו, עניו ומרי מצבו הוא, כפי שנראה ממקומות רבים בשירי המחבר, אך בהמלמדים, בהרבנים, בהש"ע ובהתלמוד וכיוצא בזה דברים שאינם מסכימים עם יפיפותו של יפת, כאילו לא היו בעולם לא תחום מושב היהודים ולא הערה מיוחדת כמעט כוללת: „מלבד העברים" ושארי דברים שהם ממקור יפת. כל חפצו של המשורר הוא להעיר את בני ישראל על יפי הציוויליזאציא ולהכשירם להתאחד כפי היכלת עם שאר עמים, אשר אצלם, כפי שצריך לשער, הכל על מקומו בשלום.

אבל עוד יותר נפלא הוא, שגם התקופה היותר מעציבה, תקופת הפרעות והרעמים, לא עשתה רושם מבהיל על המשורר, ובמשך הזמן הזה לא כתב אלא שלשה שירים קטנים וקלים (בגערינו ובזקנינו גלך, אחותי רחמה, עדר אדני) (מלבד המשל: אדני בזק), שאינם נכנסים לא אל הלב ולא אל המוח, ומרחפים על פני מצבנו עתה „בעוף זה שהוא מרפרף בכנפיו ונוגעות ואינן נוגעות". כמדומה לי, שתקופה חשכה ומעציבה כזאת וביחוד בשעה שלא עלה עוד על לב איש

שתוכל לבוא עד בזמן הזה, היתה יכולה לתת תואר למשורר כה' נאַרדאַן לשירים יותר להטעים ומעודי לב מן השירים הקלים ההם...

לפיכך עלי להודות לדאבון לבי, כי עם כל הכבוד שאני הונה לבחר משוררינו זה ועם כל הידידות הפרטית השוררת בינינו זה כשש עשרה שנה, לא כ ל שירי נאַרדאַן מצאים חן בעיני. מענותי כנגד המשורר יתברדו ביותר בדברי באותן השירים, שבם יבא המשורר בבקרת על חיי עמנו שעברו והווים.

ובטרם אחל לדבר בפרטות על שירי ה' נאַרדאַן עלי להזכיר ספור אחד. האגדה מספרת, כי אחרי מות ר' שמעון בן לקיש התאבל עליו רבו וחברו ר' יוחנן זמן רב, ולנחמו הביאו לו חבר אחד, את ר' אלעזר בן פדת. החבר החדש הזה היה לעזר לר' יוחנן, ועל כל דבר שהיה האחרון אומר, היה ר' אלעזר עונה לו: „תניא דמסייא לך!" אחרי שנלאה ר' יוחנן לשמוע את הסיועות האלה נתן בבבי קולו ויאמר: „אַיָּקָה, בן לקיש, מי מביא לי תמורתך? אתה היית מקשה תמיד על דברי, ועל כן הייתי צריך לברר וללבן את דעתי, וזה יבוא תמיד בסיועות; הבי בלעדיו לא אדע, כי אדבר נבונה"? (בבא מציעא פ"ד א'). גם ה' נאַרדאַן יודע בלעדי כי הוא מדבר נבונה, ועל כן לא אבא לומר לו „תניא דמסייע לך" ולהלל את שיריו בפרטות, אך במקום שדבריו לא ימצאו חן בעיני, שם אעיר עליהם. האמנם אין מקשים בדברי אגדה, ובכח הכלל הזה יש מקום לבעל דין לומר שאין מקשים גם כן בדברי שירים. אך אם נאמר שרשות למשורר לדבר בכל העולה על רוחו כמו לבעל אגדה, או נציב את השירים במדרגה שהיא למטה מן הבקרת. — הכלל הקדום „מיטב השיר כזבו" אבד את ערכו עכשיו, בשעה שאין לנו צורך במשוררים שידברו הם לנו כזבים, ועל כן דורשים הקוראים עתה מאת המשוררים שידברו להם אמת, אמת בתמונות החיים, ואמת בהבנתן ובדרישת כבוהיהן ותולדותיהן.

עתה אעבור על פני השירים.

ב

בשיר „ברכת ישרים" יאמר המשורר:

„הנה גם בנינו, מהם נואשנו — על כן לשארית הנחלה ירשנו,
שבים אלינו: לנוע לא תמנו! — לשפת קדשנו, את לבנו שכנו.
לא תמנו חסדי אל, עד לא רששנו, — הבה נצור שיריך בחברת
עד נשוב נחיה, כי נפלנו קבנו. — ולעם נולד יהיו לנו משמרת" (ח"א XIX)

בנינו אשר מהם נואשנו ועתה הם שבים אלינו, הם בני הנעורים אשר ידעו את עמם אך מעט מאד, ועתה לרגלי הפרעות והרעמים שבו לעמם והגם דודשים לדעת את רוחו ושפתו. אך היש בכה שירי ה' נאַרדאַן למשוך את „נרי האריות" האלה (כמו שמכנם ה' יהל"ל) לעמם באהבה? היש שיר אחד בכל שירי נאַרדאַן, אשר בו ישיר על איזה מדה טובה יש בישראל, וביהוד בהמון העם, על כח ישראל הפנימי, על הטוב שהביא להמין האנושי? או אולי באמת לא מצא ה' נאַרדאַן שום דבר טוב בחיי ישראל בין בזמנים שעברו ובין בימים האלה לשיר עליו? או האין שירי נאַרדאַן, וביהוד אותן שבאו בשני החלקים האחרונים,

מכשורים, להפך, להפיל פחד ורעדה על נרי האריות הדם ולהדיחם מעל העם הסכל והפרא, אשר בכל פנות חיו אך צלמות ולא סדרים, הבלים ותהפוכות, באשמת רועיו ומנהליו מקדמו, היינו באשמת עצמו?

בשיר „חג לארני":

„שיר הכבוד זה גם אז ישמע — אז יתגל כל גל ורפאים יעורו כו'
בשופר הגדול עת יתקע וכו' — אז נשוב נרא מחמדי לבנו" (שם 12).

לא ידעתי לאיזה צורך הרקיע המשורר לשחקים בדמיונו זה? ובי אין אפשרות לשיר על האביב ועל תחית הטבע, מבלי לערבב בזה דברי אמונה בתחית המתים?

בשיר „בית מועד לכל חי":

„מלשד איש שלום יגק זה הזית; — ומחלב כליות אשת תפארת
דודאים אל מלבב דוד ימצו לח; — פארה פארותיה גפן אדרת" (27).

מטופקני אם ראה המשורר מימיו עצי זית וגפנים ואפילו שאר עצי פרי על קברות בני אדם. עצים כאלה לא יצמחו אלא אם כן ימעו אותם. ומי נוטע עצים באלה על הקברים?

„ומה בין הבדים וכו' — נשמות המתים תמצאנה שם נוח!" (28).

אין לזה שחר. אגב אעיר על פעות הדפוס: „ומפניך יִירָאוּ" (29) צ"ל: „יֵרָאוּ".

בשיר „הקיצה עמי":

„הקיצה עמי וכו' — מיום תם השמש ובארץ נוד באת?
וזמנך ומקומך אנא הבידה. — מאז ועד עתה דורות רבים ספו
הבי עמד הזמן וכנפיו רפו — ימים וארצות משם יפרידונו וכו'
מיום אל כנפי הארץ יצאת — הקיצה עמי וכו'
או שנים אלפים לא תמו ספו — וזמנך ומקומך אנא הבידה" (43).

השיר הזה, כמו ששמו מוכיח עליו, נכתב להעיר את העם כלו על זמנו ומקומו ולעודד את לבו לאהבת השכלה. אבל עם כלו, כלומר: ההמון, אינו צדיך להשכלה, כי אם להיות יודעי ספר ולעסוק בעבודה האדמה וכיוצא בזה. אם כן למה יחפרץ המשורר שיסיח המון העם את דעתו ממצבו שהיה בו „לפני אלפים שנה בדרם תם הפשו?" ולמה ייעץ להעם לנתק את המסרות המקשרות את הדורה שלו עם העבר? וכי אז לא היו בני ישראל יודעי ספר לפי צורך זמנם ולא התעסקו בעבודת האדמה ובמלאכות שונות? וכי לא יותר נכון היה שיעיר המשורר את לב העם על זה, שאין מצבו עתה דומה למצבו לפני מאה ומאתים שנה, בהיותם תחת יד פולין, בשעה שהיה נרוע יותר הדבה מאבותיו בימי הבית? מלבד זה עלי להעיר, כי הזמן והמקום אינם מוכיחים כלום, כי דבר התלוי אך בזמן ומקום, אינו אמת אלא „מאדע", שאמתותה ונחיצותה לא נתברדה עוד כל צרכה מצד עצמה: יותר טוב היה להוכיח נחיצות השכלה מצד עצמה ואמתותה שאינה תלויה במקום ובזמן.

„ארץ ערן (?) זאת הן לך תפתח — וכבר גם יסדו שבמך מכבל
בניה „אחינו" לך יקראון עתה — ומעל צוארך עלך ירימו
עד מתי תהיה קרבם כאודח — ימחו מלבם שנאת שוא והבל
למה מגנד להם תלך אתה? — יתנו לך ידם, לך שלום ישימו" (44).

השיר הזה, כפי שנרשם בראשו, נכתב בשנת תרכ"ג, וכפי השמד בזכרונגו מצב ישראל בעת ההיא בארצנו — הפריז המשורר מאד על המד, וביחוד אחדי שבשנה הקודמת (תרכ"ב) כתב את שירו „על דא קא בבינא" (צד 131) שבו יאמר:

„רק מרדפים אנחנו מכל צד ופנה הצמאים אל דמנו ולכבודנו רעבים
עומדים אנחנו כבבשה תוך שבעים זאבים כל הנעשה ראש, יבהלנו בחרונו" וכו'

והנה במשך שנה אחת משנה המשורר את דברו מן הקצה אל הקצה. אך לראות חרוזים כאלה נדפסים בשנת תרמ"ד בלי שום שנוי — הוא שהזק מכאיב לב. . .

„והיה עם משכיל ובלשונם שיחה" (שם).

האמנם אי אפשר להיות עם משכיל בלא התנאי הזה? האמנם צריכים אנו להשתמש בינינו לבין עצמנו בלשון עם ידוע, אך בשביל זה שהוא עם תקיף ומושל בארץ ואנחנו חלשים, שנלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו? ארצנו מיושבת מעמים רבים ואין אחד מהם משתדל באמתריאָטיזם כזה, בין שהוא עם נאור, כהפולנים, ובין שהוא עם בלתי נאור. אמת הוא ששפתנו המדברת אינה שפת לאומנו, אך הלא לא מסבה זו הם קמים עליה, ואין ספק בעיני כי אם גם היינו מדברים בשפת עבר לא היו מונעים פאטריאָטיזם את עצמם מלקחם זה, ומלבד זה גם השפה המדוברת, שעל פי ההיסטאָריא נעשית שפת בני עמנו ישבי ארצות שונות, יכולה לאחד אותנו, אם לא לנמרי כשפת עבר, מכל מקום יותר הרבה משפת עם מיוחד שאינה מובנת ליושבי ארצות אחרות.

„והיה אדם בצאתך ויהודי באהלך" (45).

לא המשורר הוא הראשון שנתן לנו לקח כזה. רבו הסופרים שיעצו לנו להסתיר את „היהודי" שלנו (כלומר: היותנו יהודים), את סחורת הקאָנטראבאנד הזו, בסתר אהלנו, כאילו תרפה היא לאיש מן המאה התשע עשרה שידעו בו שהוא יהודי. רבים שמעו לקול הקריאה הזו ופריה נראה עיהה על בניהו. ומה עושים הסופרים הנ"ל עם משוררנו עתה, בראותם את פרי הקריאה ההיא? הגם מתאוננים יחד עם משוררנו:

„ובניו, הדוד הבא אחדינו? מי ידע הגבול עד מתי? עד אנה?
הם מעוריהם יתנכרו אלינו וכו' אולי עד מקום — משם לא ישובו" . . .
הגם הולכים קדימה שנה שנה (שם (103).

ובעצמם ישאו עם המשורר על הבנים האלה את המשל „בנים זרים" (ח"ד 177).

בשיר „דרך בת עמי":

„ולכל חכם לב, לו נפש משכלת ובני עם אחד גם אותו יאהבו" כו'
משטר ופקודות יתן במשלת כו' (שם 48).

נוזמא קצני. . . וכל זה הוא תולדות רגש היופי, התפעלות המשורר הנפרזה מן הציוויליזאציא האירופית החיצונה.

„חזקו עם יעקב, וידיכם אמצו וכו' כל עת חייכם לחכמה הקדישו" (49).

ומה יאמר על זה המלך המפש, צדקיהו מלך יהודה? הנה הוא יבא בקינה ארוכה ויאמר:

„ביום ההוא תחפשו את יהודה בנרות בעלי המלאכה יהיו נבזים ושפלים
ולא תמצאו אבר, איש חי רב פעלים! היהיה גוי כזה תחת שמים כו'
מי יגיד נרו, מי יוציא לו לחם" כו'
(ח"ג 162, 163).

בשיר „ביחד בלילה":

„עזבתי דרך חול וכו' ויבלבל הצדיק בטעות הקמיעות" וכו' (59).

החדוד הזה הוא ישן נושן, ולפי דעתי היה השיר הזה יותר טוב בלי החדוד הזה, שבמקום הזה אין לו טעם.

„ויחדדו אלי בתעופת עין כו' ואבין כי גם במרום יכבדו העשירים" (61).

מה הכונה בחדוד הזה? דרכן של הסופרים לבקר את מעשי בני אדם, להתל בהם, למען ייטיבו דרכם, אבל לכתוב בקרת על יושבי מרום ולירות בהם בדברי חדודים הוא דבר חדש במינו, שאין לו טעם וריח.

„וארא בתמונה היכל תפארת מפני המפולת לא יפחדו פחד
ובקיעים בו רבו פרץ על פרץ ובעד החלונות עולי הימים
טיחו נופל, קורתו מתפוררת מתמלטים מן ההפכה אחד אחד
ובשכבת אבקו ירמוש כל שרץ ואשאל: „מה זאת?" ואשמע תשובתו:
חקנים על משכבותם בטח נרדמים זה בית ישראל, זה היכל תורתו!" (64).

החדוד הזה נחמד בסגנונו ובציורו, אך הרעיון העצור בו הוא רעיון שוא. הבאמת יאמין המשורר, שאילו לא היו הזקנים נרדמים בטוחים מפחד והיו מתקנים את הבקיעים, לא היה מקום לפחד ההפכה ולנוסת עולי הימים אחד אחד? פליטת עולי הימים איננה בשביל פחד המפולת מפני הבקיעים, אבל מפני שעולי הימים, קטני האמנה, מכחישים ביסוד ההיכל, מבלי הבט אם יש בקיעים בקירותיו, או שקירותיו מצופים זהב ומרהיבים עין... וכי יש לאל יד הזקנים, או גם להמשורר עצמו, להוכיח בטופת לעולי הימים שהם טועים בעיקר הדין, בעת שהרגש הדתי, לדאבון לב, הולך ומתמוטט בכלל, לא אך אצל בני ישראל לבדם? אילו היינו ככל העמים עם יושב על אדמתו וחי ברוחו הלאומי, אז לא היו עולי הימים מתמלטים מהיכל ישראל, כי היכל ישראל היה אז אדמתו ורוח לאומו, שהוא היסוד האמתי גם להיכל תורתו, שנולדה ונתרקמה בחיי ישראל במשך מאות או אלפי שנים; אילו היינו ככל העמים, אשר רוח לאומו נכון בקרבו וחפשי מכל נשיבה חיצונית העוקרתו והופכתו על פניו — לא רבו גם הבקיעים בהיכל תורת ישראל, כמו שלא רבו בו הבקיעים בשבת ישראל על אדמתו חפשי מלחץ הרומיים להעבידם על דעתם, כמו שאבאר בקצרה בהמשך המאמר הזה. האם באשכנז, במקום שההיכל מחופה בכל מעשי צעצועים של הבל ורקמות המאדע, שלקחום מתנה שלא על מנת להחזיר מאת שכניהם הנוצרים, עולי הימים יותר חזקים באמונתם מעולי הימים אצלנו?... אם כן לא בההיכל ולא גם בהזקנים ואפילו בעולי הימים האשם, שההיכל הבנוי בטעם רוח ישראל בני שם, אינו יכול לעצור בתוך קירותיו את המתחנכים ברוח עמי אירופא בני יפת, שכל מה שנעשה ברוח ישראל זר ונמאס להם, ואינם מאמינים גם במציאות יסוד לההיכל ההוא? ואם נאמר לבנות מחדש את ההיכל כלו בטעם בני אירופא (כי גם אם

מעט מרוח ישראל נשאיר בו — לא נצליח במעשינו) כמו שמתאמרים לעשות איזה תעלולים חסרי תורה ודעת בנפת רוסיא החדשה — הנה ראשונה לא יהיה ההיכל ההוא היכל ישראל, ועוד לא עתה היא העת המוכשרת עוד לבנין היכלים כאלה, מלבד מה שהיכלים כאלה אינם נבנים על פי אנשים מיוחדים, אלא על ידי העם כלו במשך מאות שנים... הרפואה למחלה זו היא הרפואה הכוללת לכל תחלואי בני ישראל, היינו להשיב להם חיי עם, שיחיו ברוחם העצמי המסוגל להם ובסדרים פנימים ככל העמים, ולא לרקוד על החבל לפי מנגינות זרים, להפוך את רוחם ועורם לפי תנאי מקומות זרים להם, „להיות אדם בצאתם ויהודי באהליהם" ולהשתנות תמיד ככרום... אך המשורר אין לבו לרפואה כוללת זו, כמו שנראה מהחרוז האחרון משירו זה, ומה הוא חפץ איפוא בחרוז שהבאתי? אם המחלה אין לה רפואה ומוכרחת בטבע הדברים, אז אין מקום לשיר עליה ולהתקצף בה, כמו שאין מתקצף עתה בימים האלה על „המות האכזר", שמשוררינו בדור החולף קצפו עליו קצף גדול, רבו בו בכל כחם וחדפו אותו לעיני כל קוראיהם, מבלי שהועילו בזה אפילו כמלא נימא.

„ושחוטים ברוב סימנים, שחוטים עד הנפש ויעלעו דם ויפרפרו וינדו אבר
תורים ובני יונה במוטות תלוים ויפרפרו מערשם עד פי קברמו
ראש המוט בערש, קצו בקבר „בית השוחט הוא ערב יום הכפורים?"
והאפרוחים תלוים למטה ראשמו —לא, חדר המלמדים שוחטי בני הנעורים!"
(שם).

הבאמת המלמדים הם שוחטי בני הנעורים? עד מתי יהיו סופרינו בעלי פעטישיזם, האומרים, כי על כן הפך הסער את האהל, מפני שהסער רצה כן... בכל הצרות שמצאו ושמוצאות את בני ישראל ובכל חסרון הסדרים בחייהם, שמשוררנו משים לבו עליהם, הנה הוא מאשים כמעט תמיד או את בעלי המשנה והתלמוד, או את הרבנים ואת המלמדים. מי אשם בחורבן ירושלים והריסות האומה? התנאים הראשונים (בין שני אריות); מי אשם ברוע מצב הנשים והיותן רחוקות מן ההשכלה? איזה מאמרי התלמוד (קצו של יוד בראשיתו); איה הרשעת ומקור דלות העם? מאשריו המתעים ומורי השקר (בעלות השחר); מי כלנו וישימנו לא עם? רועי האפר (טפה זו מה תהא עליה), ומי אשם ברסוק אברים של בני הנעורים? המלמדים! הבאמת אין בכח משוררנו להתרומם מעל להמבט הרוטיני הזה—לתת הקולר של איזה מראה מעציב על צואר הסבה היותר קרובה, אם גם היא עצמה מקרית או מסובבת מסבה יותר תקיפה וכוללת?

משוררנו יודע כי המלמדים נחשבים לשוטים בעיני המון בני ישראל, ובשעה שאחד רוצה לומר לחברו שהוא טפש ואינו מן הישוב אומר לו בלשון נקיה: „הנך מלמד", ובכל זאת הוא מאמין כי המלמדים מושלים ממשלה בלתי מגבלת זה מאות שנים בחיי בני ישראל!...

המלמדים בעצמם לא היו מעולם שוחטי בני הנעורים. אם המלמדים עצרו ועוצרים את תלמידיהם כל היום (ובחרף גם איזה שעות בלילה) בבתי חדריהם, הנה יבין כל איש, שאלמלא היו האבות דורשים כזאת מידיהם, בחפצם להתפטר מטפול הילדים בביתם וכיוצא בזה, היו המלמדים חפצים מאד לנוח מעט או הרבה

מעמלם הרב ולעסוק באיזה שיחה עם חבריהם או ללמד תורה בבית המדרש; אם החדרים צרים ואין בהם אויר נקי וכו', הנה הסבה לזה מפני שכל המון בית ישראל, לא רק העשירים, שולחים את בניהם להחדרים ללמד, ואותן המלמדים שתלמידיהם בני עניים, אין ידם מספקת לשכור להם חדרים יותר טובים. זכורני, שבשנת תרפ"ו נתנני אבי למלמד טוב בעיר מולדתי הקטנה, ובזכות המלמד הטוב ההוא נבר אבי חילים, מה שלא עשה עד כה, וישלם בעדי שכר למד שבעה רו"כ ומחצה לכל ימי החורף, היינו לששה חדשים, ובפירוש הותנה שלא יחזיק המלמד ההוא יותר מששה תלמידים. אין ספק שכל שכרו של המלמד ההוא, שהיה אב למשפחה, לא היה יותר מששים רו"כ לכל ימי החרף, או עשרה רו"כ לחדש; האם היה בכח המלמד ההוא לשכור דירה הגונה לחדר למודיו? המלמדים מבים את תלמידיהם; אך ככה יעשו גם המדים המשכילים מחזיקי בתי ספר פרטים, שגם הם, כהמלמדים, אינם יכולים להטיל אימה על תלמידיהם בהפחדת נידוש מבית הספר. ועלינו לבלי לשכוח, כי אך מקרוב חדלו להכות את התלמידים בבתי הספר הנמוכים והאמצעים. — מה שרוב המלמדים הם חסרי דעת בשפת עבר, הוא גם כן לסבה הנזכרת, שכל בני ישראל לומדים תורה, והעניים, שמהם רוב תלמידי המלמדים, מסתפקים בעל כרחם גם במעוט ידיעותיו של המלמד, כמו שהם מסתפקים בזה שבעלי האומנות שהם פונים אליהם במלאכות שונות גם הם אינם בקיאים היטב במלאכתם, כי העני מבקש בעל כרחו מה שהוא בזול יותר, והצעת העבודה ושלמותה תלוי תמיד בטעם הדורשים אותה ובשכרם. בכל אופן היה המלמד ראוי לתלמידיו, שהרי האבות לא דרשו ממנו יותר. תדע, שהרי במקום שנדרשו מלמדים יודעי שפת עבר ובעלי ידיעות אחרות נמצאו תיכף אנשים כאלה במדה מרובה. אם בחדרי המלמדים לא למדו שפת המדינה, הוא מפני שהאבות בעצמם לא ראו תועלת בלמוד שפת המדינה לבניהם, מפני שבאמת לא היה ביכים שלפני זה צורך לדעת אותה, כמו שלא היה להם צורך גם להדבות בעלי אומנות, בעוד שלנגד עיניהם מתמנגים בעלי האומניות ברעב בתחום מושב היהודים, מפני הקאָנקורענציא. כללו של דבר, כל רע שאנו מוצאים במלמדים, לא בהם הוא תלוי, אלא בתנאים המקיפים אותם, כמו שכל רע אינו תלוי באיזה יחידים, אלא בחיי החברה כלה. כמדומה לי, שגם המשורר יודה, שכל סופרי ישראל ומשוררי בשפת עבר הם תלמידי המלמדים, אבל לא תלמידי בתי ספר הרבנים וכ"ש בתי הספר הנמוכים מהם. לדאבון לב אנו רואים, שהמורים החדשים מחזיקי בתי הספר הפרטים (פּאנסיאָנען) שבחרנו בהם התת המלמדים, נרועים ורבה על פי רוב מן האחרונים גם במוסרם, גם בהשפעת הלמודים שהם משפיעים על תלמידיהם. יוצאי החדרים ידעו לפחות פרשה תומש וכו' ויוצאי הפּאנסיאָנען עפ"י רוב אינם יודעים מאומה. . .

המשל אומר: אם כה ואם כה תשכיבו את החולה — ידבו מכאוביו. עם שחייו אינם חיים, שהוא במצב מפרפר בין המות ובין החיים זה כאלף ושמונה מאות שנה, שהמדינות שהוא יושב בהן אינן כשימות את לבן עליו אלא בנוגע לתועבותיו שהוא חיב להן, ואינן דואגות כלל לחייו הפנימיים, כחיי עם היסטאָרי, עם שאי אפשר לו שיהיה לו קצין מוכיח המשית ידו על כל פנות העם לנהלו

בהרך ירושה, אי אפשר שלא יפגוש על כל צעד בחייו צלמות ולא סדרים, התפוכות ופצעים רוחניים ונשמיים.

„זה ישאל חמר, זה יחשים לו אבן — דור הפלגה הוא ושפתו הבלולה?
חול במקום נזית, תפל תחת טיח לא כי אנשי דורך המחישים הגאולה!"(66).

המלאך „המגיד", שברא, לפי דברי ההבון, בעל הבית יוסף, שכח משנה מפורשת. המלאך אמר להב"י לבלי לאכול בשר בראש השנה, והכשנה אורית שבערב ראש השנה משחיטין את הטבח בעל כרחו (חולין פ"ג א'). דורשי רשומות (כמו הרד"ל מביחאָו) אמרו שהבית יוסף למד את המשנה הזו בלי כונה יתירה, ועל כן לא האירה המשנה ההיא בהמלאך שנברא מלפוד המשנה. כפי הנראה, גם בזנגאל המלאך שברא משודנו, לא האירה משנת ישוב ארץ ישראל, בפני שהמשודד בעצמו עסק במשנה זו בלא כונה יתירה. בעלי ברית ישוב ארץ ישראל מבינים היטב איש שפת רעהו, ודחוק למצוא אגודות שונות המתנהגות בעיים שונות בלי רוח אחד ובלא מרכז כללי, שתהיה ביניהן הסכמה אחת ודברים אחדים, כמו בין המצתנים „חובבי ציון" או „פאלעסטינים", והכל מודים, כי יסוד היסודות הוא עבודת האדמה לבני ישראל בארץ ישראל. גם הר"ר שפירא האומר שנתון ליסד בית מדרש לתורה ולמדעים בירושלים גם הוא אינו אלא מסיף על דברי חבריו, ולא תולק עליהם, ובחקות האגודה „ציון" שיסד הד"ר הזה בהיידעלבערג נאמר בפירוש בסעיף א' שמטרת האגודה היא בין יתר הדברים:

Die Verwirklichung der Jdee Colonisation Palästina's durch Juden.

האחד היוצא מן הכלל היה המשורר בעצמו, שהדש קודם כל תקנים בדת, ואמר שבלא תקונים אין ידים לכל פעולה בישוב ארץ ישראל, אך דעתו לא נתקבלה, ועל כן במשנת אמר זנזגאל מה שאמר. ואילו היה זנזגאל מתנגד להאסטימילאציא כמו שאינו מאמין בישוב ארץ ישראל, היה אומר להפך, שבין מתנגדי ישוב ארץ ישראל יש באמת בלבול שפתים ואיש לא יבין שפת רעהו; הרוב. יעווריי משתמם משאלת ישוב ארץ ישראל בכל כתו, גם מעת שחדל להתנגד לה; „הצפירה" מתנגדת בחשאי לישוב ארץ ישראל, אם גם בגלוי היא מראה לה לפעמים רחוקת פנים שחקות; ספרי החאָסחאָד דורשים בשבח אמעריקא, מפני ששם, במקום החופש תורה — לפי תקותם — ההתבוללות הגמורה, שהיא משאת נפשם, ובני ישראל יתאחדו ויתלכדו שם עם הנוצרים, שומרי תורת הנביאים והיהדות האמתית, לפי דעת הדעצענזעם של הוואסחאד (תוכרת סענטיאבר 1884), ואבד כל זכר לישראל ולהיהדות שנואת נפשם; התעלולים הבודים בעלי הכתות החדשות ברוסיא החדשה אומרים, כי אין צורך לא בארץ ישראל ולא באמעריקא, אך לאחד את היהדות עם הדת הנוצרית, היינו לקבל את השניה ולבער אחרי הראשונה, וכן עוד הלאה. . .

„הנה לוח אדר מלא אבעבועות — מכל חלומותי לא נשאר מאומה:
פורחות נבקעות כקצף על מים „סוהרת הקדש", „השכלת רבני"
— מה הנה אלה? — „הן הנה הישועות „ישוב הארץ ותקומת האומה" —
להן בנעוריך נשאת עינים!" ומגדל הבאב מרב הקרן
אהה, קראתי, ואלים את פני נפלתי רגע משמים ארץ" (67).

באמת כל איש שאבדו לו אידעאליו הרי הוא כנופל משמים ארץ. האיש הרואה שכל חלומותיו ותקותיו על ההשכלה, על תועפות כחה של המאה הי"ט ועל חסד לאמים היו להבל הבלים ועם זה כבר עברו עליו רוב שנותיו בחלומות של הבל כאלה, לא בנקל יוכל עוד לברוא לו אידעאלים חדשים, ועם כל ידיעתו שאידעאליו הישנים עברו ובטלו מן העולם, לא יוכל להסירם מלבו לגמרי ולהביא אחרים תחתיהם. האמנם, בין בעלי ברית ישוב ארץ ישראל ישנם גם אנשים שלעת זקנותם נוכחו באמתת הרעיון הנשגב הזה ובכחו לפעול ישועות לישראל, שזה מראה לנו עד כמה נאמן הרעיון הזה ומה גדל כחו, שגם אנשים שבלו ימיהם באידעאלים אחרים השליכו את האלילים ההם וישובו ללאומם ולבקש לו תשועת עולמים, לא תשועה של חרפה וכליון, אך תשועה של קיום ואריכת ימים. אך משוררנו, שכפי שאמרתי, הרגש של היופי מושל בו יותר מדאי, רגש יפיפותו של יפת, לא יוכל להשלים עם הרעיון, שישבו בני ישראל בארץ מיוחדה בלא רעות בני יפת היפים בחיצוניותם, על כן לא הבקיע אליו האידעאל החדש שגולד עתה בלבות רבים מבני ישראל ונשאר בלא אידעאלים.

עתה אעיר איזה דברים על השיר הזה בכלל. בין יתר המעלות שיש לה' נאָרדאָן על רוב משוררינו, יש לחשוב דבר אחד, שכפי שאני זוכר עוד לא שם איש לבו לזה. רוב משוררינו הם כאנשים המראים לילדים קטנים או גדולים תיבה בעלת תמונות שונות (פאנאָראמא), שיש בה, למשל, ציורים מתבנית פאריז, לונדון כו'. המסתכל רואה בחלון קטן ובעל התבה מעביר לפניו את התמונות האלה במהירות ובלא סדרים. הנה עינינו רואות את פאריז וחפצים אנו להתענג על יפיה והנה פאריז חלפה הלכה לה ותמונה אחרת לנגד עינינו, וקול בעל התיבה נשמע אלינו: לונדון! וכן הלאה, עד שעם ראותנו ציורים רבים, אין אנו רואים אפילו תמונה אחת כל צרכה. רוב משוררינו גם הם עושים כך: מתחילים באיזה ענין, מקדישים לו חרוז שלם או יותר, ותיכף הם מדלגים מענין לענין, משמטה להר סיני, מכד לחבית, ואין נחת. לא כן משוררנו: הוא אינו מדלג מענין לענין, אינו מתחיל בכד ומסיים בחבית, אבל נותן לנו תמונה שלמה, בכל פרטיה ודקדוקיה בענין שהוא מדבר בו, אשר על כן שיריו נחמדים ונשגבים ביותר. אבל בשיר זה ובשיר „טפה זו מה תהי עליה" (109—112) יצא המשורר מגדרו ויכתוב לנו שירי פאנאָראמא, לפיכך נרועים השירים האלה מיתר שירי המשורר.

בשיר „למי אני עמל":

„אך הה כי נדלתן כשבויות חרב (?) כי „בת תלמד תורה—תפלות לומדת!"
(103).

המשורר אינו מניח שעת הכושר לנגוע בדרך הלוכו באיזה ממאמרי התלמוד, כמו שהוא עושה כאן וביחוד בשירו „קצו של יוד". אך הבאמת המאמר הנ"ל אשם במה שאין בנות ישראל מבינות שפת עבר? וכי לא היתה ברוריה, בת ר' חנינא בן תרדיון ואשת ר' מאיר, בקיאה בתורה והלכות, עד שנאמרו משמה הלכות ודבריה ישרו בעיני איזה תנאים (תוספתא כלים פ"ד ופי"ב)? וכי אין ההמון מספר, שבתו של רש"י, אשת מחבר הסמ"ע וכו' היו יודעות את התורה, שזהו אות,

שלפי דעת ההמון אין איסור לאדם ללמד את בתו תורה?*); מלבד זה, וכי אותן שאינם חרדים על דברי התלמוד והקראים בכלל למדו ומלמדים לבנותיהן שפת עבר? בני ישראל בכל ימי החשכה בגלותם לא למדו גם את בניהם שפת עבר כשפת עמם, אך מפני שבה כתובה התורה, ואילו היתה התורה כתובה בשפת סנסקרים ולא בשפת עבר, או אין ספק שהיו רוב בני ישראל יודעים שפת סנסקרים ולא שפת עבר. אם בימים שעברו לא למדו להבנות תורה — הנה הוא מפני שבכלל לא שמו גם שאר עמים לב לחנוך הבנות, ובימים האלה — הנה בני הדור הישן רחוקים גם עתה מחינוך הבנות, ובני הדור החדש, ועמם גם סופרינו, שבלי ספק אינם חיים על פי התלמוד, אינם מלמדים גם את בניהם שפת עבר, כמו שאומר המשורר עצמו בשירו זה. עלי לכפול עוד הפעם, כי מעשי איזה עם וגם יחידים רבים תלויים בהחיים בכלל ולא באיזה מאמרים, ואפילו בהתלמוד כלו.

בשיר „האמונה והדעת":

„ברתו נא איפוא ברית שלום ביניכם מלאך הדעת בעצתו יתני כו'
ויהי שלום לי, ותהי זאת מנוחתי: ובבוא יומי אלי לשוב אליך כו'
כל עוד לא השלמתי חק עבודתי כו' היה לי צור מעוז מלאך האמונה"(107).

המשורר מתפלל תפלת שוא. כשם שהדעת אינה יכולה לענות אמן אחר כל דברי האמונה, כך אין האמונה יכולה לענות אמן אחר כל דברי הדעת, ואם היתה האמונה בוחרת אך בדברים שהדעת מסכמת עליהן, כי אז לא היתה אמונה. אך המשורר, כפי הנראה, לא בשלום חפץ, אך באותות עצמו: שתהיה הדעת אור לו בחייו, והאמונה — תבוא אליו אך לפני מותו. אך מה יעשה „כי יקדמו אסון מבאוב וצלע, ומעצר רעה נפשו נואשת"? או במות „ריחל אוהבתו בעלומיה וימאן להתנחם" וכיוצא בזה דברים שחשבם בשירו זה, שבלא האמונה לא ימצא נחומים, הכי בכל המקרים האלה, שיקדו לו בימי חייו, והאמונה תבא לנחמתו כדרכה, יאמר לה: לכי עתה לביתך ושובי אלי יום אחד לפני מיתתי? ברוך אגב אעיר, שבחזרה האחרון שהבאתי פונה המשורר לשני עצמים שונים כאחד, לאל ולמלאך האמונה, וכן לא יעשה בנשימה אחת.

בשיר „בנעדינו ובזקנינו נלך":

אל תירא יעקב, אל נפשך תשוח רבבות אדם לטבח לא יכריע" (116).

תנחומין של הבל נחמנו המשורר. בימי חמעלניצקי ואחרי כן בימי נאַנטא, וכל שכן קודם להם, הכריעו רבבות בני ישראל לטבח, ואילו היה איש אחד אומר לפני ארבע שנים שיש לפחד פן יקומו הרוסים בניזשני-נאָווגראָד ויהרגו בצהרים במצב אלפי אנשים ולעיני הפאָליציי יותר מעשרה יהודים בלי שום סבה, כי אז היה השומע עונה לו שרבר כזה הוא עתה מן הנמנע, כמו שנמנע הוא שישובו אלינו ימי חמעלניצקי . . . שנית, אם הכריעו עשרות אנשים לטבח ועגו עשרות נשים — דיינו... שלישית, וכי אין לו לאדם שום אמן וצער בלי הכרעה לטבח?

---

*) שמעתי בנעורי בשם אמו של הג' ר' ישראל סאלאנטער, שאמרו לה: „אין חכמה לאשה אלא בפלך" ואמרה: זו דברי ר' אליעזר (יומא כ"ו), ההולך לשיטתו שאמר: אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופת אותה לעשות בצמר (כתובות נ"ט); אבל חבריו חלוקים עליו".

וכי טוב הוא לאלפי השדודים שנשארו בלא פת לחם; וכי טוב הוא לאלפי יושבי הכפרים שנשלחו משם על פי החקים לפי שעה, או על פי החלטת האכרים, ושהם עתה נודדים ללחם, הם ועולליהם? הטוב הוא למאות אלפי בני ישראל לפחד לילה ויומם, שמא יפלו עליהם היחפים ויצינום ככלי ריק?

בשיר „אחותי רחמה":

„טוב לי כי ענית: הן נפשי נשאה אך בשתך לשאת רוח בי לא קמה
כל צרה ומצוקה כו' קומי נלכה, אחותי רחמה!
ארצי לא זנחתי, לטוב יחלתי (118).

הנה המשורר מקבל באהבה את יסורי אחותו, ואומר: „טוב לי כי ענית"... לקבל באהבה יסורי איש אחר נקל מאד בכל אופן. אך אם בתקופת הקאנטאָניסטים והראזריאדים לא ברחו בני ישראל מארצם — הנה היה זה לא מרוב פאטריאָטיזם, אך מפני שכל הצרות האלה כתמן באו אך על ע נ י י י ש ר א ל, אשר מקוצר רוח ומתלאות נוראות היו אובדי עצות ולא ידעו למצוא תשועה; מפני שהמשכילים שבימים ההם, שאחזום בולמוס הציוויליזאציא האירופית והאמונה בחסד לאומים בכל כחם, לא שמו לב כלל לצרות האובדים בעמם, „הנבערים מדעת ההשכלה" ויכצאו יותר לנכון לכתוב שירי תהלה על חסדים שונים שהביאו לנו איזה פקודות שיצאו לפעלן בימי ממשלת ניקאלאי הראשון וכיוצא בזה... מפני שאז לא היתה עוד חברת „חברים כל ישראל" שעליה נשענו בתחלה כל פליטי הרעמים, על יסוד איזה מכתבים שקבלו איזה מתושבי יעליכאוועטנראד מן החברה ההיא — כי לעשירי עמנו בארצנו לא קוו ולא יכלו לקוות, כאשר בושו משברם עליהם גם עתה; מפני שאמעריקא וארץ ישראל נחשבו או כמעט לארצות הנמצאות מעבר לכדור הארץ. בכלל עלי להעיר, שהשיר הזה, לעמת הענין המדובר בו, חלש מאד, לב מלא רגש, כלב משוררנו, למראה שערוריה נוראה כזאת, אשר יתפלץ עליה כל בן אדם, ואשר נעשתה בשעת הרעמים כמעט למעשים בכל יום — הוא צריך להקיא להבות אש ורעם, ולא להגות איזה הרוזים חלשים וקרים.

בשיר „עדר אדני":

„מה אנו תשאלו, ומה חיינו הבה אגלה לכם סוד זה בלחש
העם נחנו כעמים מסביבנו אך אל תוציאו דבה מן החדר:
או רק עדת אישים בעלי דת אחת? לא עם, לא עדה אנחנו, רק עדר". (119).

כבר אמר חכם אחד: „על שאלות ארורות הבה לנו מענה נכון וישר!" המשורר מדבר בשאלה ארורה, שאלה שנתעוררה בבית מדרשן של האססימילאטאָרים באשכנז, בשעה שנדפסה המחברת „אויטאָעמאנציפאציאָן" וטענו עליה שאין לנו זכות לבקש לנו מקום מיוחד מפני שאין אנו עם. והנה תחת להשיב שעל זה אנו דנין, שיהיה לנו מקום מיוחד ונהיה עם ככל העמים, שיש להם מקומות מיוחדים להם, בא המשורר ומתפטר באיזה דברי חדודין, שאין להם שום ענין להשאלה עצמה. אם עדר אנחנו:

„עדר עדר לבדו, צאן אובדות הננו איש ירעה ידו כל עמלו לפיהו
לא נצא חוצץ להושיע נפשנו אין דואג אין חולה בעמל אחיהו" (120).

וכי טוב הוא לאלפי השדודים שנשארו בלא פת לחם; וכי טוב הוא לאלפי יושבי הכפרים שנשלחו משם על פי החקים לפי שעה, או על פי החלטת האכרים, ושהם עתה נודדים ללחם, הם ועולליהם? המוב הוא לבאות אלפי בני ישראל לעתד לילה ויומם, שמא יפלו עליהם היחפים ויצינום ככלי ריק?

בשיר „אותתי רחמה":

„טוב לי כי ענית: הן נפשי נשואה — אך בשתך לשאת רוח בי לא קמה
כל צדה ומצוקה כו' — קומי נלכה, אותתי רחמה!
ארצי לא זנחתי, לטוב יחלתי — (118).

הנה המשורר מקבל באהבה את יסורי אחותו, ואומר: „טוב לי כי ענית"... לקבל באהבה יסורי איש אחר נקל מאד בכל אופן. אך אם בתקופת הקאנסטאַניסטים והראזוריאדים לא ברחו בני ישראל מארצם — הנה היה זה לא מרוב פאטריאָטיזם, אך מפני שכל הצדות האלה כתמן באו אך על ענ י י ש ר א ל, אשר מקוצר רוח ומתלאות נוראות היו אובדי עצות ולא ידעו למצוא תשועה; מפני שהמשכילים שביטים הם, שאחזום בולמס הציוויליזאציא האירופית והאמינה בחסד לאומים בכל כחם, לא שמו לב כלל לצדות האובדים בעמם, „הנבערים מדעת ההשכלה" ויכצאו יותר לנכון לכתוב שירי תהלה על חסדים שונים שהביאו לנו איזה פקודות שיצאו לפעלן ביסי ממשלת ניקאלאי הראשון וכיוצא בזה... מפני שאו לא היתה עוד חברת „חברים כל ישראל" שעליה נשענו בתחלה כל פליטי הרעמים, על יסוד איזה מכתבים שקבלו איזה מתושבי יעליכאוועמנראד מן החברה ההיא — כי לעשירי עמנו בארצנו לא קוו ולא יכלו לקוות, כאשר בושו משברם עליהם גם עתה; מפני שאמעריקא וארץ ישראל נחשבו או כמעם לארצות הגמצאות מעבר לכדור הארץ. בכלל עלי להעיר, שהשיר הזה, לעמת הענין המדובר בו, חלש מאד, לב כלא רגש, כלב משוררנו, למראה שערוריה נוראה כואת, אשר יתפלץ עליה כל בן אדם, ואשר נעשתה בשעת הרעמים כמעם למעשים בכל יום — הוא צדיק להקיא להבות אש ורעם, ולא להגות איזה הרווים חלשים וקרים.

בשיר „עוד אדני":

„מה אנו תשאלו, ומה חיינו — הבה אגלה לכם סוד זה בלחש
העם נחנו כעמים מסביבנו — אך אל תוציאו דבה מן החדר:
או רק עדת אישים בעלי דת אתת? — לא עם, לא עדה אנחנו, רק עוד". (119).

כבר אמר חכם אחד: „על שאלות ארורות הבה לנו מענה נכון וישר!" המשורר מדבר בשאלה ארורה, שאלה שנתעוררה בבית מדרשן של האסמימילאמאָרים באשכנז, בשעה שנדפסה המחברת „אויטאָכאנציפאציאָן" ומענו עליה שאין לנו זכות לבקש לנו מקום מיוחד מפני שאין אנו עם. והנה תחת להשיב שעל זה אנו דנין, שיהיה לנו מקום מיוחד ונהיה עם ככל העמים, שיש להם מקומות מיוחדים להם, בא המשורר ומתפמר באיזה דברי חדודין, שאין להם שום ענין להשאלה עצמה. אם עוד אנחנו:

„עוד עוד לבדו, צאן אוברות הננו — איש ירעה ידו כל עמלו לפיהו
לא נצא תוצץ להרשיע נפשנו — אין דואג אין חולה בעמל אחיהו" (120).

הלא משורר אתה לעמנו, ולא עוד אלא שהנך ראש משורדינו — הרם כשופר קולך, הרעם בקול גאונך על עמך הנפוץ כשה פזורה, היה לנו כישעיהו השני וקח עמך דברים לעורר בו את רוח האחדות, רגש כבוד ללאומו ולעצמו? וכי גרוע הדבר הזה מצרת „בת שוע" שהקדשת לה שיר שלם המפוצץ לבות כל קוראיו?

בשיר „אתם עדי":

„נשאתי מחסור עד פת לחם באתי" (123)

מעציב מאד אם ה' נ אָ ר ד אָ ן יאמר כזאת. ה' נאָרדאָן, ראש משורדינו, אשר ידיו רב לו גם בשפות אחרות ויושב בפטרבורג, במקום סמוך ונראה לראשי עשירי עמנו, בא לפעמים עד פת לחם, זו תורה וזו שכרה, וזוהי דאגת עשירי עמנו לבחירי חכמיהם!!

בשירו למונטיפיורי:

„אך מנעורינו הסכנו אנחנו יחיש לנו עזרה, יקים מושיע"
כי בצר לנו האל בו בטחנו (129).

על לב המשורר עלה רעיון נפלא. השר מונטיפיורי בא לפטרבורג, והמשורר החליט מזה בצדק, כי עוד לא חדלו צרות ישראל, „כי לו לא עשקו לא רצו עמך, לא חרדת מים בגבורות ימיך". אך משורדנו מהיר הוא לקבל הנחומים, ועוד בחרוז השלישי ישליך יהבו על ד' ויסיח מלבו את צרות עמו. הבאמת לא נבראה שירת ראש משורדינו אלא לקונן על צרת שתי שעורים בפסח, על צרת קוצו של יוד, על ברבורים אבוסים, ולכל היותר — על הצרות שכבר עברו כצרת פנינה בת אבו שעם (בשיר במצולות ים) ולא על צרות ישראל בזמן הזה? אך על הצרות יש להמשורר כפי הנראה, מבט מיוחד, בשיר הבא, „על דא קא בכינא" יאמר המשורר:

„שם לצוד נפשות הכמרים יגילו כבוד עברים שנים מורי בית הספר
ומעשה מרטארא לעשות הואילו שם חדשו עלינו עלילת דמשק"
פה שוטר אוילי יעולל באפר (133)

לחשוב בנשימה אחת מעשה מרטארא (כפי השמד בזכרוני הוא הענין הנודע אז בשם „ציפקע מענדאק") ועלילת דמשק (שקרתה אז בשאוולאן, מחוז קאָוונא) ולהזכיר בנתים את הצרה הגדולה הזו, שאיזה שוטר אוילי לא נהג כבוד בשני גדולי ישראל כמורי בתי הספר — הוא דבר תמוה מאד.

בשיר „הוי אח" הביא המשורר גם את משה רבינו בתוך הבאים לקבל את פני המשורר הצעיר לעבענזאָהן ז"ל (172), אך לדעתי הפרזה על המדה כזו עולה גם על מיטב השיר. משה הצטיין בעמו ובההיסטאריא האנושית לא כמשורר, אך כגואל ומחוקק, וחולין הוא לכבודו להרגיזו מקברו בשביל איזה משורר. מה שהמשורר הצעיר הנ"ל כתב שיר לכבוד משה אין זה מספיק עוד להטריח את ראש המחוקקים, את גואל עמו, ולהעלותו מקברו. הגע בעצמך, שהמשורר הצעיר ז"ל היה כותב אָדע לאלהים, כדערזשאווין וחבריו, האם היה אז משורדנו מוריד את האלהים מחביון עזו לקבל את פני לעבענזאָהן?

הספר השני משירי המשורר „משלי יהודה", נחמד ונעלה מאד, וכבר הודיע בס"ע, כי הונהג הספר הזה להיות בספר התנך באיזה בתי ספר לבני ישראל בארצות הקדם. גם בס' „לתל הילדים" (דרעסמאמיא לילדי הקראים) שנדפס לפני איזה שנים בפעדעסא באו משלים הרבה מן הספר הזה. במשלי הספר הזה יש גם ארבעה עשר משלים מקוריים, שאינם העתקות. אך המשלים הם, כלבד המשל „החמור גבה הלב" חסרים את החדוד, שאנו פוגשים לרוב בשאר המשלים.

ג

השיר הראשון מן החלק השלישי הוא השיר שכבר יצא לאור קרוב לשלשים שנה בשם „אהבת דוד ומיכל". שירים ממין זה, אף על פי שאין בהם תועלת לקוראיהם, ואינם גם הד איזה רגש חזק הנולד בלב משורר למראה או מקרה יהדג, נהונים בכל הלשונות שיש להן ספרות, ואם השיר נערך כהוגן, לפי רוח נושאיו חכמם, ברמיונות מושכים את הלב ובשפה נעימה — יצא המשורר ידי חובתו כנגד הבקרת. גם השיר שלפנינו יש לו כל התנאים הדרושים לשיר הזה, ותם שפתו בכלל נעימה ונשגבה, ולא הזכרתיו אלא בשביל איזה השדות קלות שיש לי להעיר על איזה מקומות בו.

בשיר השני:

„וכבר זמת לבו גם הוא נתקו קלו נמר אף נכזב רעיונהו" (ח"נ 30).

אם בחפשיות המשורר אמר משוררנו דברים כאלה — אין בכך כלום; אבל לדין יש תשובה. מדברי הכתובים לא נודע עוד אם אהב גם דוד מצדו את מיכל, ומדברי המקראות „מי אנכי ומי חיי ונו' כי אהיה חתן למלך", „הנקלה בעיניכם התחתן במלך" (שמואל א' י"ח י"ח, כ"נ) נראה כי לא דמה לקחת את מיכל לאשה, ומאותה פרשה (פסוקי י"ז י"א) נראה, כי נבון היה לקחת גם את מרב, אם נהנה לו. אם שם אחד כך נפשו בכפו להדוג מאתים פלשתים — היה יכול לעשות כן מחפץ להיות חתן המלך שהעירו בו אז, ולא מאהבתו למיכל. בכלל לא נאמר בשום מקום על דוד כי אהב איזה אשה, וגם לא נאמר בו שאהב את יונתן, את העלם הנחמד והתם אשר התחבר לו, לדוד, בכל לבו ונפשו, כי כפי הנראה, אהבתו למשרה ותאותו נברו אצלו על רגש האהבה גם לנשים, גם ליונתן, וגם קינתו על שאול ויהונתן היתה, כאשר נראה מכנונה, מן השפה ולחוץ. ואם דרש את מיכל מאבנר אחרי מות שאול, היה זה להראות להעם, כי גם איש-בשת השלים עמו, וכי בהיותו חתן המלך נאוה לו המלוכה.

„שם בפס דמים הנבזר לפלשת ולהבות אריבו זה איש כי יצליח
משאתו יגורו אלי הארץ, ביתו יעש חפשי, אותו שר פלך
ובהיכלו נמת גם לב המלך בתו לו אשה — בשכרו הבטיח"... (37).

מיכל בביתה לא יכלה לדעת מה שאמר שאול במחנה, שיתן את בתו לאיש ההורג את גלית, ועל דבר פקודת שר הפלך אין זכר במקרא (שמואל א' י"ז). בכלל, אף אם נאמר שמעשה מעניות דוד להבריח את הרוח הרעה מעל שאול ומעשה דוד עם גלית לא יצאו משני סופרים שונים שלא ידעו זה דברי זה, ושכל אחד הודיע את המסורה שהיתה בידו, להודיע באיזה אופן העיד דוד הרוצה

עד שאול המלך (והפסוק ודוד הולך ושב וגו' (שם שם פ"ו) נוסף מסופר יותר כאשר לישר המתירה), כמו שנראה משאלת שאול ואבנר: „בן מי זה העלם?“ (שם שם נ"ה נ"ו) ובכן לא ידעה מיכל את דוד לפני הרגו את גלית, — הנה נראה שבעת מלחמת הפלשתים וגלית בראשם לא היה דוד אצל שאול, אלא אצל אביו.

בשיר החמישי:

„ומלבב המלך לא נבחד כחד ויירא מפניו ויפחד פחד
כי אצבע האל הצילה שונאיו ויאמר לעשות בבחשך מעשיו“ (53).

האם במחשך לא תוכל אצבע האל להצילהו מידו?

בשיר העשתי עשר:

„מי ידש כמאו אחדי רדתו קבר „או גם נשים רבות לקח לקח
ובמן מיכל ששים מנוי?“ (100) ובנים רבים על ברכיו ילדו“ (101).

את אחינעם היזרעאלית ואביגיל לקח לו דוד עוד בחיי שאול (שמואל א' ל' ה') וכפי הנראה (שמואל ב' נ') היו לו שש נשים במלכו בחברון, עוד בטרם הושבה לו מיכל מבית פלטי, ומכלן היו לו בנים, ולחובה מה זו עושה? וכי בהיות לו בנים מנשים אחרות, לא יכול לאהוב את מיכל יותר מהן, כמו שאהב יעקב את רחל מלאה, ואלקנה — את חנה מפנינה, גם בשעת שלא היה להן בנים? אך האמת כמו שאמרתי, שלב דוד היה מלא אהבת המשרה וחשק פשוט, ולאהבה פוזרה, כאהבת יעקב ורחל, לא נשאר בו מקום.

להערות הקלות האלה אוסיף, כי המשורר יכיח דעתו לפעמים מתוכן הענין, ומדבר על דברים מפשפים שהיה יכול להשמיט ידו מהן לגמרי, או לפחות לקצר בהם, כמו על אצבע אלהים (בשיר השני), על האהבה (בשיר הרביעי) ועל הקנאה (בשיר החמישי). השיר על האשר (בשיר התשיעי) אם גם הוא מפשפ, יכידהו מקומו, מלבד מה שהוא נעלה מאד.

בהערות לשיר זה יתנצל המשורד על שבחר ליסוד דבריו איזה מזמורי תהלים, בעוד שלדעת המבקרים החדשים אין כמעט אפילו מזמור אחד בספר הזוא שנכתב בימי דוד; לפי דעתי ההתנצלות הזו אך למותר. אם על פי המבקרים האלה וחבריהם העתידים להיות נחיה, אז עלינו לסלק ידינו מכל הבנה בתנ"ך כפשוטה. אין ספק בעיני, שבקרוב יבאו מבקרים שיאמרו שדוד ומיכל לא היו ולא נבראו, ודוד הוא השמש, ומיכל — הלבנה וכיוצא בזה, שאיזה מזמורי תהלים נתחברו בשנות מסעי הצלב, ביתי המעלניצקי, ביתי הפרעות עתה וביתי הפרעות העתידים עוד לבא. כל מי שעיניו בראשו יבים על מבקרים כאלה כמו על המפולפלים שבשיטת בעל „פרשת דרכים“ ובעל „דודש לציון“, וכשם שהם התפלפלו למען הפלפול, כן המבקרים האלה כותבים בקרת למען לכתוב בקרת ולהפליא את הקוראים בהמצאותיהם המתמיהות.

בשיר „צדקיהו בבית הפקדות“:

„אך מה און פעלתי? מה פשעתי? לפני איש רך הלב בעל נפש נבונת
ין לפני ידמיהו לא נבונתי?!“ אשר יען לנו בשת, עבדות, משמעה“(158).

כבר העיד המשורר בהערותיו לשיר זה על דבר אחד ששכח צדקיהו (שמזה

נשמע, שלא המשורר חבר שיר זה ברוח דמיונו בחפצו להתנפל על ירמיה, שהוא לדעתו אבי התלמוד, אבל כתבת אחת נושנה מעשי ידי צדקיהו מצא המשורר בקרבת המקום שבה נמצאה מצבת מישע מלך מואב, ובה שפך המלך האמלל את מרי שיחו), והנני להוסיף על דברי המשורר ולהראות עוד איזה דברים ששכח המלך האמלל הזה. שכח כי היה מפש, מוג לב ואסקופה הנדרסת לפני כל איש, כאשר אמר בעצמו: „כי אין המלך יוכל אתכם דבר" (ירמיה ל"ה ה'). באו לפניו השרים ויבקשו ממנו להמית את ירמיה — ויאמר להם: „הנה הוא בידכם" (שם); בא עבד מלך ויאמר לו: „הרעו האנשים האלה את כל אשר עשו לירמיהו" (שם שם ט') ויצוהו להעלותו מן הבור; כרב פלוני שאמרו עליו, שאמר לכל אחד משני בעלי הדין שבאו לפניו זה שלא בפני זה: „זכאי אתה", ותאמר לו אשתו: בנוהג שבעולם — שני בעלי דינין — אחד מהם חייב ואחד זכאי, ואתה אומר לכל אחד שהוא זכאי? ויען לה הרב: „הנך זכאית גם את!" — הוא עצמו היה ירא מפני עבדיו שרי העם ויבקש את ירמיה להסתיר מהם את אשר דבר אתו (שם שם כ"ד — כ"ו). כאשר כרת צדקיהו ברית את כל העם על דבר שחרור העברים העברים, והעם שמע לקולו ויגע, אחר נחם על מעשהו לסבה שתתבאר בהמשך הדברים וישב ויכבוש אותם לעבדות, — היה המלך הנבוד הזה כבול עץ, ולא חם גם על כבודו שחפרו את הברית. אשר כרת הוד מלכותו עמם, ואך ירמיהו רך הלב ויועץ עבדות הזה יצא ברעם ורעש כנגדם ויאמר: „אתם לא שמעתם אלי לקרוא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קורא לכם דרור, נאם ד': אל החרב, אל הדבר ואל הרעב!!" (שם ל"ד י"ז). וכפי הנראה אף על כן המליך אותו נבוכדנצר תחת בן אחיו, מפני שקוה על שפלות רוחו ויחשוב כי בהיותו בטבעו מוג לב ואסקופה הנדרסת יכנע תחתיו בכל נפשו ומאדו, והיה ביחו ככלי משחק. אך גם נבוכדנצר שכח, כי דרכו של שוטה ומוג לב להכנע מפני כל אדם בפניו, ועל כן אין לבטוח בו כלל, כי איש בזה יהיה לכלי משחק גם ביד כל שריו ועבדיו, כאשר כן היה באמת.

הנה נראה, שלא היתה לצדקיהו שום שיטה בהליכות הממשלה, מלבד שיטת ההכנעה לכל איש אשר נתן עליו קול מושל ומצוה. אך לעמת זה שיטת ירמיהו היתה נכונה ואמתית, כמו שסופה הוכיח עליה. כבר הוכיח הפרופיסור חוואלזאהן, כי הצרות שבאו על ארץ יהודה מימי ישעיה עד ירמיהו וגם אחריו, היתה סבתן מה שהממלכות התקיפות, אשר צוה ד' ליעקב סביביו צריו, בתחלה אשור ומצרים, ואחר כן בבל ומצרים, נלחמו תמיד זו בזו ושתיהן השתדלו תמיד לכבוש את ארץ יהודה הקטנה והחלושה, שהיתה נחוצה להם כמסלה על דרכם זו לזו. עיקר השאלה לבני ישראל היתה אז כמעט לא לכבוש להם חופש גמור, אך לבחור באיזה עבדות: אם להכנע תחת יד אשור (ואח"כ בבל) או תחת יד מצרים. יאשיהו המלך, אשר כפי שכתבתי בהמליץ (תרמ"ג № 23) כרת ברית שלום עם מלך אשור, נלחם בפרעה נכה, בצאת האחרון דרך ארץ יהודה להלחם באשור, אך נהרג במלחמה וארץ יהודה נכבשה לפני פרעה נכה, אשר הסיר את המלך יהואחז מכסאו ויקם תחתיו את אליקים, וגם שנה את שמו לאות עבדות (מלכים ב' כ"ג, דה"ב ל"ו). אחרי שנים מועטות נלחם נבוכדנצר עם נכה בכרכמיש ויקח מידו את כל הארצות

המשעבדות לו עד נחל מצרים (מלכים ב' כ"ד ז') ובכלל זה גם את ארץ יהודה, ויהויקים היה לו עבד (שם שם א'). ממילא מובן שלא היה לירמיה בזה שום אשם. בימי ממלכת צדקיהו, בשעה שנשארו ביהודה אך בני דלת העם, וכל אילי הארץ והחרש והמסגר כבר הגלו בבלה עם יהויכין, נקל היה לכל בן דעת להבין, כי אין תקוה ליהודה להתפרץ מפני נבוכדנצר ולחיות חיי חופש, ולכל היותר היו יכולים להחליף אש בלהבה: להתפרץ מפני מלך בבל ולהביא צוארם בעול מלך מצרים. בעת ההיא הסית אוּאַפראנעם מלך מצרים, הוא פרעה חפרע, את אתבעל מלך צור ואת צדקיהו מלך יהודה לכרות עמו ברית ולמרוד במלך בבל. צדקיהו, שהיה אסקופה הנדרסת לפני כל איש נתן עצמו למדרס גם תחת כפות רגלי חפרע, ויכרות עמו ברית וימרוד במלך בבל. אך ירמיהו, אם מפני שלא חפץ להחליף אש בלהבה, או מפני שידע היטב שיטת מצרים בפוליטיק, להיות כביסמארק: להבטיח בשעת הדחק ולבלי למלא את ההבטחה בעת הרוחה, כאשר יאמר עליהם גם ישעיה (ל' ז'), או מפני שהיה חפץ יותר, ליתר בטחון, להתחבר אל הממשלה התקיפה—לבבל, מאשר להממשלה החלשה, למצרים,—לא הסכים לברית מצרים, וקורות הימים הוכיחו לנו, כי מבט ירמיהו היה יותר נאמן וצודק מתמהון לב של צדקיה, כי כבש נבוכדנצר גם את יהודה, גם את צור וגם את מצרים. על פי הדברים האלה נראה מי היה באמת איש רך הלב, בעל נפש נכנעת, אם צדקיהו, או ירמיהו?

„אמרתי עתה אמיט עליהם הרעה כו' ואתנפל על הכשדים מאחריהם"
ואמר: אל ערבות הירדן ארחיקה כו' (159)

הגם במתת שקר יתהלל מוג הלב הזה? הכתוב אומר: ויברחו (ירמיה ל"ט ד') והוא אומר שיצא להלחם!

„אל קנוא ונוקם אלהי ירמיהו!" (160)

בכל הס' ירמיה לא נמצא התואר הזה לאלהים. אף על פי כן הנני מודה שאלהי ירמיהו הוא אל קנוא ונוקם, ולא אך אלהי ירמיהו לבדו, כי גם אלהי כל מאמיני האחדות מעולם ועד עולם. אך אותן שיש להם אלהות הרבה יכולים ליחס הרע הנראה בתבל לאל אחד, והטוב—לאל אחר, ישיכול להיות כלו רחמן מלא רחמים, אך מי שאין לו אלא אל אחד ועם זה הוא מאמין שהאל האחד ההוא מנהיג את העולם אינו יכול לומר שהאל אינו נוקם בשום אופן, בעוד שהוא רואה מחזות מפוצצים לב, כרעידת הארץ, מחלות מסוכנות מתדבקות ומכות מדינה העושים שמות בארץ, שאפילו אם נאמר שבעקרם כרוך גם איזה טוב לאחרים, תשאר השאלה: „מאי חזית דדמא דהאי סומק טפי, דילמא דמא דאידך סומק טפי?" דברים כאלה נראים יום יום בעמק הבכא, והמאמין הרואה בהם השגחה פרטית לא יוכל לומר עליהם בשום אופן שהם חסד שבחסד. על כן, כשם שחוקר הטבע אומר בצדק, שהטבע המשפעת טוב וענג בכלל מעגשת לעוברי על חקיה, כן יאמר המאמין בצדק שהאל הוא רחום וחנון וגם קנוא ונוקם — היינו מעניש לעוברי עבירה—יחדו.

„ומה מבקש זה הכהן מענתות? העת לנו אז לחגים ולשבתות
לבלי ביום השבת משא ישאו? צר סביב הארץ, ערי השדה שאו" כו' (161)

מדברי ירמיהו פרשה י"ז, במקום שבו הזהיר על השבת, אין שום רמז שהיתה אז עת מלחמה, ומסוף דבריו שאמר: „והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים" ולא אמר שיבא האויב אל העיר, נראה ברור כי לא היה אז שום פחד מלחמה.

„איכה נצלנו ובמה נושענו לו ביום השבת משא לא נשאנו?
איכה ישבה העיר הזאת לעולם (שם)

אם צדקיהו „ועמו המבקר" „המזייף דבריו*) כחוקרים חפשים אינם מאמינים בקדושת השבת, הנה ירמיה, „שלא קבל השכלה אירופאית וחי בערך לפני אלפים וחמש מאות שנה, היתה לו רשות שלמה להאמין לא לבד בקדושת השבת, אבל גם בזה, שהשבת הוא אות ברית בין ד' ובין ישראל, והיה יכול להחליט מזה, שאם ישמרו בני ישראל את בריתם לד' ישמור גם הוא את בריתו להם, ואז תשב העיר הזאת לעולם.

אך גם מלבד מבט האמונה היתה רשות לירמיה לראות איזה יחס בין שמירת השבת וישיבת העיר לזמן ארוך, „שזהו פירושה האמתי של מלת „לעולם" — משני טעמים. אין ספק, שהברית אשר כרת צדקיהו עם השרים לשלח איש את עבדו, שכפי הנראה ממקומה היתה בעת המלחמה, היתה למטרה מדינית, כמו שעשו גם שאר עמים בזמנים שונים כן, כדי שישתדלו גם העבדים המשוחררים להלחם עם האויב בעד חופש העיר, שהרי כל זמן שהם בעבדותם אין להם צורך בהצלחת העם ובחופשו, כי בין כך ובין כך עבדים הם. העם שמע לקול צדקיהו ויקרא דרור לעבדיו. אך אחרי איזה זמן קצר יצא חיל פרעה ממצרים לעזרת יהודה, והכשדים שמעו את שמעם ויעלו מעל ירושלים (ירמיה ל"ז ה'), והשרים והעם אשר האמינו כי כבר נושעו ואין להם עוד צורך בעזרת העבדים, שבו ויכבשום אז, כנראה מדברי ירמיהו, באמרו: „וביד חיל מלך בבל ה ע ו ל י ם מעליכם הנני מצוה נאם ד' ו ה ש י ב ו ת י ם אל העיר הזאת" (שם ל"ד כ"א כ"ב), שעל כן לא עשה צדקיהו מאומה בשעה שהפרו השרים והעם את בריתו, כי גם הוא לא אל החפש שם עיניו, כמו שהוא מתפאר בשיר זה, אך אל התועלת, ואך ירמיה, המכונה בפי המזייף הנ"ל בשם „בוגד וחנף" נתן קולו לטובת העבדים אך בשביל החופש, ועם התנגדותו למלחמת עמו עם הכשדים לא נמנע מדבריו, אם גם שחרור העבדים היה יכול להגדיל תקות העם על כח ידיו ולעוררהו יותר למלחמה. — והנה אחת ממטרות השבת היא: למען יגוחו העבד והאמה וינפש בן האמה (שמות כ"ג י"ב, דברים ה' ט"ו), ממילא מובן, כי בזמן חלול השבת סבלו העבדים ביותר, כי לא היתה להם מנוחה אפילו ליום אחד, בשעה שאדוניהם הלכו בטל גם בימי החול. לפיכך שמירת השבת, היינו שיהיה לפחות יום אחד בשבוע, שבו יהיה כעבד כאדוניו, יכולה לעורר את לב העבדים הרבים להיות יותר נאמנים לארץ אדוניהם ולהלחם בעדה

*) בהרעצענזיא של הוואסחאד לחודש יולי 1884 על „כל שירי גארדאן" יעתיק המבקר דברי צדקיהו אלה והקודמים בזיוף מגונה, כאלו אמר המלך ההוא: „יען לא נכנעתי לפני ירמיהו? לפני ה ב ו ג ד אשר יעץ לתת את העיר ביד האויב בלי מלחמה, לפני ח ח נ ף הזה אשר הזהיר על השבת בימי מהומת מלחמה?

בעת הצורך, וזה יוכל להועיל, שתשב העיר לזמן ארוך. הנה יש בין שמירת השבת וישיבת העיר איזה יחס מצד אהבת הארץ, אך יש גם כן איזה יחס ביניהן מצד הכח הלאומי. בשעה שהעם נאמן לרוח לאומו, הנה יש בו בהכרח אותם הסדרים הנאותים להכונתו והדרושים לקיום לאומיתו; העם הנאמן לרוח לאומו אי אפשר שלא תהיה בו אחדות גמורה, שעל ידה מתחזק כחו, כמו שראינו בימי המכביים, שהעם שהיה נאמן לדתו ולרוח לאומו עשה גדולות במלחמתו עם היונים הסוריים, שהיו רבים ממנו. לפיכך בגידת העם ברוח לאומו היא ראשית הרקבון והכליון שלו, וכמו שפירש הת"ק דברי המאמר: אין הקב"ה נפרע מן האומה, עד שנפרע מאלהיה תחלה, שהכונה שבתחלה מתמוטט הרוח הלאומי והאידעאל של העם, הנקרא „אלהיה של האומה", ואחרי כן נופלת גם האומה עצמה שהיתה לרקב ברוחה. וכבר אמר זקן אחד מן היונים בשעה שאיזה צעיר התחיל לדבר בסוד אסיפת הזקנים, מה שהיה אז כנגד רוח היונים וגימוסם — שעתה הוא רואה מראש את מפלת עמו קרובה לבוא. אם כן היתה רשות לירמיה להגיד, שאם ישמרו בני ישראל את השבת, שהיא אחת מעמודי היהדות, ויהיו נאמנים לרוח עמם ואדוקים באידעאליו, אז יגדל כחם וישבה העיר הזאת לזמן ארוך.

„עוד זאת, ברית חדשה ברא ליהודה; ביום ההוא תחפשו את יהודה בגרות
כל עם הארץ מקטנם ועד גדולם ולא תמצאו אכר, איש חי, רב פעלים!"
ילמדו דברי ספר תורה ותעודה וכו' (162)

הראיות שהביא המשורר לזה מן המקרא „קול ברמה נשמע" וממה שהיה ירמיה בגיות ברמה, חלושות יותר מדאי. ודברי המקרא „כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם" (ירמיה ל"א ל"ג) שהביא המשורר, אין כונתם שיהיו כלם פילוסופים וחוקרים במה שאחר הטבע לדעת את ד', או חריפים ומפלפלים לדעת את התורה, כי אם שיעשו טוב וחסד, שהיא היא דעת אלהים הנזכרת בספרי הקדש, כמו שנאמר: „ובני עלי בני בליעל לא ידעו את ד'" (שמואל א' ב' י"ב), ונאמר: „אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ" (הושע ב' א'), וירמיה עצמו, אמר בדברים ברורים: דן דין עני ואביון אז טוב, הלא היא הדעת אותי נאם ד'" (כ"ב ט"ז). אך אם באמת היה חפץ ירמיה שידעו כל העם לקרוא ספר, מה שבימינו משתדלים בזה בכל הארצות הנאורות, הנה דבר זה הוא כבוד גדול לירמיהו מאין כמוהו, ואך מלך טפש כצדקיהו היה יכול לראות בזה און ולפחד כי אז

„ישבת מארץ גרזן ומקבת כו' ולא תמצאו אכר וכו'
הנבורים יתפשטו מגנים וקשתות כו' ומלאה הארץ להקות נביאים כו' (162,163)

הן הנסיון מראה לנו, כי בכל הארצות הנאורות, שרוב יושביהן או כלם יודעים קרוא וכתוב, לא היה עד עתה מזה שום נזק לכלכלת המדינה, ובפרט שכל אכר בימינו אלה יש לו ספרים בכמות יותר רבה, מכמות ספר התורה, שאותה היה חפץ ירמיה, לדעת צדקיה, ללמד את כל העם כלו. ומרגלא בפי האשכנזים, שהמורה האשכנזי נצח את הצרפתים במלחמתם עם בני נערמאניא בשנת תר"ל.

האמנם, יש מקום לבעל דין לומר, שהמשורר „מדבר בבת ומכוין אל הכלה", היינו שחפץ לירות חצי התוליו בתקופת הרבנים, שבה התמכרו רוב העם ללמוד

התורה והתלמוד, ולא שמו לב לצרכי החיים. אך כל האומר כן מחליף את הסבה למסובב. לא מפני אהבת הלמוד עזבו בני ישראל את המלאכה וחרישת החכמות, אך להיפך, מפני שלא היה אפשר להם לעסוק במלאכות ולדרוש חכמות, לפיכך הרבו לעסוק בתורה ובפלפולים.

„תמיד בקשו החזים הנביאים להיות המלכים תחתיהם נכנעים (164)

אין זה אמת, כי רק שמואל היה חפץ בזאת, ושאר הנביאים לא התערבו כלל בעניני המלוכה, רק הוכיחו את המלכים על עבדם עבודה זרה, או על שרצחו נפשות נקיות לתאותם או לבצעם, כתוכחת נתן לדוד ע"ד אוריה החתי, ותוכחת אליהו לאחאב ע"ד נבות היזרעאלי, וכמדומה לי שלא ימצא איש שיאמר שלא טוב עשו הנביאים במה שלא נשאו פני המלכים בדברים אלה. אבל לשמואל היתה איזה צדקה בזה, כי הוא בעצמו היה מתחלה שופט, והוא מסר את המשרה ליד שאול, וממילא מובן שהניח לעצמו השרדה בנוגע לו ולשיטתו, ולא על דעת שיתנגד לו מסר לו את כחו וממשלתו. ומשל שמואל ושאול דומה למשל השועל שנתן עצה לחמור זקן ללבוש על גבו עור הארי, למען יטיל בזה אימה על בעלי החיים, אך בבוא החמור ההוא להפיל חתיתו גם על אותו השועל, אמר לו האחרון: הגם אותי תאמר להפחיד בעור הארי? הלא ידעתי מי אתה, ומי נתן לך את התחבולה להפיל פחד על אחרים. אך באמת לא עלה ביד שמואל חפצו, כי גם אחרי אשר קרע את מלכות שאול מעליו עוד נשאר שאול מלך עד יום מותו, וכפי הנראה מלך שנים רבות, כי איש בשת בנו, שהמלך על ישראל לא יותר מחמש שנים אחרי מות אביו (הוא מלך שתי שנים ובמותו נסבה המלוכה לדוד שמלך בחברון על יהודה שבע שנים) לא נולד עוד כפי הנראה בשעה שמלך שאול (ע' שמואל א' י"ד מ"ט, שמואל ב' ב', י' י"א). ואלמלא נהרג הוא ובניו במלחמתו עם הפלשתים, אפשר שלא היה דוד מגיע כלל למלוכה ולא היו בני ישראל אחרי מות בנו החכם מתחלקים לשתי ממלכות.

„את מצא את שאול מצא גם אותי מאת החוזה הזה הענתותי" (166)

תם אני לא אדע, מדוע יקצוף המלך הטפש הזה כל כך על ירמיהו? איזה רעה עשה לו הנביא בפועל? וכי הנביא אשם בזה שנברו הכשדים ונבוכדנצר תפש אותו, את צדקיהו, הורידהו מכסאו, שחט את בניו וינקר את עיניו? וכי היה מצב הדברים משתנה, אם גם ירמיה היה אסקופה הנדרסת לכל חסר לב הבוטח בכחו נגד נבוכדנצר והיה מיעץ גם הוא להלחם בכשדים? הן ירמיה התרה מראש בצדקיהו כי מרה תהיה אחריתו, ואולתו של צדקיהו סלפה דרכו, לא שמע לו ויפול ברעה, ועוד על ירמיה יזעף לבו?

„הוי רואה אנכי באחרית הימים כו' ומקום שבט מושלים תירש הקסת
הברית תקום, הממשלה נהרסת (שם)

מתי היתה כזאת? אם בימי הצדוקים בני החשמונאים, או בימי ההורדוסים? הן כאלה כן אלה, להפך, רדפו את הפרושים, ואם כונת המשורר על הזמן שאחר החרבן — הנה אין עוד מקום לממשלה! וכי יותר טוב היה לישראל בחפשו המדיני, אם בדרך משל אחר החרבן לא היה ר' יוחנן בן זכאי מיסד את בית

פורשו ביבנה? וכי בית המדרש ההוא והבאים אחריו היו לשטן לבר כוכבא למרוד בחומים? וכי ר' עקיבא בחיר תלמידי תלמידיו של ר' יוחנן בן זכאי, לא היה רוח החיה במרידת בר כוכבא?

אין שיר בכל שירי משוררנו, אשר מראשו ועד סופו הוא בנוי על תהו, ואין מעמד הניתוי גם לחרוז אחד בו, כשיר הזה. אך זכות אחת יש להמשורר, היא — זכן כתיבת השיר הזה. השיר הזה עלה במחשבה לפניו בשבתו, כדבריו, "במצודת ליסא", ונכתב בהיותו בגולה, בשעה שגם המשורר לא האמין כי ישוב לראות אור, אם גם ידע בנפשו כי חקי הוא מכל עון. במצב נורא כזה, המזכיר במקצת את מצבו של צדקיהו, כלה המשורר את כל חמתו בידמידו הנביא, שלא היה אשם כלל בצרות המשורר. אך אם יש רשות לאדם לכתוב כל העולה על רוחו, הנה אין אדם רשאי לססור לדפוס כל העולה על רוחו, ויותר טוב היה להשיר הזה אם היה נדון בגניזה.

בשיר "בין שני אריות":

"כמה מאות שנים מרים אשורך — הסגר בדד בגדרים ובחומות
כוננו בתי מדרש, ומה הדרוך? כו' — להיות מת בארץ חי בשמים
הדרוך הזה להלוך נגד החיים — ובהקיץ לחלום ולדבר בחלומות" (175,176)

אם באמת מאמין המשורר שחכמי הדורות הדם "בראו את בני ישראל בריאה חדשה אך בחפצם, לא בהיותם מונהגים במעשיהם על פי רוח העם עצמו, וכמו שנראה גם מדבריו בהשרתו לשיר "צדקיהו בבית הפקדות", שברוח שפתיו של ירמיה ואחר כך עזרא נבראה ברית חדשה לישראל, — הנה הוא שונה הרבה. כבר הוכיחו יודעי העתים, כי משלם לא הלך איזה עם כבהמה בבקעה אחרי רצונם של איזה יחידים, ומעולם לא הצליחו יחידים לעשות שינוים גדולים בחיי איזה עם, כל זמן שרוח העם לא היה מוכשר ומוכן מסבות שונות לקבל את השנוים ההם, אך להפך, היחידים, עם כל חכמתם וכשרונותיהם, נמשכו אחרי רוח העם ומצב החיים, ואלה שלא שמו לב לרוח העם נשארו בודדים, והעם לא שם להם לב. אם כן כל מה שעשו גדולי העם בכל זמן, ועלתה בידם — הנה יש להעם יותר הרבה חלק במעשיהם, מאשר להגדולים ההם. צר לי פה המקום לדבר ברחבה על החלק הנקרא בשם "תורה שבעל פה", אך אין אני בן חורין להבטל מהשרה אחת קטנה. כשם שאצל כל העמים הקדמונים קדמה התורה שבעל פה לתורתם שבכתב, וכל עם היו לו איזה נמוסים והנהגות גם בטרם נגלתה וחכמת הכתיבה, כן גם אצל בני ישראל קדמה התורה שבעל פה לתורה שבכתב. עוד בטרם נתנה התורה הכתובה כבר אספו בני ישראל עליהם את ניר הנשה בלי כל צווי מפי ד' ביד משה, וכבר נהג מנהג היבום אצל בני יהודה, שלקח אותו כפי הנראה מבני עם אחר, בשעה שירד מאת אחיו וים עד איש ערלמי. עוד בעת ההיא האמינו שרה ורחל, כי העקרה הנותנת שפחתה לאישה להיות לו פלגש, היא נבנית ממנה וזוכה לבנים. איזה משפטים שבתורה, כמו "מעם מזבחי תקחנו למות" (שמות כ"א י"ד) "ולא תקחו כפר לנפש רוצח" (במדבר ל"ה ל"א) מראים לנו שהתורה שנתה איזה משפטים שנהגו לפנים בישראל (ע' מלכים א' ב' כ"ח — ל"א). כל מבין ידע,

שהתורה שנתנה מגלות בגלות (ניסין כ'), נתנה לפי רוח עם ישראל; שבמשך תקופה ידועה נתרקמה בסתר חיי העם מעט מעט, עד שקבלה אותה התמונה, שאנו רואים אותה בספר תורת ד'. מובן ממילא, כי גם אחרי שנכתבה התורה לא וגל רוח העם תת כחו, וחיי העם ביחד עם רוחו הלאומי הוליד דינים חדשים רבים, שלא ידענו להם ראשית. ואפשר מאד, שאלמלא פסקה הנבואה מישראל בסוף ימי הגביאים, היו באים הרבה מן הדינים החדשים הלם או כולם בספר אחד נוסף על חמשה הספרים, והיו גם הם כחלק התורה שבכתב, תחת שעתה הם ידועים לנו אך על פי התורה שבעל פה בשם הלכה למשה מסיני וכיוצא בזה. באופן כזה ברא לו העם דינים שונים ורבים, אשר החכמים המאוחרים השתמכו עליהם ולא ידעו מכתם. החכמים הלם, שלא ידעו כי הדינים החדשים הלם, יחד עם הדינים הישנים נתנו סרוצה אחד שהוא רוח העם, חקרו לדעת מקור וסבה לדינים האלה, שבאמת לא היתה להם שום סבה פרטית ושום מקור אחד, מלבר רוח עם ישראל וחייו. לפיכך, אם ראו למשל שהעם אסר לעצמו לרכוב על נבי בהמה בשבת שעבר שהיא נזרה שמא יתתוך זמרה, ראו איזה מנהגים בניסך המים ואיזה דקדוקים בעניגים ידועים, ואמרו שהם הלכה למשה מסיני, או שלמרום מאות בלתי יתרה, כמו האות ו' במלת "וזה" או אות ה' במלת "השמא" בפסוק "וזה לכם השמא" (ויקרא י"א כ"ם, וע' בראשית רבה פרשה כ': יפה שיחתן של עברי אבות מתורתן של בנים כו'). אך אם אין רוח מבקרים אמתים יכולה להיות נוחה ממעמים ודרשות כאלה, הנה לעיקר העגין אחת היא, כי לא הדרשה הדחוקה או החשש "שמא" וכו' ברא את הדין, אבל להפך, הדין הנהג מקדם קדמתה קרא לו לעד את הדרשה או את החשש "שמא יעשה כך וכך". כללו של דבר, הדינים, הגזרות התחמיות שלא נדע לנו מי אביהן, כמו שנודע לנו אבות י"ח דבר, וכיוצא בהן אינן מעשי חכמים וסופרים, אבל מעשי העם כלו, והחכמים אך שמו לב עליהם, השתדלו להביא בהם איזה סדרים, למצוא להם מעמים ואסמכתות, להחליש דבר בפרטי כל ענין ולדראות על אותן שנולדו לא ברוח ישראל, אך "נקלטן אצלם מתוך, בלמדם אל דרך הגוים (ע' תוספתא שבת פ"ו ופ"ח) וכיוצא בזה. גם בימים היותר מאוחרים לא חדל העם מברוא לו דינים ומנהגים, וכל תוספות הרמ"א אינם דעת עצמו אבל מנהג העם, כמו שאמר בעצמו, וכן ראינו מנהגים בנוגע ליולדה, מגולי "שיר המעלות" וכו' שאין להם זכר בשום פוסק. ההבדל בין הדינים שנולדו בזמן הבית ובין הדינים המאוחרים אינו רק בזה, שהראשונים נולדו על פי רוב ברוח הלאומי שלנו, והאחרונים — מחוצה לו, שחרי כחום שגלינו מארצנו ולחץ הרומים ושלילנו אחריהם העבידנו על דעתנו נמר רוח לאומנו ואבד את טעמו המקורי והעיקרי, וכל חיינו אינם אלא התבוננות תמידית מדחיקה חיצונית ואנחם על נבי אנחם, שאין להם עסק ברוח לאומנו... על פי הדברים האלה מעמת המשורד על המורים אין בה ממש. בדרך אגב אעיר, כי גם לפי דעת המשורד אין לו על מה להשען, כי בכלל אך מעט נודע לנו בדת ודין מן התקופה שהיתה עד מלחמת הרומים, שבימיה נפלנו בית הלל וביה שמאי, ויש מקום לבעל דין לומר, שרוב "הגזרים והתוספות" שאנו רואים במשנה ותלמוד ושהמשורד מתאונן עליהם עוד לא נודעו למחי אותה העת, שעליה הוא מדבר.

„הדרך לעלים עין מן התבונה מעין כל מועיל, משנב ביסי קרן—"(שם)

איפוא מצא המשורר את הצורך להעלים עין מן התבונה? ואיפוד ללמד חכמת יונית את הבנים (משמע אך אל צעירי הימים) לא נתברר עד היום מה הוא. לדעתי הכונה על הספרות היונית ושיריהם; לדעת אחדים הכונה על הפילוסופיא המעמא-ציזית וכו',—אך לא זו ולא זו אינה „מעין כל מועיל, משנב ביסי קרן". בכל אופן ממשקפי מאד אם ממלכת השורדים המכונה populus Romanus (העם הרומי) עמדה על מדרגה יותר גבוהה במדע ותבונה, מלבד חכמת הבליון והבזה, מן היהודים.

„אך לא הורך חרשת ומחשבת" (שם)

נפלא הוא לראות את המשורר דורש מאת חכמי הדה ללמד את העם חרושת ומחשבת, תלונה כואת היתה לה מקום על ההודוסים הפושלים, ולא על החכמים המודים. אך מלבר זה שתי תשובות ברבר: א) האם לשאר עכים היו אז בתי ספר למלאכה ואינסטיטוטים למעכנאָניא, שהמשורר דורש כואת מחכמי הדת בישראל? ב) וכי לא היו בעלי מלאכות בישראל בלי השתדלות הפרושים להדות לעם חרושת ומחשבת? והלא אלכסנדר המוקדני לקח הרבה מבני ישראל לאלכסנדריא למען יהיו שם מלאכות שונות להתושבים? והלא יוסף פלאוויום בתשובתו לאפיון (ספר שני פרק ל"ח) אומר בפירוש: שהיונים ושאר עמים משתדלים לחקות את היהודים באהבת המלאכה?

„בעלית בן נוריון נועדו ובאו— שם תיב ביד הלכות קבעו
העל צדכי המלוכה שמו עינם „אין קודין... אין פוליו... אין שותין יינם"...
(שם)

לדעת ה' נראָטץ, כפי שהוכיח אותה מן התוספתא המובאת בירושלמי, היו י"ח נזרות שנזרו בעלית בן נוריון אך דברים הנוגעים בתיקונים (הנזרות אין פוליו ואין קודין לא היו במספרם), ואם כן היתה להם איזה ממרה מדינית, ואם גם דברים כאלה אינם מובילים אל הממרה, מכל מקום אינם מעודדים תמהון אם נביט אל זמנם. האמנם במין זה כבר עברו דברים בין ה' קינם ובין המשורר, כפי שאומר המשורר בהעירו לשיר זה. אבל לראבון לב לא הראה המשורר על השנה ועל הנוסדים בהמניד שכם באו דברי שניהם, שכבר נשכחו מזכרוני בפרטותם. כשאני לעצמי גם דעתי נוטה אחרי דעת ה"ה נראָטץ ופינס משני טעמים: א) מעולם לא מצינו בחכמי המשנה והתלמוד שיקומו אלו על אלו בחרבות וברמחים בשעת מהלוקתן, כמו שמצינו בי"ח דבר, וזה לבד מוכיח שהנזרות לא היו דתיות, אלא מדיניות, ושהנזרים היו יותר צעלאָטים מאשר חכמים; ב) המשנה אינה מכנה בשום מקום את הנזרות בשם „הלכות", ומתוך שאמרה כאן: „ואלו מן ההלכות שאמרו בעלית חניה בן חזקיה בן גרון וכו' ושמונה עשר דבר נזרו בו ביום" (שבת י"נ:) נשמע שהמשנה תודיענו שני דברים: שההלכות השנויות במשנה הקדמת (י"א י) ובתוכם גם „אין פוליו ואין קודין", נאמרו (הייגו נשנו כהלכות ישנות ולא שנתחדשו) בעלית בן גרון, ומלבד זה נזרו שם גם י"ח נזרות.

בדרך אגב הגני להעיר, שדברי המשורר בהערתו, שהחוכות שלמד ה' פינס על בעלי י"ח נזרות לא הועילה ולא הניעה עליו מחסת הקנאים בירושלים אשר נזרו

אותו ואת ספרו, — אינה ראויה לאיש נקי הדעת כהמשורר... ידמה נא המשורר שהוא ישב בקיעוו או באדעסא בשנת תרמ"א בעת הפרעות וגם ביתו והונו היה למשסה להיחפים ביחד עם בתי אלפי בני ישראל, ואחד ממצדיקי הרבים היה אומר לו על זה: „ראה, כל קריאותיך לנו בשירך „הקיצה עמי" להדמות לשכנינו, כל הכבוד שאתה הונה לנושאי כפתורים בספרך „עולם כמנהגו" ח"ב וכל דבריך הקשים על בעלי התלמוד וכו' לא הועילו ולא הגינו עליך מחמת להקת היחפים"—מה היה המשורר עונה על טענה כזו?

„לא יסדו לנעריך בית הכנסת למדם טכסיסי מלחמה וקשת
לא נדלו שרי צבא תופשי מלחמה" (177)

הנה המשורר לועג לדש. הגע בעצמך, אם היה אחד אומר לפני עשר שנים להבולנארים: שוטים שבעולם, מדוע לא תיסדו בתי ספר למלחמה ולא תגדלו שרי צבא, להלחם עם הפורקים, — הלא היה לצחוק בעיני שומעיו, כי דברים כאלה יכול לעשות עם חפשי ולא עם משועבד. ידוע, כי פעם אחת התקבצו לפבריה אגריפס הראשון עם עוד איזה מלכים קטנים שהיו משועבדים לרומא, בתואנה לרחוץ שם, אך מרזוס נציב סוריא חשד אותם במחשבת מרידה ויבא לפבריא ויבריחם כנגבים (דברי ימי היהודים לנראָטץ ח"ג פי"א), והמשורר מתלונן על שלא יסדו בתי ספר לטכסיסי מלחמה!

„האל הזועם כו' על יד לפיד אש משלך בלי צדיה"
אשר נתן מקדשו לשרפת שאיה (188)

על דברי המשורר „לו לערוך מלחמה בשדה הכינו, ומכונות וכלי הקרב לו הכינו" (177) שהוא סומך בזה, כדבריו בהערתו, על דברי פלאוויוס, אמר הד"ר א. עהרליך באחד מגליוני המגיד לשנת תרכ"ח, שהוא אינו מאמין בעדותו של הבונד והחנף יוסיפוס, ומוכיח להפך, שהיהודים היו אז מלומדי מלחמה. אך המשורר, כפי הנראה, מאמין יותר מראי בדברי הבונד והחנף ההוא. בהמאסף הרוסי שהוציאה לאור החברה „מפיצי השכלה" הביא הד"ר הרכבי חרוז אחד ממשורר רומי ששר לדומאטיאנוס אחי טיטוס, ובו הוא אומר, שאחיו טיטוס רץ בסערת חמה בלפיד אש במקדש היהודים. אם כן לא בלי צדיה הָשלך הלפיד ההוא, אך טיטוס בעצמו הבעיר בו את המקדש, למרות הבטחתו לאהובתו נצורת הלב בירוניקה, שלא ישחית את המקדש, שעל כן אנס הסופר החנף פלאוויוס את האמת לכבוד טיטוס מננו ומשגבו, ויאמר כי הלפיד השלך בלא צדיה.

בכלל על עיקר דברי השיר יש מקום לבעל דין לומר, שלא חכמי הדת היו אשמים במפלת ישראל, אך המשכילים האסימילאטורים אוהבי הרומיים ובקיאים בספרות היונים, כיוסף פלאוויוס, יהושע בן גמלא וחבריהם. אלמלי השתדלו הבונדים ההם באהבתם להרומיים וליפיפותו של יפת לסכל את מועצות אנשי המלחמה מתחלת מעשיהם בגליל, אז „אולי על אויבינו גברו אבותינו, וכמוה עתה לא נדלה מפלתנו".

בשיר הזה יש שניאה אחת בלשון: „ולאמה קנָתָה בעבור נעלים" (181) צ"ל „במחיר נעלים", כי „בעבור" היא מלת המטרה. אפשר למכור איש בעבור

נעלים, היינו כדי להשיג על ידי זה נעלים, אך לא לקנות בעבור נעלים.

ד

בשיר „בעלות השחר":

„שרתי נחמים תוחלת ועתידות" (חלק ד' 2)

נחמים ותוחלת למי? אם לעם ישראל כלו—הנה אין חזון שירים כאלה נפרץ בארבעה החלקים המונחים לפנינו.

בשיר „קוצו של יוד":

„אשה עבריה מי ידע חייך? הארץ ומלואה, כל טוב ונהת
בחשך באת ובחשך תלכי כו' לבנות עם אחד לסגלה נתנה" (5)

נטיתו של המשורר לדאות אך עכל ואון בעכו ואורה ושמחה אצל אחרים עורה את עיניו עד להפליא. הבאמת יתנו כל טוב הארץ וכל נהת לבנות עם אחד? המעט להן צרותיהן גם הן משכרות בעליהן, ממכות חדרי בטן אצל בני ההמון, ומפלגשים גלויות אצל העשירים? כבר ידוע, כי חיי המשפחה אצל בני ישראל יש להם יתרון גדול על חיי המשפחה אצל עמים אחרים, ולהחליט כי גורלה של אשה עבריה בכלל גרועה מגורלה של בת עם אחר—הוא חטא כנגד המציאות.

„כל כשרון לך חסרון, דעת מגרעת קולך ערוה ושער ראשך מפלצת" כו' (שם)

המשורר הביא פה הרבה מאמרי התלמוד שלא לטובת האשה, והוא הולך בזה לשיטתו, שכל תמונות חייהם של ישראל וצרותיהם אינם אלא פרי התלמוד. אך הלא יש בתלמוד גם מאמרים המרוממים את האשה, כמו: „בינה יתירה נתן הקב"ה באשה יותר מבאיש" (נדה מ"ה:), „כל שאין לו אשה שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה" (יבמות ס"ב:), „איתתך נוצא נחין ותלחוש לה" (בבא מציעא נ"ט.), „לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו" (שם) וכיוצא בזה, ואיזה כח היה להמאמרים ההם, המובאים בשיר המשורר, על המאמרים הטובים שהבאתי בזה? אך באמת התלמוד לחוד, וחיי העם במאות השנים האחרונות לחוד, ואם האשה העברית „לא תצא מחנותה אנה ואנה" וכיוצא בזה, לא התלמוד אשם בכמו אלה. הכל יודעים כי מצב הנשים והבנות אצל הקראים ואצל ההמון בעמים אחרים גם כן לא טוב הוא, אף על פי שאין להם תלמוד.

„להם צרי עין תרי"ג מצות מנו ולך העלובה רק שלש נתנו" (7)

פה המשורר אינו אלא מבקש תואנה, וכי איננו יודע, שבכל השס"ה לאוין ובכל המצות עשה שלא הזמן גרמא, שכלם במנין התרי"ג מצות, גם נשים חייבות בהן כמו האנשים? תם אני ולא אדע, למה ידבר המשורר דברים, שהוא עצמו יודע בם שאינם אמת?

„חרבן העיר אלפי שנים נזכורה ולחרבן האמה נקשיח לבנו" (18)

הרעצעגזעגט של הוואסחאד (לחוברת יולי 1884) מכנה את המשורר בשם „משורר לאומי". אינני יודע איזה כונה צפונה לדעת הרעצעגזעגט ההוא במלת „לאומי", אפשר שהוא חושב לאיש לאומי גם את עצמו, אשר כל אהבתו לעמו היא

רק תפצו בבל לב בסיתתו הלאומית של העם, כמו שנראה ברוב יותר מדאי במאמריו שבאותו מ"ע, שהוא ראש המדברים בו. לפי דעתי אי אפשר לכנות בשם משורר לאומי את מי שאומר בתלונה נלוזה: "תרבן העיר אלפי שנים נזכורה"... משורר לאומי הוא משורר התפץ "בכבוד לאומו, כלאום חי, שיהיה חיי לאום על ואדמתו, "ולא חיי עדר אנשים המחזירים על פתחי עמים אחרים, אנשים שונים משונים איש לפי רוח שכניו הבושלים בו. לדאבון לב אין אף אחד בבל שדי משוררנו הנשגב הזה, שיהיה בו אפילו רמז קל על חפץ המשורר בתחית האומה, להפך, הוא אומר:

"מאז ועד עתה דורות רבים ספו ימים וארצות משם יפרידונו" (ח"א 43);

אך מרוע שכח המשורר, כי כל צרות בני ישראל הכלליות והפרטיות, שהם משונים בהם מכל עם, אינם אלא תולדות תרבן העיר. לו נשאר ישראל על אדמתו והיה חי חיי עם ככל הגוים, כי אז לא היה הלל בן עבדון "בטלן וחדל אישים, ובת שוע ולא היתה אסללה; כי אז היתה סנהדרין בישראל, אשר תבריה יודעים את החיים, ולא היה מקום לשמותו של ר' ופסי; כי אז לא היה מקום כלל לדקדוקי עניות והבלים, שלא יוכלו להולד או להקלם במוחו של עם חי; כללו של דבר: כי אז לא היו בישראל לא "רועי אפר" ולא בודי תומרות, ולא היו גם שידים כקצו של יוד, אשקא דריספק, שני יוסף בן שמעון, וברבורים אבוסים וכו'.

"חפר מת פחאום" וכו' (24)

ומה היה מקרא חמר, אם היה חפר מת כדרך כל הארץ, ולא מאחיות השבץ לשבועה ע"ד מסלת הברזל, "שהוא כמעט דבר שאי אפשר, ולכל הפחות רחוק מאד?

"אסתך אני, פאבי, ותשקוני" (32)

איני יודע, עד "כמה היתה האסללה עורבת את לבה לנשק לאיש שחשבה אותו מרום מסנה גבהי שמים, אך בבל אופן למה ידבר המשורר בקלונה, ושמק ר' ופסי ושמח בלבו כי ותאבוד על אשה פרוצה שנשקה לאיש זר לה בלא שבע ברכות.

"כי בא מנוחיב "ובלבל "האומות" (35)

במהודא ראשונה בהשחר היתה פה נוסחא אחת, אך הנוסחא העכחית לא ישרה בעיני. החתרים הם מאוחרים מסנוחיב ואפילו מסיפום ומאסילא, וידועים הם עד היום.

"שמע פאבי ויתעבר, שניו חרק אך התריש כי ידע כי אין מרשיע" (38)

פאבי, כפי הנראה, לא היה בקי בעניני כאלה. בדברים כיוצא בזה נוהגים לפנות בשאלות לדבנים אחרים, ואילו היה פאבי משתדל להביא את הדבר לפני רבנים שונים, אז אין ספק כי התירו את הנמ, כי מלבד שהשלחן ערוך עצמו (אה"ע סי' קכ"ם) לא אסר אלא שיש לכתוב (משמע לכתחלה) שם הלל מלא, גם זה אך לפי דעת יחיד, הנה הלבוש (הובא בבה"מ שם ה"ק מ') הבשיר בריעבד, ובשאילת יעב"ץ הודה לכתחלה לכתוב כך (פתחי תשובה פ"ק נ"ז) וכן היא גם דעת הגר"א (הובאה בשלחן המערכת).

והנה השיר הזה בכלל נשגב ונעלה מאד מאד ואין ערוך ליפיותו ויקרתו, והרשמו שהוא עושה על הקורא מבהיל מאד. המשורר ספר לנו את תולדות בת שוע גדולתה ותנוכה, אשרה ושלותה, אסונה בחופתה, צרתה בעגנה, שמחתה בתשועתה, וכל הנוגע בה, והננו כלנו חפצים ברוחתה ובישועתה, מברכים את המלאך הגואל פאבי שקם לעזרתה, הנה עוד רגע וישועתה יחד עם שמחתנו באה, — אך בא האנכרי השופה ר׳ ופסי הכזרי, החריב לעינינו עולם מלא ויהפוך ששונו לאבל ולמספד נפש! לתקן את הפרצה הזאת יעץ סופר אחד לכתוב את הגטין בלשון רוסיא, אך עצה זו נבערה מאד. הן גם בשפת רוסיא נוכל לכתוב את השם הלל בפנים שונים: Гилелъ, Гиллелъ Гилѣль, Гылель, Гиллель ועוד צרופים כיוצא באלה; ומה נעשה אם יעזור ר׳ ופסי ויאמר שהגט שנכתב בו Гылелъ ולא Гиллель פסול הוא? שמא יוכיח לו שכנגדו מן הדקדוק שכתיבה כזאת אינה נכונה, אך גם הכתיבה הלל מלא גם הוא כנגד הדקדוק, ואף על פי כן אין לר׳ ופסי עסק בזה. בכלל שינוי מלשון ללשון לא יועיל מאומה, כי גם בדברים הנכתבים בשפות לועז יש דייקנין כר׳ ופסי, וראינו לפעמים, שמי שמקבל כסף על יד הפאָסט ושמו נכתב על המכתב שלא בדיוק, שאין מוסרים לו את המכתב ההוא. עוד יותר מזה היה פה מעשה לפני איזה שנים בנער אחד ששמו מריינוס שכלה את למודו בהפראָגימנאזיום ויקבל תעודה לבוא בלשכה החמשית בגימנאזיום, אך בשנותו את מקומו, דרשו ממנו את המעטריקא שלו, ושם נכתב שמו, „מאריינוס" ובכן לא נתקבל בהגימנאזיום, שמא מריינוס לחוד ומאריינוס לחוד.

בסוף שיר „שומרת יבם":

„הן היא לא לעולם תהי יבמה שומרת אך לך מי ישיב השקלים העשרת" (50)

אינני יודע, אם ההרוזים גרמו לנו שלא יהי רושם השיר חזק עלינו, או מה שקצר המשורר בתולדות טויבע שומרת היבם, ולא נתן לנו תמונות שונות מחיה, כמו שנתן לנו מחיי בת שוע. לדעתי היה הרושם יותר חזק, אם היה האח הקטן של יונה מאלה הילדים האמללים שנלקחו לצבא בתקופת הקאנטאָניסטים, תשלחו למקומות נשכחים מני רגל איש עברי ועקבותיהם לא נודעו לבני משפחתם עוד. בזה היה המשורר נותן לנו לפחות פעם אחת איזה תמונה מצרה גדולה ונוראה אשר העיקה על בני ישראל שנים רבות. לדאבון לב השמיט המשורר את עצמו לגמרי מפנה זו; הנהו זועק רק חמס, מעורר רק אֵבל „מקצעות התורה, מפנות העם כל כוסר הבלים ידימה, כל ראש פתגים אכזר" (ח״ד 4—3), וישכח אֵבל יותר גדול: את מצב ישראל בלאומים, את הקאנטאָניסטים ואת הנלכדים (-пой манники) לצבא בלי מכתב תעודה, או כאלה שנלקחו תעודותיהם מידיהם בזרוע והם נמסרו אחרי כן לצבא בעד בני נגביהם, כאנשים שאין להם תעודה, — את תהום מושב היהודים ואת הפאָגראָמים, ואת כל צרותינו ועניינו, אשר עוד ימים רבים יעברו בטרם יהפכו לנו לששון ולשמחה. . .

בשיר „אשקא דריספק":

„זרים לא עוד ירדפונו כו׳ על כן לחם עני נאכל כל ימות השנה
ידינו לא אסורות — בברזל נפשנו ובעבדותנו נאבד" כו׳ (51)

השיר הזה נכתב בשנת תרכ"ז. הבצדק היה יכול המשורר אז לומר, כי ידינו לא אסורות, כאילו היתה אז זכות אחת לישראל עם כל העמים יושבי אירופא? ואף על פי כן אומר המשורר „על כן לחם עני נאכל כל השנה", כאילו כל עניות בני ישראל אין לה שום סבה חצונית, ואינה פרי ההגבלות המקיפות את צעדינו, וכל מקורה אך בזה, שהרב אוסר תבשיל שנפלה בו שעורה בפסח וכיוצא בזה...

בשיר „שני יוסף בן שמעון":

„... כל באי עולם ביראה ופחד לך יכרעו ברך" (73).

כל באי עולם — ואפילו אינם יהודים במשמע! אין זה אלא מיטב השיר.

„חדר הקהל! כו' לראות ערותך, לסגור הדלתים?"
מתי תפקחנה לעברים העינים (88)

ומה יועיל פקוח העינים, אם „צורדי ישראל אותו כוננו למחתה ולפח לשארית עמנו" (למעלה צד 87)? אם כל עיקרו של הקהל לא נוסד להביא סדרים בעניני ישראל, אלא להביא את המס במלואו בכל אופן שיד הקהל מגעת, ובעת שבערכאות שונות הושם משטר וסדר שלא יוכל איש לעשות כאדם העושה בתוך שלו, לא שם איש על לב לבצור את רוח חבריו של שמגר בן ענת, — אז כמעט מוכרח הוא שכל החפץ לעשוק דלים ולרוצץ אביונים יעשה כחפץ לבו. לחברי שמגר בן ענת גם עתה הכח לדרוש מכל מבקש מכתב תעודה כפי העולה על רוחם. חק עבודת הצבא הכללית שם קץ לתעתועי שמגר בן ענת בתתם לצבא בניהם היחידים של העניים תחת הבנים הרבים של העשירים, ותועבותיו בעניני מכתבי התעודה יכלו אם יצא חק, שכל איש יוכל לקבל מכתב תעודה מיד הפאָליציי בכל מקום שהוא, בעד מחיר קצוב, שהעשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, אז יפול חדר הקהל גם אם לא תפקחנה עיני העברים לראות ערותו, אם גם, כמדומה לי, תועבות חבריו של שמגר בן ענת ידועים כבר אפילו לתינוקות; אך מי יוכל לדין עם העלוקות האלה?

„מדוע מכל העמים נפלינו אז חיי עולם תטעו בקרבנו
שהם את הגבול ידעו ידוע כו' אז יקום ישראל ויהי עם אלמות"
אם תורת אמת כזאת לנו תתנו (97—100).

יוסף טעה בשקול הדעת. הסבה שבעבורה נפלינו מכל העמים בעניני הדת, היא מפני שנפלינו מכל העמים בעניני החיים. כל עם יש לו חיים פנימים ילידי רוחו וקורותיו וכו', רוחו וחייו הלכו מאז מעולם שלובים ותכופים זה בזה, עניניו החמרים יחד עם חיי רוחו מונהגים על פי עצמו וברצון עצמו, עד שהוא, רוחו וחייו הם דבר אחד, וכל מה שמתילד בו ויש לו קיום אצלו מתילד על פי חייו הפנימים ורוחו, ואין סתירה אצלו בעיון ובמעשה. העם, שהוא חי חיים אמתים, חיי לאום מיוחד, מתנהג על פי גדוליו וחכמיו, אשר בשימם לפני עמם סדרים ידועים לא יוכלו לנטות יותר מדאי אל הקצה האחד, מפני שגם העניינים הרוחנים גם העניינים החמרים שהם מתפעלים מהם הגם על פי רוב מקוריים, חפשים ומיוחדים לעם ההוא, והחכמים בעצמם, גם שלא בטובתם, הגם בני עמם, החיים ברוח לאומם ובחייו החמרים. אך לא כן אנחנו: בכל מקומות מושבותינו הננו חיים חיים כפולים: חיי ישראל וחיי העמים אשר סביבותינו. הקול (היינו הרוח) — קול יעקב,

והידים (היינו המפעל) — ידי עשו. אין אנו שליטים בחיינו להתאים אותם עם רוח לאומנו, חיינו אינם חפשים ללכת בדרכם, והעיון נאנם מכפית ההר כנינית על חיינו בכלל. נדולינו וחכמינו צריכים להיות או בעלי דו פרצופים, המרכיבים רוח ישראל בחיי האריים בני אירופא, או אנשים הנוטים לנמרי לצד אחד: לצד ישראל שאין לו חיים, או לצד בני יפת שאין רוחם כרוחנו, ואין חייהם כחיינו.

הראשונים מחברים שני דברים שלא יתחברו, השניים הם מלאכי השרת, כאנשים הם טובים וישרים, אך כעומדים בראש אומה או אפילו עדה חיה לא יצליחו כלל, כי מה להם ולחיים? הם נכונים לחבר אלפי סדרים מעיקים על חיי האדם, ספרים המהפכים את האדם לצל נטוי, ואינם מרגישים כלל כי לא כל מה שיעלה הפלפול או הדרוש יוכל שיהיה לו מקום בחיים, מבלי לדבר עוד על ההגיון. השלישים — המה האינטעלעגענטים החדשים שלנו, שאין להם חלק בישראל ונחלה בעמם. ממילא מובן שאין אחד מכל מיני הגדולים האלה יכול לתת לנו סדרים טובים, אשר על פיהם יתנהגו חיי המון ישראל גם בעניני הדת, גם בעניני החיים. נוסף לזה, או יותר נכון: על כן, אין לנו מנהיגים ראשים, כעין סנהדרין גדולה, אשר דבריהם יהיו לנתיב לכל העם כלו. כל התקונים בדת שנעשה לא ישינו לעולם את המטרה, כמו שלא השיג הרמב"ם את מטרתו. כל עמל המאור הגדול הזה היה לתהו, מפני שחפץ לאחד שני דברים נפרדים בעצמותם ורחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב: את תורת ישראל בני שם עם הפילוסופיא של היונים בני יפת, או את היהדות וההעללעניסמוס, שמעולם לא התאחדו ולעולם לא יתאחדו התקונים בדתנו שהוצעו עד היום הזה צריכים להיות בהברח לפי חיי אירופא, כי באירופא אנו חיים, ועל כן לא יוכלו לעולם להתאים עם דת ישראל ורוחו, שקבלו תכונתן ותמונתן לא על שדה אירופא. ממילא מובן, שלא על המדעים המחלטים אני מדבר, שהם כאמתיות, שוים לכל עם ועם, אבל מדבר אני על הציוויליזאציאן החיצונית ועל דרכי חיי אירופא ומנהגיה, שאין להם שום יחס עם המדעים, ואינם אלא מאָדע, שאנו יכולים לסלק ידינו מהם בארץ אבותינו, בשעה שנחיה חיי לאום, בלי שום הפסד לעצמנו ולאחרים, ואפשר שנמצא עוד איזה תועלת בזה...

יוסף אומר להעמיד את התורה אך על מוסדות הדעת, אך תורה כזו אינה תורת דת, אך כללי המדע והפילוסופיא, שאין להם שום עסק עם. עניני דת ואמונה.

„מה עצמת, מה גברת תשוקת הדעת עלו לכרך גדול מקום בית מדעים כו'
בלבב נערי ישראל, זה עם תולעת! כו' ומה כלך ישראל כלך בלעדיך (?)
עמדו על דרכי מיר, אישישוק וולזון כו' אם לא בחור עני בין העמים הגך"
(101—102)

הנה מצא המשורר גם איזה דבר טוב בישראל!... אך לדאבון לב החרוזים האלה הם כמעט היחידים במינם בכל שירי המשורר.

„לפסח התיר קטניות ועדשים וכו' הכשיר הרק, מי החטם ומי רגלים" כו'
(107)

אינני יודע אם המשורר בתם לב יזכיר את התקונים הגדולים האלה שעשה יוסף בחלומו, או התולים עמו? באופן הראשון לא היה צריך יוסף להשתלם

במדעים ובחכמת הרפואה לדברים כמו אלה; באופן השני יפלא מאד, מדוע יתלוצץ המשורר ביוסף ויתגדו כחוקר חפשי מבית המדרש שבאישישוק?

„התיר סבוב כפרות ושחיטתן שלא יהיה דוחק בבית המטבחים"
שלשה ימים קודם שבת שבתון (שם)

ומי אסר זאת, וביחוד במנהג שבעיקרו יש עליו עוררין החושבים אותו לדבר מדרכי האמורי? וידוע שבימי הגאונים היו מסבבין כפרות (במיני זרעים) בערב ראש השנה, ואם כן אין ערב יום כפור מעכב. אך עיקר התקון לא היה מביא כל תועלת. כבר נהגו לאכול ולשתות בערב יום הכפורים ולהרבות בו באכילת בשר (חולין פ"ג א'), ונהגו נ"כ שלא לאכול ביום ההוא אלא מאכלים קלים להתעכל ושאינם מחממים את הגוף (ש"ע או"ח תר"ח ס"ד) ועל כן בחר לו העם לאכול בערב יום כפור בשר עוף תחת בשר בהמה (ע' תוס' חולין שם וכתובות ה' א' ד"ה אלא), ומפני שהרבו לשחוט ביום ההוא עופות, החליפו את הכפרות של זרעים (שנהגו בימי הגאונים) בכפרות של עופות, ששחטו גם בלא זה, וזוהי הסבה שהכה המנהג הנבער הזה שורש גדול בחיי האומה, מבלי הבט על זה שגדולי ישראל רבים קראו אחריו תגר. ואם כן סוף סוף ישאר הדוחק בבית המטבחים גם בלא הכפרות.

„אהה צור ישראל, האמנם כל זה הכי נפלנו ותקומה אין לנו?"
רק חלום בטל, תעתעי לב הזה כו' (112)

כן הוא, כל זמן שנחפש לנו דרכים עקלקלות בפתרון שאלת היהודים, לקבוע אותו על חסד לאומים, אסימילאציא והתחקות הקוף. המשל הקדמוני אומר: נפש בריאה נמצאת בגוף בריא (mens sana in corpore sano), וכל זמן שנאבה לרפאות את נפש ישראל מבלי לרפאות תחלה את גוף האומה, להחיותו באחדות לאומית ובחיים עצמיים ככל העמים, ונבקש לנו דרכי צוענים, לפזר עוד יותר ויותר את בני ישראל ולהפכם לצוענים שומרי דת משה, עוד נרבה פצעי העם יותר ויותר ובזה תשפל נפשו עוד מטה מטה ותקומה לא תהיה לנו, וכל החפץ בתקומה עליו לדעת כי ראשית כל תקומה היא תקומת האומה, ובלעדיה מצב הרוחני של ישראל יהיה במצב „פסיק רישיה ולא ימות", או „שבור את החבית ושמור את יינה"...

„ובאמת היוכל כו' לשמוע כל מה שהטיילים משיחין?"
בית דין של מומחין לא של רועי בקר (128)

פה נשמע הד קול הספור „עולם כמנהגו" ח"ב, שבו כל גושאי משרה, כל בעלי כפתורים, המיופים ביפיפותו של יפת, כלם צדיקים, כלם ישרים, וכלם פועלים טוב וישועות בארץ, עד שהספר ההוא מלא אהבה פלאטונית וכבוד גדול שלב המחבר הונה לאנשים כאלה (שכבר העיד על זה מבקר הס' ההוא במ"ע „יעוו. ביבליותיקא"). מכתב המסע של יוסף הגיד ברור כי זה חמש שנים לא היה בארץ מולדתו, ככה העיד גם הדיפלאם שלו מבית המדרש הגבוה בפאדובא, ואם כן לא יכול להרוג את הנפש לפני ששה חדשים בארץ מולדתו, שלא היה אז בה, מלבד מה שבמכתב התעודה המזויף שנתן לאורי בן יוחנן היו בו רשמי הפנים של האחרון (צד 119), אשר כפי חנוכו ופראותו בלי ספק לא היה דומה במראהו להנתפש, שהתורה והחכמה התישו את כחו הרבה, ובית דין של מומחין זה, תחת להעניש קשה את האיש שחתם על מכתב המסע — בעון שתי פתילות בגר אחד,

היינו על שנתן מכתב תעודה בשם אחד לשני אנשים, העגישו איש שלא היה כלל במקום הרשע, ועוד נבו עדות מן החטאים בפשע זה, מראשי הקהל. מעשה זה יזכירני מעשה אחד בדומה לו. אמרו עליו על אחד מחבידיו של שמגר בן ענת שנקרא להפקיד שבעירו לחת מענה על שמצא הפקיד בעירו שני יוסף בן שמעון כאחד. כל אנשי העיר חשבו כי שמגר בן ענת יושם תיכף באזיקים, אך לב שמגר לא נפל בקרבו ויענה להפקיד ולחבריו עזות לאמר: האמנם תחשבו, אדוני, כי מצנפות צוקער צומחות בשדה? כי ליטרות טהע צפות על פני המים? או אולי אתם חושבים, כי מאהבה לכם יתנו לכם כל אלה? אני מקבל שכר משני יוסף בן שמעון, ואתם — מקבלים שכר ממני, ואם אך כחק אעשה — גם לי גם לכם לא יהיה! הפקידים שמעו את טענתו הצודקת ויפטרוהו לשלום. האם לא מן הפקידים ההם יצא אתו „בית הדין של מומחין", שהעגישו את יוסף תחת שמגר בן ענת חברם ורעם, אשר נתן על פיהם. . . ועוד יאמר המשורר בשיר הסמוך:

„אם זנה ישראל אל יאשם יהודה" (המשורר) (132)

לא, אישי ואהובי המשורר! עם ישראל חייב בכל התהפוכות שאתה חושב, כמו שהסער חייב בנפילת האהל אשר להפעטישיסט.

במשל „יעלת סלע והנשר":

„אם לא אתם בקשתם האלהים צונו" (145)

כמה גרועה תשובה זו! וכי ההודים אינם יכולים גם כן להשיב תשובה כזו? וכי כל האינקוויזיטאָרים בימים שעברו עד פקידי החילים ברוסיא שהבריחו בימי ממשלת ניקולאי את ילדי ישראל שנמכרו לצבא להמיר דתם, עם פיום התשיעי במעשי כהן ומודטאורא, לא אמרו ממש כדברים האלה?

במשל „הסוס והסיס":

„יש גם בני עם אחד כו' לאמר שבלת
אין להם לב ליחד אמר סבלת
מחלק שפתים וריב לשונות: ויאחזו בו וישחטוהו"
האפרתי מבלתי יכולת (150)

אם וואָלטהער בקש תואנה ויראה און במעשי בני ישראל, אשר שחטו את בני אפרים „על אשר לא יכלו לדבר שבלת", הנה ראוי הדבר הזה לו. הוא, וואָלטהער, כאיש משחת המדות מכף רגלו ועד קדקרו בקש אחרי מומי אחרים לכסות את מגרעותיו, וכשונא ישראל על שיהודי צורף כסף אחד לא חפץ להיות עשוק בתאות בצעו של וואָלטהער — בקש תמיד תואנה להתנפל על בני ישראל. אך אם משוררנו יאמר כדברים האלה יפלא מאד. כל תינוק של בית רבו יודע כי בלתי יכלת בני אפרים לדבר שבלת לא היתה הסבה למיתתם בשחיטה על ידי אחיהם בני ישראל, אך סימן טוב להכיר בו את עזי הפנים שנועזו לפסוע על ראשי העם כלו ביחושם ובגאותם. בני אפרים חשבו את עצמם ליורשי בכורת יוסף שניטלה מראובן ונתנה לו, וחפצו לעמוד בשביל יחושם זה בראש העם, אם גם מאומה לא עשו לטובתו. כאשר התנפלו המדינים על בני ישראל ישבו להם בני אפרים מנגד, ואך כאשר קם גדעון ויך את המדינים באו עליו המיוחסים בטענה „וידיבו אתו בחזקה" לאמר: „מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראת לנו כי הלכת

להלחם במדין" (שופטים ה' א'). כן עשו במלחמת יפתח עם בני עמון. בתחלה לא עשו דבר להציל את עמם, ואך כאשר הבה יפתח את בני עמון עלו המיוחסים בני אפרים להלחם בו, מדוע לא קרא אותם (שם י"ב א' — ג'), כאילו כל גבור החפץ להציל את עמו מיד שודדים צריך תחלה ליטול רשות מהם. כביכול מובן שנתרץ היה לשים קץ לגאות המכלים הזה, לבל יוסיפו עוד להלחם עם בני עמם על דברי הבל כאלה, בעוד שהם יושבים שקטים בכבוגם בשעה שהמדינים ובני עמון וכו' להחציף את ישראל. יפתח וחילו באמת הראו להגאים האלה עד כמה גדלה חשיבת בכורת אביהם וישלמו להם כמפעליהם. אך למען דעת בי בן אפרים ומי בן שבט אחר השתמשו במבטאם, שלא יכלו לומר "שבלת" ומה מקום מצא פה המשורר לבקש תואנות?

ויען הדרומי: רצוני ויאמין בו הקונה ויאות
לקנות סום טוב במנה או במאתים כו' ויקנהו כאתו בלי ראות
יש אתי סים כזה תאוה לעינים כו' ויתן כספו שתי מאות" (151)

ספרים כאלה צריכים שתהיה אפשרות בנוהג שבעולם שיקרו. אך מעולם לא שבעתי שיהיו בני ליטא ובני ואלהין מדברים בינם לבין עצמם בלשון הקדש, ולעולם לא קרה שיקנה איש איזה חפץ בלא ראות מיד איש זר לו שלא ידעהו מתמול שלשום וישלם לו תיכף בטרם יראה את החפץ הנהוא ויקבל אותו.

"אך הרב מסק שאין זה אלא שטות ולפיכך (?) אין המקח מקח טעות" (152)

וכי מתוך שהוא שטות אין המקח מקח טעות ואין הדמים חוזרים? גם כלבר דיני אונאה ובטול מקח הנה ידוע שאין משלמלין נקנין בכסף אלא במשיכה, והלוקח שנתאנה נבהל בלי ספק בראותו את העוף תחת סוס, ולא משך אותו.

מה כל המחלוקות שהיו ביהודה נקרע בית ישראל לקרעים
אם לא בשביל איזה אות או נקודה כו' ויהי לכתות שונות
בשביל מה בשנים ראשונות לפרושים וצדוקים" כו' (153—152)

גם זה אמת, כמו שאמת הוא שבני אפרים נשתטו אך בעבור שלא יכלו לומר "שבלת". כל איש הבקי בדברי ימינו ואינו מבקש תואנות יודע הוא שעיקר מחלוקת הפרושים והצדוקים לא היתה בעיקרה ע"ד התורה שבעל פה, אך מחלוקת האריסטוקראטים והדעמאקראטים (שהארכתי בזה מעט בהראזטרעם שנת 1881 נומר 27 ואיני חפץ לכפול הדברים). גם מחלוקת המתנגדים והחסידים אינה בעיקרה ע"ד "כתר" "ויצחק פורקניה", אלא אם יש להתנגד על פי ההלכה והפוסקים, האומרים שהמעשה בעיני הדת עיקר והמחשבה והכונה טפלות לה, או על פי הקבלה והזהר, האומרים שהכונה והמחשבה עיקר והמעשה טפל להן.

במשל "השעיר המשתלח":

"... ולדחותו לעיני יקידי מירושלים
בשתי ידים המלוים אותו" (174)

יקידי ירושלים היו מלוים את האיש העתי אך עד המובה הראשונה (יומא ס"ו.) ולא עד הצוק, מפני תחום שבת.

במשל "ארני בוק":

"יקומו נא אנשים צדיקים כו' ישפטו ביניני

ובין נושכינו מי הנזוקים ומי המזיקים?!" (202)

אולם צדיקים יאמרו כי גם התקיפים גם הכלבים מדקים ונזוקים, ולהרחיק את ההיזק נחוץ לקרוא דרור להתקיפים ללכת באשר ילכו לבקש להם מחיה. הנמשל מובן מאליו. כל עבודה שיעשו בני ישראל יושבי אירופא, יקפחו בזה בהכרח את פרנסת התושבים ההיסטאָריים, כי העניות גדולה מאד בכל הארץ ואלפי ידים מן התושבים ההיסטאָריים מבקשות עבודה ולא תמצאנה, על כן צריכים רוב בני ישראל או קרוב לרובם ללכת למקום פגוי, במקום שלא ינרמו נזק לאחרים, ולהיות שם. כי כשם שלא היו כלבי אדוני בזק אשמים בזה שקצץ אדוני בזק את בהונות מנוצחיו וכבש אותם תחת שלחנו, כן אין תושבי ארצות אחרות אשמים בזה שגלה טיטוס—וביחוד מלכי הנוצרים שמלכו על ארץ ישראל וחפצו להביא את בני ישראל תחת דתם — את ישראל מעל אדמתו. —

אינני יודע אם התכון המשורר להוציא היקש הזה ממשלו זה או לא, בכל אופן יקר המשל הזה מאד. כי בהצינו את שאלת היהודים על אפניה הנכונים יצא לנו הפתרון מעצמו. יקר המשל הזה עוד מפני סבה אחרת, היינו מפני שבכללו מראה בלתי נפרץ הוא לדאות את משורדנו הנשגב מדבר על מצב ישראל בלאמים. כל התחלות קשות, ויש תקוה כי השיר הזה, בחתמו את שירי המשורר, שנכתבו עד כה, יהיה גם פתיחה לשירי המשורר העתידים להתחבר. האמנם המשורר אומר בשירו האחרון „השארת הנפש" שכתב עליו: אלה דברי המשורר האחרונים, לאמר:

„כבר אחוש כי הזקנה עלי קפצת כחי ייבש, לחי ינוס, עיני תכהינה" (207)

אך לא אנשים כבירי כח לב ומלאים רוח השירה כבחיר משוררינו ייעפו, ורוחם לא יחדל מעשות פרי.

השיר „אדני בזק", שנכתב כפי הנראה בימי הקאָמיסיות שהושיב הנראף איננאטיעוו, יעיד לנו כי לעת זקנת המשורר נתישבה דעתו עליו ויבחר מהלך חדש לשיריו: „לבכות ענותנו". על כן נקוה כי „כל שירי גאָרדאָן" עוד לא נחתמו, וכי עוד יוסיף המשורר להעשיר את ספרותנו בשירים רבים ונחמדים, ולארבעה ספרי שיריו שיצאו בשנה שעברה לאור עוד יוסיף איזה ספרים, וגדול יהיה כבוד האחרונים מן הראשונים, שבהם ישתדל להשיב באמת לב הבנים שרחקו ממנו — על אבותם, לשובב לנו לב בנינו אשר מהם נואשנו, שעתה שבים אלינו" — בעוררו את כנורו היחיד לנו על הצרות האחרונות שלנו המשכחות את הראשונות, על המרות הטובות שהצטיינו בני ישראל בהם עד ימות „הערבים בבבל", היינו התערובות וההתבוללות, ימות האסימילאציא וההתחקות הקופית אחרי יפיפותו של יפת.

„ומעל הערבים על נהרות בבל אף יתלהו ביתד מסד הבית;
ששם כסו פניו שמיר ושית יניש שיריו מנה אחת אפים
יוריד ויכונן את מיתרי הנבל למחוגני עיר ציון וירושלים!"

(עיין ח"א XX).

ולקח עתה את כנורו „לחלום את שיבת שבותנו", והתאחדו בו רוח ישעיה השני עם שירת ר' יהודה הלוי, ואז נקרא לו בצדק „משורר לאומי".

מרחשון תרמ"ה. משה ליב ליליענבלום.

יהודה ואפרים.

אפרים בעמים הוא יתבולל (הושע ז, ח).
ויהודה עוד רד עם אל
ועם קדושים נאמן (שם יב—א).

אמר להוללים: אל תהולו!
ולמתבוללים: אל תתבוללו!
כי רק רשא לשה תבלו,
ובהתגיר געות כמו תתמוללו.

מעי מעי על חללי בני עמנו!
לא חללי חרב אף לא חץ וקשת;
חללי אלתם המה דור בנינו,
דור לא ידע כי לרגליו מורדה רשת,
דור ליהודה רד עם אל לא יטו אזנים,
דור סורר חפץ התבולל כאפרים.

זכרו ימות עולם, אתם בוגדי בגד,
בעבוד באבותינו מצרים בפרך,
אז לא שנו לשון ושם ובגד,
ותהי להם תקוה, לא כשלו ברך,
וממעון קדשו אלהים הופיע,
ויקם מקרבם להם מושיע.

ומה שלש אלה כה רמו גברו?
ובשלשתם יחד דבר קדש אין,
כי בעבורם ישראל חפשים יצאו,
על שמרם אותמו כבבת העין?
כי תשימו לב הלא תבינו,
כי לאמתם אבותינו לא שנו!

כִּי אוֹתוֹת הַלְּאֹם בַּקֹּדֶשׁ נֶאְדָּרוּ
לְעַם זוּ מֵעוֹלָם, וּבָם עֹז לָבָשׁוּ.
כִּי בְּאוֹתוֹת הָאֵלֶּה יַחַד חֻבָּרוּ,
וּבִלְאֻמּוּתָם הֵם לֹא הִתְבּוֹשָׁשׁוּ.
אוֹת הַלְּאֹם — יִהְיֶה לְשׁוֹנוֹ, בִּגְדֵּהוּ,
אוֹ שְׁמוֹ יִקָּרֵא בוֹ — רַק הוּא לְבַדֵּהוּ.

לֹא מִצְרִים בְּנֵי דַת אַבְרָהָם נִקְרָאוּ,
עִבְרִים, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, זֶה שְׁמָם לְתִפְאֶרֶת.
וּבְשֵׁם זֶה הִתְפָּאֲרוּ וַיִּתְגָּאוּ,
וַיְהִי לָהֶם לָעַד לְעוֹלָם לְמִשְׁמֶרֶת.
פּוֹז שְׁנוֹת אֲלָפִים לֹא תַמּוּ לֹא כָלוּ,
וּבְעַמֵּי הָאָרֶץ לֹא הִתְבּוֹלָלוּ.

וְאַתֶּם בְּנֵי עַמִּי, עֵינֵיכֶם טָחוּ;
הִקָּרֵא בְשֵׁם יִשְׂרָאֵל תִּפְחֲדוּ פָחַד
עַל כֵּן, הָהּ, עַל שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים תִּפְסָחוּ,
כִּי הִנֵּה בְּבִטְנְכֶם שְׁנֵי גוֹיִם גַּם יָחַד,
וּלְאֹם מִלְּאֹם יֶאֱמָץ, בְּחֶרְפָּה יַכָּנוּ,
וְרַב הִנֵּה יַעֲבוֹד לַצָּעִיר מִמֶּנּוּ.

כִּי הִנֵּה הָעַמִּים אַחֲרֵיהֶם תֵּלֵכוּ
הֵם אֶתְכֶם יְתָעֵבוּ כְּקֶטֶב וָדֶבֶר,
אִם גַּם אֶת עֲפַר רַגְלֵיהֶם תְּלַחֵכוּ
הֵם יוֹסִיפוּ לָכֶם שֶׁבֶר עַל שֶׁבֶר
וּמַה־בֶּצַע אֵיפוֹא בְּפָרִשְׂכֶם כַּפָּיִם,
וְתַחְפְּצוּ הִתְבּוֹלֵל בָּהֶם כְּאָז אֶפְרָיִם.

לוֹ בִלְאֻמּוּתְכֶם הָעַתִּיקָה תַאֲמִינוּ,
וּלְהָרִים קַרְנָהּ מֵעָפָר תִּינָעוּ,
לוֹ תַשְׂכִּילוּ וּתְעוּדַתְכֶם תָּבִינוּ,
וְאִישׁ אֶת אָחִיו בִּלְבַבְכֶם לֹא תִשְׂנָאוּ,
וַאֲגוּדָה אֶחָת הֱיִיתֶם לָנֶצַח;
כִּי עַתָּה נוֹשַׁעְתֶּם וַהֲרִימוֹתֶם מֶצַח.

כִּיהוּדָה רָד עִם אֵל וּבוֹ בֹטֵחַ
נֶאֱמָן עִם קְדֹשָׁיו וּבְקוֹלָם שֹׁמֵעַ
לוֹ הֱיִיתֶם, וַיְהִי אֶשְׁרְכֶם פֹּרֵחַ
וּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם לַמַּטָּרָה קֹלֵעַ;
אָז מִיָּדְכֶם הָיוּ לָכֶם קַרְנַיִם,
וְלֹא הֱיִיתֶם רֹדְפֵי קָדִים כְּאֶפְרָיִם.

אִם לֹא תִרְעוּ רוּחַ קָדִים תִּרְדֹּפוּ,
כִּי בְהִתְעָרֵב בַּגּוֹיִם תִּמְצְאוּ חֵפֶץ?
מוֹסְרוֹת הַלְּאֹם כַּלְבוּשׁ תַּחֲלִיפוּם וַיַּחֲלֹפוּ
לְמַעַן הַרְחֵק מִכֶּם זָרָם וָנֶפֶץ?
אִם לֹא הַשְּׂחוֹק הוּא, שְׂחוֹק כָּל לֵב קֹרֵעַ,
לִרְאוֹת עַם קְדוּמִים כֹּה מוּסָר פֹּרֵעַ?

גֵּרְמַנִּיָּה לְכוּ וּמְאֹד הִתְבּוֹנָנוּ,
אִם יִנָּשְׂאוּ שָׁם אֵלֶּה עַל כַּפָּיִם,
אֲשֶׁר לִלְאֻמּוּתָם כְּבָר עֹרֶף פָּנוּ,
מָחוּ זֵכֶר צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם,
מִקֶּרֶב לִבָּם וּמִתְּפִלּוֹתָמוֹ,
וּבְבָל זֹאת לַעַג וָקֶלֶס הִנָּמוֹ.

לַגַּרְמַנִּים כְּלָם כִּבְנֵי שַׁחַץ,
מַחְשַׁבְתָּם וּפָעֳלָם מָוֶת וָרָעַל.
שׂוֹנְאֵי נַת אֲבוֹתָם לָהֶם סִיר רַחַץ,
וְעַל הֹלְכִים קָרִימָה יַשְׁלִיכוּ נָעַל.
וְעַל מִי אֵיפוֹא אַחַי בַּיּוֹם תִּבְטָחוּ,
כִּי תְחַלְּלוּ כְּבוֹדְכֶם וְתִפְאַרְתְּכֶם תִּזְנָחוּ ?!

שׁוּבוּ נָא, שׁוּבוּ מֵעֲבְרֵי פִּי פַּחַת!
שָׁם חִשָּׁךְ יְשׁוּפְכֶם, שָׁם אֹפֶל צַלְמָוֶת.
לָכוּ בְאוֹר אָשְׁכֶם וְרוּחַ דָּשֶׁן נַחַת,
שָׁם חַיִּים עַד עוֹלָם חַיֵּי אַל־מָוֶת.
בְּאָשֵׁר אֵשׁ דַּת וְלֹאם אוֹרָהּ תּוֹפִיעַ
שָׁם יִמָּצֵא גַּם גֹּאֵל וּמוֹשִׁיעַ...

אברהם בער הכהן גאטלאב ער.

חומש, ריח שבט תרס"ד.

(אחרי כי מלאו לי ביום ח"י מבת שבעים ושלש שנים)

הַפֶּלֶג וְהַשֶּׁלֶג.

הַרְעֵשׁ מִצּוּר שַׁדַּי שֶׁלֶג לְבָנוֹן.

(ירמיה י״ח, י״ד)

שָׁם עַל צֶלַע הָהָר בִּימֵי הָאָבִיב
יַזִּיל פֶּלֶג מֵימָיו (מֵאַיִן בּאוֹ?...)
וַיִּשָּׂא עֵינָיו אֶל הָהָר מִסָּבִיב
וַיַּרְא עָלָיו שֶׁלֶג — וַיִּפְעַר לוֹעוֹ
וּלְבַלְּעֵהוּ חָפֵץ לַגְדִּיל צוּלָתוֹ;
וּבְלַעֲגֵי מָעוֹג חָרַק עָלָיו שִׁנּוֹ
וּכְמַדְקְרוֹת חֶרֶב בִּטָּא לוֹ בִּשְׂפָתוֹ:
„אֹרַח סָר לָלוּן בָּנָה כָּעָשׁ קִנּוֹ!
הֲתֹאמַר פֹּה לִשְׁכֹּן שָׁלֵו לָנֶצַח?
הֵן חֹם יִגְזָלְךָ יַמְסֶךָ כַּמָּיִם
וּתְזֹרֶב גַּם תִּצָּמֵת בָּרֶצַח
וִיפֻזְרוּ בַּדֵּי גֵּוְךָ אֶל אַפְסָיִם.
אִיעָצְךָ נָא אֵפוֹא כִּי בִי תִּתְבּוֹלֵל
וּמְשׂוֹשׂ דַּרְכִּי הֵן תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ:
הֲלִיכִי חֵמָה שֶׁמֶן יָצוּק עִמָּדִי,
אַל עֹרֶף תַּקְשֶׁה אַל נָא תִּשְׁתּוֹלֵל,
רֵד מַהֵר אֶל מֵימַי גַּם הֵא לָךְ יָדִי —
עַד מָה עָצֵל תִּשְׁכַּב עַל מִשְׁכָּבֶךָ?"

וּבְרוּחַ שַׁאֲנָן עָנָהוּ הַשֶּׁלֶג
וּבְרוּחַ נָאָה לַמַּכִּיר עֶרְכֵּהוּ:
הַאֲזִינָה נָא עָדַי, שִׁמְעָה הַפֶּלֶג!
הֵן אֵדַע בֹּאֶךָ מִתְּמוֹל הִנֵּהוּ
וּזְכֹר אֲנִי וְאַתָּה זֶה אַךְ כַּיָּרַח
הָיִיתָ מִרְמָס אֶל רֶגֶל כָּל עֹבֵר,

פָּנֶיךָ אָז כֻּסּוּ בִּכְפוֹר וָקֶרַח
לֹא רָאָתְךָ עֵין אִישׁ אַף לֹא עֵין הֹבֵר —
זֶה שִׁטְפְךָ הַיּוֹם הָיָה אָז קִפָּאוֹן,
עַתָּה אִם אַתָּה עַל דַּרְכְּךָ מַצְלִיחַ
מַה־זֶּה יָרוּם לִבְּךָ? מַה קוֹל הַשָּׁאוֹן?
הֵן „אִם יָבוֹא חֹם...“ לִי אֹמֶר תָּשִׂיחַ
אָז אִמַּם אִצָּמֵת אֶתֹּם לִגְוֹעַ,
וַעֲצָתְךָ אֱמוּנָה כִּי אֵלֶיךָ אֲחֻבָּר —
אַךְ מַה יֵלֶד יוֹם מִי יֵדַע יָדֹעַ?
אוּלַי עֵת יָבוֹא חֹם בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבָּר...
אָז צִיָּה גַּם חֹם מֵימֶיךָ יִגְזָלוּ
וּמְקוֹרְךָ יִיבָשׁ וִיהִי לֶחֳרָבָה?
הֵן תֵּדַע כִּי לַכֹּל חֲלִיפוֹת וָצָבָא
בַּסֻּלָּם זֶה רַבִּים יָרְדוּ גַּם עָלוּ! —
עַל כֵּן אִם פֹּה לֹא יַכִּירֵנִי מְקוֹמִי
אָבֻז לַעֲצָתְךָ לִגְוֹעַ בְּלֹא־יוֹמִי. —
גַּם זוֹ בָּךְ חַיָּתְךָ וּלְשַׁד וָלֵחַ
(הוֹסִיף הַשֶּׁלֶג בִּשְׂחֹק צַדִּיק תָּמִים)
מִמְּקוֹרִי הוּא — מְקוֹם אֵינֶנִּי אֹרֵחַ
מִמְּקוֹר הַרְרִי־עוֹז שָׁם שֶׁלֶג־עוֹלָמִים!! —

* * *

בֶּן־עַמִּי! אַל נָא בִּי תִּפְצַר תָּאִיצָה
לִמְשָׁלִי זֶה גַּם לַגִּיד לָךְ הַמְּלִיצָה...

צבי הכהן שערשעווסקי.

מֵחֶזְינוֹת בַּת־עַמִּי.

1

חֲלֹמוֹת יַלְדוּתִי הַיּוֹם אַזְכִּירָה,
תְּמוּנַת מֵינִקְתִּי בִּי רוּחִי הֵעִירָה,
סִפּוּרֵי מְלַמְּדִי כְּמוֹ אָזְנִי קַשָּׁבֶת;
אַף אֲנִי בַּחֲלֹמִי, בִּהְיוֹתִי יֶלֶד,
חָזִיתִי נִפְלָאוֹת, מוֹפְתִים בַּחֶלֶד,
בְּעוֹלַם הַדִּמְיוֹן אָז רוּחִי סֹבֶבֶת.

וּמְלַמְּדִי, אֶחֱזֶה, פָּנָיו חֲמַרְמָרוּ,
לְחָיָו קֻמְטוּ בְלֹא־עֵת, בְּלֹא־עֵת קָדָרוּ.
אֶרֶךְ אַפַּיִם, פֵּאֹתָיו אֲרוּכוֹת
בֹּדְדוֹת בְּלִי סְדָרִים עַל רֹאשׁוֹ־קָרֵחַ.
זְעֵיר שָׁם, זְעֵיר שָׁם זְקָנוֹ פֶּרֶא צוֹמֵחַ.
מִבֵּין הַסְּחָבוֹת שְׁתֵּי צִיצִיּוֹת סְרוּחוֹת.

וּבְשִׁבְתִּי לְפָנָיו אַחַר הַכְּרַיִם,
שָׁם בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ בֵּינוֹת לָעַרְבַּיִם,
בֵּין תְּפִלַּת מִנְחָה לִתְפִלַּת הָעֶרֶב,
בְּשָׁעָה שֶׁאֵינָה לֹא יוֹם גַּם לֹא לַיְלָה;
וַיְסַפֵּר נִפְלָאוֹת מִקְּדוֹשֵׁי מַעֲלָה,
מִקְּדוֹשֵׁי יְשֻׁרוּן שֶׁנָּפְלוּ בֶחָרֶב.

חִידוֹת, נִסְתָּרוֹת מִמַּעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה,
מִכִּסֵּא הַכָּבוֹד — עוֹד אַלְפֵי רְבָבָה
סוֹדוֹת נִשְׂגָּבִים לִי סִפֵּר בִּרְנָנָה;
אֹתוֹת וּמוֹפְתִים מִמְּעָרַת מַכְפֵּלָה,
מִמְּלוּכַת יְשֻׁרוּן עַד גְּלוֹתוֹ בָּבֶלָה,
נִסִּים, נִפְלָאוֹת מִבָּבֶל עַד הֵנָּה.

עוֹד הַיּוֹם אֶזְכּוֹר עַל מִצְחוֹ הַקְּמָטִים,
בְּדַבְּרוֹ בְּסַמְבַּטְיוֹן וַעֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים,
עוֹד אֶזְכּוֹר הַדְּמָעוֹת, עֵינוֹ נִגָּרָה...
מוֹרִי, מְלַמְּדִי! גַּם־כִּי יָדְךָ הִכַּתְנִי,
לַעֲפַר טִיט חוּצוֹת אִם רַגְלְךָ שָׂמַתְנִי,
כִּי אֶזְכּוֹר עָנְיְךָ — בִּי רוּחִי נִשְׁבָּרָה.

גַּם אֶזְכּוֹר סִפּוּרָיו מִגַּן הָעֲדָנִים...
מִגֵּיא בֶן־הִנֹּם, שֶׁשָּׁם אֵם עַל בָּנִים
עַל גַּחֲלֵי רְתָמִים בָּרֹמַח יִצְלָיוּ;
בְּתוּלוֹת יְפֵה־פִיּוֹת תְּלוּיוֹת בַּשָּׁדַיִם,
בְּשַׂר בַּחוּרִים יִמָּרֵט בְּמֶלְקָחַיִם, —
תַּחַת שִׁבְטֵי בַרְזֶל זְקֵנִים יֶהֱמָיוּ.

גַּם מַלְאַךְ הַמָּוֶת כֻּלּוֹ עֵינַיִם,
גַּם מַלְאַךְ דּוּמָה כִּי יַחֲרֹק שִׁנַּיִם,
יְבַקַּע בְּמוֹט בַּרְזֶל כָּל בֶּטֶן שָׁם מָטָה;
גֶּשֶׁר זְכוּכִית עַל הָרֵי חֹשֶׁךְ נָחַת,
תַּחְתָּיו שִׁבְעָה נַחֲלֵי אֵשׁ מִתְלַקַּחַת...
הַגֶּשֶׁר נִשְׁבַּר — הָהּ, לִבִּי, גַּם אָתָּה.

גַּם מֶלֶךְ דָּוִד כִּי יָשֵׁן בַּמְּעָרָה,
בֵּין סַלְעֵי מָנוֹר מֵעַיִן נִסְתָּרָה,
זֶה אַלְפֵי שָׁנָה יָשֵׁן שְׁנַת הַחַיִּים;
יָשֵׁן גַּם יִישַׁן, עַד יָבֹא יוֹם הָאֱמֶת,
אָז יִקַּץ כַּגִּבּוֹר, בְּחֶרֶב נֹקֶמֶת
דַּם צוֹרְרֵי הַיְהוּדִים יִשְׁפּוֹךְ כַּמַּיִם...

וּבְדַבְּרוֹ פִּתְאֹם מֵעֵינָיו נָזָלוּ,
שְׁתֵּי דְמָעוֹת רוֹתְחוֹת, כִּנְחָשִׁים זָחָלוּ
עַל לְחָיָו הַצְּנֻמוֹת — מִשָּׁם עוֹד הָלְאָה,
עַד נָפְלוּ עַל יָדִי וְעוֹרָהּ הִשְׁחִיתוּ;
אָז מוֹקְדֵי עוֹלָם בְּדַם עוֹרְקֵי הִצִּיתוּ,
הִצִּיתוּ — יִבְעָרוּ, יַעֲשׂוּ בִי כָלָה.

לַשָּׁוְא בְּמֵי יַרְדֵּן אֶת־בְּשָׂרִי טָבַלְתִּי,
לַשָּׁוְא מָנִי מָזוֹר לִגְהוֹת עָמַלְתִּי,
דָּמַי יִרְתָּחוּ עַד אֶשְׁכַּב הַקָּבֶר...
הָהּ, לִבִּי, לִבִּי בִי סֹעֵר כַּסַּעַר,
כְּבָר נֶעְתַּק מִמְּקוֹמוֹ, וּכְהֵד הַיַּעַר
עַל שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי יַעֲנֶה בַּשָּׁבֶר.

2

בְּהַרְרָם קִיפְהֵיזֶר בַּמְּעָרָה שָׁמָּה,
שָׁם בְּהֵיכַל נֶחְמָד בְּתַחְתִּיּוֹת הָאֲדָמָה,
שׁוֹכֵן פְּרִידְרִיךְ הַנָּקוּב בַּרְבַּרוּתָא.
הוּא פְּרִידְרִיךְ הַמֶּלֶךְ, מֶלֶךְ גֶּרְמַנְיָה,
הַלּוֹחֵם מִלְחַמְתָּהּ אָז בִּימֵי עָנְיָהּ,
שָׂם אַרְצוֹת אוֹיְבֶיהָ שַׁמָּה וּבָתָה

הוּא פְּרִידְרִיךְ הַמֶּלֶךְ, פְּרִידְרִיךְ הָרִאשׁוֹן,
הַיָּקָר לְעַמּוֹ, הָאָהוּב כָּאִישׁוֹן,
כְּאִישׁוֹן עַיִן לָמוֹ נֶחְשַׁב בַּחַיִּים.
וּבְטֶרֶם בָּא שִׁמְשׁוֹ, לִפְנֵי בֹא לַיִל,
וַיְנַהֵג צִבְאֹתָיו בָּעוֹז וָחַיִל
לְמִלְחֶמֶת־קֹדֶשׁ עַל עִיר יְרוּשָׁלַיִם.

וּבְבֹאוֹ לִנְהַר סֶלֶף בְּסִילִיצִיָּה,
כִּי חֵילוֹ בִכְבֵדֻת, עֵינוֹ צוֹפִיָּה,
יִתְנַהֵל לְאַט עַל מַעֲבַר צַר־יָדַיִם;
וַיְקַפֵּץ עִם סוּסוֹ בְמַיִם אַדִּירִים.
מִפַּחַז הַנָּהָר, גַּלִּים כַּבִּירִים,
עִם סוּסוֹ הֶעָיֵף טָבַע בַּמָּיִם.

גִּבּוֹרָיו, פָּרָשָׁיו לְעֶזְרָה הֵאִיצוּ,
וַיֶּחֱצוּ עַד צַוָּאר, גַּלִּים הֵפִיצוּ,
חָרְדוּ לְמַלְכָּם — וּמָה נַפְשָׁם רָעָדָה,
בְּהוֹצִיאָם גְּוִיָּתוֹ בְּלִי רוּחַ חַיִּים!
אָז נָמוֹג כָּל חֵילוֹ, נָמַס כַּמָּיִם.
כָּכָה יֵאָמֵר בְּסִפְרֵי הַתּוֹלָדָה.

אַךְ הָעָם בְּמוֹת מַלְכָּם הַאֲמֵן לֹא אָבוּ,
לֹא כְיוֹדְעֵי עִתִּים הֶהָמוֹן חָשָׁבוּ:
לֹא מֵת הַמֶּלֶךְ אַךְ יָשֵׁן בַּמְּעָרָה;
שָׁם עַל עַמּוּד שַׁיִשׁ נִתְמָךְ בַּכֹּחַ,
זְקָנוֹ סֹבֵב, סֹבֵב פֶּרֶא צוֹמֵחַ,
עַד תָּבֹא הָעֵת — אָז יִקַּץ בַּסְּעָרָה.

אָז בָּרַעַם וּבְרַעַשׁ יִבַּקַּע אָרָמָה,
יַזְעֵק כָּל־חֵילוֹ לִשְׂרֵה הַמִּלְחָמָה,
עַל עַמּוֹ כִּי נִקְלָה רוּחוֹ בָעָרָה,
וְיִשַּׁפֵּךְ בַּחֲמָתוֹ עַמִּים וּלְאֻמִּים,
יַדְבֵּר תַּחַת רַגְלָיו גּוֹיִם עֲצוּמִים,
עַם בָּזוּז וְשָׁסוּי יְחַלֵּץ מִיַּם צָרָה. —

גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל דָּוִד נֶאֶנָחִים,
גַּם כִּי יֵאָמֵר שָׁם בְּפִי הַמְּלָכִים
שָׁמַּת הַמֶּלֶךְ זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים —
אַךְ מָה לֵלֵב נִשְׂבָּר וּלְסִפְרֵי קֹדֶשׁ?
מַה־בָּצַע בַּלְּבָנָה בַּבָּסָה לַחֲדֶשׁ,
אִם תַּחַת אוֹר לָנוּ חֶשְׁבַּת עוֹלָמִים?

לֹא מֵת הַמֶּלֶךְ, אַךְ יָשַׁן בַּמְּעָרָה,
יֹאמַר יִשְׂרָאֵל, כִּי רוּחוֹ נִשְׂבָּרָה;
גַּם מוֹרִי וּמְלַמְּדִי לִי אָמַר כָּכָה:
בְּמְעָרָה נִסְתָּרָה שָׁם בְּמִדְבַּר צִיָּה,
בְּהַר חוֹרֵב, לֹא אָזוֹחַ, אוֹ בְּהַר מֹרִיָּה
יָשַׁן, יָנוּחַ; — וְיָקָם בַּאֲנָחָה:

— פַּעַם שְׁנֵי בְחוּרִים יַחַד נִדְבָּרוּ,
בְּחוּרִים עֲנִיִּים אֹמֶר נָזָרוּ,
מְעָרַת מֶלֶךְ דָּוִד בְּקֶשׁ לָלֶכֶת.
וַיָּקוּמוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי הֶחָיִל,
וַיֵּלְכוּ, וַיֵּלְכוּ יוֹמָם וָלָיִל,
עַד בָּאוּ אֶל תֹּמֶר אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת.

— עַל הַתֹּמֶר יֹשֶׁבֶת יוֹנָה הוֹמִיָּה,
יֹשֶׁבֶת בֹּדֵדָה וְעֵינָהּ בּוֹכִיָּה,
וַיֵּשְׁבוּ לָנוּחַ תַּחַת הַתֹּמֶר.
„יוֹנָתִי, תַּמָּתִי, הַגִּידִי, יְקָרָה,
אֵיפֹה מְעָרַת מֶלֶךְ דָּוִד נִסְתָּרָה?"
וַתַּךְ בִּכְנָפֶיהָ בִּבְכִי וַתֹּאמֶר:

— „הַנֶּשֶׁר, הַנֶּשֶׁר גּוֹזָלַי טָרַף,
וַיִּקְרַע סְגוֹר לִבִּי וְאֶת־קִנִּי שָׂרַף,
שַׁאֲלוּ, כִּי יֵדַע, שָׁמָה עֵין הַמָּיִם".
וַיָּקוּמוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי הֶחָיִל,
וַיֵּלְכוּ, וַיֵּלְכוּ יוֹמָם וָלָיִל,
עַד בָּאוּ אֱלֵי נָהָר רְחַב יָדַיִם.

כְּנַחַל דִּימוֹן הוּא אֲדַמְדָּם צָבוּעַ,
מֵימָיו שֹׁקְטִים אַף גַּל לֹא יָנוּעַ...
וַיֵּשְׁבוּ לָנוּחַ, לִבָּם סָעָדוּ.
„הַנָּהָר, הַנָּהָר, הַגִּידָה, נְהָרָה,
אֵיפֹה מְעָרַת מֶלֶךְ דָּוִד נִסְתָּרָה?"
וַיֵּהֹם הַנָּהָר, מֵימָיו רָעָדוּ:

— „הַנֶּשֶׁר, הַנֶּשֶׁר, דְּמֵי טַרְפּוֹ צֹעֲקִים...
וַיִּרְחַץ צִפָּרְנָיו בְּמֵימַי הַזַּכִּים —
הַגִּבְעָה שָׁם תַּגִּיד הַדֶּרֶךְ יְשָׁרָה".
וַיָּקוּמוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי הֶחָיִל,
וַיֵּלְכוּ, וַיֵּלְכוּ יוֹמָם וָלָיִל,
עַד בָּאוּ אֶל הַר גָּדוֹל, תַּחְתָּיו מְעָרָה

— וְהִנֵּה אִישׁ זָקֵן, אֵזוֹר עוֹר בְּמָתְנַיִם,
בַּעַל שֵׂעָר, עֵינָיו כִּבְרַק שָׁמַיִם,
עֹלֶה לִקְרָאתָם וּבְיָדוֹ מַפְתֵּחַ.
„שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם, זָקֵן נִכְבָּד וְנַעֲלֶה",
„עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם, בַּחוּרֵי אֵל מָעְלֶה",
וַיִּדְפּוֹק עַל דֶּלֶת בַּרְזֶל בַּכֹּחַ

— שָׁלֹשׁ פְּעָמִים, אַחַר אִמְרָתוֹ שָׁחָה:
פִּתְחוּ שְׁעָרִים — וְהַדֶּלֶת נִפְתָּחָה.
וַיֹּאמַר: „לְכוּ נֹכֵחָה וּבְלִי פַחַד,
עַד תָּבֹאוּ לִמְקוֹם שָׁם אֶבֶן מְשׁוּחָה,
תַּחְתֶּיהָ בַּחֶדֶר שׁוֹכֵן בִּמְנוּחָה
הַמֶּלֶךְ, זֶה כַמֶּה בִּקַּשְׁתֶּם יָחַד".

— „וּמְרַאֲשֹׁתָיו שָׁמָּה צַפַּחַת מַיִם,
וְהָיָה כִּי יוֹשִׁיט הַמֶּלֶךְ יָדַיִם,
חִישׁ כֵּן עָלֵימוֹ הַמַּיִם תַּצִּיקוּ;
מֵימֵי־חֶרֶשׁ חֵמָּה, מַיִם נֶאֱמָנִים,
רִאשׁוֹן אָדָם שָׁאֲבָם מִנְּהַר עֲדָנִים,
הֵם יַצְמִיחוּ יְשׁוּעוֹת, רָצוֹן יָפִיקוּ".

— „אָז יִיקַץ הַמֶּלֶךְ מִשְּׁנָתוֹ סֶלָה,
נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל הַנְּפוֹצִים בַּגּוֹלָה,
אֶל עִיר קָדְשׁוֹ יְקַבֵּץ, לִירוּשָׁלַיִם..."
פִּתְאֹם לַהֲבוֹת אֵשׁ הִפְרִידוּ בֵּינֵיהֶם,
וְהִנֵּה סוּסִים וָרֶכֶב, וּלְעֵינֵיהֶם
עָלָה הָאִישׁ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמַיִם.

— אָז יָדְעוּ, הוּא זֶה הַנָּבִיא אֵלִיָּה.
וַיֵּלְכוּ בַמְּעָרָה וְנַפְשָׁם הוֹמִיָּה,
כִּי הִנֵּה לִקְרָאתָם אֲרָיִים שֹׁאֲגִים;
דֻּבִּים וּזְאֵבִים, יַנְשׁוּף, יַעֲנָה וְאַיָּה,
נְחָשִׁים, עַקְרַבִּים, קָאָת, דָּאָה וְדַיָּה,
כָּל בַּעֲלֵי כָנָף הַמְּצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים.

— עוֹד רַבּוֹת נוֹרָאוֹת עַל דַּרְכָּם רָאוּ,
עַד בָּאוּ לִמְקוֹם שָׁם אֶבֶן מָצָאוּ,
בְּרֹב עָמָל וּתְלָאָה בָּאוּ הַחֶדֶר.
וּמָה חֶדְדָה נַפְשָׁם מִבְּרַק קַרְנַיִם!
כָּל הַבַּיִת סָפוּן בִּזְהַב פַּרְוָיִם,
בְּבָל עֵבֶר וּפִנָּה אַךְ פְּאֵר וָהֶדֶר.

— עַל מִטַּת זָהָב הַמֶּלֶךְ יָנוּחַ,
עַל רֹאשׁוֹ שְׁכִינַת אֵל מְרַחֶפֶת בָּרוּחַ,
מְרַאֲשֹׁתָיו הַחֲנִית וְצַפַּחַת הַמָּיִם;
לְרַגְלָיו נֵר־דֹּנַג, עַל הַקִּיר הַנֵּבֶל,
עַל שֻׁלְחָן סֵפֶר תְּהִלִּים וְשִׁירֵי אֵבֶל —
וַיִּשָּׁט לָמוֹ הַמֶּלֶךְ יָדָיִם.

— מֵרוֹב אוֹרָה וִיקָר, הוֹד וּבָרֶקֶת,
הָהּ שָׁכְחוּ עַל יָדָיו מַיִם לָצֶקֶת,
וַיֵּאָנַח דָּוִד בְּשִׁבְרוֹן מָתְנָיִם.
אָז זָכְרוּ מֵי־עֵדֶן — אֶחֱרוּ הַמּוֹעֵד.
הַשְּׁכִינָה בֹּבִיָּה, הַכִּנּוֹר רוֹעֵד...
גִּדְמָה חָזוּת הַכֹּל כְּקֶצֶף עַל מָיִם.

מָה נִפְעַם אָז לִבִּי, כְּמוֹ הֹלֶם פָּעַם,
דִּבְרֵי מְלַמְּדִי כַּחֲזִיז נוֹרָא וָרַעַם
הָלְמוּ אַף מָחֲקוּ מַשְׂכִּיּוֹת לִבָּתִי.
הָיִיתִי כַּחֹלֵם, רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת
מָחֲצוּ רֹאשׁ־יֶלֶד הַחֹצֵב לֶהָבוֹת,
עַד עָיְפָה נַפְשִׁי, יָגַעְתִּי בְאַנְחָתִי.

בַּלַּיְלָה הַהוּא מְנוּחָתִי נָדָדָה,
נָשָׁף יַלְדוּתִי לִי הָיָה לַחֲרָדָה,
עַל שַׁחַר בִּינָתִי שָׁכְנָה עֲנָנָה,
רוּחוֹת וּשְׂעִירִים מוּל עֵינַי רָחָפוּ,
כָּל בַּלְהוֹת שַׁחַת עַל פָּנַי חָלָפוּ,
וַחֲלִפוֹת שָׁמְעָה אָזְנִי בְּכִי וּרְנָנָה.

מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת שְׁנָתִי נִגְזָלָה,
וָאֶתְכַּם בַּשְּׂמִיכָה, וְנַפְשִׁי נִבְהָלָה
מִבַּעַד לַמִּכְסֶה לַחֲזוֹת נִפְלָאוֹת:
סְבִיבַי עַמּוּדֵי אֵשׁ יְרַחֲפוּ יִנֹּעוּ,
עֲלֵיהֶם רָקִיעַ נָטוּי כְּקַו תֹּהוּ,
עָלָיו תְּרַקֵּדְנָה שְׁתֵּי דֻבִּים נוֹרָאוֹת.

נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת: בְּכָל עֵבֶר וּפִנָּה
תְּיָשִׁים חֲמֻשִּׁים בַּקֶּשֶׁת וָצִנָּה,
שֵׁדִים, בְּנֵי־לָצוֹן, עָלֵימוֹ כְּפָרָשִׁים;
וּבְעֵינֵי אֵשׁ־פְּלָדֹת אֵלַי יַשְׁגִּיחוּ,
יָנִיעוּ עָלַי רֹאשׁ, לָשׁוֹן יַאֲרִיכוּ,
וּכְרָגַע הַשֵּׁדִים הָיוּ לִנְחָשִׁים.

וַתָּמָת וְחֻלִּי עָפָר מִתּוֹךְ לֶהָבָה,
יָשֻׁלּוּ מִכְּבָשָׁן אֶרֶץ לְאַלְפֵי רְבָבָה,
וַהֲמוֹנִים, הֲמוֹנִים אֵלַי יִנְהָרוּ...
וָאֶתֵּן קוֹל פְּחָדִים וָאֶזְעַק מָרָה,
וַתֶּחֱרַד לְקוֹלִי מֵינִקְתִּי הַיְקָרָה,
וּנְשִׁיקוֹת פִּיהָ עַד לִבִּי חָדָרוּ.

וַתְּדַבֵּר עַל לִבִּי דְּבָרִים נִחוּמִים,
דְּבָרֶיהָ לִי הָיוּ כְּדִבְרֵי הַתֻּמִּים,
לְהַגִּיד הַפְּצִירָה מָה עֵינַי חָזָתָה.
וּבְשָׁמְעָהּ חֲלוֹמִי אָז אַפָּהּ חָרָה,
עַל מוֹרִי, מְנַהֲלִי חֲמָתָהּ בָּעָרָה,
וַתְּקַלֵּל אֶת מְלַמְּדִי בַּשֵּׁם — וַיְזָתָא.

3

מֵינִקְתִּי, מֵינִקְתִּי וּמְקוֹר חַיָּתִי,
עוֹד קוֹל מְדַבְּרֵךְ דּוֹפֵק עַל לְבָבִי,
הֵד נְשִׁיקוֹת פִּיךְ בְּפִי כִנּוֹרִי יָרִיעַ;
כִּמְעַט נָגַע בְּמֵיתָרָיו כֵּן יֶהֱמָיוּן,
יֶהֱמוּ שָׁד עַמִּי—וְקִרְבִּי יִבְכָּיוּן,
וּכְמוֹ תְּמוּנָתֵךְ מוּל עֵינַי תּוֹפִיעַ.

הֵן אֲחוֹזָה הַזְּקֵנָה, אֶרְאֶה פָּנֶיהָ,
כֻּלָּהּ כְּרֹגַע, וּסְבִיבוֹת עֵינֶיהָ
קְמָטִים עֲקַלָּתוֹן שֶׁבֶת הֶעֱמִיקוּ.
שָׁם צֶדֶק וֶאֱמֶת קֵן לָמוֹ מָצָאוּ,
אַךְ עִקְּבוֹת תּוֹם־נַפְשָׁהּ קִרְבָּם נוֹדָעוּ;
מִבַּטֵּי עֵינֶיהָ נֶחָמָה יָפִיקוּ.

בְּנַפְשָׁהּ הָאֱמוּנָה לָאַהֲבָה חֹבֶקֶת,
בְּלִבָּהּ הַחֶמְלָה עִם הַדַּת נֶאֱבֶקֶת,
מֶתֶק שְׂפָתַיִם מִלֶּיהָ יַטִּיפוּ;
אַךְ רִפְאוּת לְנַפְשִׁי לִי הָיוּ דְבָרֶיהָ,
אַךְ שְׂפָתַיִם יִשַּׁק קוֹל סִפּוּרֶיהָ,
כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב כֵּן יַרְעִיפוּ.

מַה נִּפְעַם לִבִּי הָרַךְ, כְּפַעֲמוֹן זָהָב;
בְּשָׁמְעִי סִפּוּרֶיהָ שָׁכַחְתִּי רָעָב,
שָׁכַחְתִּי צָמָא, שֵׁנָה לֹא יָדַעְתִּי.
בָּדָד עַל בֶּן־מֶלֶךְ עֵינַי תִּדְמַעְנָה,
וּכְמוֹ אַנְחוֹת רוּחוֹ אָזְנַי תִּשְׁמַעְנָה,
גַּם נַהֲמַת לִבּוֹ לִרְגָעִים שָׁמַעְתִּי.

כִּי יֶהֱמָה כַּדּוֹב בֵּין אֵלֹנֵי יַעַר,
כִּי לְדוֹב שֵׁקֶק נֵאַר בֶּן־מֶלֶךְ נַעַר.
לַשָּׁוְא פַּלְגֵי מַיִם תֵּרַד עֵינֵהוּ.
אֶת־יֶרֶק הַשָּׂדֶה יְלַחֵךְ כַּבְּהֵמָה,
מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים, מְקַפֵּץ בַּחֵמָה —
גַּם מְדַלֵּג, מְקַפֵּץ אָז לִבִּי כָמֹהוּ.

רַבַּת שָׂבְעָה נַפְשִׁי יָגוֹן וַאֲנָחָה:
חַם לִבִּי בְקִרְבִּי, נֶצַח לֹא אֶשְׁכָּחָה
הַבּוּז לִגְאֵיוֹנִים יוֹם יוֹם שָׂבַעְתִּי
בִּימֵי יַלְדוּתִי עַל אָרְחוֹת הַחַיִּים.
אַבְנֵי מִכְשֹׁל עַל כָּל מִדְרַךְ רַגְלַיִם,
עַל כָּל צַעַד אַךְ שֵׁם „יְהוּדִי" שָׁמַעְתִּי.

לַעַג וָקֶלֶס עַל לֹא חָמָס בְּכַפִּי
עַד נִשְׁפַּךְ מְרֵרָתִי, נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי
בַּגּוֹיִם, אֹכְלֵי עַמִּי, לַעֲשׂוֹת נְקָמָה —
וּמָה נֶהְפַּךְ לִבִּי, רוּחִי נִשְׁבָּרָה
עַל בֶּן־מֶלֶךְ, בְּשָׁמְעִי, עֵינִי נִגָּרָה,
בָּכִיתִי בָדָד, בָּכִיתִי בִדְמָמָה.

בָּכִיתִי יוֹמָם, בָּכִיתִי גַם לָיִל,
עַד בִּי לֹא הָיָה עוֹד כֹּחַ וָחָיִל...
בָּכֹה בָּכִיתִי — עַל לֶחְיִי דִּמְעָתִי
עוֹד עִקְּבוֹתֶיהָ עַד הַיּוֹם נוֹדָעוּ, —
תּוֹלְדוֹת בַּת־מֶלֶךְ עֵת אָזְנַי שָׁמָעוּ
מִפִּי מֵינִקְתִּי, בְּסַפְּרָהּ עַל מִטָּתִי:

— לְפָנִים בִּימֵי קֶדֶם, קֶדֶם קַדְמָתָה,
הָיָה מֶלֶךְ גָּדוֹל, לוֹ בַּת הָיָתָה,
בַּת־יְחִידָה, בַּת־יֹפִי כַּשֶּׁמֶשׁ זוֹרַחַת;
וּלְבוּשָׁהּ זָהָב עִם אֲבָנִים יְקָרוֹת,
וַתִּגְדַּל בְּיָפְיָהּ עַל כָּל מְלָכוֹת וְשָׂרוֹת
כְּשׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים בְּהוֹדָהּ פּוֹרַחַת.

— וּכְגֹדֶל יָפְיָהּ כֵּן גֹּדֶל צִדְקָתָהּ,
עֵינֶיהָ יוֹנִים, כַּיּוֹנָה תֻּמָּתָהּ,
אַף חַסְדָהּ כָּאֵל, בִּדְרָכָיו הוֹלֶכֶת;
אַךְ צֶדֶק, צֶדֶק בַּחַיִּים רוֹדֶפֶת,
וּשְׂפָתָהּ נֹפֶת נִחֻמִּים נֹטֶפֶת,
כִּנְבִיאָה עֵת לַחַשׁ שִׂיחַ שֹׁפֶכֶת.

— רָאוּהָ בָּנוֹת וַחֲמָתָן בָּעָרָה,
כִּי רוּחַ קִנְאָה עֲלֵיהֶן עָבָרָה,
אַךְ הִיא לְשָׁלוֹם עֵת הֵנָּה לַמִּלְחָמָה;
הִיא שָׁלוֹם כִּי תְדַבֵּר — חִכָּהּ מַמְתַּקִּים,
וּשְׁמָהּ, כְּשֶׁמֶן תּוּרַק, הוֹלֵךְ לְמֶרְחַקִּים,
עַד אִיֵּי הַיָּם, עַד קַצְוֵי אֲדָמָה.

— רָאוּהָ בָּנִים וַיְהַלְּלוּ יִפְעָתָהּ
חֲכָמִים, נְבוֹנִים — צִדְקָתָהּ, תֻּמָּתָהּ,
כָּרְעוּ לָהּ בֶּרֶךְ מָעֻזְּנֵי מִמְלָכֶת;
בַּחוּרֵי חֶמֶד כָּאֵשׁ הִתְלַקָּחוּ,
הָיוּ כְּחֹלְמִים, אַף בָּכוּ נֶאֱנָחוּ,
אֶל חֵיק הָאַהֲבָה נַפְשָׁם מִשְׁתַּפֶּכֶת.

— עַל טוּב צַוָּארָם בְּיַד נְדִיבָה עָבָרָה,
וַתְּדַבֵּר נְגִידִים, כֹּה לָמוֹ אָמָרָה:
„לְאֹכְלֵי אָדָם, אֱלֹהִים לֹא יָדָעוּ,
אֵיךְ אָתֵּן אֶת דּוֹדַי? שִׁכּוֹרֵי יַיִן
אַךְ לְתַעֲנוּגֵי בָשָׂר יָשִׂימוּ עַיִן,
נִשְׁבָּעִים בַּשָּׁוְא — בִּשְׁמוֹ לֹא קָרָאוּ.

— אָז חֲמָתָם בָּעֲרָה כְּאֵשׁ מִתְלַקַּחַת,
עֵינֵיהֶם הִבְרִיקוּ — וּכְשֵׁדֵי שַׁחַת
רָצוּ הַמִּדְבָּרָה, שָׁמָּה יוֹשֶׁבֶת
מְכַשֵּׁפָה זְקֵנָה, שַׁעֲרָהּ לַעֲפַר אֶרֶץ,
פָּנֶיהָ פַּלָּצוּת, פִּיהָ אַךְ קָרֶץ —
עַל מַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד דֹּמֵמָה רוֹכֶבֶת.

— שָׁם בַּיִת בֹּדֵד עַל רַגְלֵי תַּרְנְגֹלֶת
עוֹמֵד עֲרִירִי. הַבַּיִת מֹשֶׁלֶת
הִיא הַמְּכַשֵּׁפָה, מֹשֶׁלֶת הַלָּיִל.
„הֵא לָךְ כָּל־הוֹן רָכַשְׁנוּ עַל הָאֲדָמָה,
וּקְחִי לָנוּ נָקָם, מִבַּת־מֶלֶךְ נְקָמָה!"
שָׁמַע הֶחָתוּל וַיְרַקֵּד כָּאָיִל.

— וַתִּשְׁרוֹק הַזְּקֵנָה, בְּפִיהָ שָׁרָקָה,
וַיַּעֲנוּ לְקוֹלָהּ הַיַּנְשׁוּף וָאֲנָקָה,
אַף קָרָא הַתַּחְמָס בְּקוֹלוֹ כַּמְּנֵרָה;
שָׂעִיר עַל־רֵעֵהוּ יִקְרָא בְקוֹל פַּחַד,
וּסְבִיב לִילִית בַּמַּעְגָּל יְרַקְּדוּ יַחַד,
בַּעֲשַׁן הַנָּפְרִית גַּם זֶפֶת בֹּעֵרָה.

וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה, — מְחֹלוֹת מַחְנַיִם
נִשְׁמַע בְּנֵיא הִנֹּם, וַתֵּרֶד חַיִּים
הַבַּת הַיְפֵה־פִיָּה, חַיִּים בָּאֲדָמָה.
חָשְׁכָה הַשֶּׁמֶשׁ, כַּאֲבֶל־אֵם קָדָרָה,
אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר עֵינָהּ נִגָּרָה,
בִּבְכִי יָצְאָה בַת־קוֹל וַתְּיַבֵּב דְּמָמָה

— „לֹא לָנֶצַח לָיִל — לַקֵּץ יוֹפִיעַ
שָׁם הֵילֵל בֶּן־שַׁחַר בִּשְׁמֵי רָקִיעַ;
טַל מַשְׁכִּים, טַל אֹרוֹת, כְּגֶשֶׁם נְדָבוֹת,
יַשְׁקֶה הָאֲדָמָה וּפְרָחִים יָצִיצוּ,
כָּל דֶּשֶׁא מֵאֶרֶץ רֵיחַ יָפִיצוּ,
מִנֹּגַהּ, מִמָּטָר בֹּקֶר לֹא־עָבוֹת".

— גַּם אָתָא בֹּקֶר, הַשֶּׁמֶשׁ זוֹרֵחַ:
עַל קֶבֶר בַּת־מֶלֶךְ שׁוֹשָׁן צוֹמֵחַ,
שׁוֹשַׁנָּה חֲמוּדָה בְּהוֹדָהּ פּוֹרַחַת;
שׁוֹשַׁנָּה חֲמוּדָה, חֶמְדַּת עֵינַיִם,
אַף יִזְלוּ בְשָׂמֶיהָ מִטַּל שָׁמַיִם,
כְּרוּחַ צַח עֲלֵי אוֹר יַשְׂבִּיעוּ נָחַת.

— עֹבְרֵי אֹרַח אִישׁ אֶל אָחִיו יִתְמָהוּ,
בְּפִרְחֵי שׁוֹשָׁן אֶצְבַּע אֱלֹהִים רָאוּ,
אֵל עֹשֵׂה פֶלֶא וּלְמַרְאֵה עֵינֵיהֶם.
הֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ בְּבַת־מֶלֶךְ יָשִׂיחוּ,
יִזְלוּ בְשָׂמֶיהָ—בְּיִרְאַת אֵל יָרִיחוּ,
וְלָקְטוּ מִקִּבְרָהּ לְמִזְבַּח אֱלֹהֵיהֶם.

— אָז הַגּוֹיִם, אֱלֹהִים לֹא יָדָעוּ,
בָּעֲרָה חֲמָתָם, בַּמֹּלֶךְ נִשְׁבָּעוּ
לַשְׁמִד כָּל־זֵכֶר בַּת־מֶלֶךְ בֹּעָטֶת.
וַיָּרֶץ כְּסוּסְתִּי כָּל גִּבּוֹר חַיִל,
רָצוּ לַמְכַשֵּׁפָה, מִשֶּׁלֶת־לָיִל,
אַךְ הִיא לְאוֹר יוֹמָם לֹא יָדָהּ שַׁלֶּטֶת

— אַךְ קֵץ אֶחָד לַכֹּל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ.
אַחַר אוֹר יוֹמָם בָּא חֹשֶׁךְ וָאָמֶשׁ,
הַיּוֹם פָּנָה — צִלְלֵי לַיִל יִנְטָיוּ.
מוֹרְדֵי אוֹר קָמוּ, בַּחֹשֶׁךְ שָׁלָטוּ,
בְּצִפָּרְנֵי שָׁמִיר אֶל־הַשָּׁלָל עָטוּ —
שֵׁדִים וְרוּחוֹת כַּחֲלִילִים יֶהֱמָיוּ.

— רוּחוֹת וּסְעָרוֹת יְיֵלִילוּ, יִסְעָרוּ —
סָבִיב לַשּׁוֹשַׁנָּה כָּאֵשׁ בָּעָרוּ
רוּחַ קָטֶב מְרִירִי, רוּחַ זִלְעָפוֹת.
נִטְפֵּי טַל אֹרוֹת מִכּוֹסָהּ נִשְׁפָּכוּ,
הוֹדָהּ וּכְבוֹדָהּ לִכְלִמָּה נֶהְפָּכוּ,
שָׂמוּהָ לְזַעֲוָה, גְּדוּפִים וַחֲרָפוֹת

— אָז אָבְלוּ פְרָחֶיהָ, אָבְלוּ, נָבָלוּ,
נָפְלוּ עָלֶיהָ, כְּגֶפֶן סְרוֹם אֻמְלָלוּ,
לְצִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאֶרֶת נֶהְפָּכָה;
אַךְ צִיצַת נֹבֵל, שׁוֹשַׁנָּה נֹבֶלֶת,
חֲשׂוּפָה, חֲרוּפָה, מֵרִמָּה זֹחֶלֶת,
אֵין מְרַחֵם, אֵין מְנַחֵם-כַּמֵּת נִשְׁכָּחָה.

— אֵין מְנַחֵם אֵין מְרַחֵם — וְרוּחוֹת יִסְעָרוּ,
יְעַנֶּנּוּ עֲנָנִים, שָׁמַיִם קָדָרוּ.
כָּל־צִיץ, כָּל־פֶּרַח יִכָּנֵף מֵרוּחַ,
שֶׁיַּעֲלֵם כְּאָבָק עַד קַצְוֵי אֲדָמָה,
צָפֹנָה וָנֶגְבָּה, קֵדְמָה וָיָמָּה,
הַרְחֵק לֹא יַחֲמוֹל — כֵּן נִפְזְרוּ לְכָל רוּחַ.

— לְכָל עֵבֶר וּפִנָּה בַּטִּיט וָרֶפֶשׁ,
וּבְטִיט הַיָּוֵן — אַךְ מַחְנָק לַנֶּפֶשׁ —
הָיוּ לְמִרְמַס שׁוֹר, מִשְׂחַק לִבְנֵי־דֹפִי...
הָהּ, צְבִי תִפְאֶרֶת, תִּפְאֶרֶת הַחַיִּים,
כְּצִיצַת נֹבֵל תֵּרָמַסְנָה בְּרַגְלַיִם...
תַּחַת בֹּשֶׂם מַק, קָרְחָה תַּחַת יֹפִי.

— אַךְ לֹא נֶצַח לָיִל — לַקֵּץ יוֹפִיעַ
גַּב הֵילֵל בֶּן־שַׁחַר בִּשְׁמֵי רָקִיעַ.
טַל מַשְׁכִּים, טַל אֹרוֹת, כְּגֶשֶׁם נְדָבוֹת,
יַשְׁקֶה הָאֲדָמָה וּפְרָחִים יָצִיצוּ;
כָּל־דֶּשֶׁא מֵאֶרֶץ רֵיחַ יָפִיצוּ,
מִנֹּגַהּ, מִמָּטָר בֹּקֶר לֹא־עָבוֹת.

— גַּם פִּרְחֵי שׁוֹשַׁנָּה שָׁבוּ צִמָּחוּ,
אַחֲרֵי בְלוֹתָם עוֹד יָצִיצוּ, יִפְרָחוּ,
יָצִיצוּ כָּעֵשֶׂב עַל גַּג וָשָׁעַר;
עַל־שֶׁן סֶלַע בְּמִדְבַּר צִיָּה וּשְׁמָמָה,
אַף יַכּוּ שֹׁרֶשׁ בְּאַבְנֵי אֲדָמָה,
בֶּעָרִים וּכְפָרִים, שָׂדֶה וָיָעַר.

— כִּי יָצְאָה הַשֶּׁמֶשׁ בִּזְהַב קַרְנֶיהָ,
שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ.
צִיצִים וּצְמָחִים לִקְרָאתָהּ שָׂמָחוּ,
כָּל־פֶּרַח הוֹצִיאוּ, כָּל־צִיץ הֵצִיצוּ,
פָּרְחוּ כַּחֲבַצֶּלֶת, רֵיחַ הֵפִיצוּ —
וַהֲצִיר גַּנּוֹת לְפִרְחֵי־שׁוֹשָׁן נֶהְפָּכוּ.

— צִיצִים, פְּרָחִים, חֲבַצָּלוֹת, שׁוֹשַׁנִּים,
עַד גֵּיא צַלְמָוֶת הָיָה לְעֵדֶן גַּנִּים.
הַיּוֹם יָפוּחַ — בְּשָׂמָיו רוּחַ חַיִּים.
יְשֻׂשׂוּם גַּם מִדְבָּר אַף תָּגֵל עֲרָבָה —
שֶׁשָּׁם פְּרָחִים, שׁוֹשַׁנִּים לְאַלְפֵי רְבָבָה —
שָׁם דֶּרֶךְ הַקֹּדֶשׁ לְמַבּוּעֵי מָיִם.

— אָז הַגּוֹיִם, אֱלֹהִים לֹא יָדָעוּ,
מְבַשֵּׁפָה אֲרוּרָה לְבַת־מֶלֶךְ קָרָאוּ,
כִּי תַחַת אֱלֹהִים בְּיָדָם אַךְ קְסָמִים.
לְהַכְרִית עוֹד זִכְרָהּ לֹא כֹחַ עָצָרוּ,
לָכֵן הַגִּבֹּרִים אֹמֶר גָּזָרוּ:
כִּי לָהּ עִם שֵׁדִים הֲלִיכוֹת עוֹלָמִים.

— בִּזְדוֹן לִבָּם נָצַח כְּזָבִים יָפִיחוּ.
כָּל־חֵטְא, כָּל־פֶּשַׁע עַל רֹאשָׁהּ הִגִּיחוּ,
אַף חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר בָּהּ שָׁלָחוּ.
הֵמָּה הַנְּחָשִׁים לַחַשׁ לֹא יִשְׁמָעוּ,
לְמֵאוֹת, לָאֲלָפִים עַד הַיּוֹם נִמְצָאוּ
בִּמְקוֹם שָׁם פְּרָחִים, שׁוֹשַׁנִּים יִפְרָחוּ.

— עוֹד לֹא שָׁב אַפָּם, מְנוּחָה לֹא יָדָעוּ,
עוֹד שָׁרְקוּ לַזְּבוּב וְלַדְּבוֹרָה — וּבָאוּ:
כָּל פֶּרַח רַךְ קָטְפוּ, כָּל פֶּרַח נָעִים;
כָּל־צוּף, כָּל־מֶתֶק יָמֹצוּ מִקֶּרֶב —
וְעַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ בֹּקֶר וָעֶרֶב...
רֵיחוֹ יַבְאִישׁוּ — וַיָּרֻם תּוֹלָעִים.

— אַךְ לֹא נָצַח לָיִל — הַקֵּץ יוֹפִיעַ,
אָז שׁוֹפַר מָשִׁיחַ צֶדֶק יָרִיעַ...
„מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד?" — לִרְאוֹת הֵטַבְתָּ.
יְקוּמוּן שׁוֹכְנֵי עָפָר, תָּקוּם נְבֵלָתִי,
תָּקוּם בַּת־מֶלֶךְ, בַּגּוֹיִם שָׂרָתִי,
וּפְרָחִים — הֵם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ.

ק. א. שפירא.

ס"ב פטרבורג. אקטאבער 1884.

מגבורי ישראל.

את אשר נדרתי אשלמה. בפרק האחרון ממאמרי „סם חיים וסם מות" הבטחתי את קוראי „המליץ" לשום לפניהם את ספר תולדות ישראל קפנדריא — לעבר בה בקצרה מעת סְתֹם החזון בישראל עד סוף כל הדורות שקדמו לנו, „לראות ולדעת איך ההפך ברבות הימים גלגל הקורות וסם החיים נהפך לסם „מות ואיך צמחו לנו בגלותנו שרשים פורים ראש ולענה ושלשת השפטים הרעים „שהם: ההזיה הנלהבה, הדת הנקפאה וההשתפקות בילדי נכרים, שרשו לאט „לאט בכל תבואת היהדות, ואיך התעצם בנו הסימן הנאמר לנו „מה שקרה לאבות „יקרה לבנים", עד שראינו בעינינו כי שביבי הדעות והאמונות השונות שרחפו „באומתנו מאז, לא נדעכו ולא עממו רק פשטו צורה ולבשו צורה לרוח היום „ומהלך התפתחות ההשכלה וכו'" (המליץ ש"ע № 38). את הבטחתי זאת אקים עתה בהמונוגראפיא אשר אנכי נותן בזה וגם באלה שתבואנה אחריה. בכלן היתה מגמתי לברר ללבן ולצרף את מעמד עמנו הדתי-הלאומי בפרקי הזמן היותר חשובים מראשית בכורי הרבנות, מאז יצאה ראשונה לפלס נתיב בחיינו הדתיים והלאומיים ותהי סם חיים לישראל, עד ימי התקופה האחרונה ברבנות, שבה החלה להיות נקפאת במרוצתה עד שלבסוף עמדה כמו אגם-נפש להעלות אדים ארסיים וסם מות לעמנו בחיי הדת והלאום... בשמעון בן שטח אבי הפרושים-הרבנים אחל וביוסף קארו המחֻתם למו אכלה. מי שיזכה להבחין יבחין ומי שיש בו דעה להבדיל יבדיל...

שמעון בן שטח — „ברוטוס העברי".

פרק בדברי ימי היהודים. מראשית תולדות הפרושים והרבנים.

א

„היה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח
והחזיר את התורה ליושנה". (קידושין ס"ו.)

למיום נסתם החזון וישחו כל בני הנביאים ונואמי נאום-אל, לא היו ימים טובים לדרישת התורה ולבצרון רוח הלאום בישראל כימי בכורי מדרש הפרושים. האמנם עוד מימות עזרא וחבריו המבינים לעם החל קול התורה להִשָּׁמע ורוח הלאום לפעם בקרב בני יהודה לרגלי הלמוד מפורש ושום שכל אשר למדום על פי ההבנה במקרא (נחמי' ח') ולרגלי ההבדלה מתועבות הגוים אשר הבדילום ע"י הוצאת הנשים הנכריות ובניהן (עזרא י', נחמי' י"נ); האמנם עזר לא מעט עזרה להגדיל תורה ולהאדיר לאומיתנו גם הכנסיה הגדולה אשר כוננו ידיהם, כי הן רק לסבת פעולותיה אלה יחסו לה את המאמר „העמידו תלמידים הרבה" (אבות פ"א י"א) ועוד מאמרים רבים ותקנות רבות אשר תעודת כלן היתה לבצר חומת הדת והלאום (מונה"ז 42, ורז"פ דרכי המשנה), עכ"ז אך שקר נעשה בנפשנו אם נאמר כי טובים היו הימים ההם לישראל בבחינת השתלמותם הלאומית, ואנחנו יודעים כי אז

לא בא עדיין כלל העם לידי הכרה ברורה מסגולות תורתם ולאומתם והיו פוסחים עדיין על שתי השעיפים, עד שאתה מוצא אותם מקבלים דברים הרבה באמונות ובדעות מתורות הבבלים והפרסיים ושומרים אותם כאלו יצאו מפי הגבורה (התורות, החלוץ חוברות ז' ח'), אשר אֵי לזאת איפוא המרבה אשר נוכל לתפוס מתעצומת הסופרים על חיי עמנו הוא אם נאמר כמו שאמר הח' קראָכמאל שהיתה תקופת הסופרים לישראל בערך אל תקופת הפרושים-הרבנים הבאה אחריה כמועד הגידול והצמיחה בערך אל מועד העוז והגבורה. אמנם כן, בשימנו לב לרשמי המאורעות המעטים אשר השאירה לנו בספרתנו תקופת הימים ההם, לא יבצר ממנו לבקש ולמצוא בקרבה זרע הדעת והתושיה אשר העלה נצה אחרי כן בפלגות ישראל, כי כעצמים בבטן המלאה כן היו כל פרי סגולות ישראל כמוסים ועצורים בבטן העת ההיא, אולם עכ"ז אותותיהם לא ראינו עוד אז ותוצאותיהם פרם יצאו לפעלת אדם ואין אתנו יודע עד מה, מה הגיע אליהם, ולא יפלא זאת בעינינו בהודע לנו כי בכל הימים הרבים ההם לא חדל קהל הגולה השב לארץ מולדותיו להיות קהל גולה כאשר היה בארץ שבותו, כי גם אחרי אשר הונח לישראל כמעט תחת כל כרש מלך פרס אשר הפליא חסדו עמהם לא חדל שבט הנוגש לדעצם ולדוצצם. עוד עזרא, הראשון למסדי הקהל החדש לשבי הגולה, מתאונן ברוח נבאה ובלב נשבר ונדכה: „כי עבדים אנחנו" (עזרא ט' ט') „והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מַרְבָּה למלכים אשר נתת עלינו בחטאותינו ועל גויותינו מושלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו" (נחמי' ט', ל"ו ל"ז), וגם אחרי אשר בעוד מאתים שנה נשבר שבט פרס עוד לא לא הונח לישראל, כי היונים (כהמצריים כן המוריים) השליכו נעלם עליהם וידמסום ברגל גאוה; בכל הימים ההם, ימי חשך ואפלה מגדח אשר ארכו מראשית גלות החיל הזה עד ימי החשמונאים, היו עבדות והכנעה, בזיון וקצף מנת חלקם וכוסם, ובהם כטבעות בשלשלת נעצים שמות מרגיזי יהודה: שמות עריצי גוים בדמות דיוקנם של אנטיוכוס עפיפהאנעס ובכחידס ושמות פושעים מרשיעי ברית בדמות דיוקנם של חוניו-מענעלאוס ויקים-אלקימס, אשר נתנו לב יחדו לחלל המקדש המעוז ולחת שקוץ משומם תחתיו, לשרף כל מועדי אל בארץ ולהקים מועדי אָליסם על תלם (ס' החשמונאים ובן-מתתיהו) ואשר עליהם כונו בספר תהלים המזמורים היותר מעציבים המעוררים לתוגה חרישית עמוקה ולאנחת לב משתפך בהגיון סלה (מהרנ"ק, חקר אבות)... היפלא איפוא אם בכל שנות רעה אלה היתה סגולת אומתנו הרוחנית עקרה לא ילדה, וגם אם בצירים וחבלים נדלה לעתים פרי תנובה ושכלה העת אותם מאדם, בחשך באו ובחשך הלכו ובחשך כסה שמם?! החיים הרוחניים של עם ישראל הלכו תמיד שלובי יד עם חייהם המדיניים, בהתגברם התגברו יחד ובהתמוטטם התמוטטו יחד, וכאשר יגבר רוח ישראל לזרע צדקה, למטעי אמת ולמשפט שלום עת תזרח עליו שמש צדקה ומרפא בכנפיה, כן יבק רוחו בקרבו וידל עד מאד במעלות-רוח עת תתקפהו שואה ותשינהו כמים בלהות. זאת חזינו בכל מועדי צמיחת השיטות הדתיות שצמחו בקרב עמנו, וזאת חזינו ביתר שאת ועז בפרק הימים אשר לפנינו.

תכונת פרק הימים שעברנו עליו פה בסקירה קטנה ומעמדו בחקירת קדמוניות

היהודים יפה נדרשת תואה מצוירת בספר „דור דור ודורשיו" להרא"ה וייס, ז"ל:
„המועד הראשון הנמשך מזמן שיבתם מן הגולה עד תם הכנסת הגדולה הנה הוא כישימון לא דרך אשר רגל אנוש לא יעברנהו. קוצים וחרולים על פני כלו עכבום מלכת הנה והנה, קרות התורה והחכמה לוטות בעב הענן, רק פעם אחד פעם רשף אור קטן קורע העננים ויבריק ויאיר מעט, אך כברק כלה וילך וכמעט רגע ואיננו, אז המאפלה תשוב וכבתחלה נגשש כעורים קיר" (ח"א 94). ואם יש לנו רשות לדין את מראות ההיסתוריה ומסבות תהפוכותיה בהקש ובגזרה שוה (אף אם מן הנמנע הוא שיהיה השווי בהן מכל צד לסבת חליפות התנאים והמעמדים), כי אז אף אנו נאמר, כי היה פרק הימים האלה, ימי הסופרים, אשר בתקופה השניה לקורות עמנו (160—536 לפני ספה"נ לחשבון הה' גראֶטץ) שוה בתכונתו ובערכו בבחינת ההשתלמות הלאומית לפרק „ימי השופטים" אשר בתקופת ימי עמנו הראשונה (הארוך ג"כ קרוב לארבע מאות שנה). כבזה כן בזה נפגש פעם אחר פעם תעצומת רוח הלאום וההשתפקות בילדי נכרים עלות וירדות בחיי האומה, סביב סביב תלכנה ועל סביבותן תשובנה; כבזה כן בזה היו מתלקטים מעת אל עת כל כחות האומה הטובים והישרים המפורדים הנה והנה, היו מתלכדים איש באחיו ויהיו להתנגדות חיה נגד הנהגת העם הפרועה ונגד ארחות החיים אשר התקלקלו באשמת מאשריהם המתעים; אולם כנצוץ עלעקטרי העולה מחשרת אדים ויבריק לפתע פתאום ובטרם תעיף עינך בו ואיננו, כן היתה תמיד פעולת הישרים האלה עד ארגיעה ומעשה ידם כמעט קם. ראשי אלפי ישראל מעין השופטים והסופרים, ההמונים מעין המלקקים אשר לגדעון והחסידים ליהודה המכבי — אלה המה נושאי יסודי התורה והלאומיות בשני פרקי הימים שזכרנו אשר בהם נכבדות יְדֻבר בס' השופטים ומגלת החשמונאים — שני כתובים הבאים כאחד ושוים יחדו לא רק בצביונם החצוני, במערכת ספוריהם ושלל צבעיהם, כ"א גם ברוחם הפנימי אשר הניע וקרא הדורות מראש, אותם המתם ושאותם... ומעתה אם נציג מערכה לקראת מערכה את ראשי מניעי שתי התקופות ההיסתוריות כתמן תשוה את עזרא בשעתו (אשר העלה ואשר הביא את ישראל מארץ צפון להתכונן על אדמתו) למשה בשעתו (אשר הוציא את ישראל מכור הברזל ממצרים ויאמידהו לגוי אחד בארץ עפ"י חקים ישרים ותורות אמת[1]), את ממשלת יונתן החשמונאי לממשלת שאול בן קיש[2]), את ממלכת

---

[1]) סנהדרין כ"ט:

[2]) ווען יהודה מכבי דען ריכטיגען דעם ערשטען נאציאנאליסמוס דער יידישען געשיכטע גלייך, יענען שטאלצען פון דער נאציע, וועלכע די געשטאלטען פיר דען ערשטען אויגענבליק אנטוואהרען, אבער אימער וויעדערקעהר ניכט אונד פערזינדען פערמאכטען, זא וואר יונתן געוויססערמאאססען וויא דער ערסטע יידישע קעניג שאול, וועלכער דער נאציאנאלהעלדיים אונד שטייגען אוג אייגען מיטטעלפונקט אונד בעגרינדען פערבאנד, וויא שאול דורך דיא קעניגסקראנע דיא געטהיילטען שטאממע אונד איינעס קרעפטיגען פאלקס פערבאנד, זא פערלייהטע יונתן דורך דאס האהענפריעסטערליכע דיא נאציאנאלען פארטייען אונד איינער זיך זעלבער בעוואוסטען, שטארקען גאנצען (גרעץ דכ"י ח"ב 28).

שמעון החשמנאי לממלכת דוד בן ישי [1]) ואת ממלכת יוחנן בן שמעון לממלכת שלמה בן דוד [2]), — בהציננו את גבורי ישראל אלה זה לעמת זה ולבנו יתור לחקר שרש דבר נמצא בם, לתכן רוח המסובבים ומסבותיהם יחד, כי אז בלי משים תתור עיננו לבקש אחרי האיש אשר היה לדורו במעמדו הרוחני כשמואל בדורו, בורא תקופה חדשה בקורות ישראל ומניע בכחו את אופן ההיסתוריא למשך רב-אדם אחריו. הנה נא ידענו כי שמשם של הפרושים והרבנים החלה לזרח משקעה שמשם של אנשי כה"ג הנקובים בשם סופרים; הנה נא ידענו כי היו עדת הפרושים-הרבנים לישראל בבחינת פעולתם המוסרית כחבל הנביאים שהקים שמואל בנויות (קאָללעגיען) ברמה, ושכאלה כן אלה מגמת פניהם היתה קדימה: לשרש בכל תבואות הפאַרמאַליזם שכבר אבד עליו כלח, להורות לעם להשתמש באור תורה ולהעלות את כל המון ישראל אל מדרגת כהני אל עליון יודעי דעת תושיה ומזמה; הנה נא ידענו כי בורא חדשות הוא בעל מלחמות תמיד ושראשית בבורי הרבנות הקימה סער גדול מתחולל במחנה מורדי-אור ושעל כן עצה וגבורה נפלאה היו דרושות למלחמה כזאת ורק איש תחבולות יערכנה. עתה מי הוא זה האיש אשר אסף וקבץ כעמיר גורנה את כל הכחות המוסריים אשר היו מפוזרים באומה במשך שנות מאות ויעמידם בקשרי המלחמה על תל גבורי כח אשר נקבו בשם „פרושים-רבנים"? האמנם יפקד מקום איש נאור תערץ כזה במושב נ ב ו ר י י ש ר א ל?

אם לא תדע לך, קורא יקר, לבקש עקבות איש המופת הלזה ולדעת ארחו, משוש-דרכו וכל הליכות עולמו, לכה נא אתי אנהגך אביאך אל חדרי הספרות הרבנות ושם אראך את האיש אשר אתה מבקש! —

ב

מימות משה עד שמת יוסי בן יועזר היו למדים תורה כמשה רבנו,
מכאן ואילך לא היו למדים תורה כמשה רבנו (תמורה ט"ו:).

באחרית ממלכת יוחנן בן שמעון בן מתתיהו כהן גדול חדשה נעשתה בארץ יהודה אשר הפעילה פעולה עזה וכבודה על מצב ישראל המדיני והדתי. יוחנן כה"ג אשר היה מעודו מבטח עוז להחכמים מורי העם, שב בעטרת תפארת-נצחון ממלחמותיו אשר נלחם בגויי כחלית ולפתע פתאום התהפך כחמר חותם ויתן ידו להצדוקים הפוסעים על ראשי עם קדש. סבת התהפוכה היאת כתובה על ספר „קדמוניות היהודים" לבן מתתיה (ספר י"ג פ"י) ושנויה בתלמוד (קידושין ס"ו.), והדברים עתיקים מברייתא שסגנון לשונה — צחות לה"ק — מעיד עליה שהוא פרי זמן קדום, וסוף דבר הכל נשמע: „ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירא ויהרגו

---

[1]) ערסט מיט שמעון בעגיננט דער איבערגאַנג דער יידישען רעפובליק אין איינע גייסטליך-ערבליכע מאָנאַרכיע אונד דיא געשיכטליכע ענטוויקעלונג דיעזער ציים ענטשפּריכט גאַנצי דער דוד'ס אין דעם פּאָרעקסיליטען צייטרוימע (סס 62).

[2]) וועגן דיא רעגיערונג דעס הורקנוס (יוחנן) אין גלאַנץ דער סאַלאָמאָניטען ציים ענטשפּריכט, אַז איהם זיא איהר אויך אין דעם טונקעלע ערגליך, דאַסס דער בעגינן אונד דאַס ענדע דערזעלבען אונגרוהיג, ווידערוועריג און געטריבט וואַר. דיא גלאַנצצייט בייזער פּעלגם אין דער מיטטע (סס 70 ומונה"ו 48).

כל חכמי ישראל בזעם"... ומספור המעשה הזה בכללו ומלשון „ותוצץ הרע אשר בסופו אנו למדים כי רעת הצדיקים (שעליה רמז בן-פועירא באמרו „הרי תורה מנחת בקרן זוית כל הרוצה ללמד יבוא וילמוד", כלו' שאין אנו צריכים לנושאי הקבלה ומבארי התורה כ"א לתורה הכתובה בלבד, שכל הרוצה ללמדה יבוא וילמד) כבר קודם לכן שמה אותותיה אותות באמונות ובדעות עד שבימי יוחנן כבר הנצה ציץ ויגמל פרי ישוה לה; באופן אחר אי אפשר להבין חקר דבר איך תסבב סבה קלת הערך, כמו שנזכרה ביוסיפון ותלמוד שם, מסבות רבות ועצומות בפלגות ישראל כאלה אשר הניחו שבטן על גורל עמנו כלו לימים רבים ולעתים רחוקות. עדות זו נמצאה ביוסיפון שם באמרו עם הספר שכבר מימי יונתן בן מתתיה החשמנאי נמצאו בישראל שלש מפלגות: איסיים צדיקים ופרושים, ועם עדות זו מכוונת ג"כ מליצת התלמוד שהצגנו למאָטאָ, המכיחה לפי תומה „שמשמת יוסי בן יועזר חדלו מללמד תורה כמשה רבינו", והכוונה בזה בל"ס על אלה המורים שרבו אז בישראל שהיה בהם מדעת הצדוקים לעשות את התורה ותוכה ומשפטיה קצובים ואת הגוי כלו לעבדים לה, תחת אשר משה היה אדון על התורה וכן כל ב"ד וב"ד שעמד תחתיו על ישראל בכח הרשאה „ועשית על פי הדבר" וגו' (רה"ש כ"ה:), [1]) ובהיות שידענו מזכרון הדברים הכתובים במגילת החשמנאים (א' פ"ז) ובראשית רבה (פ' ס"ה) שבין ששים החסידים שנטבחו ברשעת בבחידס, בימי יונתן החשמנאי, היה ג"כ יוסי בן יועזר חסיד שבכהונה (עי' מהרז"פ מאָנאַפּ-שריפֿט ש"א 409), ע"כ אין ספק עוד כי דברי המליצה התלמודית שזכרנו מכוונת לעדות בן מתתיה על אודות הגבלת זמן פירוד הכתות, ומדברי שניהם נלמד כי עוד ימים רבים טרם יזועו שומרי הרעיון הלאומי וטהרת הדת בימי יוחנן כה"ג כבר נראו בישראל ועיר שם ועיר שם אנשים אשר פנרו מלכת בדרכי המורים המאשרים ההם: אלה מאשר אהבו הבו להתחקות על שרשי תלי היתגים וחנו אחרי עיניהם ואחרי שרירות לבם הרע, ואלה מאשר ראו בהריסת המצב ההוה המשתרר בחיי הדת והלאום בכללם הריסת מצבם ומעמדם בפרטם, ועוד בהם כת שלישיה אשר השליכו את חיי הגוי כלו אחרי גו וירחיקו מאדם העיר לשבת במערות צורים ומחלות עפר, לענות נפשם בצום ולהלאות את האלהים בתפלותיהם. שלש המפלגות האלה, אשר בבקשן בהתגלות לבן העמיקו שחתו יחדו לבלי שית לב אל צרכי הלאום בדת ובחיים, נצבו תמיד כשטן על דרכי השתלמותו הטבעית, גדרו מסלתו בסירים ונתיבותיו עוו... מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה! הכהנים אשר אל חטאת עמם נשאו נפשם חמסו תורה מבלי תת למאור שבה לחדור אל מחשכי מועצותיהם — גאות חמס, נביאי הבעל אשר הניאו את לב העם מאחרי אלהיהם לזנות אחרי אלהי נכר הארץ, ונביאי השקר אשר חזו לעם משאות שוא ומדוחים ויתעום בדרכיהם שבילי עולם לדפות ידי עם הארץ ולמנגדו תושיה, — שלשת אלה

---

[1]) להסבר המליצה זאת ג"כ היה רגיל על לשון יוסי בן יועזר המאמר: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוה מתאבק בעפר רגליהם והוה שותה בצמא את דבריהם" (אבות פ"א מ"ד), והוא בניגוד אל מחשבת הצדוקים ילדי זמנו המרומזת בדברי אלעזר בן פועירא „הרי תורה מונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד". ודי למבין.

השפטים הרעים אשר עזרו לרעה בתקופת הבית הראשון להכרית את ישראל מנוי ולשומו מנוד ראש בלאומים, הן המה הצדוקים, ההעלעניסטים והאיסיים אשר היו לו לרועץ גם בתקופת הבית השני. (הן המה נ"כ האורתודוכסים, האסימילא-טאָרים והבע"שטנים אשר ישרצו בקרבנו כיום הזה... ואין ביניהם אלא שינוי השם בלבד). אולם כל עוד אשר היה ישראל למס עובד לגוים וכל אחד נרדף היה על צוארו מחמת המציק, כל עוד אשר מפני חרבות נדדו וכל מעינם היה לעמוד על נפשם ועל בשרם, הנה מפני קצר רוח ועמל נפש לא מצאו הבתות ידן להתפרד מנוית האומה כלה ולהוציא מחשבותיהן באמונות ובדעות לפעולת אדם, כי בעת צרה ומעוף צוקה אין חפץ לאדם בהתגלות הלב, כי אך לבקש מפלט ומנוס זה כל ישעו וכל חפצו ומשא-נפשו. אפס אחרי אשר הונח לישראל בימי יונתן החשמונאי וארצם וחפשם היו להם לשלל, אחרי אשר נפש יגיעי כח שעיפה להורגים זה רבות בשנים שאפה רוח ויאמרו לעשות סדרים בממשלתם פנימה, אז לראשונה נגלו ואור יצאו הפלגות בישראל אשר היו חבושים בטמון בכל ימי התלאות ושנות חירום (ערך 150 לפני ספה"נ). המלחמות הארוכות מחוץ תבראנה תמיד ריב מבית, כי חלק העם היוצא למלחמה וחלק היושבים על הכלים שונים המה למיניהם, ובעוד אשר הראשונים נפושים על פני השדה ונפשם נחלים תלהט ליום קרב ולהב חנית וכידון כל מעינם, הנה האחרונים שוקטים על שמריהם בחדרי משכיתם, מרחוק יריחו מלחמה ויביטו יתבוננו בסדריה ומנהגיה, שוט לשון תהלך בארץ לבקר אחרי מומי המצב המשתרר ולחרוץ משפט על משטרי הממשלה לשבט או לחסד. כאלה תהיינה תוצאות כל המלחמות הממושכות וכאלה היו גם תוצאות המלחמה היהודיה. תחת המלחמה מחוץ התגלע עתה בארץ יהודה ריב מבית וכפוטר מים ראשית מדון שטף ועבר עד אשר באחרית ממשלת יוחנן כבר החצה עד צואר. כל מפלגה ומפלגה פקרה את חבריה במספר, לקטה אותם לאחד אחד ותעמידם במערכי המלחמה; כל מעלת-רוח וכל רעיון לב אשר התגודדו ויתעופפו עד כה ברוח התלכדו עתה ויבואו יחדו; המחשבות הנפרדות התקרבו, המבטים הבודדים והדעות הפרטיות התנגשו ויהיו לשטה אחת תמה ושלמה, ובהתנגשם יחד נתנו קול רעש גדול אשר הרעיש את מורשי לבב הגוי כלו — „ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירא"...

מכל המון המעשים והפעולות אשר נעשו ונפעלו בעוז ותעצומות שתי הכתות הנלחמות, הצדוקים והפרושים, למן העת אשר דברי ריבם נשמעו בשערים ראשונה ויצאו לפעלת אדם להפוך משטרי הדת והמדינה, עד אשר נברה יד הפרושים להדוך את כל אויביהם מפניהם, היינו מאחרית ממשלת יוחנן עד ימי אריסתובול השני שבימיו כבר נחה שקטה הארץ מריב לשונות, מכל המון המעשים והפעולות האלה, אשר סכסכו איש באיש, משפחה במשפחה וגם דמים רבים שפכו בראש כל חצות (ככתוב במגילת החשמונאים ובן-מתתיה) כבד מאד להציל דבר-אמת, דבר דבור על אפניו על אודות ראשי תכונות הפלגות, דברי ריבן ועצומותיהן בפרוטרוט, אבל זאת נדע ברור כי לא מאת הפירוד בדברי דת ואמונה היתה נסבה לפלגות ישראל בעצם וראשונה, כ"א מאת הפירוד בדעות מדיניות וסאָציאליות (כגראָטץ ח"נ), כי כאשר היו הנביאים והצופים בימי הבית הראשון למנהלי העם ובאי כחו (דעמוקראטיא) נצבים לעמת הכהנים חונטי הדת (קלעריקאלים) והאצילים הרודים בר-

בפרך (אריסטוקראטיא), כן היו בימיהם הפרושים והרבנים מלאכי-העם אשר באו להתיצב בכחם נגד הצדוקים מורדי אור-תורה ונגד בני מרום העם אשר ארחו לחברה עם בני היונים (גייגער, אורשריפט ובמחברתו Sad. u. Phar.). ואולם אחרי אשר גבעה פרץ זה בעניני המדינה ומשטריה החל הריב להתגלע גם בעניני הדת וסדריה, ואף על כן היו הפרושים (בהיות משאלות העם נגד עיניהם תמיד) הולכים קדימה בביאורי החקים והמשפטים והיו מקדימים את ישראל לתורה; לא כן הצדוקים, אשר שמרו את משמרת המקדש ולא נתנו לאיש להרוס, לפרוץ פרצות בבל העומד וקיים ולבלע את הקדש, פן יבלע גם להם ולמשמרת תפקידם ולבצע כספם, המה על מקומם עמדו בדברי דת ודין, כי העמידו דבריהם על דין תורה והקדימו אותה לישראל, ועל כן גלוו אליהם גם בני מרום עם הארץ, אשר בכל עת יכריעו את הכף לצד הבערות הסוכבת בכנפיה על כל משטר עומד וקיים (קאָנסערוואטיזם) שממנו להם עשר ויקר, בהיות חפצם יקר להם מחפצי הגוי כלו ותאות לבם קדושה להם מכל קדשי לאומתם. דבר זה (שבירורו וליבונו הוא כל תכלית מאמרנו) לא למדנו מתורת הצדוקים כי אבדה ספרתם אבדה שאינה חוזרת בהמשך הזמן, אבל מתורת הפרושים למדנו אותו באר היטב, ואם רצונך, קורא יקר, לעמוד עליו: לידע ולהודע בבירור עד היכן הניעה הרבנות המקורית בתקוני הלאום והדת, אזי עליך רק ללכת בעקבות שמעון בן שטח — הוא איש המופת אשר אתה מבקש — לבחון דרכו ולתכן רוחו, ומתורתו ביחוד תלמד לדעת תורת הרבנים בכללם.

מכל המסופר בתלמוד ובמדרשות אדות הגבר מורם מעם הלזה, רב תקפו ופרשת גדולתו, קורותיו עלילותיו וכל מלחמותיו אשר נלחם לישראל, ראה ראינו כי היה שמעון בן שטח רוח החיה באופני מלחמת הצדוקים והפרושים אשר התלקחה אז. א) ראה ראינו כי אחרי מות יוחנן כה"ג, כעלות ינאי המלך לשבת על כסאו, היה שב"ש עומד בראש התנועה הפרושית ומהפך מסבות בתחבולותיו במועצות ודעת, בערמה ומזימה, להרחיק ממושב הסנהדרין את הצדוקים שישבו שם כסאות למשפט, אף הפיק זממו, כי לאט לאט אחרו עקבות הצדוקים מבוא למקום המשפט על הבעם אשר הבעיסם שמעון לנגד עיני ינאי המלך ושלמינון אשתו בחדוריו וריב שפתיו (מגלת תענית פ"י). ב) ראה ראינו כי אחרי אשר הפך לב ינאי לשנוא את מאהביו הפרושים ולהתקרב אל הצדוקים ידיביו, כאשר שם אותותיו אותות בניסוך המים בחג נגד תורת הפרושים ויקם שאון והמולה בבית ה' ועוד מעט וירגמוהו כל העם באתרוגיהם, שאז נצתה חמת המלך על ראשי מְסַבֵּי המרד — ויאלץ גם שמעון בן שטח לברוח מפניו בראש וראשון להפרושים מתקוממיו (סוכה מ"ח: יוסיפון קדמוניות ס"ג י"ג [1]). ג) ראה ראינו כי אחרי אשר שכבה חמת המלך וצועה מהר להפתח, היה שמעון ב"ש הראשון אשר עמד עוד הפעם בראש עדת הפרושים, כנראה באר היטב ממכתבו הנודע אשר שלח אז ליהודה בן טבאי חברו, המתחיל: „מני ירושלים עיר הקדש וכו' (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב ועוד), כאשר עוד

[1]) בירושלמי ברכות פ"ז ה"ב וב"ר פרשה נ"א יסופר כי נסיבת בריחת שמעון מפני המלך היו סתוליו אשר הסל בו יעוי"ש.

קודם לזה השיב מאלכסנדריא לירושלים את יהושע בן פרחיה להיות לעזר על ידו במלחמותיו (עפ"י נוסחת הבבלי סוף סוטה ד"י, ויעוי' דה"ס 34, גרעטץ ח"ג 143, חיים ח"א 154). ד) ראה ראינו אמץ רוח החכם הזה כי עמד הכן להשליך נפשו מנגד בגלל דעתו הנוטה לדעת הפרושים חבריו, וכשמואל הנביא לשאול משיחו וכברוטוס הרומי ליוליוס צעזר בן הרהיב גם הוא עוז בנפשו לדרש מיד המלך גזל משפט ועוות הדין ברוח כביר אמרי פיו ויעמידהו לפני כסא המשפט בחזקת היד, וכאשר ראה כי חבריו כלם ביראתם את חמת המלך כסו על פשעו, הורידו לארץ ראשם ולא אבו לענות בו חמאתו על פניו, דבר אליהם רתת לאמר: „בעלי מחשבות אתם יבוא בעל מחשבות ויפרע מכם!" (סנהדרין י"ט: ויעוי' גרעטץ שם בהערה צד 541). — בראותנו את כל אלה ובדעתנו מכל המובא למעלה כי ראשית הפלגות בישראל מתיחס לזמן שאחרי מות הזוג יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן, שאז באו לשמור משמרתם הזוג השני יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי, בני זמנו של שמעון ב"ש, ע"כ קרוב מאד לשמוע כי היה שמעון ב"ש לא אך הגומר (כמ"ת שם) כ"א גם המתחיל במלחמת מצוה זאת על דעת הפרושים, ושהוא לבדו הוא האיש אשר עמד כשמואל בשעתו, בראש חבל הנביאים החדשים, הפראָגרסים-טים-הלאומיים, הפרושים והרבנים, לאסר מלחמתם ולפקד צבא גבוריהם. ובכן עם חיי שמעון בן שטח תחל וגם תכלה מלחמת הכתות בישראל (65—100 לפני ספה"נ) ועם דרכי מדרשו, תקנותיו ודעותיו תחל וגם תכלה שטת הרבנים למלא מקומה בספר השתלשלות הדעות בעמנו כשיטה דתית-סוציאלית שלמה ומשוכללת[1]), ואף על כן הוא יהיה לנו למופת על הגות רוח הפרושים בכללם ועל הלך נפשם בדת ובחיים, ממנו נראה ונבין לאשורם וארחותיהם המה.

ג

מראשי תקנות שמעון ב"ש אשר אזן ותקן בחיי אומתנו ראויות להיות נזכרות ראשונה שלש תקנותיו בבצרון הרוח הישראלי וסגולותיו הלאומיות, להיות התקנים האלה מהדברים העומדים ברום היהדות, אשר גם עתה, כעבור אלפים שנה מאז, עוד יעמד טעמם בם וריחם לא נמר (ומי יתן ושמו לב אליהם בני עמנו במצבנו הנורא כיום הזה ויתבוננו לאחריתם !..).

א) תיקן שיהיו התינוקות הולכין לבית הספר (ירושלמי כתובות פ"ח בסופו). ראה שמעון בן שטח כי רבה העזובה בקרב הארץ והפרץ בחומת בתי יהודה הולך הלך ורחב, כי כל כת וכת בנתה במה לעצמה להקריב עליה זבחי שלמי צבור ומנחתו, סגולותיו וכל מחמדיו מימי קדם; ראה שמעון בן שטח כי נסתם מעין התורה, דלל וחרב מקור הדת ומימיהם אשר היו מפכים חיים לדגוי כלו נצבו כמו נד העלו חלודה ויהיו לזרא באפס באשמת המאשרים המתעים אשר העריצו והקדישו „כל אות שבתורה וכל נקודה שתורה" למען תת ידים להמעמד ההוה להשאר על עמדו

---

[1]) המלה „רבנים" שמה המשלים „מבינים" (דה"א כ"ה ח') וסופרים (שם כ"ז ל"ב) אשר נמצאו בישראל, נמצא לראשונה במאמרו של יהושע בן פרחיה (אבות פ"א) „עשה לך רב" ומסיבה לזמן לדם הפרושים, ע"כ יבוא היוד כאשר מוסף לשולי „פרושים".

ביתר במקום נאמן לתלות עליו כל כבודם (הצדוקים), כאשמת מהבילי העם והרוחים אשר אמרו לחוזים לא תחזו לנו נכוחות ויעיבו את מאור התורה ושמי ישראל בתעלוליהם והבליהם (האיסיים) וכאשמת הפושעים בעם מרשיעי ברית אשר התבוללו בגוים וילמדו מעשיהם ויזנחו תורת אלהיהם ועמה יחד את לאומתם וכל כבודה (העלעניסטים), — במלה אחת, ראה שמעון ב"ש כי כבה מאור התורה בישראל וימש חשך, עמד ותיקן להם לישראל בתי ספר. עוד מאז מעולם היתה רוח אומתנו שמורה בתורתה ולא היה כח יעקב אלא בפה, על כן בכל עת בפרוע פרעות בישראל תורתו היא סמכתהו ובשובו אליה אף היא יספה תת כחה לו, כי כאשר הסתכל הקב"ה בתורה כשרצה לברוא את עולמו כן חזו בה חוזות הכל מאשרי העם הזה לתקן על פיה את עולמם המקלקל. כזאת עשה שמואל הרואה בדורו, בראותו את מצב ישראל והנה הוא פרוע לשמצה, כי הרחיק ללכת מן המסלה אשר התוה מחוקקו לפניו ויבחר לו אלהים חדשים — מלך וכהן — תועבת ה' גם שניהם (ש"א ח'), — ויקם ויאסף אליו חבל נביאים ויאצל עליהם מן הרוח הלאומי הדימוקרטי אשר עליו להורות דעת את העם; כזאת עשה עזרא בדורו, בראותו את הגוי כלו והנה נכחד עצמו ממנו ויהי לגל של עצמות יבשות אשר כל תש מדביק ורוח לאום עוד אין בהם, (יחזקאל ל"ז), ובניהם כבר חצים מדבר אשדודית כי שכחו את מקור מחצבתם ושפתו יחד, ויעמד ויקבץ אליו כל המבינים בעם, השרידים המעטים ראשי האבות, ללמד לעם את התורה מפורש ושום שכל ולהבינם במקרא רוח ה' המתהלך בחיי הגוי ותורתו יחד (נחמי' ח') ויתקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה בשבתות ובמועדים וגם בימות החול פעמים בשבוע (בבא קמא פ"ב: ועוד); ובעקבות שני אלה הלך גם שמעון בן שטח, באשורם אחזו רגליו וממסלתם לא נטה ויעמד אף הוא ויתקן בתי ספר לישראל, להגדיל תורה ולהאדיר!

ב', ג') גזר טומאה על ארץ העמים (ירושלמי שם ובבלי שבת י"ד:) ועל כלי זכוכית (שם ושם). שתי התקנות האלה נתקנו בכונה מיוחדת להרחיק את ישראל מעל גבול הגוים ולהבדילם מתועבות הלוקסוס אשר בגללו יבואו בברית עם הגוים שכניהם ויתחרו לעשות כמעשיהם, למשוך ידם את לוצצים עליזי גאוה וכל חמדת בשרים [1]), כי רק בישיבת ישראל על ארצו ובהגזרו מכל תועבות הגוים, עליצותם והוללותם — חסדו ומשגבו, כבודו ותפארתו, ומבלעדיהם הרי הוא נזוף לשמים ולבריות כמליצת דוד „כי גרשני היום מהסתפח בנחלת ה'" שכל המניח א"י ודר בחו"ל הוא בלי משים ממיר את אלהיו בלא יועיל ומשפטי תורתו בחקות הגוים וחשוב כאלו עובד ע"ז...

ד) מלבד שלש התקנות האלה שתעודתן היא לחזק את הרוח הלאומי בישראל ולהבדילם מכל עמי הארץ לסגלה ולתפארת, עוד נמצא לשמעון ב"ש תקנה אחת גדולה ונכבדה למאד, ואף ממנה נלמד לדעת תכונת למודי הפרושים והשקפתם על תקני החיים בכלל ותקנת בנות ישראל ביחוד. כבר הוכחתי באותות ובמופתים

---

[1]) כלי הזכוכית היו מין כלים נאים בימים ההם והשתמשו בהם רק עשירי העם המתקים לתענוגי יונים עד שהיה לו למשל בישראל הרוצה לאבד מעותיו ישתמש בכלי זכוכית (ב"מ כ"ט:).

בס"א (במאמרי בהשחר שנות י"א וי"ב ובמחברת הרוסית „דת משה והרבנים") כי הבדל גדול יש בין העבריה להיהודיה במעמדן הדתי והסוציאלי, כי בתקופת הרבנים הורם כבוד הנשים אל על רב יתר מאד מאשר היה בתקופת כה"ק ושחכמי התלמוד שקדו תמיד על תקנת בנות ישראל לשית בטוחות לחייהן ומצבן בבית בעליהן וחוצה, בחיי משפחה ובחיי החברה. יהיה נא שמעון בן שטח ראש הרבנים למופת גם בדבר הזה! הלא כה דברי הברייתא בכתובות (דף פ"ב:) „בראשונה היו כותבין וכו' התקינו שיהיו מניחין אותה בבית אביה, ועדיין כשהוא כועס עליה וכו' התקינו וכו' עד שבא שמעון בן שטח ותיקן שיהיו כותבין לה כל נכסי אחראין לכתובתך". הברייתא הזאת שנויה בשנוים קטנים גם בירושלמי (ספ"ח דכתובות) ומשלשת בתוספתא (שם ספי"ב), וממוצא כל הדברים בסגנוניהם השונים נלמד לפי דרכנו, שעכ"פ עד ימי שמעון בן שטח לא השיגה הכתובה את תעודתה: לתקוע, מעבר מזה, יתד נאמן לאשה בבית אישה, ולשית מעבר מזה בטוחות לחייה בצאתה מאת פניו, וששמעון ב"ש היה הראשון אשר תיקן את הכתובה, הכינה וגם חקרה לתכלית זו, כמו ששנינו מפורש בירושלמי בס"א „שמעון בן שטח תיקן כתובה לאישה" (שבת פי"ד ה"ו, פט"ז ה"ו), כאילו לא הקדימהו בזה איש מכל אשר לפניו; ואמנם כן הוא הדבר בבחינת המטרה התבליתית אשר לשטר הכתובה. יהיה איך שיהיה, לשב"ש הכבוד והיקר על התקנה המעולה הזאת אשר העמידה במרחב המחצית ממספר בני האדם — את מין הנשים כלו, ולו נאה ולשמו יאה שקידה כזאת לטובת בנות ישראל, כי אחותו שלמונין המלכה אשת אלכסנדר ינאי אשר היתה תמיד לעתות בצרה מגן ומחסה גם לו גם לחביריו הפרושים על אף בעלה אשר בקש רעתם (יוסיפון לדומים וב"ד פצ"א), אחותו זאת ועוד רבות מנשי הצדוקים אשר נתנו ידן לו ותלכנה בעקבותיו על אף בעליהן (תוספתא נדה פ"ה ונראפץ ח"ג 159), הנה הורוהו לדעת כי ראויות הנה הנשים להחשב בתור האדם המעלה, כי גם להן מעלות רוח ובינת לב להבין דבר לאשורו ולהוקיר איש ואיש על פי פעלו, ולמי איפוא ובמה איפוא יאות יותר לשלם להן כפעלן ולהראות להן שאין אנו הגברים כפויי טובה, אם לא לשמעון בן שטח ובתקנת הכתובה?! —

ה) כתקנת שב"ש בכתובה כן היתה גם תקנתו במשפט החליצה מכוונת להרמת כבוד האשה עפ"י תנאי החיים והשתלמות המחשבות. במחברת הגזכרת ובמאמרי שם כבר הוכחתי כי ראשית מנהג היבום מוצאו מקדם מימי עולם, בעוד המצב הפאטריארכאלי השתרר בארץ וכל בני משפחה אחת לאחזת נחלה אחת נדבקו ועל בית-אב אחד התילדו למשפחותם; אז היה היבום דרוש, מצד אחד, לחפץ היסוד העקונומי אשר בכלכלת המדינה — להעמיד השווי על תלו, ומצד השני — לחפץ האלמנה הנשארה בלי משען ומשענה במות עליה אישה עריריי, ועכ"ב האיש אשר לא יחפץ לבנות את בית אחיו, בוז יבוזו לו כאשר יבוזו לאביר-לב ומסיג גבול עולם! ולמטרה זאת הוכן מאז חוק החליצה, אשר האחד שבתנאיה הראשיים הוא לידק בפני היבם. אולם ברבות הימים כאשר בטל היבום בכללו עם ביטול המשטר הפאטריארכאלי ועם הטבת מצב האלמנה ע"י תקנת הכתובה וכאלה, הנה עפ"י המשפט ההניוני שכל שאינה עולה ליבום אף לחליצה אינה עולה (יבמות בכ"מ) לא נשארה עוד כל סבה להשאיר את החליצה על מכונתה ולידק בפני היבם על

כי ימאן לבנות את בית אחיו, ולזאת עמדו הפרושים ותקנו שלא יוסיפו עוד לירק בפני היבם, וכדי להשיב על שאלות הטוענים עליהם מפשט המקראות הסבו כונתם לענין מליציי (שם ק"ז:), ונזכרה התקנה הזאת בין יתר התקנות שגברה בהן יד הפרושים על הצדוקים מחזיקי-נושנות, שכפי הנודע ומוסכם מכל כותבי ד"י היהודים היתה בכל אלה יד שמעון בן שטח, ואף כי לא בפירוש איתמר מכללא איתמר (מגילת תענית פ"י [1]).

ו) תקנות שמעון ב"ש בדיני נפשות גם הנה, כההלכות לפניהן, תתנינה לנו מושג נאמן מלמודי הפרושים-הרבנים כי היו נוחים ורצוים, מתוקנים ומקובלים לרוח החיים ולהליכות עולם. עדות זו ביוסיפון הושמה לזכרון „כי הפרושים בטבעם הם בלתי מחמירין בעונשין ונוחים לבריות, והצדוקים להיפך בעלי מדות גסות וקשות היו איש נגד רעהו והם נגד אחיהם בקושי ותחרות כאלו היו מבני הנכר" (קדמוניות ספר י"ג פ"י); ואם יש אמת בשמועה ששמענו מפי עד זה כי ראשית התגלע הריב בין הפרושים ובין יוחנן כה"ג היתה נ"כ לסבה שהקילו מאד הפרושים בענש המגדף אותו, כי אז יהיה לנו שמעון בן שטח גם בדבר הזה לאות ולמופת כראש וראשון לקהל הפרושים. הנה נא שמענו מפי הכותב האפוקריפי כי נהרגו עדי „שושנה" מפני שהוזמו אחרי נגמר דינה ע"י הבדיקות שבדקו אותם ונמצאו מכחישים איש את רעהו, שהאחד העיד שזנתה שושנה תחת אלה והאחד ששושנה זנתה תחת אלון (שושנה ס"ב). ממוצא הדברים האלה נלמד: א) שעדים זוממים נהרגים אפי' אם לא הוזמו שניהם שהרי עדי שושנה הבחישו זא"ז, וא"כ רק האחד הוזם והשני יוכל היות שאמת העיד ונהרג נקי וצדיק; ב) שלא היו מרבים אז לחקור את העדים בחקירות ובבדיקות, שהרי הזמת עדי שושנה היתה רק במקרה ואחרי אשר כבר נגמר דינה למות. כנגד זה אנו רואים מתקנות שמעון ב"ש: א) שאין עדים זוממים נהרגים עד שיוזמו שניהם (מכות ה: ועפ"י הפירוש המחודש הוקא בגופה של עדות, שם. [2]); ב) שיהיו מרבים לחקור את העדים (אבות פ"א מ"ז) בחקירות ובדיקות הרבה, כעין ששנינו בסנהדרין (רפ"ה) „היו בודקין אותן בשבע חקירות וכו' וכל המרבה בבדיקות הרי זה משובח, ומעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים", ולו בדקו השופטים ככה גם את עדי שושנה, בל"ס גלו את מזמתם מראש כי שקר עדותם, אין זאת כ"א ששמעון ב"ש היה הראשון אשר תיקן את הבדיקות לעדים ושעד ימיו אין שופט בישראל שם לב לדבר הזה כראוי וכהוגן לכך (כגראעץ ח"ג 535 ויאסט דברי ימי היהדות וכתותיה ח"א 244). ובאמת אנו רואים שמימות שמעון ב"ש ואילך נתמעטו מאד מספר הנהרגים בדיני ישראל, עד שהיה למשל „סנהדרין ההורגת אחת בשבוע, אחת לשבעים שנה, נקראת חובלנית, ר"ט ור"ע אמרו אלו היינו

[1]) אחרי שב"ש הרס החזיק בביטול המגילה ר' עקיבא, ודברינו על אודותיו ועל כל הראוי להאמר בענין הזה נאמר במאמרנו „ר' עקיבא ושיטת הלימוד בישראל".

[2]) אף ששמעון ב"ש בעצמו מיחס הלכה זו לדבר קדמונים, אין ספק שלא היתה עדין מפורסמת כ"כ עד אחר מות יהודה (כמו שהוכחנו בשנה י"ד: יעוי"ש) שהרי טעה בזה חברו יהודה בן טבאי ושמעון אמר לו דם נקי שפכת כמבואר במכות שם וכהערת הרא"ה וויס בדו"ד ח"א 139, וגם מהספור „שושנה" מוכח שלא כך נהגו כמובא למעלה.

בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם" (מכות ז.), ואמנם די היה רק לתנאי ההתראה שעל פיו אין החוטא יוצא למות עד שיתיר עצמו למיתה בשעת עבירה (היינו שיתרו בו ענשו והוא יאמר „אעפ"י כן") לבטל מכל וכל את משפט מות, ואין ספק כי גם הלכה זאת היא אחת מהתקנות המאוחרות שנתקנו ברוח שב"ש ועל דעת הפרושים „המקילים בעונשין".

כסניף לדעת שב"ש על ענש-מות ראוי להזכיר בזה את המסופר ממנו בסנהדרין (דף ל"ז:) ואף שאין בכל הספור הזה שום חדוש להלכה. ז"ל המספר: „מעשה בשב"ש שראה באחד שרץ אחר חבירו להורגו ורץ שמעון אחריו וראה סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר, א"ל: רשע! מי הרגו — אני או אתה? אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי, שהתורה אמרה „על פי שנים עדים יומת המת!". תוכחה נמרצה וחודרת ראויה למי שאמרה!

ז) במדה שהיה שב"ש מיקל בעונשין ועובר על ד"ת משום עת לעשות לה', (כלו' כדי לקיים את התורה בכלליותה וברוחה עפ"י תנאי החיים), במדה זו עצמה היה מחמיר לפעמים בעונשין ועבר על ד"ת אם השעה צריכה לכך. ככה יספר לנו התלמוד שפעם אחת תלה שמעון ב"ש שמונים נשים מכשפות באשקלון ביום אחד (סנהדרין מ"ה:) אף שאין דנין שנים ביום אחד ואין תולין את הנשים, וכ"ז מפני שהיתה השעה צריכה לכך, כי פרצו אז ויעצמו מאד ההוזים והמהבילים הנתעים והמתעים והיתה פעולתם על המון העם רבה מאד כי הכריתו מקרבו כל נצני התבונה הנכוחה אשר בהם ישראל יתפאר ויטעו על תלמי לבם שרשים פורים ראש ולענה—הבלי שוא ושטי כזב אשר על אדמת נבר שרשו. ואם אנו במצבנו המדעי כיום הזה לעינינו נראה את הנזק הרב אשר ישאו המהבילים והמתעים על היהדות ועל חמדת עמנו כלה, ונפשנו עלינו תשתפך כי אזלת יד לעצור בעד הדעה המרחפת נגד פנינו, עאכ"ו בימים ההם, כאלפים שנה מלפנים, בימי חשך ואפלה מנדח, שאז נדלה הרעה הזאת על אחת שבע! וכמה איפוא יש לנו לשבח ולפאר את שם שב"ש, אשר, למרות נטית רוחו להקל בעונשין ולמרות החוק המוסכם בדיני נפשות, נבר חילים ויעמוד בפרץ לקנא קנאת עמו אשר אהב סלה וקנאת היהדות כלה משאת-נפשו!...

ח) עוד מופת אחד כי היו הבלי ההוזים בימים ההם תועבת נפש שב"ש, יורנו דברו אשר שלח לחוני המעגל. אם נאמין לדעת מהרז"ף האומר (מאָנאטשריפט ש"ב 38) כי היה חוני זה מכת האיסיים המתקדשים והמטהרים או אם לא נאמין, עכ"פ ראה ראינו מהמסופר בתענית (י"ט.) כי היה חוני זה בעיני העם כאיש אלהים קדוש, וע"כ אליו שמו פניהם בעת העצר השמים כי יתפלל בעדם אל האלהים. מה עשה חוני? „עג עוגה ועמד בתוכה ואמר לפני הקב"ה, רבש"ע בניך שמו פניהם עלי וכו' נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך". ומה עשה שמעון בשמעו את עלילות הקדוש הזה ואת רובי הזיותיו? שלח לו „אלמלא חוני אתה (ר"ל אלמלא היית אהוב ורצוי להמון העם) גוזרני עליך גדוי"... (ומפרש שם בש"ס שאלו באמת היתה אז שנת בצרת לא הועילה כלל תפלתו של זה הקדוש ונמצא שם שמים מתחלל). אות הוא כי על אפו ועל חמתו נעשו כל המעשים האלה, כי הבלי שוא רחקו ממנו ויהיו לו לזרא ולגעל נפש. אמנם לא יחיד היה

שמעון ב"ש בחדוקת אמונות שוא ותפל כי בן זונו בהלכה, יהודה ב"ש, היה לו גם בזה מעיד לעזר. זאת ראינו בהמעשה המסופר במכות (ה:) שהיה יב"ש משתטח על קבר המת והיה נשמע קולו וכסבורין העם לומר קולו של מת, אמר להם יב"ש קולי שלי הוא, תדעו למחר הוא מת אין קולו נשמע". אולם נפש אחד צעירי האמוראים, אשר אך נפלאות אהבה, לא נתישבה ב ה ס ב ר ה פ ש ו ט ה כזאת ובדברים של טעם כאלו, ולמען השלותה על שקר המציא נפלאות "ודלמא בדינא קם בהדיה? ודלמא פיסי פיסיה (?!)". האם לא צדקו איפוא האומרים "גדולה צערן של ראשונים מבריסן של אחרונים ואם האחרונים כבני אדם אנו כחמורים"?...

ט) מקרה אחד מחיי שמעון ב"ש המסופר בירושלמי (סנהדרין פ"ו) יוכיח לעינינו באר היטב מה יקר היה בעיניו אשר הניו כלו ומה נפלאתה אהבתו לו, עד כי גם אהבת-אב שכח בגללה ולא ידע תנות עוד — "מפני שהשעה צריכה לכך"! — אחרי אשר תלה שמעון את שמונים הנשים המכשפות, קם שאול בסרב קרובי הנזירות ושאריהם ויתנבלו מזמות לקחת נקם מאת שב"ש על הדם אשר שפך, ויעמדו שני אנשים בני בליעל ויעידו על בנו של שמעון כי חטא חטא-משפט-מות ויכתו עדותם עד שנעמר הדין על פיהם להוציאו להורג. הוא מצא למות ודמה נחמו על רעתם הנתעבה ויחדו כי שקר ענו בו ואין בעדותם כלום. אולם לפי משפטי ישראל "העד כיון שהניד שוב אינו העד וכניד" וההלכה הזאת היתה אחת מן ההלכות שדקדקו בה הפרושים מאד, בהיותה היסוד הראשי למשפטם שעד זוממ נהרג על מחשבתו (שאלו יכול העד לחזור מדברו לא היה נהרג על מחשבתו שהרי יש בידו לחזור בו וינקה), והנה ידענו כי משפט עד זוממ היה אחד מן ההתנגדות היותר נדולות בין הפרושים והצדוקים (דדו"ד ח"א 139) ויהודה ב"ט עשה מעשה בוה "בדי להוציא מלבן של צדוקים" (מכות שם), ואף ע"כ לא יפלא עוד כי דקדק שב"ש עד מאד גם במשפט העד החוזר מעדותו (אשר הוא אבן הפנה למשפט עד זוממ); נ"כ כדי לעשות חזוק לדברי הפרושים ולהוציא מלבן של צדוקים. אבל דעתו זאת בהלכה היא הביאה עתה רעה על ביתו ועל פרי בטנו. שמעון ידע בלבו כי נקה בנו ממשפט רב, אך הן העידו בו העדים כי חטא חטא וכונו עדותם ומה יועיל לו אם חזרו עתה מדבריהם? רגש-אהבת-אב ומדת הדין הקשה ערכו רגע אחד קרבות בלבו וכמעט נכמרו נחומיו לבנו, אז קרא לו זה: "אבא, אם בקשת להביא תשועה על ישראל (ולהחזיק מוסדי תורת הפרושים) עשה אותי כאסקופה הנדרסת!" ושמעון נאנח מרה — ויוציא למחיתם חית בנו!... אכן זה הוא קרבן האידעע, וכמה כח לב ואמץ רוח היה דרוש להאב המקריב אותו?!...

ד

בעת אשר רגזה ארץ יהודה תחת יושביה ותחת המלחמה מחוץ החל להתגלע הריב מבית, היינו בימי ממלכת יונתן החשמונאי (לערך 150 לפני ספה"נ) שאז החלו הפלגות לקצות בישראל, בעצם העת ההיא נעשה מעשה על א ד מ ה נ כ ר י ה אשר גם הוא, בערך שוה להפלגות ביהודה, הפעיל תעצומה עזה על מהלך

התפתחות הדעות בבני ישראל[11]). מקום המעשה — אלכסנדריא של מצרים, עיר מושב בני היונים, אשר שמה נמלטו פליטי יהודה מחמת עפיפאנעס המציק ויאמרו להתכונן שמה ולהפרד מעל אחיהם אשר בארץ יהודה. כעשר שנים אחרי אשר בנה להם הכהן חוניו מקדש מעט להקטיר עליו עלות ולזבוח עליו זבחי שלמים, למען לא יוסיפו עוד לעלות אל בית ה' אשר בירושלים — והנה זה קם אריסתובול מורה דעה בחצר המלך תלמי פילומטור וישב ויבנה להם מקדש אחר גדול עצום ומאד נעלה מהראשון (לא למראה כי אם לרוח) למען הוסיף הרחיקם גם מעל אלהיהם אשר בירושלים!... המקדש הזה הוא — התורה הנעתקת ליונית! — אם עוד הבית אשר בנה חוניו העיד עליו חטת השלמים אשר בארץ יהודה יען חשו עתידות לו כי יהיה לבית ישראל לחטא — להפריד בין אחים המקושרים בעבותות אהבת-ארץ-מולדת, אשר ע"כ הורידו מאד את קדושתו ביחס אל בית ה' אשר בירושלים לענין כמה דברים (מנחות ק"ט.) והחליפו (בכוונה או שלא בכוונה) את חוניו מיסד הבית הזה עם חוני-מעגלאום הפושע הנודע לדראון בישראל (שם:) — אם עוד הבית הזה היה לזועה למביני שמועה אשר בארץ יהודה והביטו על עמל בוניו כעל עמל בני אדום בחזון עובדיה אשר מכרו את אחיהם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם, הנה רב יתר עוד מאשר אכלתם קנאת בית ה' אכלתם קנאת דתו בהעתק התורה לשפת עם לועז! הבית אשר בנה חוניו הפריד בין אחים רק בריחוק מקום, אבל עדיין מקורבים היו בסגולות הלאומיות, בקשר האמיץ אשר קשרה אותם תורתם, כי תורה אחת ומשפט אחד היה לכל בני ישראל לקו ולמשקלת בכל דרכי חייהם, אמנם התורה ההעלענית הפרידה ביניהם ברוח, נתקה גם הקשר הרוחני אשר היה מאגד את כל אברי העם לבני לאום אחד ונוצרי תורה אחת, ע"כ צדקו מאד המושלים מעדת הרבנים אשר המשילו את מעשה ההעתקה למעשה העגל ואמרו אותו היום (שבו נעתקה התורה) קשה היה לישראל כיום שבו נעשה העגל (סופרים פ"א ה"ז) ושבא חשך לישראל שלשה ימים (מגילת תענית בסופה). באמרם כזאת, לא היה את לבבם לתאר אך רגשת לבם לפי שעה, בראותם את ההגשמה המבהלת אשר הגשימו המעתיקים את מאור התורה ופנימיות רוחניותה (מפני שלא היתה יכולה להתרגם כל צרכה", מ"ס שם) כאשר גשמה רוחניות אומתנו (אלהי ישראל!) ביום זעם בעגל מסכה; — לא אך את רגשת לבם זאת לפי שעה הביעו במשל ומליצה שזכרנו, כי אם גם את אשר חשו עתידות לדורות הביעו בחידות מני קדם, הגידו מראש לא כחזו. אמנם כן, מאז מעולם חלק לב המון ישראל בדבר יעודם הלאומי: אלה מזה הואילו הלך בדרך הטבע להיות כתורה וכמצוה חיי גוי ואדם יחד, על כן לא אבו לאבד עצמם לדעת, להיות נגועים בפשעי רבים ולסבל עונות עצומים, ויאמרו בצדק ובמשפט, כיתר

[11]) אמנם הלכנו בכל הענין הזה וגם בהגבלת זמן ההעתקה בעקבות הח' גרעטץ (אף כי ידענו כי יש חולקים עליו, ההולכים בדרך ר"ע האדומי וסביריו עד אחרוני החוקרים מהרז"פ והערצפעלד), לפום דעתו בפינה הזאת נאותה יותר למטרת מאמרנו: לברר ללבן ולצרף את הפרק בדברי ימי עמנו הכולל ראשית תולדות הרבנות ומסבותיה ותולדותיה, והמותר יכתב.

העמים אשר על פני האדמה, כי לא נברא כל העולם כלו אלא בשבילם ואל שוא לכת קדורנית בשביל אחרים, אשר גם בחבורתם עוד לא ירפא למו; ואלה מזה נואלו להאמין כי המה אך בשביל העולם כלו נבראו, להיות למופת לרבים ולתקן עולם כולו במלכות שדי, על כן בקשו בכל עת קרבת הגוים ויתיפו לעיניהם, בטלו רשותם כגוי אחד בארץ ויהיו כזונה אשר תתן נדניה לזרים (כמליצת יחזקאל הסטירית, קאפ' ט"ז, הנוקבת ויורדת עד התהום). ובפלגות נדולי חקרי לב כאלה נפלגו גם בדבר ההעתקה היונית, כי בעת אשר אנשי הרוח באלכסנדריא התהוללו ויחזו למו משאות שוא ומרוחים וישיאו את נפשם על שקר לאמר, כי בהגלות אור התורה לכל יושבי תבל ישובו כלם שכם אחד להשתמש לגנה זרחה, החרבות יכתו לאתים והאנושית תעמוד ושלום לגוים תקרא בשם ה' אחד,—ואז גוי גוי ואלהיו יאבדו, בעת הזאת עצמה בכו יושבי יהודה למשפחותיהם ותהי רק זועה הבין שמועה, כי הבינו המבינים בעם מראש כי אך את הרעות ילמדו את דרכם בהיטיבם אותה לבקש קרבת הגוים ולבם הגיד להם כי לדור דורים יעמוד ויקום המשא אשר נשא בן-אמוץ על המלך חזקיהו בהראותו לבני הנכר את כל אוצרותיו ואשר אצרו אבותיו... ואמנם לא לשוא פחדו פחד: אך שנים מעטות כימי דור אחד נזו חיש — והרכבת שפוני קדש (תורת ישראל) בטמוני חול (הפילוסופיא היונית) כבר הנצה ציץ בפלגות ישראל, כי רחקו ההעלעניסטים מעל אחיהם ותורת ה' אשר אתם ויהיו צוררים להם בנכליהם (בן-מתתיה), ובעוד ימים לא-כביר, כימי מלך אחד, והנה נמל הציץ פרי ישוה לו: ענבי רוש ואשכלות מרורות — את התורה החדשה אשר לא רוחצנו ממנה עד היום הזה (ומי יודע עד מתי עוד נשא ונסבול בגללה כל יד עמל ותלאה?!...), ומי יתנה עוד את כל המון הרעות והתלאות אשר מצאונו לרגלי ההתיפות שיפו המיפים את אהלי שם ביפיפותו של יפת (כמליצת חז"ל במגלה ט'.) מאז החלו ילדי נכרים לקצות בכל ילידי בית-עמנו עד אשר קרא עלינו מועד לשבור בחורנו באפס עצור ועזוב, ועד ימי הדור הזה אשר אין מעמד לנו בהם והננו נמקים בעונותינו ורוח ה' סרה מאתנו!... אכן לא לחנם יקוננו כל בית ישראל מימים ימימה על העתקת התורה בקינתם על מפלת ציון ומות עזרא הסופר, והפיטן יהנה נכאים:

„אזכרה מצוק אשר קראני,
בשלש מכות בחדש הזה הכני...
דעבני בשמונה בו שמאלית וימנית,
(הלא שלשתן קבעתי תענית)
ומלך יון אנסני לכתב דת יונית,
על נבי חרשו חורשים האריכו מענית וכ' וכ'..."

כי באמנה שלש אלה יחדו עזרו לרעה בד בבד לנתק מוסרות האחדות ולרפות הקשר הלאומי בבני ישראל!

עם מחשבות והרגשות מעציבות כאלה התלכדה יחד השמועה על אדות העתקת התורה בלבות הפרושים, ועמהן יחד התגלגלה מדור לדור ותתצב גם לעיני שמעון בן שטח! האמנם מכל אשר יספר בתלמוד ובמדרשות אודותיו לא שמענו משפט חרוץ לשבט או לחסד על אודות ההשכלה היונית בכלל והעתקת

התורה בפרט, אולם די לנו תקנותיו אשר תקן לחזק רוח לאומתנו ותורתנו (הלא הנה כתובות למעלה בראש תקנותיו) למען אשר נביר ונדע את מחשבתו אשר חשב על אודות הדברים האלה. יסוד בתי ספר להבין לעם מפורש ושום שכל את התורה — מקור חיינו הלאומים, גזרת טומאה על ארץ העמים למען הרחיק את ישראל מעל גבול הגוים [1]), גזרת טומאה על כלי זכוכית למען הבדיל את ישראל משעשועי היונים ומאהבת המותרות וכל חמדת בשרים, שלש-אלה יודונו לדעת למדי כי מלאה המחשבה הלאומית כל חדרי לבב שמעון ב"ש ותהי מושלת בשרעפיו ומניעה כל עלילותיו. ואולם עכ"ז היתה אז המחשבה ההיא עדין בעצם תמה ותהי קודמת לחכמת ההיקש ולמופתי הגיון, כי מוצאה היה מהחיים ומבואה אל החיים, על כן מבלי בקש חשבונות הרבה ומבלי כל התפלספות במושג השמות „לאום ולאומיות" היו השלמים בעם שלמים עם עמם ועם רוחו והרוח הזה פלס לו נתיבות באהבת-ארץ-מולדת, בשמירת סדרי הממשלה היהודיה, בעשות משפט ואהבת חסד, ובעת ההיא ובימים ההם היה די לתבונות מוחלטות כאלה לתכן את רוח איש ישראל ולהבדיל בין הנאמן בברית למפר ברית בישראל ובין בן-ישראל לבן-הנכר באדם, ולא היה כל צורך במושגים מלאכותיים ובהבדלות שליליות להבדיל בין ישראל לעמים ובין „לאומי" לבלתי-לאומי; ואף על כן לא יצאה אז עדנה ללהבת שלהבת תבערת הנקמה, נקמת ישראל בלאומים, כאשר נגלתה אחרי כן בקרב הרבנים המאוחרים. זאת נראה גלוי מהספור על אודות האבדה אשר השיב שמעון ב"ש להישמעאלי (דברים רבה עקב) וממנו נשכיל לדעת כי תורה אחת ומשפט אחד היה להם אז לבני ישראל ולבני הנכר, תחת אשר שנות מאות אח"כ הורו הרבנים להלכה כי ב"י אינו חייב להחזיר לו את אבדתו (ב"מ....) וגדולה מזו — שיש גם איסור בדבר, „שהמחזיר אבדה לעכו"ם עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו" (סנהדרין ע"ו:); אפס מי זה יתפלא על תהפוכות כאלה המתהפכות עם מסבותיהן יחד? יסורים מעבידים את האדם על דעתו ויקשיחו את לבו לאבן... הרבה טלטולים קשים עושים והרבה שכנים רעים עושים, ואם אהבה מקלקלת השורה ותכסה על כל פשעים — שנאה תגלה פני הלוט, תעורר מדנים וחמת עכשוב תחת שפתיה סלה!... אם בימי שלום ומנוחה, בחדל ריב לשונות, כמעט נשכח מעמדנו בקרב הגוים ועצמנו יכחד ממנו, הנה לעתות בצרה, כבוא כחתף שואה לפרע פרעות בישראל, נשובה לחוש ולהרגיש היטב במה נחשבנו ומה אנו בעיני הגוים, ועמוק עמוק בלבנו תתלקח אז אש קנאתנו ועברת אפינו, ורוחנו יתגעש, ולבנו יהמה ונפשנו תשאף לעשות נקמה בגוים!... לא עליכם השאננים כל עוברי בטח לחוש בלבבכם שלהבת נקמה כזאת, אשר מחסרון אונים

---

[1]) אם אין ראיה לדבר יש זכר לדבר גם במכתבו ששלח ליהושע ב"פ (או ליב"ט) לאמר: „מני ירושלים עיר הקדש לך אלכסנדריא אחותי בעלי שרוי בתוכך ואני יושבת שוממה" חפץ בזה להביע מחשבתו כי ישיבת איש נכבד וגדול בעמיו כיהושע ב"פ בארץ העמים, ועוד יותר באלכסנדריא, חרפה היא לו וכלמה. ומי יודע אם לא הקריאה הזאת, ברמז על התרחקות יהודי אלכסנדריא מגבול היהדות, גרמה לו ליב"ט בשובו לא"י לגזור טומאה על הכלים הבאים מאלכסנדריא (תוספתא מכשירין פ"ג)?! —

זאמץ כח, מאפס יד תגבורת כפים להוציאה לפעלת אדם, אך תבער בקרב ומנפש ועד בשר תכלה!... לא לכם תנאי-יותים להעמיד במשפט את הרבנים, ילדי ימי-חשך ההם, ולדון אותם לכף חובה על שנאתם לילדי נכר, בטרם הגעתם אתם למקומם!...[1]). הלוים אשר תלו על ערבים כנורותיהם, בשאל אותם שוביהם בלעג לשיר להם משירי ציון, וישבעו באפם לקחת נקם מעם חרמם; קרבנות קנאת-הדת בשנות דור ודור, מיום גלינו מארצנו ונהי לנודדים נצחיים עד ימי הדור הזה; העניים הסוערים אשר היו בתיהם מעי מסלה בימי עברות בצאת הקצף בסערות תימן, — המה חשו והרגישו את אשר חשו והרגישו הרבנים אז בתתם חקים לא טובים לעשקיהם כח, המה יבינו פעלם, יצדיקו דינם ויכירו את תורתם היא — תורת הקנאות!...

עם כל מה שזכרנו עד הנה מתקנות שמעון ב"ש ועלילותיו, מתכונת דורו ומחשבותיו, תמו כל רשמי תמונתו הרוחנית החרותים לזכרון בספרי קורות עמנו. מעטים ודלים הרשמים האלה בכמותם אבל רבים ושלמים הם באיכותם, כי מהם נבוא למוצא-דבר על אודות שטת הרבנים בכלל (אשר ממימיהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים עד היום הזה) ועל פיהם נלמד לפי דרכנו: א) שלא היו ראשוני השתים אדוקים לאותיות התורה ולהגבלותיה הפרטיות, כ"א השתמשו לאורה וישנו ויתקנו את ההלכות הקדומות בכל העלה על רוחם לצרך השעה והמקום, כי כלל גדול היה בידם שבטולה של תורה בענין בודד ופרטי הוא לעת הצרך קיומה של תורה בכלליותה. ב) שהמחשבה הלאומית והרעיון מיתרון א"י על כל שאר הארצות לענין שמירת סגולות עם ישראל והשתלמותם הטבעית — היו תמיד מרכז שרעפי הפרושים-הרבנים ועל סביבותיו סביב סביב הלכו כל מפעליהם ומעבדיהם לקיום דתנו ואמונתנו. — שמעון בן שטח הוא הראשון מכל הרבנים אשר את תבניתו המוסרית נמצא מתוארה בשרד אמת על לוח ספרי זכרונותינו בכל צביונה וקומתה, וע"כ הוא יהיה לנו כענין פרט היוצא מן הכלל לא אך ללמד על עצמו כי אם ללמד גם על הכלל כלו. שמעון בן שטח הוא טיפוס עברי מחלט (איין פאָזיטיפער יידישער טיפוס) אשר החיים המוסריים והמדיניים, הדתיים והסוציאליים, עם כל שאונם והמונם, עם כל מרוצותיהם ומעגלי תקופותיהם התלכדו בו יחדו באופן היותר נפלא ובבבת הדוק היותר עז. לא בן לילה יולד איש נאור תערץ במהו וכבד מאד למצוא משלו בקורות עם ועם. ברוטוס הרומי, בן תקופתו של שמעון ב"ש, (שניהם חיו במאה האחרונה קסה"נ), אשר אותו הציג הח' גראָטץ למשל לו, הוא רק התחקות חלושה לתמונת שב"ש ביחס עלילותיו המדיניות, אבל מי יתנה רב תקפו ופרשת גדולתו בבל יתר מקצועות החיים החברתיים ובכל פנות שהמה פונים?... אחת היא ע"כ נאמר: כשמואל ברורו כן היה שמעון בן שטח אחד

[1]) זכרו תורת הרבנים! גם אחרי כל זאת חלילה להם מלקחת שכר כל בריה (ולפי' שכר "לא יחנן"..) ולפתוח מחוקיהם, כי גם אז היו כל מחוקיהם על תורת הדין מדה כנגד מדה, ואם אמרו שאין ב"י חייב להחזיר לגוי את אבדתו הוא ג"כ רק מפני שכן נהגו אז הגוים לגבי החזיר אבדה לאחר (ב"מ כ"ח: ועוד) וכן היתה מדתם בכל משפטיהם לגויי הארץ, כמו שעתיד אני לברר בפרוטרוט במאמר מיוחד. —

ואין שני לו להמשיל אליו למיום נסתם החזון בישראל עד שקם ר' עקיבא, זה הניבל העברי, למלא תפקידו ומשמרתו בקורות היהודים והיהדות! . . .

ראגאטשאוו (פ. מאהילוב). ש"י איש הורוויץ.

הערה.

אמר הכותב: לכל אחי כאן יחידי בענין הזה ומעלה כענין תולדות הפרושים, שהוא אחד מעניני דברי ימי ישראל, אשר לא שזפתו עדנה עין חוקר עד הגלים אור, ולכל אחי כנא בפרוטות ובעקיפין על קורתי, באמרי להם ששמעון בן שטח היה אבי אגודת הפרושים והראשון לאוסרי מלחמתם, בעוד אשר בתלמוד וביוסיפון נרומים אין שם וזכר לו בימי ינאי-יוחנן ומקבותיו נודעו רק בימי מלך אחד אחרי כן, — לזאת אמרתי להביא בזה דברי שני עדים גדולים ומוכים המסייעים לדברי ועל פיהם יקום דבר. — האחד הוא, חכם הרבנים המחבר ר"י הלוי בעל הכוזר; בספרו זה (מאמר ג' סימן ס"ה) הוא אומר כי מלחמת הפרושים בימי ינאי היתה בימי שמעון ב"ש, שבימיו נפלגה א"י לפלגות, והוא היה האוסר מלחמת הפרושים ונפקד נגד גבוריהם, יעוי"ש. והנה זה החכם ר"י הלוי מדע לנו נאים אשר בחקירת תכונת היהדות לא זזה ידו מתוך ידי ההיסטוריא, והוא האחד אשר הבין אותה והכירה בעצם עמה והגיה דבריה על אמתתה כמו שהם, לא כמו שהיו צריכים להיות לפי מחשבת החוקר, (כאשר עשו ר' סעדיה גאון ואחריו הרמב"ם שהכריחו את היהדות להמשך אחרי דעות פילוסופי יונים וחמות לבבם, והיא מתנכרה), ועל"כ עדות החכם הזה נאמנה עלינו מאד.

השני לו — הוא האחד מגדולי חכמי הקראים, ר' מרדכי בר' ניסן בספרו „דוד מרדכי" (פ"ב מסה שמעון), וז"ל: „מזמן קבלת צדוק וביתוס עד זמן קבלת יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח עברו קכ"א שנים... ובימיהם, של יב"ט ושב"ש, נתחדשה המחלוקה כי המלך והחכמים עד שהוכרחו החכמים לברוח מפניו, וכשהושב שמעון ממקום גלותו ויהודה ב"ט שב ממקום הסתרתו אז נפלגה קבלתם ונחלקה לשנים, מפני שיהודה ב"ט לא הודה על התוספות שהמציא שב"ש ונדה מלבו *) רק שמר יהודה משמרת הקדש לבד שהוא מקרא קדש הכתוב מפי הגבורה וכו' ועל"כ נקראו שמם על שיטת יהודה ב"ט בשם קראים „עכ"ל. ועוד לו שם בזה דברים להוכיח שכת הפרושים נתחדשה ע"י שמעון בן שטח יעוי"ש. והנה אף כי קשה להודות בכל דברי החכם הקראי הזה ובמה שאמר כי יהודה ב"ט היה העומד בראש כת הקראים (ראה מאמר האישות גר"ש הצדוקים), מ"מ אין לי דבריו ע"ד הגבלת העת שבה התאחדו הפרושים לאגדה אחת, אף כי המה לא בדיוק נאמרו מפי כותבו, ועכ"פ ראינו מהם כי שב"ש הוא הראשון אשר הביא את כתות הפרושים המתחרים בקשרי המלחמה ויעמידה במערכה, וזהו ממש שהשגנו להעיר במקום הזה. ואף כי הקראי בזה כוונתו בדבר, בהיות חפצו לאחר זמן לדת הפרושים כדי להקדים בקדושה ישנה את למודי הקראים, עכ"ז נאמנה גם עדותו בסיום עדות מכרעת לו בדברי החבר הנ"ל, ומוכים השנים מן האחד. —

ש"י איש הורוויץ.

---

*) אמתכתא תוספה לדבריו יש לדעתי, במחלוקת שני החכמים האלה בדין עד זומם (מכות ה' ו), שבפי הסבורה לטעות היה בזה שב"ש כמחדש דבר חוק ומשפט, ויהודה ב"ט נשאר נאמן להקבלה והחזיק במשפט הכתוב, ראה לעיל.

קדמות המלאכה בישראל.

עוד הפעם שלא ידענו את הערכאה הישנה של קדמוניותינו, אך ספר דברי הימים, להוציא ממש גליון עתיק מאד אשר בכל היותו קרוע קשוע ומטושטש למראה עין, עוד נשמרו בו הדברים הנכונים להפיץ אור בהיר על ראשית דברי ימינו, על חיי אבותינו במצרים.

זה כשתי שנים עלתה בידנו להוכיח מן הספר ההוא (דהי"א ב' ו') כי עבודת הסופרים בישראל החלה בדור הראשון הנולד במצרים. הסופרים האלה הנקובים בפי המקרא (ירמיה מ"ח י') "מחוקקים" ובפי המשנה (ס"ע ל') "נביאי מצרים" הם איתן והימן וכלכל ודרדע המפורסמים לגבות החכמה בישראל (מ"א ה' י"א), דבר אשר יתן כבוד מאין כמוהו לנו ולמולדתנו (השחר שנה י"א חוברת א').

והפעם הננו לברר מתוך פרשה קטנה שבספר ההוא כי לא רק בחכמה ובמוסר קנו להם שם כי אם גם בדרך ארץ עשו חיל, כי עד מהרה נחלו את כל כשרון המעשה המוסב במצרים בימים ההם, ובאחרית ימי יוסף היו בבני יהודה חרשים ועושי מלאכת מחשבת אשר יצא להם שם בחכמות כאלה עד כי הפקידם פרעה על מלאכתו, ומאד קרוב הדבר כי נרגלי משלח יד כזה החלו לעזוב מעט מעט את גשן "ותמלא הארץ אותם".

הפרשה אשר ממנה למדנו דברים אלה היא בעלת שלשה פסוקים (דהי"א ד' כ"א—כ"ג) ישבנו את הקורא בהם ואחר ישמע את דברינו: "בני שלה בן יהודה ער אבי לכה ולעדה אבי מרשה ומשפחות בית עבודת הבץ לבית אשבע". אף כי ההם פסוקי היחס בחזקתם עומדים, צריך כל חוקר אמת החוש אף גם למיעוט, לבדוק היטיב, אם סמיכות הדורות אות נאמן הוא על תכיפתם זה לזה. כי מעט מן המעט יש אשר נשמט דור אחד או כמה דורות מסדרי היחס, אך הפסוק הזה מעיד על עצמו כי הדורות הנזכרים בו תכופים ורצופים הם. ער היה בן לשלה ושמו נשא לו כאשר מלאו (בראשית ל"ח ח') כי מאשי יהודה היו להקים זרע לער בכורו, ואחרי מות אונן השיבה הראשון ממן יהודה את עיניו בשלה בנו, אשר היה עוד ילד בעת ההיא (שם שם י"א), כי יכנס הוא אל בית אחיו. ואם אולי יש להחליט כי משום מעשה שהיה נתבטל את היבום כהלכתו (שם שם כ"ו), גם אז קרוב הדבר מאד כי למען עשות נחת רוח לאביו, או מאהבתו לאחיו הבכור, קרא הוא לבכורו "ער" כשם אחיו. כי אף אם אין להחזיק כי שאל "הקם שם", הנוהג בתורת יבום, מורה כפשוטו על קריאת שם ממש, בכל זאת רומזת המליצה הזאת, כי לו גם לא היתה קריאת שם הלכה, על כל פנים מנהג היה. ובכן יש לנו ראיה, נוסף על החזקה, כי ער היה דור ראשון לשלה.

"ולעדה אבי מרשה" גם הוא בחזקתו עומד כי היה אח מבטן לער ודור ראשון לשלה. ועל כל פנים שמו מוכיח עליו כי מיושבי מצרים היה, כי עוד שם פעמים אחדים מוצאים שם זה (בשמי ס"א לגו"ן) ללבני בן גרשון בן לוי, אשר היה ממש בדור זה, בדור הראשון הנולד במצרים. ועוד פעם אחת לבן אפרים בן יוסף (דהי"א ז' כ"ו) הנקרא קודם לזה גם בשם אלעדה ואלעד. וגם הוא היה בדור זה.

"ומשפחות בית עבודת הבץ לבית אשבע, אשבע, אשר לפי הסדר הוא הצעיר בבית

אביו, לא זכו בניו לפי הנראה מן הכתוב להנחל בארץ ישראל בערים מיוחדות להם לבדם כבני אחיו הגדולים, על כן לא כתוב בו ואשבע אבי משפחות בית עבודת וגו' ככתוב בכל אחיו.

„ויוקים ואנשי כזבא ויואש ושרף אשר בעלו למואב וישבי לחם" אלה המשפחות ההן או מכאן יצאו האנשים האלה אשר היו בדור המדבר, בשבת ישראל בשטים — וישבי לחם שמה לבדו כי לא היה לו חלק בזה.

„והדברים עתיקים" הם רמז למעשה השטים אשר לא רצה הכתוב לפורשה מפני הכבוד.

„המה היוצרים וישבי נטעים וגדרה" „המה" מוסב על בני שלה, כלם או מקצתם, האמורים בפרשה. שלשת האומניות האלה אשר אם נשמעם בלשון הפירוש המיוחס לרש"י ופירשם „יוצרי חומר... וגם קדרות" „וישבי נטעים, שהיו עוסקים בנטיעות" „וגדרה, אומנים גודרי גדר" ונצרף לזה פירוש הרד"ק „למשפחות בית עבודת הבץ" „עובדי פשתים" ועלה מהר על לבנו כי ארבע המלאכות האלה היו החשובות בעיני מצרים מאד עד כי בהן עשו להם שם עולם.

„עם המלך במלאכתו ישבו שם". כל אשר אזן מלין תבחן יבין לדעת כי על כל פנים הדברים עתיקים מאד, לפני מלך מלך בישראל. ובכן אי אפשר כי היה טוה הכתוב על אחד מלכי ישראל ויהודה — ועתה עם איזה מלך היה דבר לאבותינו הראשונים? הוא אומר עם מלכי מצרים. ודרך המלכים לבית פרעה היתה נאמנה לכונן על חרשת המעשה ומלאכת מחשבת ולהפארה בכל כחם.

„ישבו שם" מלת „שם" מוסבת תמיד על המלה הדבר במקום אשר עלה הקבוע לו מעיקרו, ללמדנו היא באה כי לא בארץ גשן המיוחדה להם לבדם לשבת שם ולרעות את צאנם, ישבו האנשים ההם, כי אם במקומם יצאו. והדבר הזה נכון מאד, ומעניו הוא לנו, כי אין דרך רועים לשבת בערים. ולו עשו כזאת כי עתה לא יכלו להיות עוד רועי צאן עד צאתם מארץ מצרים (שמות ה' ד'—ז'. י' כ"ו) כי תועבת מצרים כל רעי צאן. לא כן הבני חרשים, אשר נתנו מלאכתם דבר היה להם עם מלך מצרים, הם לא היו יכולים להיות דבקים באדמת גשן, ועל כרחך עליהם ועל כיוצא בהם הוא אומר „ותמלא הארץ אותם".

חסד מלכי מצרים לאבותי בני ישראל לא היה יכול להמשך יותר מאחת ושבעים שנה לשבתם במצרים, כל הימים אשר עוד יוסף חי, כי אחרי כן קם אחד המלכים הראשונים, אויבי יוסף ועמו (מלכי הרועים), מלך חדש על מצרים, אשר לא ידע את יוסף. אולם גם אחרי אשר אספו המלכים את החסד מהם, לא אספו בני ישראל את ידיהם אל חיקם, וכאשר ענו את בני ישראל כן ירבה, וכן יפרצו מעשי ידיו בארץ. ולא התמכמו בעבודת הבץ, במלאכת כלי יוצר, בנטיעה והבנין בלבד, כי קמו בהם „חרש וחושב ורוקם" „ואנשי מחשבות לעשות בזהב בכסף ובנחושת ובחרושת אבן ובחרושת עץ", עד כי כאשר פקד ה' את עמו ויעל אותם מארץ מצרים מצאו אתם את החכמה, התבונה והדעת בכל מלאכה אשר הספיקו בידם לבנות במדבר משכן מלא הוד והפארת בידי בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה שמלא רוח אלהים וביד אהליאב בן אחיסמך למטה דן „וביד כל איש חכם לב" „וביד כל אשה חכמת לב". והשם הגה והכבוד אלה דים להורות על מעמד מלאכה מחשבת והכבודה בין בני ישראל בימים ההם. ולא בדרך במדבר עזבום בצאתם ממצריים, כי אחרי בואם אל המנוחה ואל הנחלה נמצא בתוכם אבותי החושבים היו בני משפחה נכבדה בני יואב בן שריה אחי החושב עתניאל בן קנז מאחוזים באחוזתם אשר קראו את שמה „גיא חרשים" על כי כלם חרשים היו (דה"א ד' י"ד).

לבקיאים יותר ממנו נעזבה גם את העבודה הכבדה לאומות כי המלאכה היתה מצויה ומשובחת תמיד בישראל בכל הזמנים והמקומות. ואם יהי ה׳ עמנו עוד נחדל גם אנחנו מלדנו לסרים תרומת ידנו לחקירה היקרה הזאת „מעמד המלאכה בימי הנביאים ובימי המשנה והתלמוד". ורב לנו כי המקולקלים שבמשפטי הגוים עשינו רק לפרקים והמתוקנים שבהם עשינו בכל זמן ובכל מקום, הרבה יותר מאשר עשו המה המתוקנים אשר בנו.

וואלף יעבי״ץ.

הערות אחדות בס׳ תולדות ישראל׳ להח׳ נראָמטין חלק ה׳ בהעתקה רוסית, הוצאות חברה „מפיצי השכלה״, (פ״ב 1883).

1) בצד 72 יאמר המחבר: שהערבים שלמדו מהעברים (בשנת 420) חשבון תקופת התשע עשרה, קראו לחדש העבור „נשיא״, ונראה בעליל, שהוא על שם שהעברים קבלו חשבון התקופות מהנשיא, ר״ל: פאטריארך, עכ״ל. תם אני ולא אדע מנ״ל הא שחשבון העבור בא להעברים מהנשיא? ולאיזה פאטריארך יכון? ויותר נוח לדעתי עפ״י דרך זו לאמר: שלכן קראו לחדש העבור „נשיא״, יען שקביעותו היתה תלויה רק מהנשיא שבעדה, מפיו, מרצונו ומרשותו, היינו שהוא ישב ראש בהבד״צ שישבו לעיין אם צריכה השנה להתעבר, ואם נמנו ונמרו שצריכה— היה הוא המעבר, גם האגרות שנשלחו את״כ בכל גבול ישראל, להודיע שהשנה משבורת, היה הוא העורך (רעדאקטאָר) והיה צריך להיות מפורש בהם שהשנה נתעברה ע״י הנשיא, ואם קדה שלא היה הנשיא בביתו, לא היו יכולים ב״ד לעבר את השנה במחלם, רק בפירוש ע״מ שירצה נשיא, וכשבא—היה הצורך שהנשיא יגלה דעתו בפירוש ויאמר: רוצה אני. וכ״ז מפורש בגמ׳ (סנהדרין דף י״א ע״א וע״ב וברף י״ב א׳) ועמתי ידיבי נחשון בקשו לקבוע כו׳, וברמב״ם פ״ד מהל׳ קה״ח, ע״ש. ואולי י״ל שגם אנחנו ב״י היינו קוראים לחדש העבור ע״ש הנשיא, ובאמת מצינו בסנהדרין י״ב שם שקראוהו „נציב״, שהוראתה אחת עם נשיא וכיוצ, וע׳ במהרש״א שם שכתב דעפ״י סוד יש יחש נדול בין הנשיאים שבעדה לכל החדשים, ובפרט לחדש העבור שהוא מכוון כנגד הנשיא הי״נ לשבט אפרים ומנשה, משא״כ לישמעאל שהוליד רק שנים עשר נשיאים, ע״ש.

2) בצד 121 יאמר: שהאיש שהרהיב עוז בנפשו, להתרועע עם האיש שהחרימוהו ב״ד היה נענש כמהו ע״ש, וזה נגד המפורש בי״ד סי׳ של״ד ובש״ך פ׳ א״ם, ע״ש. אבל חנם התלונן עליו הח׳ הרכבי בהנהותיו על שהשוה „פתיחא״ הנזכרת בגמ׳ (ב״ק דף קי״ג ע״ב) עם „חדם״ אשר לדעתו פתיחא היא רק נידוי הקל שהוא ראשית החדם, ואינו כחדם נמר החמור, ע״ש. ובאמת בדברי ר׳ פלטוי נאון המובאים בנמק״י ב״ק שם, ובב״י הו״מ ס״ם צ״ח ובד״מ ס״ם י״ם שעליהן סמך ה׳ נראָמטין דבריו שם בהערה, מפורש בהדיא בזה״ל שם: אדם שסרב על נזרת ב״ד כותבין לקהלות ישראל: „פלוני נזרנו עליו דין וסרב ולא השניח והחרמנו אותו, שלא יתפללו עמו בעשרה, ולא יזמנו עמו, ושלא יכולו לו בן, ושלא יקברו לו מת, והוציאו בניו מביה״ס ואשתו מביהב״נ עד שיקבל עליו הדין, וזה מקרי „פתיחא״, עכ״ל. והמה ממש דברי נראָמטין מלה במלה. דפתיחא היא חדם נמר לכל משפטיו וחקותיו, לא רק ראשיתו. ונראה שבין חדם ובין שמתא ובין נזרי הנעשים בכתב נקראים פתיחא, ולכן היטב פי׳ רש״י שם פתיחא: „שטר של

שמתא", ע"ש. (ולשון הערוך שכתב דשמתא היא „אחרמתא" צ"ע, דשמתא היא רק קללה בעלמא כמו „מי שפרע" ועי' מו"ק ט"ז ואכ"מ להאריך בזה).

ומה דנסתייע ה' הרכבי מהערוך שכתב דפתיחא הוא מענין התחלה ור"ל ראשית החרם, הנה דעת הערוך הוא על דרך דעת הבעה"ת שהביא הטור בחו"מ ס"ס צ"ח שמפרש נ"כ פתיחא מענין אתחלתא, אפס לא התחלת החרם כ"א התחלת הדין ע"ש. ובאמת הוא חולק בזה על ר"פ גאון הנ"ל וכמ"ש בפרישה שם, והנ"מ לדינא הוא, שלדעת בעה"ת היה מבואר בהפתיחא, פרשת כל הענין מפתיחת והתחלת הדין עד האדרכתא, משא"כ לדעת הגאון דהוי פתיחא רק כתב של חרם וכנ"ל, ומזה יתבאר שלא בצדק כתב ה' הרכבי שם הלאה, שבד"מ היה נהוג סדר אחר היינו בתחלה נדוי בע"פ ואח"כ פתיחא בכתב ואח"כ אדרכתא, דלדעת בעה"ת הנ"ל יש פתיחא שהיא באה לבסוף גם אחרי האדרכתא וכנ"ל. כן לא במשפט הוציא מכלל דיני ממונות „חרם" שהיה נוהג גם שמה. עי' ברמב"ם סוף פכ"ה מה' סנהדרין, ע"ש.

3) בצד 363 יאמר המחבר: שבתלמוד מצינו רק שהיה הרשות להר"ג לרדות את העם במקל, אבל לא ככתוב בסי' משאת בית דוד, שהמלך צוה להרכיב את בוסתנאי במרכבת המשנה ולמנות מת"י שופטים ולנהג ראשי ישיבות סורא נהרדעא ופומבדיתא להיות שופטים ברשותו בכל גבול ישראל, ע"ש. ומאד אתפלא הלא גם בתלמוד סנהדרין ה' מבואר שהדין היה צריך לטול רשות מר"ג, וזה היה מועיל גם לפוטרו אם טעה בדין, וכן מפורש ברמב"ם שאין רשות להסמיך בלא רשות הנשיא, ובנוגע למרכבת המשנה הנה מצינו בתלמוד (ניטין ל"א ב') שבית הר"ג היו נוסעים במרכבת זהב, ע"ש.

4) בצד 378 יאמר: שרב ירד לבבל (הלשון הזה לא נמצא אלא או בן אחותי יורד לבבל, סנה' ה', או מכי אתא רב לבבל, ב"ק פ"ה ועוד) פירושו, שרב הלך לסורא ע"ש, ובאמת בכלל בבל שנזכר בכל התלמוד כל ערי מדינת בבל בכלל, עי' ניטין ו' קדושין ע"א וכמו תלמודא של בבל, ת"ח שבבבל, ובפסחים ע"ט קורא לפומבדיתא בבל ע"ש, ובפירוש נעלמו מה' גראָטץ מ"ש התוס' בסוף ב"מ ד"ה נ"מ ע"ש דכתבו וז"ל „בבל" הוא שם המדינה ולא שם העיר כו' ולא אשכחן שום דוכתא ועיר ששמה בבל אלא מדינה היא עכ"ל והוא כנ"ל.

5) בצד 426 נעלם ממנו ולא ידע מוצא מלת „דרמוס" שהצריכה הנוסע אלדד הדני להוראת פלפל, וה' הרכבי חשף מקורה ממלה יונית המורה על דבר חמוץ או מר ע"ש, ולדעתי היא ממש המלה „תרמוס" (בחלוף דפלנ"ת) הנזכרת לרוב במשנה ובתלמוד, וידוע לזרע מר מאד, עי' ביצה דף כ"ז.

6) בצד 459 מסתייע המחבר מלשון רבי נטרונאי גאון שכתב, דהנקוד שבס"ת ציינוהו „החכמים" לסימן, ולא אמר „רבותינו" או „סופרים", ש"מ שהראשונים לא חשבו להנקוד והטעמים דבר שבקדושה, ע"ש. ולדעתי אין זה כלום ואי משום הא לא איריא, כי רבותינו או סופרים וחכמים היינו הך, וכמו שהביא המחבר בעצמו לעיל צד 378 תשובת ר"ג גאון שקרא להאותם שלא נזהרו בשניות מדברי סופרים ולא

כתבו כתובות וניסין כתקנת חכו"ל פוקרים בדברי חכמים, ע"ש. הרי מפורש דמפרים וחכמים היינו הך.

דוד בריל.

בריסק דליטא, תרס"ד.

להעיר על דבר!

א) האמרא "רבה בר בר חנה" הנזכר לדוב בתלמוד נבוכו רבים מדוע יחסו על שם זקנו ודלג שם אביו? והחכם א. וואהל זה מקרוב (בהאסף להצפירה) הוסיף להתפלא, דאם איתא דנקרא כן "בר בר חנה" לפי שהיה נכד חנה, הלא היה צ"ל בר בריה דחנה? (ובאמת מצינו ר' מיישא בר בריה דריב"ל), ועי"ז נכנם לפרצה דחוקה שהשם "בר חנה" אינו שם עצם רק שם משאל, ע"ש. ואשר אחזה לי אני לישב הכל בחדא מחתא הוא כי שם אבי רבה היה נ"כ חנה כשם זקנו, ואולי היה חנה הנולד לר' חנן חתניה בבית נשיאה ביום מותו, ואשר בשביל זה קראו לו שם כשם אביו, וכמסופר במ"ק (כ"ה ב') ע"ש (כי ונה וחנן חר, עי' בערוך ערך חנה ובב"מ פ"נ.) ואחרי ששם אביו ושם זקנו היה חנה לכן היטב קראו לו בר בר חנה להגיד שהיה בן חנה גם בן בנו של חנה הזקן והשם חנה עולה על שניהם, וכדי שלא נטעה להחליפו ברבה בר חנה בן אחיו של חייא וכמ"ש התוס' בסנהדרין (ה' א') הצדיכו ליתן סימן והוסיפו לו "בר" אחד לאמר: שזה היה נ"כ בן בנו של חנה אבל לא היה יכול לאמר בר בריה דחנה שא"כ היה דולג על שם אבא לנמרי כשא"כ עתה שנם שם אביו בכלל.

ב) ע"ד שם "שילת" הנמצא בתלמוד (סנהדרין ה' ועוד), הביא המה"ד באות שין, משם הגאונים, שהוא שם לנקבה ואומרים שר' שמואל בר שילת הוא בן שילת אחות ר' חייא רבה הנזכרת בגמ' סנהדרין שם, והוא משיב עליהם ואומר דאינו כן, דבניסין פ' חלק אמרו מבני בניו של המן למדו תורה ברבים, ומנו רב שמואל בר שילת, והלילה לר' שייא דאתי משמעי אחי דוד (כתובות פ' אעפ"י ס"ב ב') להתחתן בנרים ע"כ. ואני תם ולא אדע אנה מצא בניסין בפ' חלק דר' שמואל בר שילת היה מבני בניו של המן, הלא כה לשון הגמרא בניסין נ"ו ב' מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק, מבני בניו של סיסרא למדו תינוקות בירושלים, מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים ומאן ניהו שמעיה ואבטליון, ובסנהדרין (צ"ו ב') הגירסא: "מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים", עכ"פ אין זכר מה לר' שמואל בר שילת"? לא אדע מה היה להגאון הסה"ד לערבב מה את ר"ש בר שילת וליחסו אחד המן, וכן כתב עד הפעם כוא"ת באות ר' שמואל בר שילת ותלה א"ע נ"כ בפ' חלק אשר שם אין זכר מזה, והוא פליאה רבתא.

דוד בריל.

בריסק דליטא, תרס"ה.

317 Livy

This book was photocopied using
Howard 20 lb. "Permalife (R100) acid free paper.

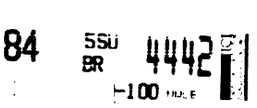
84
SSU
BR
4442
100

CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(650) 723-1493
grncirc@sulmail.stanford.edu
All books are subject to recall.
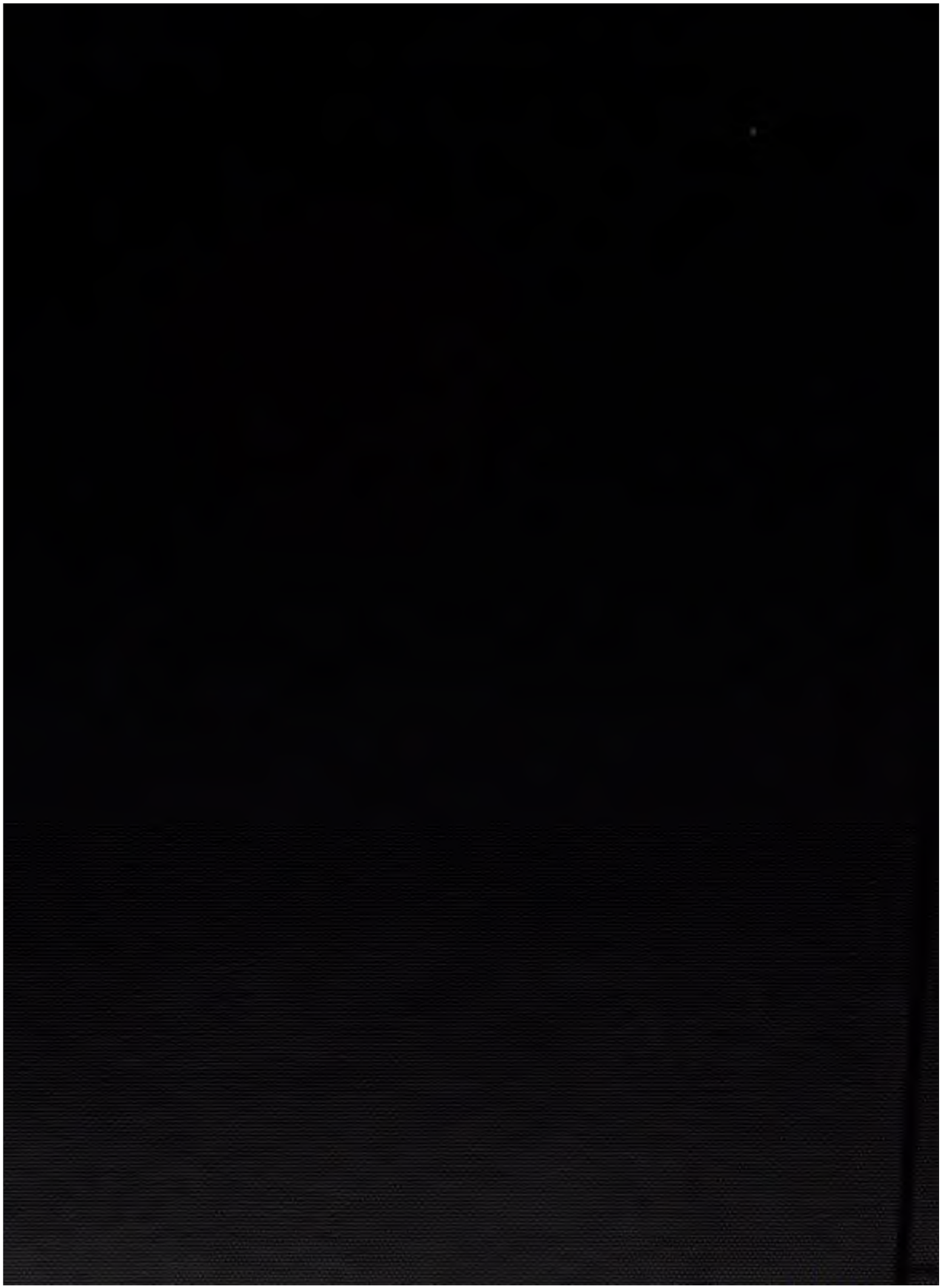
DATE DUE